

VENTURA GASSOL

UNA BIOGRAFIA POLÍTICA

MANUEL PÉREZ NESPEREIRA

Coberta

1927

Ventura Gassol
exiliat a Brussel·les.

RIB-AEB

VENTURA GASSOL

UNA BIOGRAFIA POLÍTICA

VENTURA GASSOL

UNA BIOGRAFIA POLÍTICA

MANUEL PÉREZ NESPEREIRA

FUNDACIÓ **JOSEP IRLA**

BARCELONA, JULIOL DE 2022

Als mestres que he tingut al llarg dels anys:
En Josep Florit i Capella, que la terra li sigui lleu,
que em va obrir el món de l'Europa del segle XX;
en Jordi Casassas i Ymbert,
que em formà en la disciplina i la mirada ampla de la història cultural;
i n'Enric Pujol i Casademont,
imprescindible en l'anàlisi de la Catalunya del segle XX.
Les virtuts que puguin tenir els meus textos
beuen plenament d'aquests mestratges.

«Aquest és Ventura Gassol, Lord Byron de la independència catalana, Ventura Gassol, llargs cabells negres, rostre pàl·lid voluntàriament inclinat, viva interjecció (de) dos grans ulls bruns, gairebé femení, Gassol, de qui l'esperit és projectat cap a un objectiu: alçar, davant l'ànima espanyola voluntàriament aïllada al seu promontori, a l'extrem del continent, l'ànima catalana, nova, tradicional i moderna, tot alhora, llesta a assimilar totes les alenades, totes les idees i les tècniques del vast món.»¹

«En Ventura Gassol acabava d'arribar de la Selva del Camp i tot ell resplendia i flairava com una fruita sana i ufanosa amb prou feines assaonada. El seu rostre semblava pintat de roig com certes pomes, els seus ulls lluien juvenils i entusiastes, els seus cabells, atapeïts i abundosos, tenien una negror d'ala de corb, la seva veu, amb l'accent i l'energia peculiar de la terra que l'havia vist néixer, mostrava una frescor, una espontaneïtat i un entusiasme poètics i catalanescs que enamoraven.

[...]

En tornar a casa, el pare i jo parlàvem d'en Ventura Gassol. El pare creia haver descobert en ell una personalitat extraordinària. El seu comentari va ser poc més o menys: —D'aquest minyó, en sentirem parlar. No sé el que donarà en poesia, però, d'una manera o altra farà soroll.»²

1

ANC-Fons Francesc Macià. ANC1-264-T-1225.

2

Aurora BERTRANA. *Memòries fins el 1935*, p. 300-302.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

historia@irla.cat

EDITOR

JOSEP VALL

EQUIP EDITORIAL

JOAN ALMACELLAS

CARME PUJOL

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA

SOFIA LOZANO

DISSENY ORIGINAL

JORDI VINYETS

IMPRESSIÓ

GRÀFIQUES CUSCÓ

ISBN

978-84-09-41239-6

DIPÒSIT LEGAL

B 10647-2022

Diputació Tarragona

L'obra editada en aquest llibre

va ser la guanyadora de la

Beca d'Estudis Històrics President Tarradellas 2021

convocada per la Fundació Josep Irla

amb el suport de la Diputació de Tarragona

i la col·laboració de l'Arxiu Montserrat Tarradellas

i Macià i la Universitat Rovira i Virgili.

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita

dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial

d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport,

incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic,

la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec

comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades

i la consulta a través de la xarxa telemàtica o d'internet.

Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses

a les sancions establertes per les lleis.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP**Pérez Nespereira, Manuel 1961- autor**

Ventura Gassol: una biografia política

Bibliografia. Índex

ISBN 9788409412396

I. Fundació Josep Irla, entitat editora II. Títol

1. Gassol, Ventura, 1893-1980 2. Polítics - Catalunya

- Biografia 3. Republicanisme - Catalunya - Histò-

ria - S. XX.

929Gassol, Ventura

329.23(460.23)"19"

Sumari

PRESENTACIÓ. Una ambiciosa i moderna política cultural i educativa.....	13
PERE ARAGONÈS	
PRÒLEG. Esventem les cendres.....	15
MONTSERRAT PALAU VERGÉS	
VENTURA GASSOL,	
UNA BIOGRAFIA POLÍTICA	
MANUEL PÉREZ NESPEREIRA	
INTRODUCCIÓ. El rebel romàntic esdevingut conseller.....	17
1. Un període de recuperació nacional.....	21
2. Els primers anys. Família, medi i formació	27
3. El trasllat a Barcelona. Treball, agrupacions... ..	33
3.1. Les militàncies polítiques. De la Lliga Regionalista a Acció Catalana.....	41
3.2. Macià i Estat Català. Nous rumbs	49
3.3. Producció literària i activisme cultural	51
4. El primer exili.....	57
4.1. Els conflictes dins l'independentisme	61
4.2. Els Fets de Prats de Molló	65
5. El viatge a Amèrica.....	73
5.1. Primera etapa: Uruguai, Argentina i Xile.....	73
5.2. Segona etapa: Cuba i els Estats Units	77
6. El primer retorn. Activitats d'oposició	83
6.1. Macià a Catalunya. El naixement d'Esquerra Republicana	91

7. República i Generalitat. Conseller de Cultura	95
7.1. Tasca de govern.	
La construcció de l'estructura institucional de la cultura a Catalunya ...	101
7.2. Agressió a Madrid	131
7.3. Eleccions al Parlament de Catalunya	141
7.4. Mort del president Macià	141
8. El Govern Companys	147
8.1. La crisi de 1934. Els Fets del Sis d'Octubre	149
8.2. La represa. El triomf del Front d'Esquerres.....	157
9. La guerra. El salvament de vides i patrimoni	165
9.1. Vides	165
9.2. Patrimoni	173
9.3. El Monestir de Montserrat	181
9.4. L'ensenyament	181
9.5. Les exposicions d'art català.....	183
9.6. Accions per a aturar la guerra	199
10. El segon exili.....	201
10.1. Expedient de responsabilitats polítiques	209
10.2. Arribada a Les Sablons.....	211
10.3. Perspectives d'extradició.....	215
10.4. Exili a Suïssa	221
10.5. El retorn a França	225
11. El regres definitiu a Catalunya.....	239
12. A tall de conclusió. Obra i pensament.....	247
Annex. Decrets com a conseller.....	252
Fons documentals i gràfics	259
Bibliografia	261
Índex onomàstic	267

Barcelona, 12 de novembre de 1933

Ventura Gassol intervenint al miting central, celebrat a la Monumental, de la candidatura de coalició d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista a les eleccions a Corts Republicanes.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: Nicolau Battestini, Josep Escofet, Joan Alavedra, Francesc Macià, Aurora Bertrana, Humbert Torres, Carme Ballester i Maria Dolors Bargalló.

MERLETTI / IEFC

PRESENTACIÓ

Una ambiciosa i moderna política cultural i educativa

PERE ARAGONÈS

PRESIDENT DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

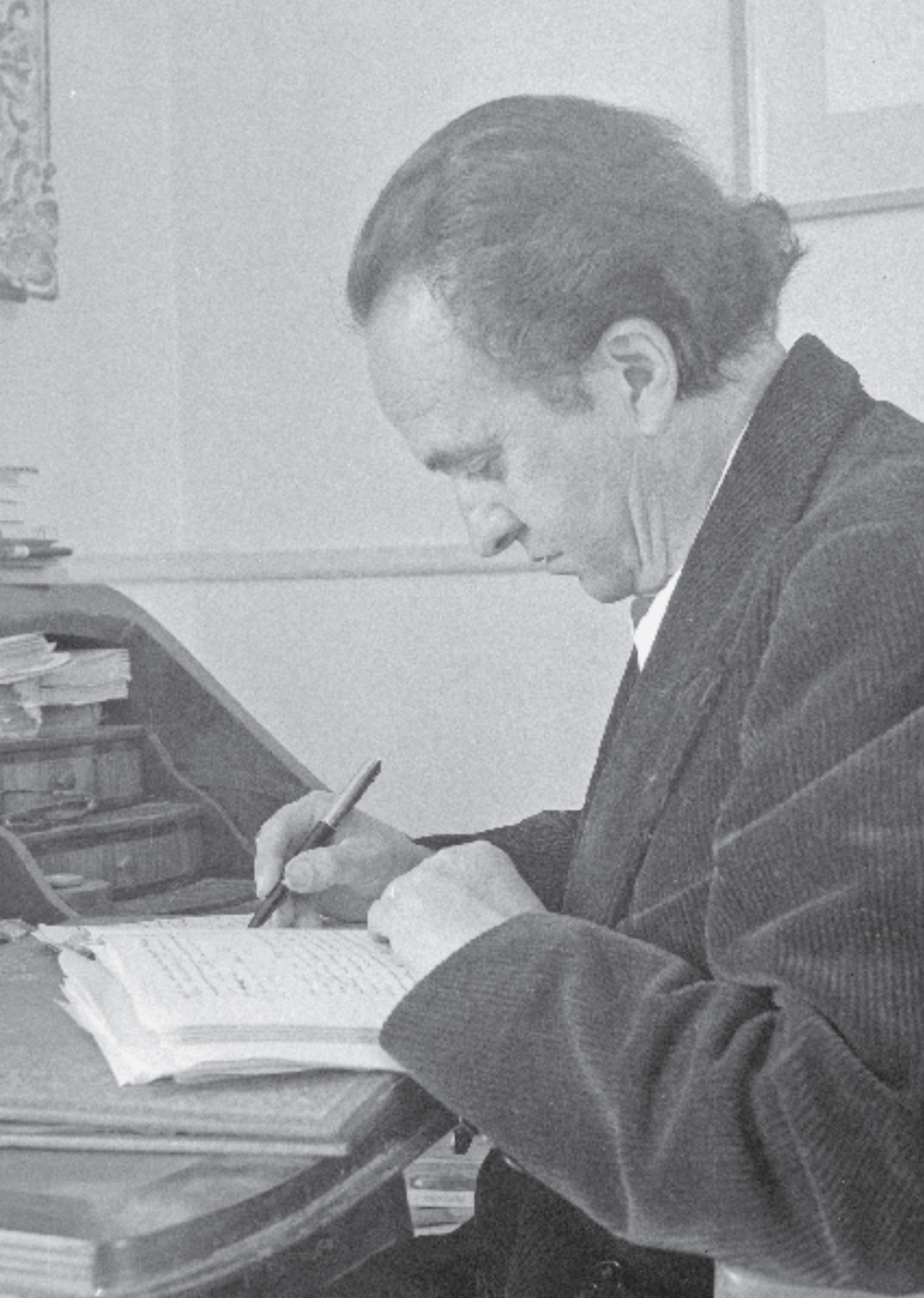
Tot país amb voluntat de progrés necessita una política cultural i educativa potent i avançada, que parteixi d'una inequívoca vocació transformadora i de la voluntat d'oferir al conjunt de la ciutadania noves oportunitats i totes aquelles eines necessàries per a poder viure en plena llibertat. Per això la cultura ha de ser interpretada com alguna cosa més que el conjunt de valors, creences, conviccions, coneixements, manifestacions artístiques, tradicions, formes de vida i pautes de convivència d'una nació. La cultura i l'educació són, sobretot, un bé comú, un bé col·lectiu amb una gran capacitat de millorar l'entorn i de fer avançar la societat.

Tenint en compte aquesta força emancipadora, fàcilment podrem entendre la lluita històrica per tal que tothom —i especialment les classes populars— tinguí accés a la cultura i a una bona educació. És bàsic i essencial per a la igualtat d'oportunitats, per al benestar i per a la prosperitat del conjunt de la ciutadania, i perquè tothom pugui exercir la seva condició de ciutadans i ciutadanes plenament lliures. Per això la lluita per l'accés a la cultura i l'educació forma part dels pilars del republicanisme.

Durant molt de temps, quan el país encara no disposava d'una administració pròpia, el republicanisme català, a través d'una potent xarxa d'entitats i ateneus arreu del territori, va fer arribar la cultura i l'educació a bona part de les classes populars catalanes. Una feina ingent —que en bona part explica l'eclosió republicana de les primeres dècades del segle XX— que amb la constitució de la Mancomunitat comença a institucionalitzar-se i que amb la recuperació de la Generalitat republicana pren un impuls transformador sense precedents.

Aquest afany, sense cap mena de dubte, el personifica Ventura Gassol. El poeta romàntic que acompanya els presidents Macià i Companys en bona part de la seva trajectòria política i el conseller del Govern que apareix en totes les fotografies icòniques de la Generalitat republicana.

Però sobretot —i aquesta és la seva dimensió política més rellevant— Ventura Gassol és qui lidera el desplegament d'una ambiciosa i moderna política cultural i educativa, amb una voluntat inequívoca de contribuir a l'emancipació de les classes populars i d'impulsar la nació cap al futur.

**Saint-Martin-le-Beau,
circa 1950**

Ventura Gassol
treballant a l'escriptori
de casa seva
de Les Sablons
durant l'exili francès.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

PRÒLEG

Esventem les cendres

MONTSERRAT PALAU VERGÉS

PROFESSORA DE FILOLOGIA CATALANA DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Les biografies serveixen per mantenir viu el record de persones que, per diversos motius, han excel·lit en la seva època o han estat protagonistes de fets històrics cabdals, o perquè la seva trajectòria ha estat singular i digna d'esment, o bé perquè ens han deixat un llegat important.

En el cas de Bonaventura Gassol i Rovira, les conjuncions han de ser copulatives i no pas disjuntives, perquè la seva biografia compleix tots aquests aspectes. Conegut ja com a escriptor i com a un dels impulsors de la renovació pedagògica, Ventura Gassol va viure un primer exili durant la Dictadura de Primo de Rivera, els Fets de Prats de Molló i el viatge amb Francesc Macià a Amèrica. Era al balcó al costat del president Macià quan aquest va proclamar la República i fou l'únic conseller que es va mantenir en tots els governs de la Generalitat republicana entre 1931 i 1936, exceptuant el període de presó després dels Fets d'Octubre del 1934. Ventura Gassol va ser conseller de Política Interior, d'Instrucció i de Cultura —departament pioner a Europa—, a més de diputat a Madrid i a Barcelona. Cal afegir-hi l'obra de govern, la guerra, l'exili i el retorn ja al final dels seus dies el 1980. Sumem-hi el seu llegat intel·lectual i les creacions literàries que van abastar diferents gèneres. I, encara, la seva personalitat també singular i controvertida, romàntica i modernista, amb la seva cabellera peculiar que li va portar molts problemes. I tants altres fets que acompanyen tots aquests pressupòsits.

Tot i això, hem hagut d'esperar fins al 2022 per tenir aquesta biografia actualitzada de Ventura Gassol que ha elaborat Manuel Pérez Nespereira, centrada en la trajectòria política i que repassa amb detall la seva vida, el context, les aportacions i el seu pensament catalanista i d'esquerres. Tenim, malgrat moltes iniciatives com les de la Fundació Josep Irla, massa buits fruit d'una dictadura franquista mai tancada ni condemnada.

Per això cal felicitar-nos per aquesta recerca que ens permet, com diu un dels versos d'un dels poemes més famosos de Ventura Gassol, «Les tombes flamejants» —que ja ha esdevingut patrimoni popular—, «*esventar les cendres*» i recuperar la nostra memòria històrica.

Manresa, 7 de juny de 1931

Ventura Gassol declamant
sobre una cadira
en l'aplec sardanista
organitzat amb motiu
d'una visita del president
Francesc Macià
a la capital del Bages
per tal de commemorar
les Bases de Manresa.

A la imatge
s'hi pot reconèixer a
Francesc Farreras i Duran.

JOSEP MARIA SAGARRA /
ANC

INTRODUCCIÓ

El rebel romàntic esdevingut conseller

En pocs casos, potser es poden comptar amb els dits de la mà, una figura ha estat tan vinculada a un càrrec, fins al punt que un període històric determinat, en un camp concret, només es pot entendre en base i al voltant d'un personatge. Seria, en el cas de l'àmbit cultural de la Catalunya republicana, la figura de Ventura Gassol.

També cal dir, d'antuvi, que en pocs casos es pot diferenciar tan clarament el polític de la persona i es poden establir tan nítidament les diverses etapes de la seva vida, els trencaments entre unes i d'altres que, si en alguns casos són comprensibles, en d'altres sempre restaran abillats de misteri.

En certes circumstàncies, les persones esdevenen mites; aquesta consideració fa que els individus investits d'aquest caràcter mitològic representin a ulls dels altres tot el que odien o enyoren, el que blasmen o prediquen. Si ens fixem en el període de l'exili de Gassol, aconseguir la seva extradició envers l'Espanya franquista tenia més de desig de capturar un símbol col·lectiu, que no pas la figura del polític per se. De fet, Gassol va estar poc involucrat a la guerra, i la seva implicació, al llarg de tres mesos pràcticament dia per dia, va estar més relacionada amb el salvament de béns i de persones que en la preparació de la maquinària de guerra republicana per fer front a l'agressió feixista. Però Gassol, com va demostrar l'odi que desvetllava en l'espanyolisme més ranci, era l'home de Macià, d'Estat Català, de Prats de Molló, dels versos abrindats... havia arribat a personificar l'ànima combatent i lliure d'un país que volia trencar amb els grillons que el subjectaven. Era mite, i ho seguiria sent.

Ventura Gassol i Rovira havia nascut a la Selva del Camp i va viure una primera etapa infantil en aquesta vila, fins la mort del pare i el trasllat a la Universitat Pontifícia de Tarragona, el Seminari on es va preparar per a la carrera de capellà. Per raons estranyes, o desconegudes, va abandonar els estudis quan a penes li restava un curs, i sembla que no sencer, i va marxar a Barcelona.

Funcionari de l'Ajuntament de Barcelona en el camp cultural i educatiu, membre de la Joventut Nacionalista de la Lliga, enlluernat per la figura d'Enric Prat de la Riba... La mort del patrici de Castellterçol, el final de la Gran Guerra, la Declaració Wilson, el moviment independentista irlandès, la florida de noves nacions rere els Tractats de Pau que van seguir al final de la contesa mundial...

Montpeller, 19 de maig de 1946

Ventura Gassol glossant la figura de Frederic Mistral, en un homenatge a l'escriptor i premi Nobel provençal en el marc dels Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili celebrats aquell any a la ciutat occitana.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: Amadeu Hurtado, Ramon Nogués i Biset, Pompeu Fabra, l'alcalde Paul Boulet, Carles Grandó...

AMTM-FONS VÍCTOR TORRES

tot plegat impulsà el jove Gassol cap a postulats més radicalment nacionalistes que, rere la fundació d'Acció Catalana i el cop d'estat de Primo de Rivera, amb la pèrdua de la Mancomunitat de Catalunya, el durà a esdevenir, a l'exili, el secretari de Francesc Macià i el seu escuder més fidel.

Gassol és imatge i protagonista de la política catalana, de vegades a contracor, al llarg de més de vint anys: Prats de Molló, proclamació de la República, Govern de la Generalitat, conseller de Cultura, Fets d'Octubre, Guerra Civil, exili... Des que el 1922, quan marxa de les files de la Joventut Nacionalista de la Lliga, fins l'empresonament a França, en el segon exili, no es pot entendre una bona part de la història del nostre país sense la seva figura.

Tanmateix, l'exili ens presenta a la persona colpida per les circumstàncies. En primer lloc, perquè aquesta marxa a l'exili neix de la inseguretat que el cop d'estat del 18 de juliol havia instal·lat en la societat catalana. La pèrdua de poder de la Generalitat de Catalunya davant els grups armats revolucionaris, o pseudo-revolucionaris, que un cop sufocat el sollevament a Catalunya havien pres el control dels carrers, el va dur a una política de salvament de vides que, finalment, el va obligar a marxar a l'exili tot just per a salvar-ne la pròpia. Però la victòria d'Alemanya sobre França, l'ocupació del país on s'havia refugiat, fa que a partir de 1942, aproximadament, iniciï un allunyament de la política condicionat per la seva detenció i quasi extradició a l'Estat espanyol, quan era ben viu al record del lliurament i posterior assassinat de Lluís Companys. Gassol es refugia en ell mateix, defuig els compromisos públics i els càrrecs polítics i mira de passar en silenci, allunyat dels companys de lluites, amb els qui mantindrà, Josep Tarradellas a banda, una relació distant. Des de Les Sablons, a la Turena, es reclou en ell i en la companya i esposa, la Lucie.

Els exilis, en general, marquen les persones, i quan aquestes són com en el cas de Gassol, peces de caça major per a les autoritats feixistes, la por i la temença esdevenen companys de viatge. En una de les trobades, uns amics del poeta, no desvetllaré ara els noms, comentaven que no reconeixien, als anys 1950, el Gassol que hi era del que havia estat.

Per aquest motiu he afegit al substantiu «biografia» l'adjectiu «política», ja que entenc que ha de ser aquest el camp en què ens hem de moure. A més de la figura construïda als anys 1920, de rebel romàntic, la seva obra de govern, bastida en un període d'escassos quatre anys,³ ens ha deixat en la memòria, però també en els espais físics, records inesborrables i fonament de país, construït en el cas del selvatí des del món de la cultura: Museu d'Arqueologia, Institut-Escola, Universitat Autònoma, Museu d'Art de Catalunya...

Centro aquest treball en allò que Gassol ens ha aportat com a poble, i en el rastre en l'imaginari col·lectiu de la seva obra durant a penes quatre anys: la direcció de les polítiques culturals i educatives del país. En resum, de l'articulació institucional d'un projecte que, tot i estar inacabat, va servir de referent a generacions i generacions de catalans, alguna de les quals a penes havien nascut quan traspassava Ventura Gassol i Rovira, aquell ja llunyà 1980.

3 No és cap errada: s'ha comptat el període 13 d'abril de 1931 a 6 d'octubre de 1934, i d'1 de març a 19 de juliol de 1936.

Barcelona, 19 de setembre de 1868

Revoltats cremant retrats del primer i últim Borbó —Felip V i Isabel II— a la plaça de Sant Jaume.

La Revolució de Setembre o la Gloriosa, és el moviment que acaba amb el regnat d'Isabel II

i inicia el Sexenni Revolucionari, que obre una època de llibertats democràtiques,

com l'accés per primer cop al sufragi universal masculí.

AHCB

El pueblo de Barcelona quemando los retratos del primero y último Borbon de España.

Un període de recuperació nacional

1

La derrota per la força de les armes el 1714 només va significar, encara que va significar molt, la pèrdua de les institucions catalanes i la capacitat que fins aleshores tenia el Principat d'autogovernar-se. Va morir l'Estat català, però en cap cas la nació.

Sotmesa als embats de la contemporaneïtat, la nació es va recloure en si mateixa i es va mantenir hivernada però viva, en bona mesura perquè els nacionals, les classes populars, pagesos i menestrals, van mantenir la llengua i els costums, i perquè les classes més elevades conservaren el record del poder, del temps en què aquestes classes detenien el Govern del Principat.

Aquesta doble via sovint produïa contradiccions, i les revoltes populars amarares de reivindicacions foralistes monàrquiques, per posar un exemple, o les partides republicanes federals, des del camp polític oposat, produïen una sensació de por entre les classes elevades, sempre dubitatives entre la Pàtria i els diners.

No cal, però, ser injustos o tendenciosos; certament, al nostre país les classes posseïdores van veure com la modernització de l'economia necessitava d'aires europeus i la creació de la Junta de Comerç, a les darreries del segle XVIII, va tenir un paper fonamental en el desenvolupament econòmic del Principat, de manera que, després de cent anys, a finals de segle XIX, es podia dir que Catalunya era un gegant econòmic captiu en un cos esquifit institucionalment.

Així, doncs, al llarg del XIX, i paral·lelament al desenvolupament econòmic, es produí un reviscolament nacional, primer de caire cultural per a, ben aviat, esdevenir una aspiració política a l'autogovern i la recuperació d'institucions polítiques pròpies.

Serà un procés contradictori amb anades i vingudes: republicans federals i carlins, des de pensaments polítics i socials antagònics, reivindicaven la recuperació de l'autogovern, els uns amb remissió als furs, els altres amb el mirall dels estats federals i les noves doctrines europees de construcció de l'Estat des de la base.

Certament, semblaria que la caiguda de la Primera República podia acabar amb els anhels federalistes, o que la derrota de la darrera carlinada el 1876 posava punt i final a la reivindicació dels furs, però res més lluny de la realitat.

Barcelona, 29 de juny de 1908

Assemblea Catalana al Palau de la Música, convocada per Solidaritat Catalana, reunint tots els càrrecs electes del país: regidors, diputats a Corts i a les diputacions provincials. S'hi poden identificar, entre d'altres, a la presidència, Lluís Duran i Ventosa, Enric Prat de la Riba i Emili Folch, a la fila del darrere, Francesc Layret i a les files de l'estrada, Josep Maria Vallès i Ribot, Francesc Cambó, Joan Ventosa i Calvell, Juli Marial i Francesc Macià.

FREDERIC BALLELL / AFB

En el cas del federalisme, Valentí Almirall el recull per a donar-li una coloració pròpia, i en el cas del carlisme la seva pervivència seria notable a les comarques de l'interior del país, fonamentalment, però no solament, Osona i Berguedà.

Així, els anys que s'escolen entre el naixement de Ventura Gassol el 1893 i la seva arribada a la Ciutat Comtal el 1914 constitueixen el moment fundacional del catalanisme del segle XX com a força indefugible dins el debat polític al Principat, mitjançant la posada al dia de les doctrines que havien recorregut tot el XIX.

Durant aquests anys, darrer terç del segle XIX i fins al 1914, el catalanisme es forja tant doctrinalment com institucionalment; fa una travessia en la que va incorporant les múltiples tendències, les diverses reivindicacions del fet nacional català, des del pensament reaccionari carlí fins el federalisme, que de pimarallià i teòric havia esdevingut de la ploma de Valentí Almirall concret. Després de dos-cents anys de sotmetiment per la força de les armes, aquestes diverses escoles, progressistes i reaccionàries, que tenen en el fet nacional català un dels puntals ideològics, troben en aquest final de segle plasmació política.

Els passos en el camp teòric es poden resumir en tres obres cabdals: el catalanisme laic de Valentí Almirall a *Lo Catalanisme* (1886), la rèplica catòlica de Josep Torras i Bages a *La Tradició Catalana* (1892) i, finalment, la síntesi d'Enric Prat de la Riba a *La Nacionalitat Catalana* (1906), i ens permet entendre les etapes de consolidació que s'escolen entre l'Assemblea de Manresa el 1892 a la creació de la Solidaritat Catalana el 1906.

La conquesta per part dels joves catalanistes de la generació de Prat de la Riba d'espais públics i de poder, des de les tribunes de la societat civil fins la Diputació de Barcelona el 1907, permetien bastir un discurs d'actuació política positiva a la recerca de la reconstrucció del cos nacional desballestat el 1714. No serà, en cap cas, un camí planer, com tampoc no esdevindrà una ruta recorreguda de manera homogènia o monolítica. Els conflictes neixen aviat i sovint semblaria que poguessin dur tota l'obra en orris. Cal recordar, en aquest sentit, com la Lliga Regionalista esdevé partit hegemònic, amb la competència de grups tan catala-

nistes com ella, però que cerquen una alternativa nacional progressista. Seran els diferents intents de creació de plataformes d'esquerres, de les que hem de fer esment, forçosament, de la UFNR, la Unió Federal Nacionalista Republicana, el 1910.

Tanmateix, i malgrat els esclats revolucionaris i les freqüents topades entre ambdós sectors, arribats al 1914 es constituïa la Mancomunitat de Catalunya, primer organisme de govern del conjunt del Principat des del 1714, coincidint amb el dos-cents aniversari de la pèrdua de les llibertats nacionals.

Cal insistir: ni va ser un camí fàcil, ni va deixar de tenir, a ulls actuals, elements contradictoris. En aquesta marxa la plataforma unitària que havia de ser la Unió Catalanista va virar cap a l'esquerra, de la mà, especialment, del doctor Domènec Martí i Julià; la Lliga es va vincular estretament als mecanismes de poder dinàstic, amarant-se de bona part de les seves males pràctiques, i les esquerres duïen un camí zigzaguejant, que conduïa a crisis habituals i a la fragmentació, per no dir directament esmicolament, de llurs diverses agrupacions polítiques.

Per altra banda, i potser l'element més important, al llarg d'aquest període es van establir les tres grans línies del catalanisme polític.

D'una banda, un catalanisme conservador, que a començaments del segle XX s'aixopluga sota el paraigua de la Lliga Regionalista, ajustava la seva actuació possibilista a la major immobilitat possible en el camp social. Es tractaria d'una actitud permanentment pactista amb l'Estat, amb qui manté una relació esquizoide, d'amor/odi. Un grup conservador que se sent legitimat a dirigir el país però, alhora, és conscient de la seva feblesa en tant que mancat de mecanismes de coerció propis pel manteniment de l'estatu quo social.

Un segon gran grup, socialment vertebrat al voltant de les classes mitjanes, professionals liberals i treballadors qualificats, s'agrupa en les plataformes republicanes progressistes, des del Centre Republicà Català fins el Partit Republicà Català, per posar-ne dos exemples. Tendirà a la defensa de l'espai polític catalanista sense perdre de vista els referents ideològics mesetaris: els companys republicans i progressistes de l'Estat espanyol. La seva situació de frontissa entre les clas-

Barcelona, juliol de 1909

Barricada de llambordes, aixecada durant la Setmana Tràgica, sobre els rails del tramvia al carrer de Salmerón, actual Gran de Gràcia.

Hi hagué 2.000 detinguts i es dictaren disset penes de mort, de les quals cinc foren executades.

La mort del pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia, pres com instigador de la revolta, és la més recordada.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC

ses tradicionalment dirigents del país i un proletariat que, sovint, escapa al seu control, farà que pateixi al llarg del temps freqüents processos de concentració i disgregació.

Finalment, ens trobaríem un tercer gran grup, basat fonamentalment, però no exclusivament, a finals de la gran guerra (1914-1918); la seva veu d'ordre és la impossibilitat d'entesa amb l'Estat espanyol; la divisa «nosaltres sols». Han interioritzat el convenciment de la irreformabilitat de l'Estat espanyol. El grup que més els representarà serà Estat Català, nascut el 1922 i nucleat al voltant de la figura de Francesc Macià.

Aquests tres grans grups, que de fet arriben fins als nostres dies, no són compartiments estancs i sovint col·laboren entre ells, o incorporen sensibilitats i grups socials i polítics aliens. Així, els primers dos grans corrents van col·laborar estretament en la defensa i construcció de la Mancomunitat de Catalunya el 1914, però el procés que va conduir a l'elaboració de l'Estatut de 1919 va marcar la línia vermella que separava aquests grups en allò més essencial, la defensa de la propietat. Entre un Estatut construït enmig de la reivindicació sindical i revolucionària de la Canadenca, o l'apartament d'aquesta reivindicació per deixar que l'Estat es dediqués plenament a la repressió del moviment obrer, estava clar quina era la tria dels sectors benestants articulats dins el catalanisme lligaire.

Per adonar-nos de quin paper jugaria aquest esclat social —la vaga de La Canadenca— en la discussió i posterior anul·lació del que havia de ser Estatut d'autonomia de Catalunya, cal pensar que a finals de gener de 1919 la norma estava preparada i pactada per entrar-la a les Corts. L'esclat el febrer de la vaga, amb les seves repercussions d'agitació social, havia de congelar les vel·leïtats reformistes de lligaires i Govern espanyol.

Semblantment, el segon i tercer grup, probablement molt propers en qüestions socials i de marc polític institucional, divergiran quan es tracti de compassar la marxa als «companys» d'Espanya.

En aquest ambient, de crisi i esperança alhora, Ventura Gassol arriba a la ciutat de Barcelona el 1914. Serà un més dels molts que, des de les comarques interiors del país, conflueixen en la capital i aporten, no no-

més les seves persones, sinó el sentiment de país que era part natural d'ells mateixos. Barcelona centralitzava, als seus carrers i places, les sensibilitats i fins i tot els accents de tot el país, fet que explica el manteniment, per substitució, de la catalanitat intrínseca de la Ciutat Comtal.

Curiosament, Gassol pertanyerà als tres grups dels que hem parlat: lligaire en un començament, rere la fugacitat del pas per Acció Catalana passarà a ser membre actiu d'Estat Català i del discurs de «nosaltres sols» amarat de revolta irlandesa i finalment formarà part del gran projecte d'Esquerra Republicana de Catalunya als anys 30 del segle passat. I aquesta és la història que volem explicar.

La Selva del Camp, circa 1900

La plaça Major, presidida per l'antic casal dels Montserrat-Vilafranca, esdevingut Casa de la Vila des del 1815.

(LA SELVA DEL CAMP. IMATGES I RECORDS)

Els primers anys. Família, medi i formació

2

«Les tombes flamejants

*Fou una pàtria. Va morir tan bella,
que mai ningú no la gosà enterrar:
damunt de cada tomba un raig d'estrella
sota de cada estrella un català.*

*Tan a la vora del mar dormia
aquella son tan dolça de la mort,
que les sirenes dia i nit sentia
com li anaven desvetllant el cor.*

*Un dia es féu una claror d'albada
i del fons de la tomba més glaçada
fremí una veu novella el cant dels cants:*

*—Foc nou, baixa del cel i torna a prendre.
Ja ha sonat l'hora d'esventar la cendra,
o Pàtria de les tombes flamejants!»⁴*

En un full manuscrit trobat al Fons Macià de l'Arxiu Nacional de Catalunya, Ventura Gassol feia un petit currículum vitae, no sabem amb quina finalitat. Segons escriu:

«Nascut a pagesia, durant la meva primera juvenesa aprofitava les vacances dels meus estudis per recórrer Catalunya, recollint les cançons populars antigues, llegendes i rondalles.

Als vint anys vaig anar a Barcelona i vaig entrar a treballar en la Junta de Protecció a la Infància, de cap de director del primer Jardí d'Infants que hi hagué a

4 Ventura GASSOL. *Poemes 1917-1931*, p. 43.

La Selva del Camp, circa 1900

El raval de Sant Rafael.

A l'esquerra, l'església del convent de Sant Agustí, on Ventura Gassol faria les primeres lletres;
i a la dreta les torres del Baró i de les Clavegueres, part de la muralla de la vila.

AMSC

Barcelona inspirat en el mètode Froebel, més tard col·laborant en totes les institucions d'aquesta ciutat.

Institucions de la JPI i caracter social llur:

El jardí dels infants era per als infants de famílies obreres perquè no quedessin abandonats l'hora que el pare i la mare eren a treballar.

Grup Benèfic. Hi eren recollits els nois trinxeraires i els predelinquents, els que havien de lliurar-se dels pares que els explotaven i els retrassats mentals.

Granges Agrícoles. On es retornava els nois petits bohemis al treball de la terra un dels [il·legible] medis de donar-los estabilitat.»⁵

L'autor d'aquesta nota, Ventura Gassol, havia nascut el 6 d'octubre de 1893, a la una de la tarda, al domicili familiar, carrer de la Font 17, de la Selva del Camp, també conegut com a Can Canot,⁶ dita així perquè uns dels avantpassats de Ventura havia estat sastre. El pare era Bonaventura Gassol i Alasà, natural de Puigdel·lí, pagès; la mare Úrsula Rovira i Fonts, de la Selva del Camp. Avis paterns: Bonaventura Gassol i Elias i Marina Alasà i Illa. Avis materns: Pere Rovira i Arajol, de Barcelona i Josefa Fonts i Fontdevila. Va ser inscrit l'11 d'octubre de 1893 com a Bonaventura Pere Josep Gassol i Rovira.

Ventura Gassol seria l'únic fill comú del matrimoni. La mare havia enviudat d'Antoni Andreu i Pintaluba, i tenia dos fills d'aquest matrimoni, Antònia i Josep Maria Andreu i Rovira, mentre el pare era també vidu en contraure noces amb la mare de Ventura; havia estat casat amb Maria Ricart i Ferreter, amb qui varen tenir una filla, Maria Gassol i Ricart. Així, els germans de Ventura tindrien altres cognoms als seus.

Segons relata a les seves memòries en forma de biografia, que ens ha deixat Eufemià Fort, la seva primera mestra fou la pròpia mare. Els seus estudis més regulars els començaria el 1896. En aquest moment, va

entrar a cursar les primeres lletres al convent de Sant Agustí, regentat per l'orde claretiana. Set anys abans de l'entrada de Ventura Gassol, el 1889, el pare superior Josep Casanovas i Vilà havia habilitat unes sales que foren destinades a escoles. Ventura Gassol pagava una pesseta al mes per assistir-hi a aquestes primeres classes, i hi romandria fins al 1903, és a dir, en cursaria set anys d'estudis primaris.

Una de les activitats que desenvolupà ben aviat seria el cant, en formar part de l'Escolania que cantava en els actes religiosos del convent de Sant Agustí. Aquí, segons la memòria del propi Gassol, va rebre els primers apuntaments de solfeig. A la Selva del Camp aleshores hi havia una important tradició musical que es concretava, entre d'altres coses, en l'existència de tres orquestres. La seva mare havia estat educada al col·legi de les monges de la Selva del Camp i havia après unes primeres nocions de solfeig i piano; Gassol, ja de petit, va començar a fer anar el piano i va aprendre a tocar l'acordió, instrument del que es pot dir que, si no excel·lir, sí el va tocar amb força destresa.

Seria finalment Felicià Cogul el gran mestre musical de Gassol. Aquest músic selvatà, director d'orquestra i fundador de diversos agrupaments musicals, cimentaria i engrandirà els coneixements previs de Gassol, que l'acompanyaran la resta de la seva vida i fomentarà la seva relació d'amistat amb diversos músics importants del nostre país, des de Concepció Badia a Pau Casals, per citar-ne només els més coneguts.

El 1903 va traspasar el pare, i el 30 de setembre d'aquest mateix any entra com a intern al Seminari de Tarragona. Romandrà fins al 1913, deu anys al llarg dels quals aprovarà cinc cursos de Gramàtica (1903-1908) tres de filosofia (1908-1911) i dos de Teologia dogmàtica (1911-1913).

Serà en aquest període del seminari que se li desenvoluparà el sentiment catalanista. Tal com relatà al seu biògraf, Eufemià Fort, el primer llibre que compra «de coses» sobre Catalunya va ser *La Nacionalitat Catalana* de Prat de la Riba.⁷

5 ANC1-264-UC-534-20. El document no té data, però se l'hauria de situar al primer exili de Gassol, al costat de Francesc Macià, entre el 1925 i el 1926.

6 De fet aquesta havia de ser una forma dialectal de «canó», un recipient circular tancat que empraven els sastres per dur agulles i altres estris de l'ofici.

7 Eufemià FORT. *Ventura Gassol, un home de cor al servei de Catalunya*, p. 39.

Tarragona, circa 1910

El Seminari,
al qual Ventura Gassol
ingressarà als deu anys
i abandonarà als vint
amb una desvetllada
consciència catalanista.

AMT

«Potser el primer llibre nacionalista que em vaig comprar fou La Nacionalitat Catalana, de seguida que sortí de les premses —1906. Amb el temps vaig anar adquirint-ne d'altres: Antigüedad del Regionalismo Español, de Francesc Roca (Puigdemgòles, [1896?]; el Compendi de doctrina catalanista de Muntanyola i Prat de la Riba (Sabadell, 1894?); Lo Catalanisme, de Valentí Almirall (1886?), i algun altre. Recordo que mossèn Joan Pié em deixà llegir el llibre de Lluís Duran i Ventosa sobre Regionalisme i Federalisme (Barcelona, 1905) i que en acabar la Filosofia amb tan bones notes mossèn Cogul m'obsequià amb La Tradició Catalana de Torras i Bages, que ja m'havia empassat un parell de vegades al seminari. A Sant Agustí —vol dir al convent dels claretians, i més concretament al col·legi— hi arribava cada setmana “En Patufet”, que agafava alguna vegada; i invariablement, ja des del dies de la Solidaritat, donava un repàs al diari “La Veu de Catalunya” que rebien cada dia a casa del Felicià Cogul, del carrer Major.»⁸

El desvetllament tant de la seva vocació literària, com del sentiment nacionalista, va fer que els diners de què disposés els dedicués a l'adquisició de llibres sobre Catalunya i el catalanisme. Com que ja des de ben petit a la família hi havia el deler que Ventura Gassol aprofundís en estudis musicals, quan hi era al seminari la mare li enviava diners destinats a classes de piano. Tanmateix, davant el conflicte literatura/música, aquests diners els esmerçava en l'adquisició de llibres, de manera que poques lliçons de piano va fer. Només quan tornava a la Selva del Camp anava llargues estones a Sant Agustí, on el pare Tremoleda el deixava exercitar-se al piano que en tenia l'orde a la sala dels Lluïsos.

Aquest primer període de formació serà bàsic per entendre el personatge, el polític i, fins i tot jo diria que

l'home. Les amistats i coneixences que fa al seminari l'acompanyaran al llarg de la seva vida i algunes actuacions posteriors, en concret en el període convuls de la Guerra d'Espanya, han de ser forçosament remeses a aquesta època formativa de la seva vida.

Cenyint-nos en aquest moment en allò que fa referència als seus estudis, el 1908 inicià els de Filosofia, que aprovarà el juny de 1911. El nou curs, 1911-1912, Gassol accedia a la Facultat de Teologia. Aquesta carrera estava distribuïda en cinc cursos. Gassol cursà les diverses assignatures, amb notes excel·lents —en terminologia eclesiàstica «benemeritus» i, especialment, «meritissimus»—, fins al juny de 1913; aleshores els abandonà.

Cal dir, per tant, que no acabà la carrera eclesiàstica, ni es va ordenar. No només no havia acabat els estudis, sinó que en abandonar la Universitat Pontifícia tenia 19 anys, massa jove per a accedir a les ordres eclesiàstiques. Tampoc va cursar totes les assignatures, ja que si bé és cert que estudià Teologia Dogmàtica, no així d'altres assignatures que hagués menester, com seria el cas de Teologia Moral o Dret Canònic.

8 Eufemià FORT. *Ventura Gassol, un home de cor al servei de Catalunya*, p. 39-40. Aquestes dades cal prendre-les amb prudència, ja que ens mostra com de delicada n'és la memòria personal. Sense entrar a valorar si Gassol va llegir o no *En Patufet*, no podia ser a la seva època dels primers estudis, que finalitzen el 1903, ja que la revista no va aparèixer fins el 1904. En tot cas havia de ser als seus períodes de vacances durant el temps del seminari.

Circa 1915

Primera imatge coneguda
de Ventura Gassol
al poc temps
de la seva arribada
a Barcelona.

El trasllat a Barcelona. Treball, agrupacions...

3

El juny de 1914 es trasllada a Barcelona. No es poden precisar els motius reals que el conduïren a abandonar la carrera eclesiàstica sense acabar els estudis; segons indicava al seu biògraf Eufemià Fort, després dels exàmens de juny de 1913, ja no hi tornà. Com que no el podem situar a Barcelona fins tot just un any més tard, hem de suposar que durant aquests dotze mesos roman a la Selva del Camp. Semblaria que la seva intenció era cursar una carrera civil, probablement Magisteri, i en companyia de Lluís Bertran i Pijoan anaren a l'Institut de Reus per a veure si podia cursar de pressa el batxillerat. Tanmateix, aleshores no es podien convalidar els estudis eclesiàstics per a estudis civils i ho va deixar córrer.

La renúncia als estudis al seminari no implicà l'abandonament de les coneixences tarragonines. En alguns casos, aquestes coneixences es perllongaren al llarg del temps i afloraren amb força en moments durs, sagnants, com els que van seguir al cop d'estat de 18 de juliol de 1936; d'altres es mantingueren fins i tot, o potser especialment, a l'exili. Antoni Balcells, Ramon Guillamet, futur bisbe entre d'altres diòcesis, de Barcelona, Carles Cardó, Isidre Gomà, futur bisbe i cardenal, el doctor Josep Cartanyà, qui seria bisbe de Girona... I com no, entre les coneixences, els primers vincles amb el catalanisme més abrandat. Segons reportà Jordi Gonzàlez i Castells —fill de Manuel Gonzàlez i Alba— a Víctor Castells:

«Gassol penjà els hàbits l'últim curs i anà cap a Barcelona l'any 1914. Al Seminari hi era amb Pau Mercadé, que també ho deixà, germà més gran de Jaume, el pintor i orfebre. Jaume aprengué l'ofici a Barcelona i hi féu ja una exposició individual de pintura el 1916. Tenia aleshores dinou anys, Gassol vint-i-tres, l'Alba [Manuel Gonzàlez i Alba] vint-i-dos, Pau aproximadament com Gassol o l'Alba. Podríem, doncs, imaginar que amb motiu d'aquesta exposició es veiessin tots i per primera vegada hi hagués un contacte entre Gassol i l'Alba.»⁹

Ja a la ciutat comtal, el mes següent, juliol de 1914, amb una carta de recomanació del Bisbe de Solsona Francesc Vidal i Barraquer, es presenta a l'ano-

9 Víctor CASTELLS. *Manuel Gonzàlez Alba. Una vida per la independència*, p. 127.

CANUDA, 14, PRAL.
BARCELONA

Núm. 1274

00466

PROPOSTA DE SOCI

D. Ventura Gassol
de professió *Home de lletres* que viu
a *Barcelona (Poble Nou)*
carrer *Wad-Ras* núm. *89*
sol·licita ésser soci de l'ASSOCIACIÓ PROTECTORA
DE L'ENSENYANÇA CATALANA, compromentent-
se a satisfer la quota anual de *12* ptes.
pagada per⁽¹⁾ *Trimestres*

Presentat per de 1917
Firma de l'interessat.

Joan Viny

Ventura Gassol

(1) Indicar la forma com vol fer-se el paga-
ment: per mesos, trimestres, semestres o anys.

(Art. VI). Els socis serien: **Individuals** o **Col·lectius**.

Els **Individuals** podran ser **Numeraris** o **Protectors**. Els primers contribuirán a les despeses socials amb quotes variables, entre dotze i seixanta pessetes anyals. Els segons amb quotes superiors a aquesta darrera quantitat.

Els socis **Col·lectius** (associacions, periòdics o entitats d'altra mena) també podran ser **Numeraris** o **Protectors**. Els que paguin una quota compresa entre vint-i-cinc i cent cinquanta pessetes anyals serán **Numeraris**; i **Protectors** els que paguin quantitats superiors a la darrerament indicada.

1917

Sol·licitud d'associat
de Ventura Gassol
a l'Associació Protectora
de l'Ensenyança Catalana.
UdG-FONS
FREDERIC PAU VERRIÉ

menat Grup Benèfic Wad Ras i lliura la carta, segons recorda Gassol a Lluís Folch i Torres, i segons creu Eufemià Fort a Ramon Albó i Martí. Ventura Gassol, com hem vist, havia estudiat a la Universitat Pontifícia de Tarragona, mentre Vidal i Barraquer detenia diversos càrrecs a l'arquebisbat. De fet, varen coincidir entre l'entrada de Gassol el 1903 i la marxa de tots dos el 1914: Gassol cap a Barcelona i Vidal i Barraquer a fer-se càrrec del Bisbat de Solsona. El grau de coneixement mutu només es pot plantejar com a hipòtesi, si bé, indiscutiblement, hi existia.

Entra com a educador, però ben aviat Folch i Torres el posa al capdavant de la secció pedagògica del Grup Benèfic Wad Ras, institució que, inaugurada oficialment molt temps després, el 28 de desembre de 1915, va ser durant molts anys el referent de l'acció social i educativa de la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona, per la qual cosa era coneguda col·loquialment com «la Prote».

La Junta de Protecció a la Infància de Barcelona havia estat creada el 1908, i als anys trenta passà a dir-se Junta de Protecció de Menors. Quan encara no estava construït del tot l'edifici que havia projectat la Junta, es va haver de fer un primer ús el 1914 com a hotel d'immigrants; va ser destinat a acollir els pròfugs i repatriats de la Primera Guerra Mundial i de la revolució mexicana. Però això va durar poc i ràpidament es va convertir en centre d'acolliment de nens i nenes, sobretot trinxeraires, que era en realitat l'ús pel que havia estat pensat; van començar a entrar-hi durant el 1914 i el 1915.¹⁰

En el moment de la seva creació, la Junta encomanà la direcció de la Institució a Lluís Folch i Torres, qui a finals de 1915 ja vivia amb la seva família al Grup.

La secció pedagògica del Grup Benèfic Wad Ras va tenir una influència decisiva en la iniciació i establi-

ment dels «Parcs infantils», el primer establert a Hostafrancs. Es tractava de institucions preescolars, llars d'infants diríem ara. També dins les activitats que desenvolupava la institució es va fundar la Colònia escolar de la Roca del Vallès i també va influir en la creació de les Cases de Família, que aplegava diversos joves aprenents que treballaven a diversos establiments de la ciutat i vivien junts al mateix habitatge.

També aquest 1914 Ventura Gassol entra a la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, atiat per en Lluís Folch i Torres, i poc després, sobre començaments de 1915, comença a militar a la Joventut Nacionalista de la Lliga Regionalista.¹¹ Tant una militància com l'altra no ens poden sorprendre. Recordem en aquest sentit l'impacte que li va produir la lectura de *La Nacionalitat Catalana* de Prat de la Riba, viu encara en aquell moment i presidint la nounada Mancomunitat de Catalunya. Per altra banda, tot i l'abandonament dels estudis tarragonins, la seva espiritualitat d'arrel cristiana hi romandrà al llarg de tota la seva vida.

Cal tenir molt present que aquestes dues organitzacions, Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat i Lliga Regionalista, estan profundament imbricades. Posarem un exemple, jo diria que prou entenedor. Si la Lliga Regionalista havia estat creada com un partit que aglutinés els interessos d'una dreta catalanista, conservadora i catòlica, la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, i en general l'obra del seu fundador, el bisbe Torras i Bages, tenia per objectiu la vertebració d'un catalanisme cristià. Aquest, des de *La Tradició Catalana* (1892) pretenia donar una resposta confessional a l'obra de Valentí Almirall *Lo catalanisme* (1886), i encunyava el «*Catalunya serà cristiana, o no serà*».

Quan anys més tard, des del 1917 i fins a començaments de 1919, es treballava des dels grups polítics catalans la possibilitat d'elaborar un estatut d'autonomia

10 «La Prote» va tenir diversos noms al llarg de la seva història: Grup Benèfic Wad Ras (del 1914 al 1936) incloent l'Hotel d'Immigrants (del 1914 al 1918?); Grup d'Infants Jean-Jacques Rousseau (del 1936 al 1939); Grup Benèfic Wad Ras (del 1939 al 1955); i Institut Ramon Albó (del 1955 al 1971). Benet GORDALIZA; Carlos SÁNCHEZ-VALVERDE. «El Grup Benèfic Wad Ras: semblança en el centenari de la creació de «la Prote»».

11 Aquesta data és totalment aproximada. Cal tenir present que hi figurava com a «escolar» és a dir estudiant. En el treball de Jordi Casassas apareix així esmentat en la relació que adjunta dins el seu treball: Jordi CASASSAS. «Els quadres del regionalisme. L'evolució de la Joventut Nacionalista de la Lliga fins el 1914», la qual cosa ens portaria a una militància, si més no, des del 1913.

1917

Àmfora, el primer recull poètic de Ventura Gassol, amb una il·lustració de Josep Obiols.

per a Catalunya, ens vam trobar amb un procés en gran mesura condicionat per un règim que vivia els darrers moments, i en el que les crisis de Govern s'anaven succeint periòdicament. Amb tot, des de finals de 1918 i començaments de l'any següent tenia lloc a la capital de l'Estat les discussions, parlamentàries i no, d'aquest projecte d'Estatut d'Autonomia per a Catalunya; com a mostra d'aquesta profunda imbricació entre la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat i la Lliga Regionalista, mitjançant un document de 6 de gener de 1919 es cridava a la participació en un acte religiós al matí i una assemblea a la tarda.

Segons indicava el redactat, l'objectiu manifest de la institució, fundada per Torras i Bages, era la total reconstitució espiritual i temporal del poble català i fomentar per l'acció corporativa de la institució i individual dels membres la unió de la devoció cristiana amb l'amor al país i l'ideal de la fe en el moviment catalanista.

Amb aquest objectiu, el 19 de gener organitzava a la tarda una assemblea d'afirmació cristiana i patriòtica amb aquests temes i ponents: «Vindicació cristiana de l'autonomisme» de Josep Maria Baranera, canonge de la Seu de Barcelona; «L'ús de la llengua materna en la vida cristiana» de Carles Cardó, canonge de la Seu de Barcelona i antic mestre de Ventura Gassol amb qui, tot i la guerra, mantindrà amistat i relació epistolar al llarg de tota la seva vida; i «L'ideal de la fe en el moviment catalanista» de Jaume Bofill i Mates.¹²

L'esclat el febrer de 1919 de la Vaga de la Canadenca va aturar tot el procés parlamentari de discussió del projecte; davant el desafiament obrer, els conservadors de la Lliga Regionalista empraren les seves forces en reprimir un moviment que podia qüestionar els seus privilegis.

Reprenent el fil cronològic, el 1914 havia esclatat al vell continent la que seria anomenada com la Gran Guerra, posteriorment coneguda com a Primera Guerra Mundial. A Catalunya, com a la resta de l'Estat, la no bel·ligerància no significava, en cap cas, la manca de posicionament a favor o en contra d'un o altre dels contendents. En el cas de Ventura Gassol el 13 de gener de 1916 es va adherir a una expedició de polítics i literats catalans francòfils que van anar a Perpinyà a manifestar el seu suport als aliats enfront dels imperis centrals.

Mentrestant, a Catalunya, el 1916 l'Ajuntament de Barcelona creava la Comissió de Cultura, presidida per Jaume Bofill i Mates. En el marc d'aquesta comissió van contractar Ventura Gassol, que va entrar a treballar com a primer col·laborador de l'assessoria tècnica-pedagògica dirigida per Manuel Ainaud. Gassol intervingué en l'obra de les colònies d'estiu de l'Ajuntament, fou «l'ànima» de la república d'infants de Vilamar i va propiciar la vinguda

12 BC. Fons Jaume Bofill i Mates. Capsa 16. Document de 6 de gener de 1919, signat per la Junta Directiva de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat (Leonci Soler i March, Santiago de Riba, Manuel Carrasco).

a Barcelona de la Maria Montessori.¹³ El 1916 va ser nomenat subdirector del Grup Benèfic del Poble Nou, i finalment, el 22 d'agost de 1917 obtenia en propietat la plaça de col·laborador de cultura.¹⁴

La plaça a la que va optar Gassol havia estat convocada des de l'Ajuntament de Barcelona mitjançant concurs, pel qual es requeria, segons indicaven les condicions generals: ser espanyol, tenir més de 21 anys i menys de 45, estar al corrent de les obligacions del servei militar i conèixer suficientment l'idioma català per a parlar-lo i escriure'l. Convé destacar en aquest punt l'obligatorietat del coneixement del català, per a una plaça pública.

A més d'aquestes característiques generals, hi havia d'altres requisits en cada una de les places que sortien a concurs, que en el cas de la plaça a la que opta Gassol, la de col·laborador encarregat dels ensenyaments elemental i primari i de les institucions i serveis complementaris, havia d'incorporar una relació justificada dels treballs i pràctiques fetes en institucions d'ensenyament, justificant d'haver cursat estudis superiors i una memòria sobre l'organització de l'ensenyament primari i elemental a Barcelona.

El sou que rebria seria de 3.000 pessetes anuals, amb una jornada laboral de sis hores.¹⁵

Segons indica el seu expedient, Gassol va presentar aquesta documentació i la partida de bateig.

El 13 d'agost de 1917, tal com figura a l'Arxiu Contemporani Municipal de Barcelona, l'alcalde de la ciutat en aquell moment, el regionalista Lluís Duran i Ventosa, informava per escrit Gassol del nomenament com a col·laborador per a l'ensenyament elemental de l'assessoria tècnica de la Comissió de Cultura. Se li assignava un sou, indicat en escrit a part, de 4.500 pessetes anuals.¹⁶

Aquest sou, en realitat, derivava de l'estructura real de l'Assessoria Tècnica de la Comissió de Cultura.

Prèviament, en la sessió ordinària de l'Ajuntament del 21 de juny de 1917, s'havia establert l'organització de la Comissió de Cultura. Segons l'organigrama aprovat la Comissió es dividia en dues grans àrees: una Assessoria tècnica i un Negociat administratiu. L'Assessoria tècnica de la Comissió estaria dirigida per Manuel Ainaud i Pere Bohigas en seria el secretari.

Dins l'Assessoria tècnica, es crearien tres seccions: Pedagogia, Arquitectura escolar i Higiene escolar. Cada secció tindria un assessor, que seria l'assessor tècnic de cada especialitat que tindria a les seves ordres els col·laboradors tècnics i el personal subaltern que nomenés l'Ajuntament.

Aquesta estructura, que es mantindrà en les seccions d'Arquitectura escolar i d'Higiene escolar, es modificaria en canvi en la Secció de Pedagogia. Com que l'assessoria que hi correspondria havia de ser exercida pel director general de l'Assessoria tècnica de la Comissió de Cultura, és a dir, Manuel Ainaud, i davant el desig de no duplicar-ne les tasques, el col·laborador tècnic de la secció pedagògica de l'ensenyament primari i elemental, passaria a suplir aquesta figura de l'assessor pedagògic dins la secció.¹⁷ Aquesta especificitat augmentava la categoria de Ventura Gassol i el col·locava, jeràrquicament, per sobre de Francesc Folguera, igualment col·laborador, però per a l'ensenyament tècnic.

En dictamen de 9 d'agost de 1917, sobre el concurs anteriorment esmentat i, en referència a les places pedagògiques, l'ajuntament resolia el concurs amb el següent resultat: director general, Manuel Ainaud; secretari, Pere Bohigas; col·laborador d'ensenyament elemental, Ventura Gassol; col·laborador d'ensenyament tècnic, Francesc Folguera; assessor arquitecte, Josep Goday; i assessor higienista, Enric Mias.¹⁸

L'ànima de la política de cultura de l'Ajuntament de Barcelona en el període que Ventura Gassol va ser tècnic, era Manuel Ainaud.¹⁹

13 Eufemià FORT. *Ventura Gassol, un home de cor al servei de Catalunya*, p. 52-53.

14 ACMB. Expedient 10008, Exp. Jubilació 2379.

15 ACMB. Caixa 60403 Peça 2.

16 ACMB. Expedient 10008 Exp Jubilació 2379.

17 ACMB. Caixa 60403 Peça 7.

18 ACMB. Caixa 60403 Peça 3.

19 Per aprofundir en la tasca d'aquest il·lustre personatge: Salvador DOMÈNECH. *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*.

1919

Ventura Gassol amb Mossèn Llorens, el doctor Carles Cardó i altres amics.

AMTM

«L'èxit, i el mèrit, d'en Manuel Ainaud fou haver incorporat a l'Assessoria Tècnica un equip intel·lectualment i resolutivament potent, convençut del treball a fer. [...]»

A més dels anomenats Josep Goday i Enric Mias, la seva mà dreta, com a col·laborador tècnic, fou el poeta i polític Bonaventura Gassol —fins a l'etapa de la Dictadura en què s'exilià. També en foren grans pilars en Francesc Folguera, en Romà Jori, en Pere Bohigas i Tarragó, l'Adolf Florensa, en Miquel Llor, l'Artur Martorell, l'Esther Antich, la Cinta Balaguer...»²⁰

Per atansar-nos a la tasca de Gassol com a tècnic de cultura a l'Ajuntament de Barcelona, serveixi de referència la publicació de l'Ajuntament de Barcelona el 1922: *Les construccions escolars de Barcelona*. En aquest recull de l'obra feta des de la Comissió de Cultura, i elaborat per l'Assessoria Tècnica, es posava negre sobre blanc el conjunt d'actuacions dutes a terme i, òbviament, es feia esment de la intervenció en aquestes de Gassol.

En el capítol dedicat a les escoles del Bosc, creades a Montjuïc, es recollien les següents línies, segons Domènech, amb tota probabilitat redactades pel col·laborador de Manuel Ainaud, Ventura Gassol:

«Patis grans i espaiosos plens de flors, extenses places de joc voltades d'arbres, bosquets de pins, que embaumen l'aire d'agradables sentors, alts eucaliptus retallant sobre el blau cel son graciós brancatge, cants de rossinyols, brolladors d'aigua cristallina, i dilatats horitzos, amb vista esplendorosa de la ciutat, de la serra i del mar, formen un conjunt de suprema bellesa i constitueixen un medi educatiu de primer ordre, responenent a l'idea de que l'Escola sigui un llibre, sempre obert, de ciència, art i moralitat.»²¹

Una altra iniciativa educativa, duta a terme per l'Ajuntament de Barcelona, va ser la construcció de l'Escola del Mar. El 17 de maig de 1920 l'Ajuntament

havia decidit construir un edifici escola a la platja de la Barceloneta, a prop dels Banys Orientals, a la zona coneguda com a Platja dels Pescadors. La construcció es va donar per acabada l'estiu del 1921 i el 3 d'agost de 1921 Manuel Ainaud delegava en Ventura Gassol l'organització de l'acte inaugural del centre. A banda de les autoritats i personalitats del món educatiu i cultural de la ciutat, cal destacar la participació a la cerimònia de sis-cents nois —en realitat cinc-centes noies i cent nois—, que «amb vestit de bany portaren a terme un seguit d'exercicis gimnàstics sobre la sorra».²²

També tingué lloc en aquest període l'endegament de la iniciativa lúdico-pedagògica de la colònia de Vilamar, a Calafell. La *Gasetta Municipal de Barcelona* de 28 de setembre de 1922 en feia una petita presentació.²³ Segons explicava, la Colònia de Mar, de Calafell, funcionava sota el nom de Vilamar i en règim de República d'Infants, a semblança d'altres institucions nord-americanes —les Junior Republic— que tenien aquest mateix règim provat ja i afermat pels resultats excel·lents que ja se'n treuen. Amb aquest règim i amb l'ambient que necessàriament s'havia de crear a Vilamar per executar-lo bé, es podria donar als nois i noies, no solament una formació física i material, sinó que els donà, també, aquella altra formació moral indispensable per reeixir en la vida.

Aquesta República d'Infants quedava integrada per sis petites viles que funcionaven independentment l'una de l'altra. Els noms d'aquestes viles eren: Putxet, Vilablava, Pinar, Puigverd, Vilarroig i Areny d'Or.

Cada petita vila tenia vint-i-cinc nois i vint-i-cinc noies, i es regia pel representant-home que elegien en votació secreta.

Els representants de les viles constituïen el Consell de Sis, i aquest consell era el que elegia el president general de Vilamar. Dins d'aquest Consell de Sis hi havia una nena, representant de cada vila, amb dret a veu i vot i fins a vedar el que elles creguessin oportú, «sempre que es referís a coses domèstiques».

20 Salvador DOMÈNECH. *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*, p. 233.

21 Ibidem, p. 351.

22 Ibidem, p. 365 i 366.

23 *Gasetta Municipal de Barcelona*, 28 de setembre de 1922, p. 190-197.

1921

El poema dramàtic
La cançó del vell Cabrés,
la primera obra de teatre
de Ventura Gassol.

El president general nomenava el secretari i els encarregats dels serveis d'higiene. Els càrrecs de tesorero, carter i bibliotecari, comuns a tot Vilamar, eren elegits pel Consell de Sis.

Hi havia, també, el Consell dels Divuit, integrat pels professors de Vilamar. Cada vila tenia un professor i una professora. El Consell dels Divuit estava constituït pel president, secretari, administrador, entrenador de jocs, mestre, músic, metge i professor de les viles. Aquest Consell exercia a Vilamar el poder moderador.

El Consell de Sis havia de reunir-se dos dies cada setmana, i el Consell de Divuit cada dia, amb l'obligació de deixar redactat el programa detallat de les coses a fer al dia següent.

L'autoritat màxima de Vilamar estava encarnada en el representant que hi tenia l'Ajuntament de Barcelona, sota el títol de «veguer», un càrrec a la pràctica més honorífic que real.

La colònia es va posar en marxa el 16 d'agost de 1922:

«Dimecres, al tren de dos quarts de sis, va sortir de Barcelona la Colònia de Mar, organitzada per la comissió de Cultura de l'Ajuntament cap a la platja de Calafell, on han estat construïts esplèndids pavellons per estatjar els petits colons. Els expedicionaris es congregaren a les quatre de la matinada al local de l'Escola Baixeres, on foren organitzats segons el pla preconcebut per la comissió de Cultura.

El senyor Gassol, de l'Assessoria tècnica, explicà als infants l'organització de la colònia de Mar, que es dirà Vilamar.»²⁴

Uns dies més tard, el 24 d'agost, l'Ajuntament organitzà una visita oficial a la colònia. En el decurs d'aquesta visita:

«El president de la república, el nen Avelí Artís²⁵ —fill del nostre company a la Premsa del mateix nom— va llegir davant de les nostres autoritats i en veu alta i clara la petició que Vilamar fos considerat carrer de Barcelona, puix els nens i nenes allí reunits no volen renunciar estar sota la cura de les autoritats populars de la nostra ciutat.»²⁶

Ventura Gassol detenia el càrrec de veguer. Amb l'arribada a la colònia de l'alcalde de la ciutat, protocol·làriament, Gassol cedí a l'alcalde el càrrec, tal com marcaven els estatuts de la Colònia.

Ventura Gassol en aquest 1922 pertanyia, si més no, a dues entitats de relleu del nostre país: era membre de la Comissió de Foment de l'Associa-

24 «Vilamar», *La Publicidad*, 18 d'agost de 1922, edició del matí, p. 1.

25 Es tracta, efectivament, d'Avel·lí Artís-Gener «Tísner».

26 «Petició de la república de Vilamar», *La Publicidad*, 25 d'agost de 1922, p. 3.

ció Protectora de l'Ensenyança Catalana, presidida per Manuel Falguera, i en la qual havia estat admès com a soci el 15 de novembre de 1917; i era vocal, des del 10 de febrer de 1919, de Nostra Parla; associació presidida per Jaume Bofill i Mates.

La tercera i més significativa, per la seva arribada fins al dia d'avui, va ser l'Escola Catalana d'Art Dramàtic, creada el 1913 dins el Conservatori del Liceu i que el 1915 passava a tenir autonomia amb un Patronat que havia creat la Diputació de Barcelona. El 1917 l'Ajuntament de Barcelona s'incorporava a aquest Patronat. Després de les vicissituds pròpies d'aquests anys, el 1927 prenia el nom pel qual coneixem la Institució avui dia, Institut del Teatre. El 1922, i a través de la premsa, sabem que Ventura Gassol actuava en representació de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic en un acte organitzat a Barcelona per l'Ateneu Enciclopèdic Popular per homenatjar el mestre Felip Pedrell.²⁷

Sobre l'aspecte de Ventura Gassol en aquells anys ens ha deixat una descripció Aurora Bertrana, que hi va coincidir el 1918 als Jocs Florals de Sitges; de fet, segons explica l'escriptora a les seves memòries, va ser on van fer coneixença:

«En Ventura Gassol acabava d'arribar de la Selva del Camp i tot ell resplendia i flairava com una fruita sana i ufanosa amb prou feines assaonada. El seu rostre semblava pintat de roig com certes pomes, els seus ulls lluïen juvenils i entusiastes, els seus cabells, atapeïts i abundosos, tenien una negror d'ala de corb, la seva veu, amb l'accent i l'energia peculiar de la terra que l'havia vist néixer, mostrava una frescor, una espontaneïtat i un entusiasme poètics i catalanescs que enamoraven. Era com una flor boscana entre camèlies muntades amb filferro i gardènies pansides (camèlies i gardènies, naturalment, poètiques, carregades de saber i de glòria).

[...]

En tornar a casa, el pare i jo parlàvem d'en Ventura Gassol. El pare creia haver descobert en ell una personalitat extraordinària. El seu comentari va ser poc més o menys:

*—D'aquest minyó, en sentirem parlar. No sé el que donarà en poesia, però, d'una manera o altra farà soroll.»*²⁸

Bertrana i Gassol mantingueren amistat al llarg dels anys, fins i tot en un començament compartiren aficions i activitats plegats. I en el futur Gassol serà el «responsable» que Aurora Bertrana sigui la primera candidata d'Esquerra Republicana de Catalunya en unes eleccions, les de novembre de 1933 a les Corts Republicanes, les primeres en què les dones podien votar.

En aquests primers anys, tanmateix, semblaria que la política encara no era allò que els unia. En les seves memòries Bertrana comenta:

«[...] vam organitzar uns dissabtes musicals a casa meva. Llavors, jo disposava d'un bon piano i d'una habilitat clara i esbarjosa. [...]

*Haviem format un quartet vocal: en Bertran i Pijoan feia de baix, en Ventura Gassol de tenor, la Dolors Palau de contralt i jo, de soprano. Cantàvem, preferentment, música sacra: Victoria, Palestrina, Pergolesi... Tots quatre havíem estudiat música i teníem veu. En Bertran i Pijoan i en Ventura Gassol havien estudiat per capellans. Ens guiaven en la pronunciació del llatí, perquè les paraules de la música que interpretàvem solien ser-ho.»*²⁹

3.1. Les militàncies polítiques.

De la Lliga Regionalista a Acció Catalana

Com hem indicat suara, Ventura Gassol va començar a militar a la Joventut Nacionalista el 1915, aproximadament. La Joventut Nacionalista era una branca de la Lliga Regionalista, partit que, sota el lideratge d'Enric Prat de la Riba havia estat el partit hegemònic del catalanisme polític durant les primeres dècades del segle XX, un dels responsables, si no el primer, de la consecució de la Mancomunitat de Catalunya el 1914, i dissenyador d'un seguit de polítiques que, amb

27 «Homenaje al maestro Pedrell», *La Publicidad*, 22 de juliol de 1922, p. 2.

28 Aurora BERTRANA. *Memòries fins el 1935*, p. 300-302.

29 *Ibidem*, p. 303-304.

Santa Maria d'Escornalbou, 6 de gener de 1922

Grup d'amics amb un tortell de Reis.

D'esquerra a dreta: x, x, x, Eduard Toda i Martí Esteve.

Ajegut, Ventura Gassol.

ANC-FONS AGUSTÍ DURAN I SANPERE

els minsos pressupostos d'aquesta institució, mirava de vertebrar i modernitzar el país.

Cal tenir present que la Mancomunitat de Catalunya, tot i el caràcter d'òrgan administratiu per delegació de competències de les diputacions catalanes, no podia amagar el fet de ser un primer govern global del conjunt del territori, dos-cents anys després de la pèrdua de les llibertats del país.

Però entre l'inici de la militància de Gassol a les Jovenuts, el 1915, i el 1922, tenen lloc tot un conjunt d'esdeveniments que provocaran cert malestar entre els membres joves del partit, entre les fileres de la Jovenut Nacionalista per ser més exactes.

En primer lloc, l'agost de 1917 mor Prat de la Riba. Entre el seu llegat consta la carta que, a les portes de la mort, va enviar al Consell de la Mancomunitat. Si bé s'havia fet feina, Prat de la Riba deixava palès que no es pretenia amb la Mancomunitat tenir, simplement, una diputació més gran. La voluntat estava en anar més enllà, assolir competències plenes en determinades àrees, competències sobiranes. No es volien, deia Prat de la Riba, extenses, sobre moltes matèries, sinó intenses en les matèries que s'acordessin entre Mancomunitat i Estat.

En aquest punt entrava en joc el segon dels elements significatius del període 1917-1922. Entre 1917 i 1919 té lloc un pols amb l'Estat per l'assoliment de major poder per a la Mancomunitat i una nova institució que caldria crear. L'Assemblea de parlamentaris de 1917 i el seguit de propostes en vista a la redacció d'un Estatut d'autonomia de Catalunya, marquen la relació entre Mancomunitat i Estat durant dos anys.

Anades i vingudes entre Madrid i Barcelona, en un conflicte que no es va limitar, simplement, a l'obtenció de l'anhelada autonomia per a Catalunya, sinó que entraren en joc el seguit de disfuncions, crisis i conflictes d'un règim, el de la Restauració, que expirava les seves darreres alenades de vida. Conflicte social, reivindicacions dels militars, qüestionament del model territorial, guerra al Marroc..., en suma, un aparell institucional a les portes de saltar pels aires. A començaments de 1919, el Parlament espanyol estava en vies d'aprovar un estatut per a Catalunya, però l'esclat de la vaga de la Canadenca el febrer de 1919, deixà la situació en un

impasse que no seria resolt, per via sabre, fins quatre anys més tard, amb la Dictadura de Primo de Rivera.

I, com a tercer element, el 8 de gener de 1918, Woodrow Wilson, el president dels Estats Units enuncia catorze punts que han de servir per assolir la pau al continent europeu, i que, en part, serien el punt de partida per a la confecció del Tractat de Pau de Versalles i tractats annexos. Des del catalanisme es va veure aquesta declaració com una defensa dels principis d'autodeterminació dels pobles, si bé només feien referència explícita a les nacionalitats sotmeses als imperis otomà, austrohongarès o rus. De fet, en el cas italià, es podria parlar fins i tot de la voluntat d'engrandir el país amb l'adquisició de nous territoris, amb població nacionalment italiana, a la zona de Dalmàcia i la península d'Istria. Però aquesta voluntat, llegida entre línies, no podia amagar el somni del catalanisme de trobar vies pacífiques d'assoliment de les reivindicacions pròpies, i es dibuixava idealment un escenari en el que la repressió per part de la potència ocupant seria aturada per la intervenció internacional.

Cal dir que aquest fet xocava amb la realpolitik. En cap cas els punts feien referència a un dels grans miralls del catalanisme, el cas irlandès, que el 1916 havia protagonitzat un aixecament en armes contra la Gran Bretanya i que, en el moment de la declaració wilsoniana, havia estat sufocat a sang i foc, la qual cosa havia donat lloc a una guerra oberta i desigual entre els republicans irlandesos i la Corona britànica. Tanmateix, aquests punts van tenir un ressò important dins el catalanisme polític i, singularment, entre el catalanisme d'esquerra que, a poc a poc, s'anava agrupant al voltant de la figura de Francesc Macià. Així, doncs:

«L'impacte de la Primera Guerra Mundial, la mort de Prat de la Riba, la progressiva desviació de l'estratègia de la Lliga en allò que feia referència al catalanisme i a la concepció de la política interna, la crisi social, etc., seran factors que apartaran els "quadres" de la disciplina de la secció, lentament al període 1917-19, ràpidament a partir del 1920. El nucli dirigent i aglutinant d'aquests quadres incorporarà, en el període 1914-20, influències socialitzants i d'un nacionalisme més radical al vell ideari pratià regeneracionista. I aquest fet els do-

Escornalbou, 6 de gener de 1922

Ventura Gassol contemplant el paisatge,
en una bucòlica imatge que beu dels cànons del Romanticisme.
ANC-FONS AGUSTÍ DURAN I SANPERE

narà una perspectiva d'exceptonal independència sectorial, la qual els portarà a la formulació de la Conferència Nacional Catalana pel juny de 1922 i a l'estructuració d'una formació política independent: Acció Catalana.»³⁰

És important, com en qualsevol elaboració històrica, el component temps. Entre el 1917 i el 1919 la figura d'Enric Prat de la Riba encara marca, i encotilla doctrinalment i políticament, l'actuació dels joves de la Lliga, de la Joventut Nacionalista. Allò que el 1918 podia ser acceptable, determinades renúncies amb l'entrada de membres del partit en un govern de la monarquia, ho deixaven de ser a partir de 1920. La gegantina figura de Prat de la Riba ja no podia justificar determinades actuacions de la direcció del partit, actuacions que podien ser vistes des de la branca juvenil com una renúncia explícita al llegat pratià. Cal tenir present que ja a finals de 1917 i fins novembre de 1918 dos membres rellevants de la Lliga havien format part dels governs de la Monarquia, primer Ventosa i Calvell (Govern Garcia Prieto, de novembre de 1917 a març de 1918) i posteriorment Francesc Cambó (Govern Maura, de març a novembre de 1918). L'entrada al Govern de l'Estat el 1921, amb la participació com a ministre d'Hisenda de Francesc Cambó al nou gabinet Maura, entre agost de 1921 i març de 1922, no podia justificar, per si mateix, la crisi entre la Joventut Nacionalista de la Lliga i la direcció del partit.

Cal dir que en aquest període, 1918-1922, Ventura Gassol intervindrà en diversos actes propagandístics de la Lliga Regionalista abans del trencament amb el partit. El 6 de gener de 1918, i a tall d'exemple, Ventura Gassol intervé a un míting a Sants, al Casino, en què destaca la importància de la llengua en la constitució dels pobles. La llengua catalana, afirma:

«[...] és el símbol de la nacionalitat nostrada, avui gloriosa. Evoca els noms immortals dels grans polígrafs catalans, Lluï, Jaume I, Muntaner, Sant Vicent Ferrer; evoca, en grandiloqüents paràgrafs, el sentit etern de la paraula, tal com apareix en aquella admirable pa-

gina dels llibres sagrats que diu: "En el principi era la paraula..."»³¹

L'any següent, Ventura Gassol era designat per a representar la Lliga Regionalista en un acte a Navàs. A *La Veu de Catalunya* del 21 de juliol de 1919 es podia llegir:

«Amb motiu de celebrar-se la clausura del curs de l'Ateneu de Navàs, tingué lloc ahir, al local d'aquest Ateneu, un acte el qual es veié molt concorregut, i que pel seu èxit no dubtem durarà llarg temps en la memòria dels navassencs i servirà d'estímul per actuacions successives.

[...] En Ventura Gassol, el poeta, designat per la Lliga per a prendre part a l'acte, féu un parlament conferència, parlant de "La Cultura Popular".»³²

Tanmateix, els seus dies a la Lliga estaven comptats. El 4 d'abril de 1922 veia la llum un manifest secundat per la majoria dels membres de la Joventut Nacionalista convocant una Conferència Nacional Catalana. I entre els propagandistes més destacats hi trobarem Ventura Gassol. De fet, durant aquesta primera etapa, i en especial en els actes de convocatòria de la conferència que donaria lloc al naixement d'un nou partit, Acció Catalana, Ventura Gassol realitzarà força actes, tot i que no era, ni seria en el futur, membre de la direcció del partit.

L'assemblea d'Acció Catalana tindrà lloc el 4 i 5 de juny de 1922, a l'Orfeó Gracienc. Figuraven inscrites, segons la *Crònica de la Conferència*, 101 entitats i 978 socis individuals. Ventura Gassol actua com a secretari de la mesa provisional de la Conferència, mentre detenia la presidència en Pelai Vidal de Llobatera, tots dos membres de la Comissió Executiva que havia convocat l'assemblea.

Ventura Gassol va participar tant en la Conferència en si, com en la seva preparació prèvia, ensems amb

30 Jordi CASASSAS. «Els quadres del regionalisme. L'evolució de la Joventut Nacionalista de la Lliga fins el 1914», p. 8.

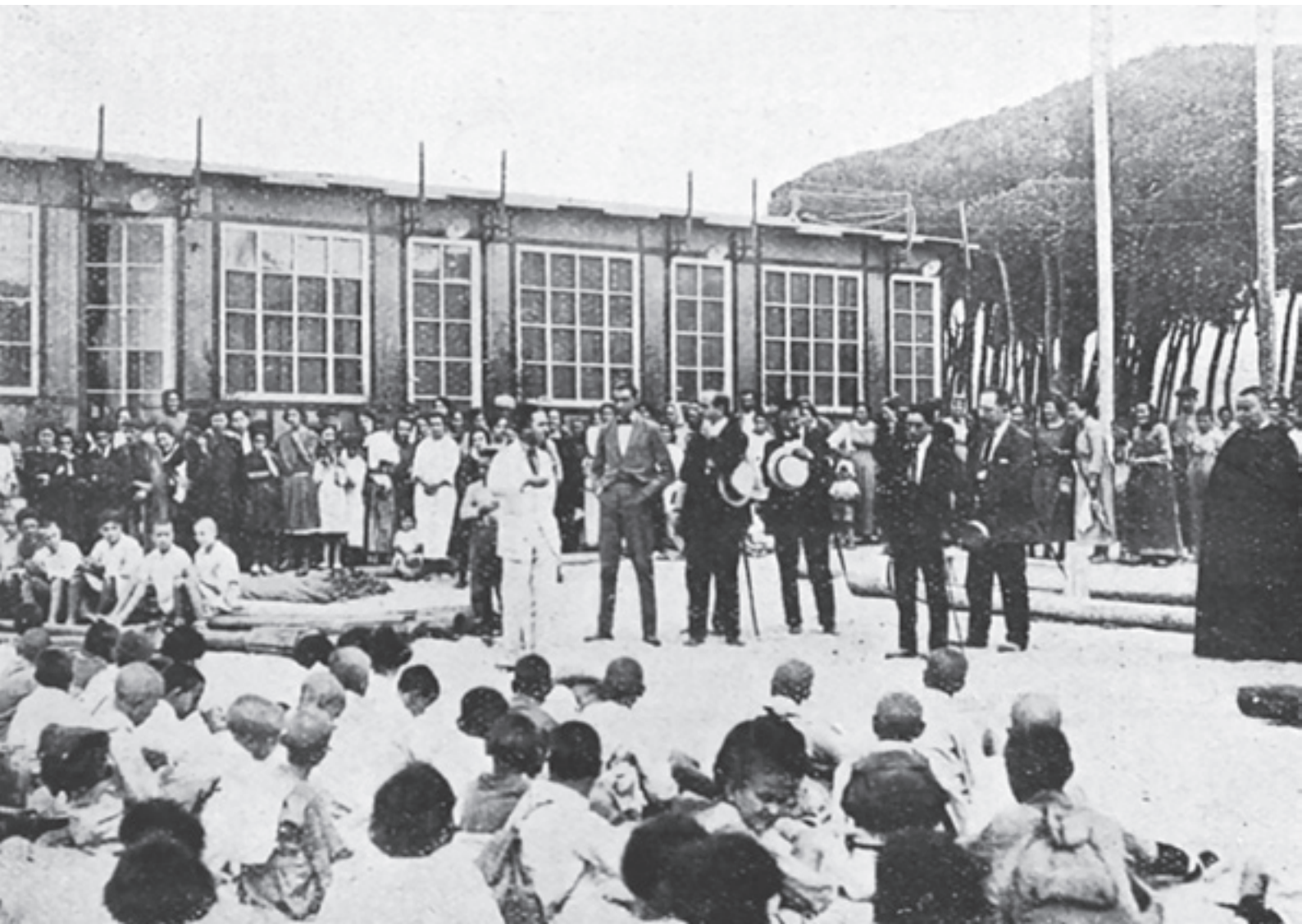
31 «Per la Llengua Catalana. Els mítings d'ahir», *La Veu de Catalunya*, 7 de gener de 1918, p. 3.

32 «Cultura. A l'Ateneu Navassenc», *La Veu de Catalunya*, 21 de juliol de 1919, edició del vespre, p. 8.

Calafell, 24 d'agost de 1922

Ventura Gassol, veguer de la República infantil de Vilamar, un emblemàtic projecte de colònies escolars de Barcelona, rebent les autoritats municipals del Cap i Casal.

(CATALUNYA GRÀFICA)

Lluís Massot i Martí Esteve, amics de Gassol. Entre els contraris a aquest viratge cap a postures més nacionalistes que significava la creació d'Acció Catalana hi eren Ferran Valls i Taberner, Josep Maria Trias de Bes, Lluís Puig de la Bellacasa, Joan Estelrich i Josep Maria Blanch.

Francesc Macià participà a la Conferència, però es mostra dolgut per haver estat deixat al marge de l'organització, i va considerar tot plegat una maquinació de la Lliga, vist el fracàs de l'Assemblea de Parlamentaris i el que diríem la via assenyada per a obtenir competències des de l'Estat. Amb en Macià hi assisteixen, en representació de l'Assemblea Nacionalista feta el 25 de maig anterior, i convocada per l'esquerra catalana, Manuel Carrasco i Formiguera, Joan Santinyà, Eusebi Isern i Dalmau, Josep Riera i Puntí i Lluís Bru. Francesc Macià, a causa del seu radicalisme no fou acceptat al nou partit. Un mes més tard de la Conferència, pràcticament dia per dia, el 8 de juliol de 1922, es creava Estat Català.

Tal com recull *El Diluvio*, Francesc Macià va intervenir a la Conferència Nacional Catalana el 5 de juny:

«Se levantó don Francisco Macià a defender una enmienda, siendo ovacionado.

El señor Macià combatió a los hombres de la Lliga, y especialmente al señor Cambó, haciendo sucinta historia de lo ocurrido desde la Solidaridad Catalana hasta la Asamblea de parlamentarlos.

Declaró que debían decir todos claramente lo que son y lo que quieren, y ponerse valientemente en frente del Estado opresor, defendiendo la libertad de Cataluña.

Propuso además la convocatoria de una asamblea para breve plazo, en la que se empiecen a hacer actos de autónoma libertad, y recomendó a todos el mayor entusiasmo para que el acto que se estaba celebrando significara la colocación de la primera piedra del Estado catalán.

La presidencia llamó la atención del señor Macià, por apartarse de la finalidad de la discusión y por extenderse más tiempo del señalado.

El señor Pi y Suñer rectificó y dijo que no podía aceptar la enmienda del señor Macià.

El escándalo fue enorme.

Se intentó proceder a la votación ordinaria de la enmienda, y cuando dijo el presidente que quedaba desecheda, se produjo otro incidente y hubo nuevos gritos y discusiones.

Por último, por 211 votos contra 76 fué desecheda la enmienda del señor Macià.»³³

Tot i coincidir en l'espai, aventurar el coneixement entre Macià i Gassol en el marc de la Conferència Nacional Catalana sembla, a hores d'ara, incert. La certesa plena del primer contacte personal entre ells dos l'hem d'ajornar a finals de 1924 o començaments de 1925, ja a l'exili.

Ventura Gassol es va afiliar al nou partit, Acció Catalana, si bé cal afegir que hi tindrà un perfil baix en el que seria el directori de la nova organització, que contrastava amb la importància pública que manifestarà com a propagandista. El primer acte oficial d'Acció Catalana tindria lloc a Ripoll, el 3 de setembre de 1922, i, entre les figures públiques destacades que van intervenir hi havia, com no, Ventura Gassol:

«En Ramon Casanovas i En Ventura Gassol, des del balcó del Casal Català, parlaren del comte Jofre, fundador de la nació catalana, del monastir de Ripoll. Evocaren la memòria de l'abat Oliva, i En Gassol, recordant la gran família catalana, evocà la memòria d'En Maragall i la d'En Prat de la Riba i convidà a tots a passar per davant de la tomba del fundador de la nació catalana per a retre jurament de fidelitat a la Pàtria.

Acabà fent un brindis per la sang de tots els herois catalans.»³⁴

El 1923 la seva carrera com a poeta assolí dues fites importants: al març havia publicat la que és, possiblement, la seva millor obra, el llibre de poesies patriòtiques *Les tombes flamejants*; i al maig obtenia el premi extraordinari als Jocs Florals de Barcelona.

33 «La Conferencia Nacional Catalana», *El Diluvio*, 6 de juny de 1922, p. 11.

34 *Catalunya Gráfica*, 1a quinzena d'octubre de 1922, p. 8.

Ripoll,

3 de setembre de 1922

Ventura Gassol
s'adreça al poble
des de la balconada
del Casal Català
en el míting celebrat
en el marc de l'Aplec
d'Acció Catalana
convocat en homenatge
*«al comte Jofre,
qui a Ripoll
fundà la nació catalana».*
ACRI

3.2. Macià i Estat Català. Nous rumbs

Encara que la coneixença formal de Francesc Macià, segons sembla, no tindrà lloc fins a començaments de 1925, la seva col·laboració amb l'Avi és anterior. Així, com a poeta, se l'incorporen uns versos en el número d'1 de juny de 1923 al diari del nou estat *L'Estat Català*:

*«Que hi feu tancat dintre la cabana
palau del vent que us van bastir els gegants?
Crist de bronze, Crist vent, Crist tramuntana
salteu que tanca enllà hi ha els catalans.*

*I aneu-ho envaint tot com una flama
de l'Ebre al més enllà del Pirineu,
tot Catalunya senti vostra brama
vostre foc, vostra bronze i vostra veu.»³⁵*

El 19 de juliol de 1923 s'anunciava al *Butlletí de la Joventut Nacionalista «La Falç»*, la intervenció de Ventura Gassol dins un cicle de xerrades-conferències: el 19 de juliol estava anunciada la seva participació amb la conferència «Actuació de les joventuts». Mentre que el 2 d'agost qui prendria la paraula seria Rafael Campalans, amb el suggeridor tema: «Nacionalisme i Socialisme».³⁶ El mateix portaveu va recollir l'acte, que, pel que sembla, havia estat ajornat una setmana:

«Dia 26. — Amb un èxit, si cap, més gran encara que l'anterior, el nostre consoci Ventura Gassol, vingué a donar la segona de les conferències del cicle, descapdel·lant el tema Actuació de la Joventut. El preu de la sang.

S'asseien a la presidència junt amb el conferenciant, el President i el Secretari de la Joventut, veient-se la sala curulla d'assistents que, en el transcurs de la conferència, demostraren un gran entusiasme.

Primerament, glosa el nom de la Falç, dient que és una arma de treball i de combat. Fa una extensa relació de l'opressió que els grans estats exerceixen sobre les

petites nacionalitats i compara els pobles oprimits amb els homes, i els opressors amb els llops.

Fa una relació dels diversos fets en què els catalans hem vessat la nostra sang noblement, començant per l'assassinat del Comte d'Urgell, passant per la guerra dels segadors i la de successió i acabant en les lluites socials dels nostres dies. Esmenta també com a sang vessada, les llàgrimes de les mares que han perdut llurs fills i les de les donzelles que han perdut llurs aimadors. Tots aquests herois han contribuït al bateig de sang de Catalunya.

Diu que devem enfortir el nostre esperit per lluitar, puix no són solament les armes de combat les que donen la victòria, sinó que cal acompanyar-les de les armes de l'esperit. Com prova de ço que diu, fa referència a la campanya del Marroc on un petit exèrcit mal organitzat però amb enteresa d'esperit té a ratlla un altre de molt més nombrós.

Acaba dient que no ens ha de saber greu la sang vessada en holocaust de la Pàtria, puix tota ella va regalimant del cel on són els nostres martres i es recull en una gran copa; qui sap —diu— si aquesta copa està gairebé plena i en manquen moltes poques gotes per vessar? Qui sap si el jorn que menys pensarem unes quantes gotes de més faran sobreixir la copa, i la sang correrà per la nostra terra alenant els nostres cors i portant-nos la llibertat? La sang de les lluites socials de Barcelona, la sang vessada estèrilment al Marroc, la sang de la Guerra Europea, tota va a parar a l'esmentada copa. Aquesta copa on s'hi reflexarà un raig del nostre sol que ha d'ésser el que més brilli en el jorn de la independència de Catalunya.

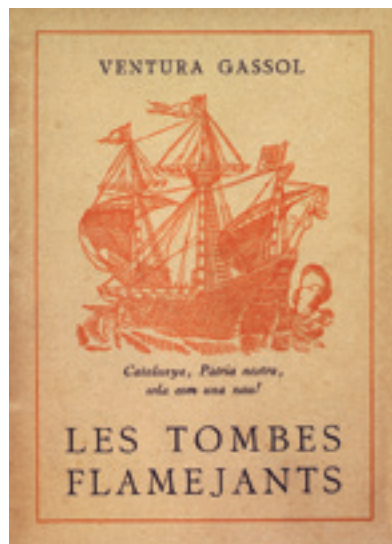
En acabar el conferenciant fou febrosament aplaudit.»³⁷

Cal retenir que, en aquest escrit, Ventura Gassol és adjectivat com a consoci. I res ens permet suposar que sigui un qualificatiu gratuït, afirmació que subratlla Joan Esculies a la seva tesi sobre Josep Tarradellas. Cal, doncs, situar en aquest marc i en aquestes dates, estiu de 1923, dins la Joventut Nacionalista «La Falç» el coneixement que Gassol en farà de Tarradellas.

35 Ventura GASSOL. «El Crist del Vent», *L'Estat Català*, 1 de juny de 1923, p. 1.

36 *Butlletí de la Joventut Nacionalista «La Falç»*, juliol de 1923, p. 6.

37 *Butlletí de la Joventut Nacionalista «La Falç»*, agost de 1923, p. 3.

Març de 1923

Les tombes flamejants,
l'obra més emblemàtica
de Ventura Gassol.

En aquesta línia de col·laboració amb el catalanisme més radical, el 6 d'agost de 1923 participava en un acte organitzat per l'Agrupació Arrels de Sant Just Desvern, i que apareixia recollida a l'òrgan de premsa d'Estat Català:

«Aquesta Agrupació, prepara pel vinent 6 d'agost una festa patriòtica; amb motiu de col·locar a l'antiga Plaça de la Constitució, una artística placa; deguda a n'En Xavier Nogués, el dibuixant notabilíssim; que dirà: Plaça de Mossèn Jacint Verdaguer. Farà el parlament d'entrega a n'aquell Municipi En Ventura Gassol.»³⁸

Però, políticament, la situació a l'Estat espanyol havia de fer un tomb el 13 de setembre de 1923. Amb l'aquiescència del monarca, Alfons XIII, Miguel Primo de Rivera donava un cop d'Estat i s'obria el període de la Dictadura que, entre d'altres coses, es va dur amb ella el règim de la Restauració.

El 1924, segons informes de la policia incorporats al seu expedient de responsabilitats polítiques, Ventura Gassol vivia a Barcelona. Si n'hem de fer cas, ho feia amb Esperança Galofré, amb qui tenia dos fills: Abel, nascut el 3 de març de 1923 i Albert, nascut el 14 de setembre de 1924.

Esperança Galofré havia contret núpcies, molt desventurades, amb un oncle seu; el marit ben aviat deixà la jove esposa, però aquesta, tot i que sortosament lliure d'aquesta relació en l'aspecte humà, va mantenir els lligams legals que establia el matrimoni, la qual cosa va impedir el casament amb Ventura Gassol. Això no treu que, un cop nascuts els fills, aquests fossin immediatament «legítims», terme emprat per Eufemià Fort.

L'informe policial fixa la residència de la parella Gassol-Galofré a la Rambla del Carmel, 52, en un habitatge registrat a nom de Maria Pujol i Turà, mare d'Esperança.³⁹ Una informació dubtosa, ja que en les seves memòries, recollides per Eufemià Fort, s'indica que en aquelles dates vivia al carrer Bruc, 97. Al domicili, a més de l'Esperança i els fills, hi residien també l'Aurora, germana de l'Esperança, casada i, tot permet suposar, en companyia del marit.

Ventura Gassol va ser opositor al règim des del primer moment. Sabem que ja el gener de 1924 va tenir diverses manques d'assistència a la feina, que serien sancionades per l'Ajuntament amb vuit dies de suspensió de feina i sou el 22 de febrer de 1924,⁴⁰ absència que podem vincular fàcilment a la seva actuació clandestina.

38 «Agrupació Arrels de la Terra. Sant Just Desvern», *L'Estat Català*, 1 d'agost de 1923, p. 2.

39 TSJC. Tribunal de Responsabilitats Polítiques núm. 10. Expedient de «Buenaventura Gassol Rovira». Document núm. 16.

40 ACMB. Expedient 10008. Exp. Jubilació 2379.

3.3. Producció literària i activisme cultural

Tanmateix, el seu activisme polític i la situació a Catalunya i a l'Estat espanyol no semblà ser obstacle perquè mirés de tirar endavant iniciatives relacionades amb la literatura i la seva tasca adreçada a la importació al nostre país de grans obres de la literatura universal, una manera de donar a conèixer aquests autors, sí; però també nodrir les noves generacions de literats catalans de referents de més enllà dels Pirineus.

En aquesta línia, i segons comenta Joan Estelrich al seus *Dietaris*, Gassol li havia mostrat el seu interès en traduir a Leopardi, en una tasca d'acostament de grans referents de la literatura universal que recuperaria més tard en un projecte propi.

A finals del 1918, el mateix Estelrich comentava que estava a la recerca de col·laboradors per a *Quaderns d'Estudi*. Semblaria que havia aconseguit una resposta positiva de Plana, Esteve, Valls i Taberner i Gassol, entre d'altres.⁴¹ Alhora, continuava la seva producció com a poeta i el 1920 veia la llum el poemari *La Nau*.

En el número d'1 d'abril de 1924, des de *La Academia Calasancia* se saluava l'aparició de «La novel·la estrangera», col·lecció literària sota la direcció de Ventura Gassol. La relació dels autors que publicaria és extensa; citaven només alguns i indicaven quins havien aparegut al primer número, ja aleshores a la venda; destaquem-ne l'estol de traductors, per valorar la importància del projecte. En el primer quadern apareixia una narració d'Alfred de Vigny, *Laura o El Segell Roig*, traduïda per Carles Riba. En el futur estava prevista la publicació, entre d'altres, de: *Vanina Vanini*, d'Stendhal, amb traducció de Tomàs Garcés; *Idil·lis rurals*, de Lev Tolstoi, amb traducció d'Alexei Markov; *Després de la mort* d'Ivan Turguénev, traduït per Cristòfol de Domènech; i obres d'altres autors com Edgar Allan Poe, Anatole France, Gerhart Hauptmann, Honoré de Balzac, Goethe... traduïts per Clementina Arderiu, Josep Roure i Torent, Josep Maria de Sagarra, Octavi Saltor, Domènec Guansé, Carles Soldevila, Josep Maria Capdevila i el propi Gassol:

«A més es publicaran adaptades al català modern, la «Crònica de Ramon Muntaner», per Carles Riba i Josep M. Capdevila, la «Crònica del Rei Jaume el Conqueridor», per Manuel de Montoliu, la «Crònica de Bernat Desclot», per A. Rovira i Virgili i la «Crònica del Rei Pere, el Ceremoniós», per Ignasi Iglesias.»⁴²

Respecte a aquest projecte, ens remetem al treball de Ramon Pinyol.⁴³ Segons aquest autor, que va fer el buidatge complet de l'obra:

41 Joan ESTELRICH. *Dietaris*, p. 121.

42 *La Academia Calasancia*, 1 d'abril de 1924, p. 136.

43 Ramon PINYOL. «Contribució a l'estudi de la col·lecció «La Novel·la Estrangera»».

1923

El preu de la sang,
la primera novel·la de Ventura Gassol,
amb il·lustracions de Capuz.

Castell de Claramunt, 6 de maig de 1923

Ventura Gassol exaltant els valors de l'excursionisme i la seva funció catalanista a l'Aplec Excursionista del Club Muntanyenc de Barcelona.

JOSEP CASTELLTORT / ACAN

«[...] la iniciativa de la publicació, per les escasses dades de què disposem, no és deguda a un impressor-editor, ni a un llibreter-editor, ni, per descomptat, a un editor professional. Tot sembla apuntar a una aventura editorial promoguda per un escriptor, Ventura Gassol (que es guanyava la vida com a funcionari municipal de Barcelona), el qual en fou el director, en col·laboració amb un músic professional, Joan Gols, que n'era l'administrador. No sé ben bé en quin moment, també hi intervingué activament un viatjant de comerç i activista polític, Manuel González Alba.»⁴⁴

Cal retenir aquest darrer nom: Manuel González Alba. Aquest prendrà en un moment donat el relleu de Gassol, que ha de marxar a l'estranger, i amb qui mantenia una relació d'amistat. A més de dirigir, en la mida de les seves possibilitats, la col·lecció, fins i tot arribarà a traduir alguna de les obres publicades com fou el cas de *El Penjat*, d'Eça de Queiroz, que signaria amb el pseudònim de Jordi Finestrelles.

«La col·lecció "La Novel·la Estrangera" és constituïda per trenta-vuit títols d'aparició quinzenal en una primera etapa i setmanal en una segona i última. De dimensions reduïdes (entre 40 i 80 pàgines), no va arribar, amb alguna excepció, a publicar novel·les, sinó tan sols narrativa curta. Pel format, el disseny, el contingut, el preu i la forma de distribució i venda, la col·lecció anava destinada a un públic ampli. La selecció d'autors traduïts, eclèctica, respon també a la voluntat d'arribar a un sector extens de lectors. Iniciativa d'escriptors joves, la trajectòria de la col·lecció estigué marcada per la precarietat de l'estructura editorial adoptada, cosa que la va condemnar a la fallida.»⁴⁵

El fet cert, però, és que aquest projecte de Gassol quedaria truncat per la situació política. Al llarg del 1924, cada cop era més clar que Gassol no podria romandre a Catalunya, sense que la seva llibertat estigués en seriós risc. La seva situació personal es va

agreujar amb el pas dels mesos. Finalment, el 15 de novembre de 1924, *La Publicitat* publicava a la seva primera pàgina que «hom diu per l'Ajuntament que havia estat suspès del càrrec i sou, als efectes de l'expedient que se li ha obert per abandó de càrrec, el funcionari de la Secció de Cultura i il·lustre poeta En Ventura Gassol».⁴⁶ Però a l'edició del dia següent, i també en portada, *La Publicitat* recollia una informació del diari *El Dia* de Terrassa, segons la qual Ventura Gassol hauria passat a França.

En un document datat a París, el 25 de gener de 1925 s'indicava que, a l'Assemblea d'Estat Català celebrada a Perpinyà, al novembre de 1924, s'havia acordat entre d'altres coses la creació d'un nou directori. Com que Macià no podia baixar a Catalunya va delegar en Manuel Pagès i Ventura Gassol que s'encarreguessin d'executar a l'interior del país els acords presos. Als dos dies d'haver-se celebrat l'assemblea, es va presentar la policia al domicili de Gassol que es va poder fer escàpol pel balcó.⁴⁷ Aquesta informació que ens aporta Carner-Ribalta situaria en aquesta assumpció de la representació a l'interior de Francesc Macià i Estat Català la raó de la marxa de Gassol a l'exili. Però també, ens deixa quelques dubtes.

En primer lloc, cal dir, com hem vist en planes anteriors, que Ventura Gassol era anomenat dins la publicació de «La Falç», de mitjans de 1924, «consoci», la qual cosa indicaria la seva vinculació directa amb aquest grup. Per altra banda, la designació de Gassol com a responsable a l'interior de l'execució d'acords presos a l'exili, no pot ser considerada gratuïta; forçosament havia d'haver una coneixença prèvia, directa o no, entre Macià i Gassol, per tal d'encarregar-li una tasca tan delicada i compromesa. Finalment, no podem obviar que Estat Català era un mitjà de lluita, més que no un partit en un sentit estricte, la qual cosa permetia dobles militàncies, com era el cas ben conegut de Jaume Aiguader, membre alhora d'Estat Català i de la Unió Socialista de Catalunya.

46 «En Ventura Gassol», *La Publicitat*, 15 de novembre de 1924, p. 1.

47 Josep CARNER-RIBALTA. *Macià. La seva actuació a l'estranger*, p. 59.

44 Ibidem, p. 30.

45 Ibidem, p. 29.

Barcelona, 4 de maig de 1924

Sopar d'homenatge a Melcior Font celebrat al Restaurant Martín,
en saber-se que li retiraven la Flor Natural dels Jocs de Barcelona.

Entre els comensals: Ventura Gassol, Josep Maria de Sagarra, Joan Clapés, Ignasi Iglésias...

(LA HORMIGA DE ORO)

La fugida de Gassol a França hauria tingut lloc sobre el 15 de novembre. Ara bé, tampoc no podem estar segurs que aquesta hagués estat la seva primera fugida de Barcelona, ni que el camí dut per arribar a França hagués estat el més directe.

Més aviat, i en base a dos testimonis clau, hem de deduir que el camí emprès el va dur cap al sud, i no cap al nord. Així, si hem de fer cas a Víctor Castells, «*Ventura Gassol estigué amagat a Valls, a casa dels Castells. A la família, això, fou sempre un record molt precís. Es veu que hi arribà vestit de capellà i probablement en sortí, camí de França, també vestit així. Temps a venir, Macià estigué a Valls amb Gassol i, signant autògrafs, Macià obsequià Montserrat Castells amb la seva ploma. Ella, joveneta i decidida, cunyada de l'Alba [Manuel González i Alba], havia dit que li agradava perquè era molt bonica i l'Avi la hi donà...*».⁴⁸ Però, a més, en l'entrevista que concedirà a *Imatges*, parlava de la seva fugida, disfressat de mossèn, i per a la qual s'hagué de tallar els cabells. La publicació descriu la seva marxa com una fugida entre teulades, amagat a l'església de la Concepció per embarcar des de Tarragona cap a Seta.⁴⁹

Aquestes dues referències coincideixen amb el que, mig record de Ventura Gassol, mig investigació d'Eufemià Fort, recullen les seves memòries en forma de biografia. Així, segons relata el seu biògraf, no recorda exactament el dia que va haver de fugir, però sí les circumstàncies. Vingué la policia a buscar-lo al domicili i aprofità per a fugir pel balcó mentre l'Aurora i l'Esperança donaven excuses a la policia per retardar l'entrada. Anava, Gassol, amb pijama i sabatilles i amb una bata, i com que l'únic lloc obert a aquelles hores eren les esglésies, es va dirigir a la de la Concepció prop del seu domicili. En entrar a l'església el va trobar un sagristà, que resultà ser fill de Joan Gols, mestre de capella de Santa Maria del Mar. De fet, Joan Gols i Gassol mantenien col·laboració, a la col·lecció «La novel·la estrangera». Gràcies als contactes d'aquest segon, s'es-

tablí una estratagema per tal que Gassol embarqués en un vaixell que havia de sortir del port de Tarragona cap a Seta. Gassol havia de simular ser membre del servei del vaixell, cambrer o similar. Al dia següent Ventura Gassol desembarcava a Portvendres.

Abans de marxar, però, deixava a Catalunya un nou directori d'Estat Català que havia de mantenir els contactes entre l'exili i la resistència interior contra la Dictadura. Quedaven encarregats Jaume Aiguader, Josep Riera i Puntí i Manuel Carrasco i Formiguera.

El 2 de desembre de 1924, Francesc Macià enviava un telegrama a Daniel Cardona per tal que donés diners a Gassol que arribaria aviat.⁵⁰

Per tant, sembla indubtable que a finals de 1924, Gassol ja tenia un pes important a Estat Català, i que aquesta vinculació ja era coneguda per les forces militars i policials espanyoles.

Segons l'escalafó que publicava l'Ajuntament de Barcelona, Bonaventura Gassol, a data 1 de febrer de 1925, havia d'ocupar el càrrec de Director de la Secció Pedagògica.⁵¹ Tanmateix, aleshores ja era a l'exili francès.

48 Víctor CASTELLS. *Manuel González i Alba. Una vida per la independència*, p. 126.

49 Veure la nota al peu de pàgina número 100.

50 AHCB. Fons Daniel Cardona i Civit. AHCB3-265/5D15 Doc. 43.

51 ACMB. Caixa 60403, peça 1.

Catalunya del Nord, 5 d'abril de 1925

Un militant d'Estat Català en una trinxera per a disparar assegut en un exercici de pràctiques militars durant la preparació del pla d'alliberament de Catalunya des de Prats de Molló.

ANC-FONS FRANCESC MACIÀ

El primer exili

4

El 8 de gener de 1925 es va redactar a París l'acta de la constitució, en petita assemblea, del Comitè d'Acció de la Lliure Aliança. Va presidir la reunió Francesc Macià, amb Francisco de Gaztañaga pels separatistes bascos, Grau pels catalans d'Amèrica, Josep Lleonart per la Confederació Nacional del Treball d'Espanya i Regional de Catalunya i Ventura Gassol com a secretari.⁵² Seria potser el primer document que ens situa a Gassol com a secretari de Francesc Macià, situació que ja no abandonaria fins el retorn a Catalunya:

«Durant la tardor de 1925 la colònia catalana de París es va anar incrementant amb l'arribada de més militants d'Estat Català. Miravittles va viure determinats períodes amb alguns d'ells. A finals de 1925 vivia al barri de Vaugirard amb els germans Enric i Josep Fontbernat. El primer, que vivia amb la seva esposa Pura, era un dels implicats en el complot de Garraf. Aviat va arribar a aquell pis Martí Vilanova, el seu gran amic que també havia hagut de fugir de Figueres i passar la frontera, i que seria un dels principals col·laboradors de Macià en els fets de Prats de Molló. Martí Vilanova va ser un dels amics amb qui va mantenir més relació a París. Sovint anaven a una tertúlia política que havien muntat a l'oficina parisenc del Banc de Catalunya. Allà es trobaven amb Joan Casanovas, Ventura Gassol, el figuerenc Rafael Ramis, que treballava de caixer en aquell banc (també era el caixer d'Estat Català), Ramon Fabregat, un dels implicats en el complot de Garraf, que també treballava al banc, i a vegades hi passava Francesc Macià.»⁵³

Mentrestant a Catalunya, tenia lloc el sobreseïment sense responsabilitat de les diligències prèvies incoades contra Ventura Gassol per un suposat delictes de «*verter publicamente conceptos separatistas*», per la publicació d'un full imprès amb el poema «El calze de Pau Claris»,⁵⁴ del que reproduïm un fragment:

52 Josep CARNER-RIBALTA. *Macià. La seva actuació a l'estranger*.

53 Ramon BATALLA. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*, p. 108-109.

54 ACMB. Expedient 10008, Exp. Jubilació 2379.

23 d'abril de 1925

Anvers i revers de l'emissió de bons de l'Emprèstit de Catalunya, anomenat de «Pau Claris», emés per Estat Català sota el nom de «Govern provisional de Catalunya» per tal de finançar el pla d'alliberament del país des de Prats de Molló. ARF

*«Pau Claris tenia un calze
com mai més se n'ha vist cap,
d'espigues d'or i topazis
i raïms verds i morats,
i un escut de Catalunya
amb quatre barres d'esmalt
d'un groc, que ni la ginesta,
d'un vermell que ni la sang.
Pau Claris tenia un calze
com mai més se n'ha vist cap.*

*Cada cop que hi consagrava,
diu que se'l veia plorar.
L'escolà, ajudant la missa,
quan li girava el missal,
ja li deia a cau d'orella
com si anés a parlar a un sant:
—Que ploreu, senyor canonge,
de que ploreu ara tant?*

*—Ploro per tu i pels teus pares
i per tots els catalans,
per l'honra de les donzelles
i els sofriments dels esclaus,
pel pa blanc donat als gossos
i el que vaig a consagrar,
que potser serà pastura
dels cavalls del castellà.»*

Finalment, el Ple de l'Ajuntament de Barcelona, validava, l'11 de maig de 1925, la destitució de Gassol per «abandono de destino».⁵⁵

L'octubre la seva adreça postal era «59 bis, rue Charles Duflos, Bois-Colombes». Aquesta no seria la seva adreça personal, sinó més aviat del grup de Macià, ja que segons explica Josep Carner-Ribalta vivia en una despesa a la rue Vars, de Bois-Colombes on s'estatjava a la mateixa cambra que ell, per raons d'economia.⁵⁶

55 ACMB. Expedient 10008, Exp. Jubilació 2379.

56 Josep CARNER-RIBALTA. *Macià. La seva actuació a l'estranger*.

Així, doncs, entre finals del 1924 i començaments del 1925, probablement gener d'aquest darrer any, i en base al conjunt d'indicis anotats pàgines amunt, s'havia afiliat a Estat Català, una organització embrionària que esqueia molt més al seu abrandament catalanista. La seva militància al costat de Francesc Macià no va deixar de tenir un cost, i no només en les seves relacions personals, fins i tot en la seva situació econòmica i més concretament en la de la seva família.

El 14 de març de 1925, tot just tres mesos després de la seva arribada a França, Ventura Gassol adreçava una carta a Daniel Cardona, en la qual li manifestava que alguns amics aportaven un ajut econòmic que anava a parar a la família que havia romàs a Barcelona. Sembla que d'ara endavant aquest ajut es deixava de donar a causa d'algunes insinuacions indignes d'alguns dels seus amics d'Acció Catalana. Tanmateix, però, un d'aquests amics volia continuar passant aquest ajut, però Gassol afirma que es negarà, ja que no vol que cap membre d'Acció Catalana faci la més mínima almoïna als seus fills i a la menor ocasió els tornarà totes les miserables quantitats que els haguessin pogut passar.⁵⁷

Es troba dipositat a l'ANC una nota manuscrita del propi Francesc Macià que fa referència a l'assignació que rebien diversos membres d'Estat Català a l'exili. L'escrit havia de ser datat un cop retornat Macià del viatge que faria per Amèrica el 1928. En parlar d'aquest període haurem de parlar de les tensions a l'interior d'Estat Català, i de l'exili català en general, a les que Francesc Macià haurà de fer front. En una nota seva sota l'encapçalament «*Notas Confidenciales*» podem llegir:

«(1) En Gassol té al seu càrrec les funcions de secretari lo que l'impedeix dedicar-se a altres treballs, i es per ço que li vaig assignar 1250 francs belgues mesals o siguin uns 35 dolars mesals que es lo mes just, i fins escas per viure.»⁵⁸

57 AHCB. Fons Daniel Cardona. AHCB3-265/5D15 Doc. 19.

58 ANC1-264-UC-529-20.

Català,

Celebrant la LLIGA INTERNACIONAL DELS DRETS DE L'HOMME un gran miting, per protestar, davant del món lliure, contra els crims del Directori espanyol a Espanya i especialment a Catalunya, « ESTAT CATALÀ » t'invita a assistir-hi.

Pensa que el Directori més que enlloc s'ha ensaginat contra la nostra pàtria i que la teva assistència a aquest acte és l'afirmació de la teva protesta de català i d'home lliure i de la teva adhesió a les costums de Catalunya que han estat pros-crites, a la teva llengua que ha estat humiliada, a les teves institucions de cultura primària, tècnica i fins artística iportiva que han estat clausurades, a la teva volun-tat conscient d'ésser lliure i sobre tot i d'una manera especialíssima d'adhesió a ger-mans nostres que per Catalunya sofreixen a les presons d'Espanya.

Ja saps que, en motiu del complot de Garraf contra el rei d'Espanya, el nostre opressor, varen ésser empresonats uns joves idealistes, germans nostres, als quals han fet passar les tortures més horribles, tan tradicionals a Espanya, per fer-los con-fessar allò que convenia al jutge militar per befar-se millor de la justícia, i contra els quals pesen les greus i injustes penes d'un monstruós consell de guerra. Altres catalans han estat empresonats abans i després d'ells, per altres causes nobles del nostre separatisme. Uns i altres s'han comportat amb una exemplaritat tal, que bé mereixen el nom de màrtirs i herois de Catalunya.

Català, ja que no pots fer-los un xiç de companyia en aquelles hores de pri-vacions, d'enyorances i de tortures que passen a la presó, donals-hi al menys aquest adjutori moral d'adhesió al llur gest de patriotes dignes. Assistir al miting de la *Lliga Internacional dels Drets de l'Home* és afirmar aquesta adhesió davant d'ells i davant de tot el món. No hi manquis, doncs, i si tens amics invita-ls-hi també. Com més crescuda sigui l'assistència a aquest acte, més forta serà la protesta de Catalunya.

El miting se celebrarà el **dimarts dia 25 de Maig**, a dos quarts de nou del vespre, a la **Salle des Sociétés Savantes**, 8, rue Danton.

Pendran part en l'acte el Sr. Victor BASCH, i un altre orador, per la Lliga francesa; el Sr. ORTEGA-GASSET, per la Lliga espa-nyola; els Srs. Francesc MACIÀ i V. GASSOL, per Catalunya i el Sr. Ubaldo TRIACA, per la Lliga italiana.

Paris, 18 Maig 1926.

18 de maig de 1926

Full volant convocant
a un miting a París
de la Lliga Internacional
dels Drets de l'Home
amb la participació
de Francesc Macià
i Ventura Gassol.

ANC-FONS FRANCESC MACIÀ

4.1. Els conflictes dins l'independentisme

Dins el que seria l'activitat d'oposició catalanista a l'exterior, ben aviat es manifestaren discrepàncies. I una de les que tindrien més significació serà l'establerta entre Daniel Cardona i el grup nuclejat entorn de la figura de Francesc Macià.

De ben començament, Macià volgué assumir la responsabilitat de l'acció contra la Dictadura i, de fet, contra l'Estat espanyol; aquesta assumpció de responsabilitat, tal com l'entenia Macià, implicaria una subordinació a les seves decisions. Aquest paternalisme, en bona mesura producte de la seva formació militar, va xocar de ben antuvi amb militants com Cardona, que pretenia la creació d'organismes col·legiats que fessin de contrapoder a les decisions de l'Avi. No va ser un conflicte suau, de la qual cosa n'és mostra la carta que el 8 d'abril de 1925 Gassol adreçava a Cardona, en resposta a una de prèvia del dirigent separatista:

«Jo a una carta d'un amic del to de la vostra i que em fereix amb tan poca elegància, només hi sé respondre amb una gentilesa.

*Digneu-vos rebre aquesta dedicatòria meva humil, simple i ben lliure de tota mena de fel que pugui amargar-vos.»*⁵⁹

Aquesta tibantor no excloïa, però, que tots fossin conscients de compartir una mateixa lluita. El 18 de juny de 1925, Gassol escriu a Cardona per advertir-lo de la presència d'un agent, probablement, dels serveis espanyols: *«hem rebut noves de Barcelona d'un tal Pere Rossinyol gens tranquil·litzadores. Va contant per allà que a sopat amb En Macià i amb mi, essent fals, i amb això em crec que haurà tret alguna nova d'algú. Em diuen de Barcelona que es perillós i que se sap que els viatges que fa cap a París i per França els hi paguen les Embaixades. Aviseu doncs, a tots els amics que, si mai ve, prenguin precaucions»*.⁶⁰ O que, en una data no concretada del 1925 Gassol escrivís a Cardona

que, estant a Perpinyà *«ens hem vist seguits per uns tipus dels que ja sabeu. És un empenyament. Jo crec que un escarment no aniria malament del tot. Aquí a Perpinyà crec que s'ha quedat aquell de cavalleria tan amic de tots nosaltres. Llàstima de no poder-li encomanar aquell paquet!»*. La carta duia una nota curiosa: *«Fa quatre dies que no he pogut anar a veure a cap india d'aquelles que són reincarnacions d'esperits que en d'altres existències Deu sap el que han estat»*.⁶¹

Respecte a les topades amb Cardona i la gent del seu grup a França, aquest conflicte s'intentà reconduir mitjançant una trobada entre les diferents parts. El 3 d'agost de 1925 s'estén acta de la reunió mantinguda a les oficines d'Estat Català de Perpinyà, dels membres del Consell de Migdia de França. Hi assisteixen Joan Boladeras, Josep Cabré, Daniel Cardona i Manuel Pagès. En la seva representació, el cap d'Estat Català Francesc Macià, hi enviarà Ventura Gassol.⁶²

D'aquesta trobada, en disposem de dos documents. En un primer, hi ha una transcripció de conversa, gairebé una dramatització de la reunió, mentre la segona seria l'acta pròpiament dita:

«V. Gassol. [...] I com volem que En Macià no hagués d'insistir i predicar disciplina si sempre hi havia qui predicaven el contrari. Vosaltres mateixos sabeu com ens heu difamat a En Macià i als que el voltem aquests darrers temps, parlant de la distribució que s'ha donat a quantitats que no han existit ni s'han rebut d'Amèrica com deieu vosaltres. Heu parlat de tres centes mil pessetes uns dies i d'un milió i mig uns altres dies que no s'han rebut.

D. Cardona. Això de les tres centes mil pessetes també ho ha dit En Perelló, el pres, i ho deiem perquè ens ho havien dit d'Amèrica.

V. Gassol. No pot esser que us ho hagi dit ningú de responsabilitat no essent veritat, i això d'En Perelló us demostra com sou obligats a desfer el mal que ens ha guéssiu pogut fer amb això. Jo demano a En Cardona que ens aclareixi aquest punt.

59 AHC.B. Fons Daniel Cardona. AHC.B3-265/5D15 Doc. 21.

60 AHC.B. Fons Daniel Cardona. AHC.B3-265/5D15 Doc. 22.

61 AHC.B. Fons Daniel Cardona. AHC.B3-265/5D15 Doc. 27.

62 ANC1-264-T-523.

París, 17 de novembre de 1926

Els conjurats d'Estat Català al Palais de Justice.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: dempeus, Josep Bordas de la Cuesta, Martí Vilanova, Ventura Gassol, Josep Rovira, Josep Fontbernat, Roc Boronat, Josep Carner-Ribalta i Abelard Tona; ajupits, Josep Esparch, Joan Moragas i Artur Corominas.

AGENCE ROL / BNF

D. Cardona. Diu que ell, en aquest sentit de dilapidació de capdals en el mal sentit de la paraula, que ell no hi ha dit d'En Macià ni de cap dels que el volten, i que troba naturalment que el qui treballa per l'organització en cobri un sou que pot dedicar al que li plagui.

Diu que això és tan veritat que no tindria si volem a signar un document on hi fes constar que ell mai no ha parlat del Macià ni dels seus en aquest sentit de malversació de capdals. Jo el que discuteixo són els procediments i els treballs d'en Macià.

[...]

V. Gassol. Protesta que es facin aquestes afirmacions sense provar-les i diu que el que es un veritable abús de confiança és que En Cardona no demostrés aquestes discordances que té diu ell amb En Macià, abans de constituir el Consell del Migdia de França i que no digués que ell pertanyia a una altra organització que en aquests moments que estem tan greus per Catalunya crec han d'esser un mal gravíssim per la causa, per l'espectacle de divisió que donarà.

D. Cardona. Diu que ell només feia 3 dies que havia rebut la comunicació d'aquesta nova organització i que ell promet que no serà un obstacle a l'organització d'E. Catal, ni la nova organització tampoc en serà, car esperarà que En Macià faci el que es digué a l'assemblea de Perpinyà.

[...]

V. Gassol. Demana a En Pagès quina és la seva posició.

M. Pagès. Jo no defujo la part de paternitat que tinc en la Bandera Negra. Per això demanava si la Bandera Negra es separava en absolut d'E.C., car el resultat que se segueix d'una cosa o de l'altra és ben distint. Com sigui però que jo crec que una separació total en aquests moments és dolenta per la causa, jo em quedo amb l'E.C. En el cas, però, de seguir, hi demana que se li facin comandes d'un caràcter especial, per perilloses que siguin, a poder ésser fora de Perpinyà ja per evitar equivocs ja pel gir violent que li fora estar entre els elements d'escamots amb els quals havia estat de desacord aqueslls darrers temps.»⁶³

Segons explica Gassol en acta resumida, havia assistit a la reunió davant l'arribada a París d'informacions sobre crítiques i desacords. Cardona va assenyalar que tot i acceptar el Consell, el que ell pretenia era crear un Consell Nacional de control de l'actuació de Macià. Segons Gassol, el Consell s'havia constituït com volia Cardona, per via de Cabré, al qual havien delegat el vot de plena confiança. Cardona afirmava que havia constituït La Bandera Negra com una suborganització d'Estat Català, però que se n'havia separat. Segons Cardona el malestar neixia del sentit tan estricte de disciplina que Macià volia imposar i que havia fet que Estat Català perdés el caràcter democràtic.

Gassol els va retreure que la manca de compliment de certes actuacions havia fet que en aquell moment estiguessin mancats de les dades prèvies que calien en qualsevol revolució. Gassol recordava que en l'assemblea dels escamots de Perpinyà, a la que tots els presents van assistir-hi, es van lliurar els fulls que calia completar per obtenir les dades citades.⁶⁴

El conjunt dels dos textos dona un mapa acurat de les relacions entre els dos grups, i com s'anaven distanciant. El conflicte més o menys larvat es va mantenir entre agost i octubre de 1925. El trencament definitiu es produí, com explica Fermí Rubiralta, quan:

«sota l'epígraf de La Bandera Negra, Daniel Cardona, en representació del Catalunya-Club de Perpinyà, i Simó Llauneta, "per els soldats catalans de Bessiers" enviaren el 6 i 7 d'octubre de 1925 un ultimàtum al directori de París. Dirigit a Ventura Gassol, hi donaven una setmana per atendre la petició de constitució d'un consell nacional; si no, començarien a treballar "de forma paral·lela o en contra de l'Oficina de París", traïen al carrer "la publicació en doble fulla dels dos periòdics que iniciaren a Catalunya el maximalisme nacionalista, La Tralla i L'Estat Català", crearien una organització militar i tramitarien aquest acord a Amèrica, "perquè creiem que tenim dret als diners i a les eines".»⁶⁵

64 ANC1-264-T-525.

65 Fermí RUBIRALTA. *Daniel Cardona i Civit (1890-1943). Una biografia política*, p. 102.

París, 20-22 de gener de 1927

Els divuit processats en el judici pels Fets de Prats de Molló.

D'esquerra a dreta, obviant els gendarmes: primera fila, Joan Moragas, Josep Morella, Pere Morella, Arturo Rizzoli i Francesc Macià; segona fila, Josep Carner-Ribalta, Josep Rovira, Roc Boronat, Juli Figueras i Martí Vilanova; tercera fila, Ricciotti Garibaldi, Ernest A. Dalmau, Ramon Fabregat, Ventura Gassol, Josep Esparch, Lluís Morella, Josep Bordas de la Cuesta i Artur Corominas.

Davant de Macià, l'advocat defensor Henry Torrès, mig tapat per l'interpret.

(LA CATALOGNE REBELLE)

L'11 de gener de 1926 Macià, en reprendre les activitats després del viatge de dos mesos a la Unió Soviètica, fa un estat de la qüestió. Pel to i la manca de destinataris, hem d'entendre que es tractaria d'una circular adreçada als membres d'Estat Català.⁶⁶ Respec-

te al conflicte amb Cardona assenyala que havia enviat a Ventura Gassol a Perpinyà amb la intenció de cercar punts d'entesa i evitar una escissió. El grup de Cardona proposava la constitució d'un Consell que intervinqués en la direcció d'Estat Català. S'acceptà, com es va acceptar també la condició que Pagès fos membre del Consell. Després de la primera reunió del Consell s'acordà que Cardona i Boladeras havien de desenvo-

66 ANC1-264-T-525.

lupar una tasca de informació en preparació de futures accions d'Estat Català, però Cardona no hi va anar. En ser cridat a donar explicacions va dir que no volia ser més d'Estat Català. De fet, tot i els encontres posteriors, Cardona va reiterar que no cessaria en la seva campanya contra Estat Català.

A França estant, no deixaven d'arribar noves de la situació a l'Estat espanyol, i per tant de la necessitat de remoure consciències per internacionalitzar el conflicte. I per fer això, s'havien d'aprofitar totes les sinèrgies que es poguessin generar. El 26 de maig de 1926, tenia lloc un míting promogut per la Lliga Internacional dels Drets de l'Home, per a «*protestar, davant del món lliure, contra els crims del Directori espanyol a Espanya i especialment a Catalunya*». ⁶⁷

En la crida que des d'Estat Català es feia a participar-hi, s'afirmava que aquest acte de protesta era l'adhesió per part dels participants a la lluita contra la política del Directori, que es plasmava en una adhesió a la llengua catalana, que «*ha estat humiliada, a les teves institucions de cultura primària, tècnica i fins artística iportiva que han estat clausurades, a la teva voluntat conscient d'ésser lliure i sobre tot i d'una manera especialíssima d'adhesió a germans nostres que per Catalunya sofreixen a les presons d'Espanya*». Per fer tot seguit referència als presos derivats del Complot de Garraf i les tortures «*tan tradicionals a Espanya*» per les que havien passat per tal de «*fer-los confessar allò que convenia al jutge militar per befar-se millor de la justícia, i contra els quals pesen les greus i injustes penes d'un monstruós consell de guerra*». L'acte havia de tenir lloc a la Salle des Sociétés Savantes, al 8 rue Danton, i hi participarien, a més de Macià i Gassol, Victor Basch i un altre orador per part de la Lliga francesa, Eduardo Ortega y Gasset per la Lliga espanyola i Ubaldo Triaca per la Lliga italiana.

El 13 de juliol de 1926, arribaven a París el monarca espanyol i el dictador, en una visita oficial que pretenia commemorar la victòria franco-espanyola contra les tropes d'Abd el-Krim, que s'havia rendit el 27 de juny anterior. Certs grups de l'esquerra anticolonialis-

ta francesa va organitzar una rebuda amb xiulets ja a la gare d'Orsay, el 13 de juliol. Aquesta protesta pujà de volum el dia següent, durant la desfilada als Camps Elisis, interpretada per part del públic com una ofensa a França, en el dia nacional francès. Van haver-hi batusses i detencions. Entre els detinguts Ventura Gassol, a qui un policia va arrencar un floc de cabell, Martí Vilanova, Ramon Fabregat, Rafael Ramis i d'altres, si bé unes gestions de polítics francesos van aconseguir un alliberament ràpid. ⁶⁸

4.2. Els Fets de Prats de Molló

Els Fets de Prats de Molló, l'intent d'entrada a Catalunya des de França dels escamots d'Estat Català dirigits per Francesc Macià, no es poden entendre fora del context interior i internacional, i sobretot, si no tenim present quin era el model que Macià volia establir per a assolir la llibertat de Catalunya, el model insurreccional irlandès.

Cal pensar que ja el 1923, arran de l'assassinat de Salvador Seguí, Francesc Macià es plantejà que l'única opció viable consistia en la formació d'un exèrcit català per a l'alliberament social i nacional del país. En la seva recerca d'ajuda exterior va mirar en dues direccions: la revolucionària Unió Soviètica i els grups de catalans d'Amèrica, i va esmerçar una bona part del seu capital privat en el finançament dels materials necessaris, és a dir, bàsicament armes, que fessin factible una acció primerenca que tindria com a conseqüència l'aixecament de Catalunya, amb el suport de la força obrera a través de la CNT.

Francesc Macià havia viatjat a l'URSS el 24 d'octubre de 1925 per tal de demanar ajuda econòmica i logística a la Internacional Comunista. Malgrat que les converses van durar més d'un mes, el cert era que a la primavera de 1926 Macià trencava relacions amb els comunistes, més quan alguns dels principals interlocutors, com Grigori Zinóviev, havien caigut en desgràcia.

67 ANCI-264-UC-512-20. «Català», full volant editat per Estat Català.

68 Ramon BATALLA. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*, p. 111 i 112.

Gener de 1927

Caricatura de Ventura Gassol, obra del dibuixant Jean Sennep, publicada a *L'Écho de Paris* en una notícia sobre el judici pels Fets de Prats de Molló.

Perduda aquesta opció, restaven les comunitats catalanes d'Amèrica. Cal tenir present que l'operació tenia un cost de 8.750.000 de pessetes dels quals 920.360 francs es van cobrir amb l'Emprèstid Pau Claris;⁶⁹ i d'altres 50.000 francs venien d'Eugènia Lamarca, l'esposa de Francesc Macià.⁷⁰

Des de 1925 aproximadament, Estat Català, a través dels seus diferents membres, va anar aplegant voluntaris i armes, que eren colgades en diversos llocs dels Pirineus propers a la frontera. Cal recordar que a més de Ventura Gassol, els principals lloctinents de Macià foren Josep Carner-Ribalta i Josep Bordas de la Cuesta.

Finalment, amb la unió de diversos voluntaris italians, a finals d'octubre tot semblava a punt. El trajecte previst consistia en l'arribada de dos grans grups, un a Prats de Molló i l'altre a Sant Llorenç de Cerdans. El 29 d'octubre de 1926 sortien els primers grups de París, i el 4 de novembre havia de tenir lloc la «invasió» de l'exèrcit d'alliberament.

Tanmateix, entre aquestes dates era detingut a Niça Ricciotti Garibaldi, net de l'heroi de la unificació italiana, que jugava un doble paper, ja que era un agent de Mussolini. Va desvetllar a la policia francesa tot el complot, i abans del 2 de novembre diversos grups que anaven cap a la frontera per iniciar el moviment insurreccional eren detinguts. Només a Perpinyà, entre els escamots que ja hi eren a la ciutat i els trenta que capitanejats per Martí Vilanova baixaven de París, els arrestats superaven la vuitantena. En veure que els grups no arribaven, Macià i el seu Estat major van decidir enviar dos telegrams per a suspendre l'operació i no comprometre més del compte el moviment separatista. Un dels telegrams s'enviava a Barcelona, a Manuel González i Alba, indicant l'ajornament, i un altre a Bois-Colombes per tal que no enviés cap voluntari ni material més; simultàniament es tancava la secció d'Estat Català a Perpinyà, procurant treure tot el material potencialment comprometedor. L'ambient a Vil·la Denise el 3 de novembre a la tarda era colpidor. Segons Carner-Ribalta «*entorn de la taula, amb Macià i Tona, ens trobem Bordas de la Cuesta, Gassol i jo mateix. Bordas està impassible. Gassol gairebé plora. Jo amb prou feines puc reprimir la ràbia interior*».⁷¹

69 Cal dir que amb aquestes xifres, l'import del préstec quedava lluny de cobrir-se. Si prenem com a dades el canvi franc-pesseta el gener de 1926, per cada 100 francs s'obtenien al canvi 26,71 pessetes [dades tretes de: P. MARTÍNEZ MÉNDEZ. *Nuevos datos sobre la evolucion de la peseta entre 1900 y 1936. Información complementaria*, p. 12], la qual cosa vol dir que aquests 970.360 francs equivalien a 259.183,156 pessetes, molt per sota de les necessitats que el propi Macià s'havia fixat. De les aportacions dels catalans d'Amèrica tenim les dades dels comptes signats per Macià el gener de 1927, una mica més de 920.000 francs, poc menys de 246.000 pessetes. Cal dir que el fet que aquest import estigués signat en aquesta data no implica que no hagués arribat prèviament, ja que, com sabem, en Macià era a la presó en els mesos previs.

70 Manuel PÉREZ NESPEREIRA. *Jaume Aiguader. La nació popular*, p. 69.

71 Josep CARNER-RIBALTA. *De Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló. Memòries*, p. 107.

El 4 de novembre eren detinguts a Vil·la Denise, prop de Prats de Molló, els principals dirigents, i en diversos llocs del Pirineu la resta de complotats, així com eren descoberts els amagatalls d'armes.

Un cop detinguts i portats a París, van ser internats a la presó de la Santé. Els tres primers dies van ser els més durs, tractats com a delinqüents comuns i compartint espai amb aquests. Tanmateix, a partir del tercer dia se'ls va reunir en grups de tres i van ser instal·lats en cel·les de «favor», terme que emprà Josep Fontbernat.⁷² De fet, tot i mantenir formalment un règim de Dret comú, ja se'ls considerava, en realitat, presos polítics.

Es van detenir cent onze persones, entre les quals vint d'italianes. Dels detinguts, els que podien ser considerats mers soldats van ser expulsats el 15 de novembre, mentre la resta, quaranta-dos, havia de comparèixer davant el jutge d'instrucció tot i que, finalment, només van seure al Tribunal de París encarregat del cas Macià, setze catalans i dos italians: Josep Bordas de la Cuesta, Roc Boronat, Josep Carner-Ribalta, Artur Corominas, Ernest A. Dalmau, Josep Esparch, Ramon Fabregat, Juli Figueras, Ventura Gassol, Francesc Macià, Joan Moragas, Josep Morella, Lluís Morella, Pere Morella, Josep Rovira, Martí Vilanova, Ricciotti Garibaldi i Arturo Rizzoli.

El 20 de gener de 1927 s'iniciava el judici a París. En la seva acusació contra Ventura Gassol, el fiscal afirmava que estaria encarregat de redactar articles de propaganda, principalment. La seva culpabilitat es despenia de la correspondència mantinguda. També afirmava el fiscal que Francesc Macià li havia encarregat de trobar el lloc i la casa on establir els dipòsits.⁷³

Probablement la seva tasca en tot l'afer havia de ser més lluïda, de més implicació. Josep Fontbernat⁷⁴ recorda que el 15 d'agost de 1925, és a dir, més d'un any abans dels fets, Ventura Gassol baixava de París

72 Josep FONTBERNAT. *La batalla de Prats de Molló*.

73 Josep CARNER-RIBALTA. *El Complot de Prats de Molló*, p. 39-40.

74 Josep FONTBERNAT. *La batalla de Prats de Molló*.

a Tolosa de Llenguadoc per tal de capitanejar un itinerari pels Pirineus, probablement un entrenament preparant l'acció insurreccional que s'anava covant. Aquestes marxes eren força populars entre els membres del futur Exèrcit Català; molts dels membres eren gent avesada a l'excursionisme, tot i que les marxes eren força dures, en ocasions de quaranta quilòmetres en un dia, que finalitzaven amb la construcció de trinxeres i havent de dormir al ras.

A més en escrit sense data, dipositat al Fons Macià de l'ANC, Gassol trasllada, amb tota probabilitat a Macià, l'estat de les diverses tasques desenvolupades. En un solt de sis quartilles indicava que:

«Avui us torno a escriure per que vull que estigueu al corrent de tot i ensems, vull que m'acompanyeu en aquests moments greus. [...]»

Ja us vaig dir que teníem part dels medis en lloc reservat i que ara anàvem a complementar l'estoc. Darre-rament hem obtingut també nous medis a París i només cal traslladar-los al lloc. [...] Hem adquirit ja amb aquesta fi la camioneta. Hem de retrassar l'expedició per no haver rebut encara el nombre suficient de proveïments per als instruments. [...]

Una, però de les inquietuds que aquests dies no em deixen dormir, és que pels mateixos elements que ens han proporcionat els medis, m'he assabentat que entre ells hi ha hagut qui, amb tota probabilitat haurà fet una confidència del que s'hauria enviat en la primera remesa. Això fa que els de França saben la cosa, encara que ignorin on ha estat amagada.»⁷⁵

Per altra banda, tal com recull Giovanni Cattini,⁷⁶ es pot atribuir a Gassol el contacte amb un personatge, si més no, contradictori, a mig camí entre confident de la policia i el Govern espanyol, i doble agent, Josep Novoa. Va coincidir amb Gassol a Perpinyà i es coneixien prèviament. Aquests personatge era segons els informes que recull Cattini un exsargent dels Terços d'Es-trangers, la Legió. Gassol li va proposar entrenar els

75 ANC1-264 05.08.01. 44

76 Giovanni C. CATTINI. *L'aixecament de Prats de Molló*.

Febrer de 1927

La Catalogne Rebelle

fou editada per Estat Català a París per tal de donar difusió internacional al pleit català després del judici pels Fets de Prats de Molló.

escamots en l'ús d'armes, activitat que desenvoluparia sense càrrecs de consciència des del gener de 1925 fins al setembre del mateix any. Segons deia el literal reproduït:

«Llegó a Perpignan el 10 de Enero del corriente año encontrándose con Buenaventura Gassol a quien conocía de Barcelona. Este y los llamados Corominas, Director del Estat Catalá de Perpignan, y José Moragas le propusieron que enseñase el manejo de diferentes armas a los soldados separatistas, mediante 500 francos mensuales, trato que aceptó, recibiendo desde entonces la cantidad citada cada mes y de parte de Maciá por algún su amigo, generalmente de manos de Gassol o de Bordas de la Cuesta.»⁷⁷

Tal com remarca l'autor, entre les autoritats espanyoles hi havia dubtes sobre l'activitat del suposat confident, que ja per començar la seva tasca els havia demanat 500 francs. A criteri de Cattini, caldria interpretar «l'experiència de Novoa com la d'una persona marginal que buscava fer diners, que feia el doble joc i que, a l'hora de la veritat, desaparegué sense donar més explicacions».⁷⁸

Així, doncs, amb tota seguretat la implicació de Gassol anava bastant més enllà de cercar amagatalls o escriure pamflets i circulars més o menys enceses. I enmig de la seva activitat, sentia recança sobre la possibilitat de ser descoberts, però també, l'eterna disputa entre catalans, envers les activitats del grup de Daniel Cardona, discrepàncies a les que ja hem fet esment en pàgines prèvies.

En aquest cas, i en vistes al judici de l'esdevenidor, escrivia: «*També vull comunicar-vos perquè el dia de demà [inintel·ligible] el que pogués passar, sabessiu la responsabilitat d'aquests elements entrebancadors. Els elements d'En C. [Cardona], i especialment en P. [Perelló] del primer moment que s'adonaren que ens movíem per la frontera, han començat a enraonar i a moure's i voler-se enterar de tot i no saben el perill que aquests enraonaments ens creen.*»⁷⁹

Segons l'informe de la fiscalia entre el 4 i el 9 de novembre de 1926 es varen descobrir diversos dipòsits d'armes: a la Vil·la Denise, llogada a nom de Josep Esparch, el dia 4 s'incautaven 81 fusells Màuser i Lebel, 6 mosquetons francesos, 2 carabines Winchester, 1 fusell metralladora, 1 metralladora de marca alemanya, 2 pistoles Parabellum, 36 sabres-baioneta, 18.000 cartutxos i material indumentari divers; el dia 6, al Mas de l'Orri, a Sant Llorenç de Cerdans, sota terra van ser trobades tres caixes de fusta amb 54 fusells

77 Ibídem, p. 189-190.

78 Ibídem, p. 196.

79 ANC1-264 05.08.01. 44. Faig notar certes incongruències en el redactat, probablement pel fet de tractar-se d'un esborrany que posteriorment caldria polir.

de guerra, 1 metralladora, 1 fusell metralladora i 19 baionetes; 3 caixes més amb cartutxos d'arma curta i 3 pistoles Parabellum; 5 caixes més amb 6.000 cartutxos per fusell i per a metralladora, i una maleteta amb un paquet de dinamita i 10 tubs de quedita engomada.⁸⁰ Finalment el dia 9 la Gendarmeria de La Nouvelle va descobrir més municions de guerra en caixes llançades a l'estany de la Palma: eren 10 caixes que contenien 14 fusells de guerra americans, 1 fusell metralladora francès, 393 bombes, 3 revòlvers alemanys, 2 paquets de coets-bengales, 3 baionetes i 3 caixes de cartutxos diversos.⁸¹

Al fons Francesc Macià de l'ANC es troba dipositat un document de divuit pàgines escrit en francès, d'autor anònim, que fa referència a tres lloctinents del coronel Macià. Comença amb Bordas de la Cuesta, continua amb Gassol i finalitza amb Carner-Ribalta. Es tracta òbviament d'un text destinat a la seva futura impressió en format, al meu entendre, llibre, amb intercalats sobre la tipologia de text a emprar i els espais a establir entre paràgrafs o parts del text. Pel seu interès, reproduïm la part referida al nostre biografiat.

El text referit a Gassol comença amb un parell de poemes en francès, i continua, amb un esquema similars als textos dedicats a Bordas de la Cuesta i Carner-Ribalta, amb una introducció biogràfica del personatge:

«Així cantava, fa alguns anys, tot lirisme i tot imatges, un jove poeta qui, ja, havia escollit per suprema amant Catalunya, i que podia, per alguna premonició del seu destí, escriure aquests versos:

*Sagesse et passion, fond éternel
De notre connaissance et de notre volonté
Chantons au vent et face à l'aventure...*

No hi ha dubte que, moltes vegades encara, les vicissituds de la vida i les seves circumstàncies personals permetran a Ventura Gassol "chanter au vent et face à l'aventure".

80 Probablement el nom correcte seria en espanyol Chedita, més coneguda com a cloratita.

81 Josep CARNER-RIBALTA. *El Complot de Prats de Molló*, p. 31-33.

Als vint anys, (havia nascut el 1893), aquest català de la Selva del Camp, abandonà la plana de Tarragona, que havia passejat en tots els sentits, en els seus moments de llibertat escolar, per tal d'aplegar en un ram sonor les velles cançons, les danses d'altres temps i la narració de tradicions ancestrals de les que ell s'esforçava a elaborar el pacient i saborós recull. Al poc, va entrar al servei de la Mancomunitat i es va consagrar, auxiliar gelós de les institucions catalanes, a l'educació dels infants anormals. Cinc anys després, va ser nomenat director de l'ensenyament primari i tasques complementàries de l'ajuntament barceloní: escoles de nens endarrerits, institut per a cecs i sord-muts, colònies escolars, obres assistencials, aquestes van ser les seves creacions, tal ha estat la seva contribució pràctica al moviment social.

Hi va aportar tot el foc de poeta, tot el seu proselitisme catalanista, tant bé que el Directori prendria nota de l'eficàcia d'una propaganda d'aquesta mena i la combatrà proscriuint-la de totes les llars de cultura la llengua catalana, fins i tot conduint davant els tribunals Ventura Gassol, obertament afiliat al moviment separatista.

Els tribunals, d'altra banda, haurien d'haver conegut el pensament del jove poeta. No havien accedit — lluny de satisfer-se amb l'èxit que acollí els dos primers reculls Àmfora i La Nau (1917 i 1920)— no havia gosat exaltar l'ideal català en d'altres poemes: Les Tombes Flamejants, i celebrat, més enllà de les exèquies, la personalitat i l'obra simbòlica del més gran poeta, potser, de Catalunya, Guimerà, cap espiritual de la joventut catalana?

L'opció més assenyada, per Ventura Gassol, com per a tants d'altres, va ser l'exili, o més ben dit, una retirada a França, on va poder, a la seva manera, refermar els lligams que l'unien a Estat Català, el partit del Coronel Macià. Instal·lat a París, Gassol va poder continuar l'obra de traductor iniciada a Espanya: a les traduccions dels clàssics llatins, va afegir les d'autors europeus: Andreiuew, Maeterlinck, Marivaux... enriquint amb noves aportacions la biblioteca catalana. I, poeta com era, va poder romandre poeta i escriptor inclús mentre treballava a les ordres de Francesc Macià: és a ell a qui es confiava la redacció dels documents de propaganda. És a ell,

Brussel·les, novembre de 1927

Josep Bordas de la Cuesta, Francesc Macià i Ventura Gassol
davant la tomba de Francesc Català, un dels joves voluntaris d'Estat Català,
participant en el pla d'alliberament de Catalunya des de Prats de Molló,
mort prematurament a l'exili belga i soterrat al cementiri d'Anderlecht.
CHCC-FONS JOSEP PLANCHART

que esdevindrà un dia tan desitjos d'acció, reservada el felix honor de redactar i dur a Catalunya la proclamació —que abocaria als cors catalans l'esperança d'una llibertat propera i en cridaria a totes les energies.

Aquest és Ventura Gassol, Lord Byron de la independència catalana, Ventura Gassol, llargs cabells negres, rostre pàl·lid voluntàriament inclinat, viva interjecció (de) dos grans ulls bruns, gairebé femení, Gassol, de qui l'esperit és projectat cap a un objectiu: alçar, davant l'ànima espanyola voluntàriament aïllada al seu promontori, a l'extrem del continent, l'ànima catalana, nova, tradicional i moderna, tot alhora, llesta a assimilar totes les alenades, totes les idees i les tècniques del vast mon, Gassol qui, el dia que va calçar les pesades botes de marxa i es col·locà el vestit caqui del turista-conjurat, estremit per la idea estimuladora d'anar més enllà de la frontera, i pel seu exemple o tal volta per la seva sang, desvetllar la llibertat catalana, la llibertat adormida pel ferro.»⁸²

A la presó de París, mentre tenia lloc el judici, entre d'altres van rebre la visita de Joan Casanelles, que havia obtingut permís per a visitar tant a Francesc Macià, com a Ventura Gassol:

«En Gassol és més aviat baix. Una llarga cabellera li emmarca la cara pàl·lida i prima, on destaquen uns ulls petits, vius i picarescos. Es presenta vestit de civil. Com a corbata porta un llacet estret, de color negre, moda entre els intel·lectuals nacionalistes.

Gassol, processat dues vegades —una per un poema dedicat a Pau Claris, inclòs en el seu llibre publicat abans del cop del 13 de setembre (Les tombes flamejants), i l'altra per una conferència feta a Tarragona— s'havia exiliat a París i havia intervingut en el complot de Prats de Molló. Contràriament a Macià, a qui les paraules li són difícils, té una gran facilitat d'expressió. Parla amb veu reposada i amb un to oratori de capellà.»⁸³

Al llarg de la conversa de Casanelles amb els dos presos, Gassol explica les raons que els van dur a intentar el cop de Prats de Molló. Un abandonament per part de la majoria de l'espectre nacionalista que els va obligar a actuar en solitari. Segons Casanelles, Gassol li digué que si actuaren sols havia estat perquè els altres no els volgueren seguir:

«Don Francesc intentà fer la unió amb tothom. Després de moltes dificultats, en una reunió que tingueren Francesc Macià, Nicolau d'Olwer, Marcel·lí Domingo i els delegats obrers, s'acordà de formar un front únic català. S'havia de constituir un directori, organitzar conjuntament una propaganda internacional i una acció a l'interior. Signaren el referit acord únicament per pressió dels catalans d'Amèrica. Al seu fur intern, n'eren contraris. Volien resoldre el problema català amb saliva. Ens feren tota mena de travetes. Finalment Macià hagué de publicar les cartes creuades entre ell i Nicolau d'Olwer. Es trencà tot. Els interessos personals, les ambicions polítiques havien pesat més que l'amor a la pàtria.»⁸⁴

És en aquest punt que Gassol fa referència a les ajudes que hagueren de cercar, habitualment el propi Francesc Macià, allà on fos: a l'URSS, entre dirigents comunistes, amb sindicalistes, militars espanyols de diversa graduació...:

«Tots li deien bones paraules, però no es podia concretar res al moment d'arribar a l'acció. Aleshores, feren marxa enrere. Únicament elements obrers i militars joves, com Galán, es comprometeren a seguir-lo i ajudar-lo.»⁸⁵

82 ANC1-264-T-1225.

83 Joan B. CULLA (cur.) Joan Casanelles i Ibarz (1904-1981). Memòries i biografia, p. 25-26.

84 Ibídem, p. 26.

85 Ibídem, p. 26-27.

En el cuerpo fabricado por Primo de Rivera "pro-
dromo suya" se afirmó ante el asombro del
dictador botarate que el separatismo
catalán está más fuerte, más
pujante y más vigo-
roso que nunca.

La venganza del grotesco personaje no se hizo esperar:
"¡cuchillo que aquí se habla de regionalismo en adelante!"

En plena "asamblea nacional ecualista" ha ocurrido una vez que le ha dolido al dictador latente Primo de Rivera que en Cataluña el separatismo, que él pretende haber destruido, está más fuerte, más potente, más valiente que nunca.

A estas horas el Frío me estará doliendo de golpe en la cabeza y le preguntaré cómo va que habiendo preparado "con" de la cantidad tan a un "placero" le resulta ahora que sigo de ella conserve y tanta interperpetua que lo hacen perder la necesidad y el buen apetito.

El Sr. Primo de Rivera tiene al el pago que se merecen todos ellos. Con sus mismas ideas, muerte y descomulgación porque la gran obra dictatorial que nosaltramos tambien es de la misma índole al totalmente a si lo.

Faire des sous-titres de ce que se passe en la session "asamblea nacional" depuis le "La Prensa" qui parle par l'intermédiaire de nos correspondants.

El 12 del corriente el gen. Mario Agustín publicaba en varios tabloides el siguiente despacho de Madrid:

Madrid, 13. — De acuerdo con los acuerdos antecitados, se celebró hoy la primera sesión plenaria del congreso de la Asamblea Nacional, donde se han producido las siguientes

Con regular asistencia de sacerdotes y párrocos, el presidente, señor José M. Tanguay Wanda, dió la bienvenida a todos a las 15.30.

Una de las actividades de Instituto de la Unión del AIA, la cual comienza las siguientes acciones:

2.ª Interpelación de don José Aguirre sobre regionalismo.

2.º Interpelación de don José Aguayo Millán sobre la reforma del sueldos.

3.º Debate sobre el problema económico de España.

附註：此處係根據 1994 年 12 月 31 日之數據。

Agosto comienza en interperpetuidad sobre el regionalismo diehard que el separatismo catalán puede ser uno de los motivos que impulsaron al marqués de Linde a dar el primer de Estado del 12 de septiembre de 1935, pero que, a pesar de esto, le adelantó del gobierno en la la te. Urpado. ¿Qué ha hecho en cambio el gobierno? Pues lejos de restar el separatismo en Cataluña, lo ha

Cuando el estado, más adelante, comienza el gobierno porque en la ciudad al considerar separadamente, varios municipios hacen interrupciones, una vez descubierta de la

delicias y otros para complacerlos.

En un ambiente caldeado, el comandante Aguirre promueve un intercambio, aumentando cada vez la sorpresa de sus paisanos. Dice, así, que el gobierno ha herido en su parte más sensible al alma católica, castigando el idioma religioso de los sacerdotes. Cita, para confirmar, que en el país de Gales, Inglaterra, se castigó la enseñanza primaria a los niños galés en el idioma inglés, a que a veces se le llama occidente en vez de decirle que es la lengua oficial, que es, sin embargo, hablada, entendida y aceptada por todos los católicos galés.

Las afirmaciones que hace el titular alrededor de este asunto siguen pesando. Presencias intervinientes de los simpatizantes, algunas de los cuales habían confesionalmente al gobernador de Morelos, incluido general Múgica del PRI, cuando el señor Ayala le obra de 30 años de experiencia en Cárabala.

El interpolante, sin embargo, ha intentado, conser-
vando la integridad del cuerpo de España,
la integridad del cuerpo de España
en el problema catalán.

—Hasta destruyere todas las organizaciones regionalistas — le dice — pero el capitalismo continúa. Yo no soy alemán, aunque que me se lo pueda creer de una vez.

El marqués de Estella, a su vez al-
tira, interrumpe al orador y continúa
en redondo la interpellación. Decla-
ra que en la labor atinada y pro-
fundamente humana realizada en el
campo. Afirma que el catolicismo

se desvaneciendo y que el reparto
fueron catalán rural no existe ya
allí hay una cultura de hombres
modernos y acontecimientos que proce-
den de la modernidad personal. No es exa-
cto que se perdiera a todos en Cata-
luña, región a la que cada vez se afie-
ra a otros espontáneamente, pues allí
hay una que otra organización polí-
tica, sin importancia, de medio re-
gionalista.

El presidente declara luego, en nombre del gobierno ruso, que no tiene antipatía hacia Cataluña y que se halla satisfecho de su obra en su región, que no sólo ha conseguido que se abra allí a la luz el país de España, sino también el rey y al gobierno. Al terminar su palabra, el marqués de Estella recuerda que en el antiguo régimen los gobernadores de la región catalana tenían que pactar con los catalanes, que, que ahora no ocurre, lo que demuestra que se ha adelantado mucho.

Prudencio Laverde (don Víctor) interviene en seguida en el debate, cuestionando el carácter regionalista de tallo, y dirige sus ataques directos contra el jefe del gobierno. Lee algunos textos del manifiesto de

Preparémonos para recibir todos con patriótico entusiasmo a nuestro ilustre jefe Sr. Maciá y al poeta Gassol que dentro de pocos días pisarán tierra argentina.

¡Visca Catalunya Lliure! Visca Macià!

(E) Ilustre jefe separatista y el poeta Ventura Gassel rodeados por conselligonarios al llegar a Montevideo.

En ella, en las que debe afirmarse, antes de ser gobernada, a su principio, la necesidad de robustecer al regionalismo, y ahora luego que el regionalismo existiera en España. Deduce que el Marqués de Estella, en cuatro años de su gobierno, ha estado fundamentalmente en el

"E cuando por tal manera se muestra de biena — alio — no hay más sino abandonar el poder".

El marqués de Estella tenía de rehen a Pradinos, según nosotros consideramos confiable. Hizo intentar su amor a la región, pero notara que se refiere a la misma fuente el punto de vista administrativo, sobre del político, y menos todavía del político nacionalista. Afirma, además, que el doctor de separación de gobierno ha tenido a España, a la monarquía y a Cataluña involucrados en el asunto.

El conde de Montigny, presidente de la diputación de Barcelona, ha ido a continuación para esperar al gobierno. En su discurso declaró que se adelantaba la interposición deducida por el señor Aguirre y que se insistía que se perriga al sistema actual.

Agua rosillos. Dedicado a la mancomunidad rosillos, que fue el estudio por el gobierno del marqués de Estella. Pido, además, que la Asamblea Nacional rosillo un debate para resolver — y, por ende, afirmar o rechazar — los datos que se adjuntan al rosillo.

de la palanca. En un tercer momento concurre al antiguo regionalismo central y da paso al gobierno del marqués de Estella porque ha caído en la desgracia nacional.

El marqués de Rada, a su vez, anunció, como anteriormente la policía, para proporcionar las últimas noticias de suceso. Afirma que el gobierno, en lo sucesivo, se compromete que en la Asamblea Nacional se realicen debates sobre regionalismo. Prohibido, además, las propagandas regionalistas en los periódicos, en el libro y en la prensa para impedir cualquier cosa que pueda fomentar

"El para esta sirve la cultura y la ciudadanía — dice finalmente — es prohibido la ignorancia y el puro salvadismo".

Procedentes de París.
Banco recibido y puesto
en circulación.

Pañuelos de seda para

Emblema
Separatista
a \$5.20 — c/u.

.....

El viatge a Amèrica

5

5.1. Primera etapa: Uruguai, Argentina i Xile

L'empresonament de Macià a La Santé no minvà la solidaritat que el moviment independentista català tenia a l'estranger, i molt especialment entre la colònia de catalans d'Amèrica. L'11 de gener de 1927 Francesc Macià signava els comptes que donaven detall de les aportacions rebudes (en francs francesos) des d'aquests centres: L'Havana, 228.113,90; Santiago de Cuba, 172.524,50; Nova York, 163.582; Buenos Aires, 154.175; Mendoza, 115.260; Xile, 37.062; Mèxic, 36.889,95; Rosario, 10.000; Bajabonico, 2.053; i Asunción, 700; quantitats totes elles que sumaven en el seu conjunt 920.360,35 francs.⁸⁶ Aquestes aportacions de la nombrosa colònia catalana havia de ser corresposta, i la decisió de Macià va ser anar a visitar-los.

Acabat el judici pels Fets de Prats de Molló, i expulsats de França, van passar a residir a Bèlgica. Pel que fa referència a Gassol, havia arribat a la localitat belga d'Ixelles l'1 d'abril de 1927, amb una «*carte d'identité*» signada pel prefecte de policia el 31 de desembre de 1926. Passava a residir a la «*Chaussée de Boitsfort, n° 30*» de la «*commune d'Ixelles*». Ventura Gassol i Esperança Galofré declararen haver-se casat el juny de 1923 a Barcelona.

Des d'aquest país, el 14 de novembre de 1927 Macià i Gassol, el «*colonel*» Macià concretament, van demanar permís a les autoritats franceses per travessar el seu país des de Bèlgica. En nota de 25 de novembre de 1927 les autoritats belgues permetien a Gassol romandre dos mesos més al país. Segons la nota, «*Gassol Ventura, secretaire du Colonel Macià*»⁸⁷ es preparen per a viatjar a Amèrica però les formalitats a acomplir retardaran el viatge encara unes setmanes. Mentrestant, continuaven les gestions a França. El Ministeri de l'Interior francès va donar més detalls a l'advocat d'ambdós, que van especificar que Ventura Gassol i Francesc Macià, amb adreça al «44, rue Frédérick Pelletier», de Brussel·les, arribarien a la frontera el 6 de desembre 1927 a les 15 hores

86 ANC165-9-5-274-17, Signt. antiga.

87 RIB-AEB. Fons del Ministeri de Justícia. Expedient «Gassol, Ventura».

Valparaiso, 1 d'agost de 1928

Francesc Macià i Ventura Gassol a punt d'embarcar-se des de Xile en direcció a Cuba.

FJI

i a Boulogne-sur-mer a les 18 hores per a romandre a l'Hotel Bristol fins al dia següent, que havien d'embarcar cap a Buenos Aires al vaixell Andalusia. Aquesta adreça a Brussel·les, en el cas de Gassol, no seria la física, sinó més aviat una oficial per a demanar els permisos, ja que no serà fins al 4 de febrer de 1928 que es donava de baixa a Ventura Gassol dels registres de població d'Ixelles.⁸⁸

En demanar la documentació per iniciar el projectat viatge a Amèrica, Macià i Gassol prenen contacte amb Émile Vandervelde, el president de la Internacional Obrera i Socialista i en aquell moment ministre d'Afers Estrangers belga. Gràcies a les gestions d'aquest, obtingueren un passaport d'apàtrides; hagueren, però, de renunciar a tornar a Bèlgica un cop fet el viatge.⁸⁹

El viatge a Amèrica el podem dividir entre: el que seria el viatge al con sud, Uruguai, Argentina i Xile; i l'estada final a Cuba i als Estats Units. Sobre aquests escenaris, el més desencorajador seria l'estada xilena, amb una recepció freda i hostil que faria que el viatge no es perllongués més enllà d'un mes, abans de la sortida a la darrera etapa cubano-nord-americana.

En canvi, tant a Uruguai com a Argentina les estades de Macià i Gassol van ser remarcables des de diversos punts de vista. En primer lloc, l'expectació amb què eren esperats per les colònies catalanes d'ambdós països i en segon lloc, les vicissituds que van patir per a poder dur a la pràctica el viatge a Argentina.

Francesc Macià i Ventura Gassol van arribar a Montevideo el desembre de 1927. La seva intenció era emprar aquesta ciutat de pas previ a l'arribada a Buenos Aires:

«La táctica y la estrategia de entrada a la Argentina también fueron desarrolladas por el Comité Llibertat [de Buenos Aires], que indicó a Macià que ingresaría al país como pariente político de uno de sus socios en calidad de representante comercial de una empresa de maquinaria belga. Además, les proveyó a los via-

jeros de documentos comerciales para poder embarcar sin problemas y les subrayó la necesidad de mantener el incógnito por lo menos hasta después de abandonar el puerto de Buenos Aires, con el fin de evitar problemas diplomáticos.»⁹⁰

Tanmateix, aquesta estratagema va fallar; Gassol i Macià van ser interceptats en el primer intent d'entrada a Argentina, i retornats a Uruguai. Els problemes havien sorgit ja a Montevideo, on el consolat argentí es va negar a visar el certificat estès a Brussel·les per a reemplaçar llurs passaports.

Davant aquesta situació, i lluny de resignar-se, Macià i Gassol van provar el febrer de 1928 d'entrar clandestinament al país. Aquest mateix febrer, les autoritats argentina els expulsaven de manera exprés, creant un conflicte jurídic i polític. Així, si per a la seva expulsió les autoritats argentines empraven l'article 2n del Decret de 1923 —pel qual es regulava la Llei d'Immigració de 1879, que atorgaven facultats extraordinàries al poder executiu de la República per a expulsar tots aquells estrangers perseguits als seus països per tribunals en base a delictes comuns— per altra banda, altres doctrines sostenien que, malgrat aquest ingrés irregular, per als polítics catalans, segons la legislació vigent en aquell moment, l'obtenció de l'estatus d'habitant d'Argentina els hi era d'aplicació, i aquest fet els permetia accedir als drets reconeguts als articles 14 i 18 de la Constitució nacional. En base a aquest criteri, Gassol i Macià van interposar, abans de salpar el vaixell que els retornava a Montevideo, una tramitació d'habeas corpus, primera instància de la sol·licitud de dret d'asil, que correria a càrrec de Carlos N. Caminos i d'Alfredo Palacios.

Malgrat la possibilitat, certament real, de ser detinguts, entraren de nou clandestinament a Buenos Aires, amb invocació del recurs d'empara de la llibertat tramitat per Palacios i Camino. Com que Alfredo Palacios era diputat socialista al parlament argentí, Gassol i Macià es refugiaren al seu domicili, protegit pel fur de

88 ANC-Fons Ventura Gassol. ANC165-9-5-274-12 i 13, Signat. antiga.

89 Zeneida SARDÀ. Francesc Macià. Vist per la seva filla Maria, p. 187.

90 Marcela LUCCHI. Cultura y política catalanista en Buenos Aires. La solicitud de Derecho de Asilo de Francesc Macià en la jurisprudencia argentina, p. 173.

L'Havana, 16 d'agost de 1928

Francesc Macià i Ventura Gassol a la seva arribada a Cuba,
rebut pels representants del Centre Català de la capital,
entre els quals Josep Carner-Ribalta, Joan Arana, Josep Conangla, Josep López i Pere Pons.

ANC-FONS JOSEP CONANGLA I FONTANILLES

parlamentari, i hi van romandre tot el temps que va durar el procés.

El fiscal de primera instància, en el seu dictamen de 21 de març de 1928, determinava que havia lloc a l'empara de la llibertat de romandre al país, però el jutge federal va anul·lar aquesta possibilitat, al·legant que l'entrada al país havia tingut lloc mitjançant la comissió d'una violació legal conscient, i que no hi havia qüestions polítiques pel mig, sinó simples qüestions d'ordre públic que afectaven la sobirania nacional i el règim institucional de la República Argentina.

El que convé ressaltar de tot aquest periple judicial, és el fet de com el Comitè Llibertat de Buenos Aires va aconseguir mantenir el judici als dos catalans al centre de l'atenció pública:

«Los titulares ocupaban la página entera, la información se cubrió con corresponsales propios en Montevideo y Buenos Aires, se encargó a abogados y legisladores la redacción de artículos editoriales que explicaran las aristas legales, se publicaron proclamas de apoyo y se efectuaron reportajes a los protagonistas y a representantes de las asociaciones catalanas y argentinas que los apoyaban. Los propios Palacios y Caminos publicaron artículos para divulgar la legitimidad de la reclamación de Macià de acuerdo a los antecedentes históricos, jurídicos y diplomáticos argentinos. Asimismo, se difundieron los actos de apoyo al político catalán, como el que efectuó el Partido Socialista Independiente y las declaraciones que los legisladores hacían sobre el particular. Crítica también recogió en sus páginas el relato del alzamiento de Prats de Molló narrado en castellano por el propio Macià.»⁹¹

Després d'haver passat per Buenos Aires, la Plata i Rosario, Macià i Gassol marxaven d'Argentina cap a la tercera etapa del viatge, Xile. El viatge a Xile va ser força descoratjador i hi romangueren poc temps. La forta vigilància a què serien sotmesos pel Govern xilè a instigació de la Dictadura espanyola, va fer que hi restessin a penes una setmana al país. De fet, només

arribar a la duana, el 23 de juliol, i malgrat dur els passaports degudament visats pel cònsol xilè a Montevideo, van ser detinguts per la policia, que pretenia tornar-los a Argentina. Pressions fetes pels catalans de Santiago i per personalitats influents de la política xilena, van aconseguir que se'ls permetés arribar a Valparaíso, amb la prohibició, tanmateix, d'anar a la capital del país. L'1 d'agost de 1928 embarcaven al Santa Maria rumb a Cuba, on arribarien el 16 d'agost.

5.2. Segona etapa: Cuba i els Estats Units

L'estada a Cuba va ser indubtablement la part més política del viatge: creació d'un nou grup polític i redacció d'una constitució per al futur Estat català.

Del 30 de setembre al 2 d'octubre de 1928, se celebrava a l'Havana una assemblea fonamental en el decurs del moviment separatista. Les deliberacions havien de ser dirigides des d'una comissió formada per Francesc Macià, president; Claudi Mimó, president d'honor; Josep Murillo i Josep López, vicepresidents; Joaquim Muntal i Ventura Gassol, adjunts; Josep Conangla i Josep Carner-Ribalta, ponents; Josep Pineda i Fargas, secretari i Lluís Font i Lleonard Ribot, vicesecretaris.⁹²

En aquesta assemblea se seguien dues línies de treball: la creació d'una nova organització política —el Partit Separatista Revolucionari de Catalunya— i l'elaboració d'una Constitució per a la República Catalana:

«En la Asamblea Constituyente se definió al PSRC como un organismo secreto que unía a todos los separatistas catalanes para la completa reivindicación nacional y que tenía como objetivo la absoluta independencia de Cataluña e instaurar una República Catalana regida bajo los principios democráticos tradicionales de Cataluña y de las corrientes modernas de libertad y de progreso.»⁹³

92 Sergio RUIZ. *El asociacionismo español en Cuba. Un encuentro de identidades: el caso catalán (1840-1940)*, p. 308-342.

93 *Ibidem*, p. 337.

91 *Ibidem*, p. 179.

Santiago de Cuba, 13 de setembre de 1928

Ventura Gassol intervé en el míting d'afirmació nacionalista organitzat per «Catalunya. Grop Nacionalista Radical».

D'esquerra a dreta: Albert Daroca, Pere Clavé, doctor Pere Repilado, Francesc Macià, doctor Felip Salcines, doctor Carlos Martínez Anaya, doctor González Palacios i Salvador Carbonell.

MATEOS HERMANOS / ANC-FONS CATALUNYA. GROU NACIONALISTA RADICAL

Mentre Carner-Ribalta traçava les línies generals d'acció futura del separatisme, Conangla seria l'encarregat de presentar a l'assemblea el projecte de Constitució, que no deixava de tenir certs aspectes contradictoris. Quedava aprovada el 2 d'octubre de 1928, i es feia pública a través d'una edició de 10.000 exemplars:

«Aún hoy se la considera un texto muy adelantado democráticamente y con elevadas dosis de radicalismo social. Esta carta magna provisional especificaba la República Catalana como técnico-democrática-representativa y su organización política como un Estado independiente y soberano. Indicaba el catalán como lengua oficial única y el escudo y bandera oficial la estelada. Además, instauraba el voto universal y secreto, la elección indirecta del jefe de Estado y el parlamento como una sola cámara. Establecía la separación entre Iglesia y Estado, enseñanza obligatoria y gratuita, y un ejército propio encargado de defender las instituciones y el territorio catalán. Asimismo, constituía la igualdad de sexos ante la ley, eliminaba los títulos nobiliarios y establecía un programa social de mínimos de derecho y garantías a favor de las clases trabajadoras. En relación al Estado español otorgaba la posibilidad de formar una confederación con otros Estados ibéricos, renovable cada seis años pero manteniendo, siempre, una representación diplomática propia.»⁹⁴

Cal dir que l'aparició del corporativisme mitjançant l'elecció indirecta del president de la futura República en el redactat del text, podria resultar sorprenent. Que un text tan avançat en tots els aspectes, en canvi deixés l'elecció del president de la República en mans de «corporacions» que no s'especificava al text en base al fet que havien de ser unes i no unes altres les que disposarien d'aquesta facultat d'elecció del president, semblaria contradictori.

Però és que després de més de cinquanta anys de Restauració, el sistema basat en el sufragi universal inorgànic havia arribat a tal extrem de desprestigi, que fins i tot personalitats indubtablement progressistes

incorporen al seu discurs les corporacions com a sustentadores de la representació nacional. I no ho fan en un document qualsevol, sinó en la que havia de ser Carta Magna de la República Catalana independent.

Aquesta sorpresa és major si llegim tot el redactat de la Constitució. Perquè ens trobem, realment, davant un text socialment molt avançat, amb una edat mínima per incorporar-se al món del treball de setze anys i amb la igualtat d'homes i dones.

En l'articulat, i amb bastant semblança amb el sistema americà, es procedia a l'elecció no només de president, sinó també del president del Tribunal Suprem de Justícia, mitjançant compromissaris, no amb votació directa que quedava reservada per als parlamentaris.

La sorpresa arribava amb el títol XIII, «de la convenció de delegats compromissaris», la funció dels quals era escollir el president de la República i el president del Tribunal Suprem de Justícia. Transcrivim la literalitat de l'articulat sobre com s'havia de realitzar l'elecció:

«Art. 97. El President de la República i el President del Tribunal Suprem de Justícia, seran elegits al mateix temps, dintre del període electoral que correspongui, per una Convenció de Delegats Compromissaris dels Consells Comarcals.

Art. 98. La designació dels Delegats Compromissaris la faran els Consells Comarcals en junta plenària convocada a l'efecte, a la qual seran citats també, amb veu i vot, com a Consellers adjunts, les representacions més caracteritzades dels contribuents, dels professionals, dels periòdics, cambres agrícoles i de producció i comerç en general; banca, societats cooperatives, organismes culturals, artístics, i gremis i sindicats obrers, de la Comarca.»⁹⁵

Cal destacar que aquest enunciat modifica els supòsits del sistema liberal parlamentari en dos grans aspectes: en primer lloc, la renúncia a l'elecció directa de càrrecs tan importants; però, a més, introdueix i atorga representativitat i poder decisorí a organismes de la xarxa civil, corporacions la representativitat de

94 Ibidem, p. 339-340.

95 *Textos per la llibertat de Catalunya*. «1928. Projecte de Constitució provisional de la República Catalana», p. 37-60.

Nova York, octubre de 1928

Francesc Macià i Ventura Gassol amb Josep Carner-Ribalta
i altres membres de la comunitat catalana dels Estats Units
amb els quals visitaren Bear Mountain State Park i l'acadèmia militar de West Point.
ANC-FONS JOSEP CONANGLA I FONTANILLES

les quals es dona per sobreentesa, basant-se en no sé sap ben bé quins paràmetres.

És ben cert que, respecte al segon punt, i en el molt hipotètic i improbable cas que la Constitució s'hagués aplicat realment tal com havia estat redactada, caldria establir els mecanismes per determinar quines corporacions, quins diaris, i sota quines condicions estarien legitimats per a elegir i enviar representants. Tanmateix, el fons conceptual, el sentit que impregnava l'articulat era indubtable: hi havia organismes a la societat que disposaven de prou representativitat per ser escoltats i perquè la seva opinió tingués un pes en forma de sufragi, tot i no haver estat batejada amb sufragis populars.

I és en aquest sentit que penso que convé matisar novament la definició del corporativisme com un simple aspecte, en aquest cas instrumental, del feixisme:

«Més aviat hi veig una malfiança envers el sistema de sufragi inorgànic pur, una malfiança nascuda de la pràctica política de països, com ara Itàlia, que havien adoptat el model feixista amb el vistiplau de les urnes. Abans que José Antonio Primo de Rivera afirmés que el destí de les urnes era ser trencades, als països del seu voltant les doctrines totalitàries trobaven al sufragi la font de la seva abjecta legitimitat. Si ja des de començaments de segle determinats pensadors, com ara Scipio Sighele o Gustave le Bon, havien denunciat el caràcter suggestible de les masses i, dins el discurs sociològic i filosòfic, hom havia atribuït a les masses una consideració de subjecte que es diferenciava de la suma d'elements que la formaven, en un moment polític de blancs i negres com el que vivia l'Estat espanyol, la recerca de mecanismes correctors no era cap fotesa.»⁹⁶

L'etapa final del viatge de Macià i Gassol va ser els Estats Units. Marxaren de Cuba a poc d'acabada l'Assemblea referida, i estigueren molt poc temps a Nova York; els catalans que hi residien els convidaren a un sopar patriòtic i organitzaren la visita dels dos hostes a West Point, l'acadèmia militar nord-americana.

96 Manuel PÉREZ NESPEREIRA. *La fallida del parlamentarisme*, p. 207-209.

A mitjans d'octubre, embarcaven de retorn a Europa al vaixell «Nova York», i el 31 d'octubre arribaven a Hamburg. La idea era fer via cap a Ginebra, però per diversos contratemps no va ser possible. El 22 de novembre de 1928, els dos viatgers ja eren a Brussel·les.

Com a record el viatge, fragments d'un poema amb dedicatòria:

«El gegant de 99 fronts

*A l'amic Josep Carner-Ribalta, en record
de la nostra ascensió a la torre Paramount,
de New York, un dia de boira.*

[...]

*Boira de New York!
Cabellera
d'esperits, que 99 Vents tempestegen,
esfumadissa amb un tornassoleig
d'ulls de bruixa
que encisen i xuclen
i engoleixen!*

[...]

*Boira de New York!
Borrissol, —esventat
al sol bleix de l'anhel
dels 99 Béns que cobeges,—
del fons tebi del niu de Còndors
i d'Aloses gegants de xisclet d'al·leluia d'albada:
Whitman! Wilson!*

*Boira de New York!
Roca color d'òpal,
angular perennal d'on es llança a l'espai
el primer dels 99 Arcs,
pont de llum,
jou de pau dels dos mons:
Lindberg! Kellogg!»⁹⁷*

97 Mirra, p. 51-53.

Barcelona, 5 d'agost de 1930

Ventura Gassol arriba a l'Estació de França de Barcelona
provinent de la presó de Figueres, on havia estat reclus durant uns dies
a la seva entrada al país després de cinc anys exiliat per la Dictadura primoriverista.
És rebut per la seva esposa Esperança Galofré
i pels companys d'Estat Català, Jaume Aiguader i Joan Puig i Ferrer.

MERLETTI / IEFC

El primer retorn. Activitats d'oposició

6

La tornada a Europa no va estar exempta de dificultats. En primer lloc, recordem que una de les condicions que va posar el govern belga en oferir el pasaport apàtrida a Macià i Gassol, havia estat el no retorn al país. El vaixell que els portava d'Amèrica va ancorar a Hamburg, i des d'aquí els dos viatgers havien de marxar cap a Suïssa on estava, si més no la família de Macià. Tanmateix, van rebre negatives per deixar-lo entrar, no només a Suïssa, sinó també a França, país amb qui va fer gestions Macià. Finalment, hauria de ser novament Emile Vandervelde qui hagué d'intervenir per deixar-los ingressar a Bèlgica.⁹⁸

A més, la situació entre els membres d'Estat Català no era massa afalagadora:

«A finals de novembre de 1928 Macià va tornar a Brussel·les i s'hi va trobar un panorama gens engrescador. Els pocs nuclis d'Estat Català que quedaven a França i Bèlgica estaven enfrontats amb el secretari que havia deixat a Brussel·les, Bordas de la Cuesta. El Comitè que havia deixat va dimidir. Macià, a més, va portar d'Amèrica l'encàrrec d'organitzar la direcció del nou Partit Separatista Revolucionari. El canvi de nom, però, no agradava els militants de l'interior ni als de França i Bèlgica. I els nuclis americans, després del viatge de Macià, havien entrat en una etapa d'escassa activitat. A mitjans de 1929 es va formar un nou comitè central de l'exterior, format per Macià, Ramon Fabregat, Ventura Gassol, Rafael Ramis, Martí Vilanova i Josep Marlés. El comitè va discutir la Constitució de l'Havana i van aparèixer dures crítiques, sobretot de Fabregat i Vilanova, que apostaven per un text més avançat socialment. Per a Macià, doncs, va ser impossible conduir uns grups tan diversos ideològicament com dispersos geogràficament. El Partit Separatista es pot dir que no va arribar a néixer, ja que la poca activitat que hi va haver, com la participació del grup de l'interior en les conspiracions contra la Dictadura, es va fer mantenint el nom d'Estat Català.»⁹⁹

98 Zeneida SARDÀ. *Francesc Macià. Vist per la seva filla Maria*, p. 190.

99 Ramon BATALLA. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*, p. 169.

IMATGES

40 CTA.

Any I • Núm. 6
6 d'agost 1930

SEMANARI GRÀFIC D'ACTUALITATS BARCELONA

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ LLIBRERIA CATALONIA PLÇA CATALUNYA 17

Ventura Gassol ha tornat a Catalunya

Després d'uns dies de reclusió a la presó de Figueres — vegeu informació de la tercera plana — Ventura Gassol fou posat dilluns en llibertat i després de sis anys i mig d'estada a l'estranger ha pogut veure de nou la seva estimada Barcelona

6 d'agost de 1930

La tornada
de Ventura Gassol
de l'exili
fou una destacada notícia,
portada fins i tot
de revistes gràfiques
com *Imatges*.

En aquest punt, resulta important destacar les «*Notas Confidenciales*» trobades al Fons Macià de l'ANC. Hem fet referència a elles en parlar del càrrec de secretari de Ventura Gassol, sense datar-les, però resulta evident que corresponen a una resposta de Francesc Macià als atacs rebuts de membres del propi partit. Una de les crítiques, com ja hem vist anteriorment, consistia en el dubte que generava l'ús de les partides que arribaven dels catalans d'Amèrica. Per tal de posar llum sobre la destinació dels diners, si més no de les que es destinaven als pagaments personals, després de justificar el sou de Ventura Gassol, afegeix:

«(2) Els individus que formaven el Comitè, En Bordas, Martí Vilanova, Fabregat i Ramis, tenien assignats 300 francs francesos o sigui 420 fr. b. [francs belgues] quantitat que els hi remeteia l'encarregat de la comptabilitat. Els fondos provenien dels que hi vaig deixar al embarcarme, dels 100 dolars que vaig enviar-los-hi des de Montevideo, d'una subvenció metal [vol dir metàl·lic?] de Cat^a que vaig conseguir i que van deixar d'enviar uns mesos avans de retornar, de les quantitats enviades directament a En Ramis per aussili als exiliats des de Amèrica i dels 100 dolars que hi he enviat com consta en les despeses. Com en Ramis i en Bordas no estaven en bones relacions, jo vaig encarregar-me de la subvenció a En Bordas i per ço figura en la liquidació dita partida.

(3) Aquesta partida es refereix a la confecció de 100 passaports, alguns dels quals ja han servit, i els altres que tenien que servir per a mi i els altres companys que haguessin d'entrar a Cat^a.

(4) Aquesta partida es refereix al enviho a Cat^a de quatre homes que jo necessitava a Barc^a pels cops d'audacia i que son ben probats.»¹⁰⁰

Era evident que dins l'independentisme hi havia un seriós risc de trencament intern, superior podríem dir a la crisi amb Cardona, bàsicament perquè tot indica que estaven davant d'una possible implosió.

En el que fa referència a Gassol concretament, el 20 de novembre de 1928, segons els registres belgues, era de nou a Bèlgica, provinent de Nova York. Sembla que aniria a residir a la mateixa adreça i presentava com a documentació un certificat d'identitat lliurat a Montevideo el 2 de març de 1928 pel ministre de relacions exteriors, cal suposar que d'Uruguai.

El març del 1929 en nota manuscrita, apareix una autorització al Govern Provincial del departament belga de Brabant —on pertanyia la població d'Ixelles— a lliurar a Gassol un visat per a la residència definitiva.

El 22 de març de 1929, i amb caràcter molt urgent, s'adreçava des de la Sûreté Publique, un escrit al Ministeri d'Assumptes Exteriors ja que tant el coronel Macià com el seu secretari, Ventura Gassol, havien demanat un

Agost de 1930

Ventura Gassol vist per Helios Gómez.

100 ANC1-264-UC-529-20.

La Selva del Camp, 30 d'agost de 1930

Ventura Gassol amb Joan Puig i Ferrer, envoltat de veïns del seu poble
que el reberen amb «*emoció intensa*» després d'anys d'exili.

(IMATGES)

permís de viatge per desplaçar-se a l'estranger, principalment als països del nord d'Europa. Tot i que, en principi, res no s'oposava a la concessió d'aquesta documentació, més quan tots dos teníem permís de residència definitiva al país. S'estimava convenient des de la Sûreté Publique demanar-los-hi l'objectiu d'aquests viatges i advertir-los que aquestes autoritzacions de viatges els hi serien retirades en cas que els fessin servir per a perseguir objectius de propaganda política en tercers països.

Amb la caiguda de Primo de Rivera el gener de 1930, la situació a l'interior del Principat feia un tomb substancial. En el que fa referència al nostre biografiat, el 5 de maig de 1930 té lloc la comunicació a Gassol de l'acord de l'Ajuntament de Barcelona, pres en la sessió ordinària dos dies abans, a proposta entre d'altres de Martí Esteve, que permetia el reingrés com a col·laborador pedagògic de l'Assessoria Tècnica de Cultura de Ventura Gassol, amb un sou anual de 7.320 pessetes.¹⁰¹ Aquesta decisió obria el camí al retorn de Ventura Gassol a Catalunya. Cal dir que segons el seu expedient de jubilació, no fou fins al 22 d'octubre del mateix any que va tenir lloc el seu reingrés efectiu, malgrat que l'entrada al país es produí a finals de juliol de 1930.

Però aquesta tornada a la normalitat és més aviat fictícia. Tot i que el gener de 1930 el dictador Primo de Rivera havia dimitit i havia marxat a l'exili, encara no havia tingut lloc un retorn a la normalitat. Normalitat que ja no podia entendre's com un retorn planer a les estructures del sistema de la Restauració que el cop d'estat de setembre de 1923 havia trencat.

El 15 de maig de 1930, tot just deu dies després de l'acord de l'Ajuntament de Barcelona esmentat, *La Publicitat* informava que s'estaven fent consultes des de la Capitania General al Govern per saber si el Reial Decret d'indult, de 2 d'abril, emparava també els processats en rebel·lia de la causa de Garraf. La resposta havia estat negativa, de manera que continuaven subjectes a procediment Francesc Macià, Ventura Gassol, Manuel Pagès, Josep Fontbernà, Ramon Fabregat i

Jaume Miravittles, a l'exili, i Daniel Cardona, aleshores pres a la Model de Barcelona.¹⁰²

Dos mesos i mig més tard, el 31 de juliol, i segons recollia el diari republicà *El Diluvio*:

«El jueves, a última hora de la tarde, fué detenido en la frontera, por haber entrado en España sin autorización del Gobierno, el poeta Buenaventura Gassol, quien se ausentó de Barcelona para trasladarse al extranjero a raíz de haberse hecho cargo del Poder la dictadura.

El señor Gassol fué procesado y declarado en rebel·día.

Se ha efectuado la detención en virtud de órdenes dictadas por la Dirección general de Seguridad, no habiendo intervenido en ello las autoridades de Barcelona.

Algunas personalidades de esta ciudad están haciendo gestiones para que el señor Gassol sea traído de Figueras, en cuya cárcel se halla, a nuestra ciudad.

El vicepresidente de la Diputación ha recibido un telegrama de Artesa de Segre, suscrito por el señor Viladot, en el que le participa que al pasar la frontera había sido detenido el señor Gassol, y le ruega interceda por la libertad.

El señor Riba, según manifestó a los periodistas, hará cuanto pueda para obtener la libertad del detenido.

El gobernador, hablando ayer con los periodistas, confirmó la noticia.

Probablemente la visita del alcalde accidental y del señor Riba al gobernador tuvo por objeto solicitar el traslado del señor Gassol a Barcelona.»¹⁰³

En la seva edició del 5 d'agost, *El Diluvio* donava compte de l'alliberament de Gassol:

«El señor Despujol, al recibir ayer a los periodistas, les dijo que había sido puesto en libertad provisional el escritor Buenaventura Gassol, que, como dijimos, había sido detenido en Figueras al tratar de entrar en España.

101 ACMB. Expedient 10008, Exp. Jubilació 2379.

102 «La política. Els rebels per la causa de Garraf no entren en l'indult», *La Publicitat*, 15 de maig de 1930, p. 4.

103 «Del Gobierno Civil. En la frontera ha sido detenido Buenaventura Gassol», *El Diluvio*, 2 d'agost de 1930, p. 15.

Vilanova i la Geltrú, setembre de 1930

Menú escrit en clau humorística de l'Homenatge que Estat Català tributà a Ventura Gassol i Josep Fontbernat retornats a Catalunya anys després dels Fets de Prats de Molló.
 ANC - FONS VENTURA GASSOL

El señor Gassol habrá de fijar ahora el lugar donde se propone residir.

La libertad ha sido concedida por acuerdo del juez instructor, el auditor militar y el capitán general, pues, como es sabido, se hallaba procesado en rebeldía por una causa que instruía la jurisdicción militar.»¹⁰⁴

D'aquesta estada a la presó, *Imatges* se'n faria ressó també en un article més literari el 6 d'agost:

«Venint de Bèlgica, després de travessar dues fronteres, Ventura Gassol ha arribat a aquest casalot que, a desgrat dels marlets i les tronerres, sembla més una casa de convalescència que una presó. Arribava a Port-Bou a les nou del matí i entrava a la una de la tarda a la seva cel·la actual.

[...]

Dijous, en aquest mateix locutori, on va estar pres Martí Vilanova i on hem trobat la seva vídua, Ventura Gassol va conèixer-hi el seu fill petit: Albert. Va conèixer-lo entre reixes, al braç de la seva mare. Però va poder acomiadar-se'n abraçant-lo des de dins.

[...]

Les reixes ni el doble filat metàl·lic no poden desfigurar Ventura Gassol. És el de sempre. Fa la mateixa cara de poma —que li veia Josep Pla— però la cabellera és encara més opulent que abans.

—Me l'he deixat —ens diu— a la mateixa mida de quan vaig sortir de Barcelona.

La cabellera, però, per l'home que havia de vestir, alternativament, la teula de capellà, el capell i la gorra, era un detall delator. Calia fer el cor fort i suprimir-la.

El Gassol d'ara, després de sis anys de rodar món, no ha perdut ni aquella V de la Selva, tan accentuada, ni aquella flama de la seva veu. Al seu locutori, on van renovant-se els visitants, ell va renovant els temes: passos de frontera, paisatge belga, paisatge tropical, projectes literaris, amistat amb autors estrangers i encara d'altres temes...

Ara, en restar sol, refarà el paisatge que enyora, evocarà potser la darrera nit de la seva estada a Catalu-

104 «Del Gobierno Civil. Ventura Gassol en libertad», *El Diluvio*, 5 d'agost de 1930, p. 23.

nya... que saltant per un terrat a la matinada, entrava a l'església de la Concepció i després s'embarcava a Tarragona cap a Cette.»¹⁰⁵

A finals de setembre és Francesc Macià qui torna a Catalunya, però és expulsat per les autoritats de la Dictadura. Gassol l'acompanya fins a la frontera. L'octubre, arran de la reunió de Sant Sebastià de l'agost, es crea a Espanya el Comitè Revolucionari que haurà d'esdevenir, en triomfar els moviments contra la monarquia, el govern provisional de la República. A Barcelona el preexistent Comitè Pro-Llibertat, arran d'una reunió a casa de Josep Tomàs i Piera, passa a denominar-se Comitè Revolucionari de Catalunya (CRC), del que formen part: Jaume Aiguader, Ventura Gassol i Joan Puig i Ferrer per Estat Català; Pelai Vidal de Llobatera per Acció Catalana; Josep Tomàs i Piera per Acció Republicana de Catalunya; Ernest Ventós pel Partit Republicà Català; els comunistes Joaquim Maurín i Vicenç Botella; l'estudiant Jordi Pinyol; Àngel Samblancat i Jaume Rosquillas i Magrinyà per la CNT; i Felip de Solà i Cañizares per la Dreta Liberal Republicana.¹⁰⁶

El 29 d'octubre, Miguel Maura arribava a Barcelona per oferir una cartera de ministre a Amadeu Hurtado, amb la voluntat que el representant de Catalunya al futur Govern provisional no fos home de partit, però aquest s'hi negà. Se succeïren reunions per compassar el moviment revolucionari que es preparava a Madrid i la resta de l'Estat, amb el que havia de desenvolupar-se a Catalunya.

La data de la «cena», nom en clau per l'aixecament, s'anava posposant, o simplement no es concretava. Aquesta circumstància, l'ajornament sine die, va provocar que el novembre s'iniciés amb gran nerviosisme per part de molta gent que formava el CRC. Aiguader i Gassol no s'estaven de dir que calia fixar des de Catalunya un termini a Madrid, i que, si aquell dia no havia esclatat el moviment, Catalunya havia de llançar-se tota sola a la revolució:

¹⁰⁵ *Imatges*, 6 d'agost 1930, p. 3.

¹⁰⁶ Montserrat BARAS. *Acció Catalana (1922-1936)*.

«El diumenge dia 1, Aiguader em va dir que temia fundadament que esclatés la vaga general.

[...] acostant-se el dia del moviment i estant cada moment més vigilats per la policia, el ple del Comitè havia acordat nomenar un Comitè Executiu. Fôrem designats Aiguader, Carrasco i Formiguera i jo [Felip de Solà i Cañizares]. Però com que Carrasco estava absent, el substituïen interinament Vidal o Barbey.»¹⁰⁷

El 7 de novembre, José Sánchez Guerra visitava Barcelona i contactava amb els diversos membres del CRC. La intenció era convèncer tothom per tal que el PRR i el PSOE també estiguessen representats al Comitè:

«Fins aleshores al Comitè revolucionari de Catalunya es trobaven representats els partits següents: Acció Catalana, Acció Republicana, Estat Català, Partit Republicà Català, Comunistes catalans i Dreta Liberal Republicana de Catalunya. Hi havia, a més, Àngel Samblancat, a qui Aiguader mantenia al Comitè dient que representava la Premsa republicana. No hi estaven representats el Partit Radical, ni el Socialista Espanyol, que no comptaven amb la simpatia dels partits catalanistes. Tampoc no hi eren ni el Círcol Republicà (Portaferriça) ni el grup de L'Opinió. La Unió Socialista de Catalunya no va enviar mai cap representant: deia Aiguader que ja la representava ell.»¹⁰⁸

El moviment insurreccional va fracassar, per precipitació probablement, i segur que per manca de coordinació, amb els resultats coneguts. El moviment de Jaca, esdevingut dos dies abans del previst, que havia de ser del 14 al 15 de desembre, havia estat sufocat, i els capitans Fermín Galán i Àngel García Hernández havien estat afusellats. Aquests dos dies de marge van possibilitar al Govern a posar sobre avís les guarnicions, amb els canvis que estimés convenients per tal de comptar amb tropes addictes. Caldria esperar encara uns mesos per enderrocar finalment la Monarquia.

¹⁰⁷ Felip de SOLÀ I CAÑIZARES. *El moviment revolucionari a Catalunya. Contribució a l'estudi de l'adveniment de la República*, p. 30.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 34.

Barcelona, 26 de setembre de 1930

Ventura Gassol acompanyant Francesc Macià cap a la frontera en haver estat expulsat per les autoritats governatives espanyoles hores després de la seva tornada de l'exili.

MERLETTI / IEFC

6.1. Macià a Catalunya. El naixement d'Esquerra Republicana

El començament del 1931 venia presidit per les conseqüències del fallat moviment insurreccional de desembre i la repressió posterior, si bé ja des de mitjans gener es conjecturava amb la convocatòria d'eleccions a Corts. Aquesta contesa electoral havia de retornar, definitivament, el règim monàrquic a l'àmbit constitucional de la que havia sortit arran del cop d'estat de Primo de Rivera el 1923.

La convocatòria la signava el cap del govern espanyol, general Dámaso Berenguer, però la convulsa situació va provocar la dimissió del general i l'anul·lació de la convocatòria, anul·lació que quedava recollida a la *Gaceta de Madrid* del 15 de febrer de 1931. Segons el general que dimitia, era la seva voluntat no comprometre «*en materia tan delicada el porvenir de quien haya de sustituirle*».¹⁰⁹

Qui havia de substituir-lo, l'almirall Juan Bautista Aznar, esperaria gairebé un mes, dia per dia, per a convocar, però ja no eleccions parlamentàries, sinó eleccions municipals per al 12 d'abril. En la publicació del decret de convocatòria, hi ha una errada, si més no, curiosa. Si bé el preàmbul del decret porta la data correcta, 13 de març de 1931, en canvi el decret apareixia signat amb el següent text: «*Dado en Palacio a trece de Mayo de mil novecientos treinta y uno. ALFONSO*».¹¹⁰ En aquesta data, Alfons XIII, ja no hi seria a Palau.

D'altra banda pel que sembla de les declaracions del Govern espanyol, la data del 12 d'abril va ser escollida per problemes religiosos. Segons recull *El Dia* de Manresa, s'havien examinat diverses dates, i la que en primer terme es va fixar, el 29 de març, «*no es adecuada perquè és Diumenge de Rams, i com sigui que el diumenge següent és diumenge de Resurrecció, dia també inhàbil, perquè, principalment als pobles, es celebra amb gran solemnitat, s'ha acordat fixar el dia 12 d'abril per a les eleccions municipals*».¹¹¹

109 *Gaceta de Madrid*, 15 de febrer de 1931, p. 874.

110 *Gaceta de Madrid*, 16 de març de 1931, p. 1.442.

111 *El Dia*, 24 de febrer de 1931, p. 2.

Després d'obtenir l'indult de totes les causes pendents, el 22 de febrer Francesc Macià entrava a Catalunya definitivament. El dia 26, acompanyat de Ventura Gassol, va anar a la Model per a visitar els presos polítics i socials, i entre ells a Miravittles.¹¹²

Cal dir que Gassol havia anat a rebre a Macià a Portbou, on fou detingut durant unes hores el dissabte 21 de febrer, si bé seria alliberat el dia següent, ja que encara estava reclamat per l'autoritat militar. Amb tot, quan Gassol era alliberat, Macià ja es trobava a Barcelona.

La crida feta des de *L'Opinió*, l'octubre de 1930, de celebrar una Conferència d'Esquerres, no comptava, d'entrada, amb la participació d'Estat Català, tal com havia anunciat pregonament Jaume Aiguader, des del directori interior, però l'arribada a Catalunya de Francesc Macià modificà les condicions prèvies, ja que l'Avi va saber copsar el moment polític i la importància d'unir esforços amb el catalanisme republicà.

La primera acció positiva en el procés de convocatòria de la Conferència d'Esquerres Catalanes va ser la constitució d'una comissió organitzadora de la qual formaven part Joan Lluhí, Joan Lluís Pujol i Font, Antoni Vilalta, Ernest Ventós i Joan Casanelles, aquest darrer després de consultar Francesc Macià. També hi eren Lluís Companys i representants comarcals: Josep Andreu i Abelló, Nicolau Juncosa, Josep Irla, Ricard Palacín, Josep Petchamé, Miquel Santaló i Joan Ventosa i Roig.

Varen convocar la Conferència per als dies 17, 18 i 19 de març, tenint en compte l'escassetat del temps, ja que el 21 de març es tancava el termini per a presentar candidatures a les eleccions municipals convocades pel Govern de la monarquia.

La Conferència pròpiament dita no començaria fins el 18, ja que el dia 17, a les deu de la nit, la Comissió Organitzadora es trobava a l'Ateneu Republicà de Gràcia, del carrer Verdi, 32. En aquesta sessió es varen reunir les comissions que havien d'analitzar les esmenes a les ponències encara no negociades.

112 Ramon BATALLA. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*, p. 205.

Lleida, 8 de març de 1931

Ventura Gassol s'adreça al poble des del balcó de la casa familiar de Francesc Macià, en la primera visita a la capital lleidatana des del seu retorn definitiu de l'exili.

S'hi poden reconèixer: Eugènia Lamarca, esposa del líder separatista i Maria Macià, la seva filla.

ANC-FONS FRANCESC MACIÀ

La sessió inaugural de la Conferència d'Esquerres Catalanes va tenir lloc el 18 de març a les 11 del matí al Foment Republicà de Sants, del carrer Cros, 7. Inaugurà la sessió una mesa provisional sota la presidència de Joan Lluhí, com a president de la Comissió Organitzadora, i amb Joan Lluís Pujol i Font actuant de secretari, que va llegir les adhesions rebudes, fent esment al nombre d'afiliats de cadascuna de les entitats.

Tot seguit es va constituir la mesa definitiva que restà formada per Francesc Macià com a president i quatre vicepresidents en representació de les províncies: Joan Casanovas per Barcelona; Miquel Santaló per Girona; Ricard Palacín, per Lleida; i Nicolau Juncosa per Tarragona. De secretaris resultarien escollits Nicolau Battestini, Joan Lluís Pujol i Font, Jaume Vàchier, Ernest Ventós i Antoni Vilalta. A més, també formaven part de la taula Josep Andreu i Abelló per Tarragona, Ramon Xuriguera per Lleida i Barés per Girona.

L'endemà, 19 de març, es produí, pel ple de l'Assemblea, l'elecció final del Comitè Executiu Central que va quedar compost per Francesc Macià —com a president— i Jaume Aiguader, Lluís Companys, Marcel·lí Domingo i Joan Lluhí. A més, també en formaven part un representant de cadascuna de les cinc federacions territorials: per Barcelona-Ciutat, Pere Comas; per les comarques de Barcelona, Joan Casanovas; per les de Girona, Miquel Santaló; per les de Lleida, Ricard Palacín; per les de Tarragona, Ignasi Iglésias; i finalment, Joan Lluís Pujol i Font romania com a secretari del Partit.¹¹³

Un cop clausurada la Conferència d'Esquerres, i amb la creació d'un nou partit, Esquerra Republicana de Catalunya, es decidí entre les entitats barcelonines que formaven part del nou partit i el nou Comitè Executiu, de concórrer a les eleccions municipals en coalició amb el Partit Catalanista Republicà (PCR) i la Unió Socialista de Catalunya; tanmateix, el PCR no va acceptar i va optar per presentar-s'hi en solitari. Amb aquestes circumstàncies, i ateses les poques hores de vida del nou partit, calia plantejar-se la conveniència, o no, de concórrer-hi. El 23 de març, a l'Ateneu Barce-

lonès, una comissió formada per Aiguader, Companys i Lluhí, es reunia i debatia sobre la participació o no a les eleccions d'abril.

Segons recull Dolors Ivern, prenent les paraules de Joan Casanelles:

«Jaume Aiguader, representant el criteri de Francesc Macià i del sector de l'Estat Català, era contrari a la participació electoral, a causa de la manca de temps i de mitjans. Lluís Companys, en canvi, era partidari de participar-hi, i Joan Lluhí s'adhereix a la seva posició.»¹¹⁴

Així, doncs, dos dels tres sectors optaven per la participació, i aquest va ser el criteri que es va adoptar.

113 Manuel PÉREZ NESPEREIRA. *Jaume Aiguader, la nació popular*, p. 107-109.

114 Maria Dolors IVERN. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. Volum 1, p. 77.

Barcelona,
14 d'abril de 1931

Francesc Macià
proclama
la República Catalana
des del balcó
del Palau de la Generalitat
amb Ventura Gassol
al seu costat.
MERLETTI / IEFC

República i Generalitat.

Conseller de Cultura

7

Segons explica Joan Casanovas, el dia següent a la victòria electoral, el 13 d'abril, va tenir lloc la reunió de Macià amb alguns dirigents d'ERC al Cafè Colón de Barcelona. Segons recorda hi eren «mitja dotzena dels seus col·laboradors més significats, cridats per ell. Entre altres [...] Gassol, Casanelles, Lluhí, Comas, Otero, Dencàs i jo mateix».¹¹⁵ Davant la manca de resposta o actuació de Madrid, es va determinar enviar una delegació a la capital. En el cotxe de Casanelles havien d'anar, a més d'aquest, Lluhí, Companys i Aiguader.

La provisionalitat i la incertesa van fer que aquesta ambaixada a Madrid s'anul·lés el 14 d'abril:

«[...] quan es van donar per acabades les discussions era molt tard, cap a quarts de cinc de la matinada, i es va descartar el viatge, emplaçant als dirigents de l'ERC a reunir-se pels volts de la una del migdia del dimarts. El punt de trobada era la llibreria Ariel, a la plaça Cucurulla, al xamfrà del Portal de l'Àngel amb Portaferrissa, centre de les conspiracions del grup de L'Opinió durant la Dictadura.

Tarradellas va ser dels primers en arribar a la llibreria. Allí va trobar Casanelles, i, entre altres, Companys i el seu amic i líder rabassaire, Amadeu Aragay. Aquests van proposar d'anar a fer un volt per palpar l'ambient de la ciutat. Mentre aquests marxaven, Tarradellas va anar a casa del doctor Antoni Peyrí, el gendre de Macià, al carrer Provença amb Passeig de Gràcia, on s'allotjava el president del partit i on havia de tenir lloc una reunió del sector macianista de l'ERC. Però en arribar-hi, Macià havia marxat a casa del seu íntim amic l'industrial Jaume Creus, al carrer Aldana amb Comte Borrell. Sembla que Creus hauria suggerit a Macià d'estar-se en un lloc on fos menys fàcil de localitzar per la policia. Des de casa de l'industrial, Aiguader, que també els acompanyava, va trucar a casa d'en Peyrí perquè els qui, com Tarradellas i també Gassol, anaven arribant es dirigissin al carrer Aldana. Pas-sat migdia, quan Macià i Creus eren a punt de dinar, un dels companys de Tarradellas i secretari de la nova JN La Falç, Miquel Albert, va trucar per comunicar que els rumors que circulaven que Companys duia de cap proclamar la República fe-

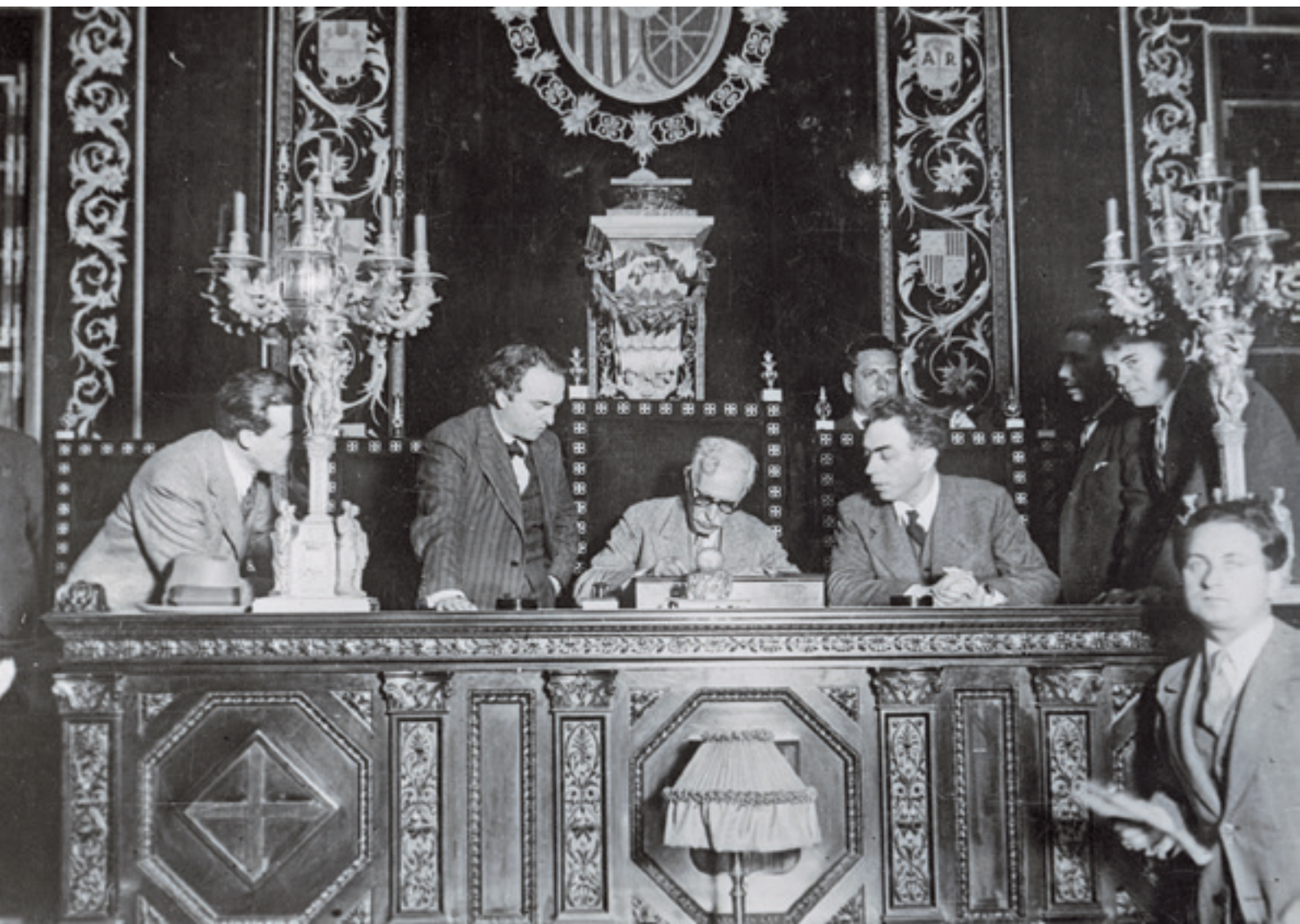
115 Joan CASANOVAS. *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*, p. 79.

Barcelona, 14 d'abril de 1931

Francesc Macià, al Palau de la Generalitat, signa la proclamació de la República Catalana.

D'esquerra a dreta: Josep Maria Bertran de Quintana, Ventura Gassol, Francesc Macià, Manuel Carrasco i Formiguera, Joan Casanovas, Lluís Companys i Amadeu Aragay.

JOSEP MARIA SAGARRA / AFB

deral espanyola s'havien confirmat. Ho havia fet des del balcó de l'Ajuntament.»¹¹⁶

Quan Companys va proclamar la República des de l'Ajuntament, Casanovas va veure en aquesta actuació un intent d'apartar Macià. Li va enviar el cotxe per recollir-lo i arribà a l'Ajuntament acompanyat de Gassol, Aiguader, Creus, Puig i Ferreter, Ventós, Otero i d'altres:

«El vaig rebre a l'escala de l'Ajuntament i, a poques passes del balcó principal, em vaig creure obligat a dir-li que el seu lloc era el de la casa del davant, tot indicant-li el Palau de la Generalitat, per on havien passat, històricament, les institucions cabdals catalanes. A Macià no li fou difícil comprendre la importància política del suggeriment, per ésser el seu somni el de la Catalunya retrobada. Tampoc no li passà desapercebuda la precipitació de Companys, reveladora d'inconfessables impaciències de cabdillatge. Aquesta escena, enmig de l'expectació de la gent que ens envoltava, no durà ni la quarta part del temps indispensable per a transcriure-la.»¹¹⁷

«Traslladats tots els electes i persones representatives del moment al Saló de Sessions del Palau [de la Diputació, posteriorment de la Generalitat], Francesc Macià signà oficialment el decret instaurant la República Catalana, acabada de proclamar al balcó, amb aquelles glorioses paraules històriques i tan conegudes.

Presidírem la taula d'aquell acte històric Macià, Gassol i jo.»¹¹⁸

L'actuació de Companys, no podia deixar de tenir conseqüències. I la més destacada, l'oposició frontal de Macià, i amb tota seguretat de Gassol, al fet que el fill del Tarròs ocupés l'alcaldia de la capital del país:

«Macià, que durant tot el dia 14 d'abril m'havia repetit que no volia Companys d'alcalde, en saber per mi que se'm cridava per a la constitució de l'Ajuntament, va reiterar-me seriosament l'ordre. Fou inútil, com li havia dit al llarg de tot el dia, que li repetís de nou la dificultat de complir-la, ja que Companys passava per l'alcalde popular als ulls de la ciutat. No hi valgueren els meus escrúpols d'oportunitat, ni convenceren Macià ni Ventura Gassol, testimoni singular de la conversa i davant del qual Macià insistí en la seva decisió.»¹¹⁹

El 14 d'abril de 1931 al vespre, Francesc Macià radiava un missatge als catalans, que ha quedat a la història del nostre país. Sobre el text, Hilari Raguier ens comenta que Josep Maria Batista i Roca havia referit a Enric Jardí que:

«el text de Gassol, massa líric, fou retocat per Carrasco i Formiguera que, no cal oblidar-ho, fou un dels assistents a la reunió de Sant Sebastià i un dels signants del cèlebre Pacte [...] Batista creu que Carrasco va fer corregir l'escrit de Ventura Gassol amb unes precisions de tipus jurídic —de Dret públic, s'entén—, com les referències al dret dels pobles a l'autodeterminació i a llur aspiració a una fraternitat de les nacions com a millor garantia de la pau mundial.»¹²⁰

El propi Raguier ens dona compte d'altra de les intervencions importants de Gassol, en aquest cas per posar aigua al vi. Després de tres dies llargs de deliberacions, els enviats del Govern provisional de la República i Macià i els seus havien arribat a un acord. Desapareixia la República Catalana proclamada el 14 d'abril. A les 10 de la nit, Ventura Gassol anunciava des del balcó de Palau: «El Consell de Govern ha resolt actuar d'ara endavant sota el nom de gloriosa tradició de Govern de la Generalitat de Catalunya.»¹²¹

116 Joan ESCULIES. *Josep Tarradellas (1899-1936). Dels orígens a la Guerra Civil*, p. 169.

117 Joan CASANOVAS. *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*, p. 82.

118 *Ibidem*, p. 83.

119 *Ibidem*, p. 86.

120 Hilari RAGUIER. *Divendres de Passió. Vida i mort de Manuel Carrasco i Formiguera*, p. 187-188.

121 *Ibidem*, p. 194.

Barcelona, 15 d'abril de 1931

El Govern de la República Catalana.

D'esquerra a dreta: Manuel Carrasco i Formiguera, Manuel Serra i Moret,
Ventura Gassol, Francesc Macià, Casimir Giralt, Joan Casanovas i Salvador Vidal.
Només falta Rafael Campalans.

JOSEP MARIA SAGARRA - PAU LLUÍS TORRENTS / AFB

Aquesta decisió de Francesc Macià, la reculada en la declaració de la República Catalana, forçosament havia de tenir conseqüències. Dins el moviment catalanista es varen crear diversos sectors:

«L'opció de Macià de consolidar l'autogovern català dins de la República espanyola, va generar divisió entre els nacionalistes que l'havien seguit en els anys vint. Un sector important, és clar, el va seguir per aquesta via pragmàtica, i es va integrar a ERC, tot i conservant una certa autonomia organitzativa amb el nom d'Estat Català. Es tracta d'homes com Ventura Gassol, Jaume Aiguader, Miquel Badia, Roc Boronat, Josep Bordas de la Cuesta, Josep Fontbernat, l'íntim amic de Miravittles, etc. Alguns militants, encapçalats per Josep Casals, va participar en la creació del Partit Nacionalista Català (1933), centrista, independentista i antimacianista.

Però n'hi van haver força que, molt influïts pel marxisme, es van acabar separant de l'Avi Macià i van entrar als partits obrers. Alguns, pocs, com el figuerenc Rafael Ramis, van actuar dins de la Unió Socialista de Catalunya. D'altres s'agruparen entorn de Jaume Compte i van formar Estat Català-Partit Proletari (1931), que el 1934 esdevindria el Partit Català Proletari. Però la majoria d'aquests joves nacionalistes i marxistes van fer cap al BOC. Entre altres, podem citar a Josep Rovira, Joan Farré, Àngel Estivill, Daniel Domingo Montserrat, Miquel Ferrer, Abelard Tona, Ramon Fabregat i el mateix Jaume Miravittles.»¹²²

El 15 d'abril de 1931 Macià nomena un primer govern de coalició republicana, format per Ventura Gassol a Política interior, Joan Casanovas a Defensa, Rafael Campalans a Instrucció Pública, Manuel Serra i Moret a Economia i Treball, Salvador Vidal a Obres Públiques, Casimir Giralt a Finances i Manuel Carrasco i Formiguera a Comunicacions. En aquest Govern, ERC detenia tres conselleries, de fet la Presidència (Macià) i dues més (Gassol i Casanovas), la Unió Socialista de Catalunya, dues (Campalans i Serra i Moret), i una ca-

dascuna la UGT (Vidal), el Partit Republicà Radical (Giralt) i el Partit Catalanista Republicà (Carrasco i Formiguera).

Tot just tretze dies després, amb la reconstitució del Govern Macià del 28 d'abril, ja sota el nom de Govern de la Generalitat un cop arribats a un acord amb el Govern provisional de la República espanyola, Ventura Gassol passa a dirigir el Departament d'Instrucció, que incorpora Cultura, i per tant, assumeix la tasca que el definirà al llarg del període republicà. En aquest nou Govern, ERC passa a dirigir tres conselleries a més d'ostentar la presidència de la mà de Francesc Macià. A més de Ventura Gassol a la conselleria d'Instrucció, Joan Casanovas dirigirà Governació i Pere Comas, Dret i Justícia. La Unió Socialista de Catalunya assumeix les conselleries d'Economia i Treball amb Manuel Serra i Moret. La UGT es fa càrrec de Foment i Agricultura, amb Salvador Vidal. Manuel Carrasco i Formiguera, del PCR, Sanitat i Beneficència; i finalment Casimir Giralt, del PRR, manté Finances. Nomenat el Govern de la nounada Institució, comenta Hilari Ragué, que en aquest només hi havia dos cristians convençuts, Ventura Gassol i Manuel Carrasco i Formiguera.

Com no podia ser altrament, als pocs dies de la proclamació de la República Ventura Gassol acompanyat de Joan Puig i Ferrer feia un acte públic a la vila nadiua, la Selva del Camp, de recepció del president de la Generalitat Francesc Macià. Aquest acte, realment, va ser una etapa en el viatge que, des de Lleida, Francesc Macià va dur per diverses comarques fins arribar al Camp de Tarragona, més pròpiament al Baix Camp. El 10 de maig de 1931, en Macià sortia de Lleida, amb l'objectiu final de Reus; pel camí era rebut i aclamat a Juneda, les Borges Blanques, —el que havia estat el seu districte electoral a començaments del segle XX—, posteriorment a Vinaixa, Tarrés, Vimbodí, l'Espluga de Francolí, Montblanc, Valls... Ventura Gassol i Joan Puig i Ferrer esperaven l'Avi a la Selva del Camp, on des del local de la Defensa Agrària es va fer un acte públic en el que intervingué Gassol, que va donar, en nom dels seus convilatans, la benvinguda al president de la Generalitat.

Gassol i Macià tornarien a la Selva del Camp el novembre d'aquest mateix any. Macià va sortir de Bar-

122 Ramon BATALLA. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*, p. 241-242.

Barcelona, 1 de maig de 1931

Francesc Macià rep al Palau de la Generalitat el president de la Internacional Obrera i Socialista, —Émile Vandervelde, que va ajudar-lo durant el seu exili a Bèlgica— en el marc de les celebracions del Primer de Maig.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: Rafael Campalans, Ventura Gassol, Émile Vandervelde, Enric Pérez i Farràs, Francesc Macià, Josep Jové...

JOSEP MARIA SAGARRA / AFB

celona el dissabte 21 per arribar al vespre del mateix dia a Reus, on va pernoctar. El diumenge 22, el president anà en primer lloc a Montblanc, on estava previst un acte públic al Teatre Principal. Seria a la capital de la Conca de Barberà on se l'unirien, Ventura Gassol i Joan Puig i Ferrer. Gassol a més d'intervenir en l'acte, formà part de la taula que el presidia, al costat del president de la Generalitat, Joan Puig i Ferrer, Josep Andreu i Abelló, Joan Lloperena, Pau Jàvega, alcalde de Montblanc i Josep Maria Poblet.

Un cop acabat l'acte van agafar els vehicles per a anar en direcció Alcover i la Selva del Camp. En la primera població, el president Macià posà la primera pedra del que havien de ser les escoles. Posteriorment es dirigiren, a la Selva del Camp, on també van rebre fortes mostres de suport per part dels veïns i on van fer un nou míting. En el cas del poble natal de Ventura Gassol, la construcció de les escoles va romandre en una promesa, que no es pogué dur a terme en els pocs anys que va durar la República. També cal dir que era una promesa, fins a cert punt, vinculada a una realitat competencial poc clara. De fet, en el parlament de l'alcalde, Delfí París, hi ha una inequívoca referència al ministre d'Instrucció Pública del Govern de la República, Marcel·lí Domingo, que era qui havia signat el Decret que permetia la construcció de les escoles a Alcover. Tot ens permet suposar que, sense aquest decret de Madrid, poc es podia fer a la Selva del Camp per aixecar les promeses escoles.

7.1. Tasca de Govern.

La construcció de l'estructura institucional de la cultura a Catalunya

El Consell de Cultura de la Generalitat

Cal fer un petit preàmbul per entrar en aquest apartat. Com es podrà observar hi ha freqüents anades i vingudes cronològiques, que no es donen, en canvi, quan parlem de la biografia vital i dels esdeveniments anteriors a l'arribada de la República.

En la mesura del possible procurem seguir el fil cronològic, però cal tenir present que parlem d'un període en què s'estaven construint dues legalitats, la re-

publicana espanyola i la de la Generalitat catalana. Aquestes dues legalitats, i sobretot la necessitat d'actuar i anar ocupant els espais buits que deixava la caiguda de la Dictadura i la Monarquia, feia que, sovint, les actuacions de facto no estiguessin avalades per una legislació, habitualment molt posterior a la creació de l'estructura de Govern o de la Institució. Per exemple, entre el Decret de creació del Consell de Cultura, el juny de 1931, i la norma aprovada pel Parlament de Catalunya, van transcórrer uns trenta mesos, i en aquest interval era aprovada la Constitució republicana, l'Estatut d'Autonomia i es constituïa el Parlament. Una cosa semblant podríem dir de l'Institut-Escola, o de la creació d'una ponència sobre l'estructura comarcal catalana, quan no hi havia ni Constitució, ni Estatut i, per tant, encara no se sabia si aquesta ordenació administrativa del territori podria ser una competència autonòmica.

Perquè més enllà de la creació d'un o un altre organisme, en la ment de Ventura Gassol, i diria que de tots els membres del Govern de la nounada Generalitat de Catalunya, el que es volia era posar les bases d'una estructura nacional en cadascun dels àmbits d'actuació. No és en cap cas la creació d'organismes, ni la posada en marxa d'actuacions, nascudes del no res. Ben al contrari; si bé ara se li donarà el vernís republicà i progressista, moltes d'aquestes actuacions havien nascut en el període previ al cop d'estat de Primo de Rivera. De fet, fins i tot el mateix Estatut de Núria havia pres com a precedent i model l'intent d'Estatut de 1919 que no havia reeixit.

Fets aquests petits aclariments, cal dir que, un cop Gassol va ser nomenat conseller d'Instrucció Pública, no trigà gaire en començar la seva acció de govern, ja que la competència sobre cultura estava incorporada a la seva conselleria, tal com dèiem abans, a falta del canvi de nom. Així, el *Butlletí de la Generalitat de Catalunya* del 9 de juny de 1931, publicava els decrets de creació del Consell de Cultura de la Generalitat i el de constitució de les ponències del nou Consell.

Cal retenir amb atenció el preàmbul a la creació de l'organisme, per situar en context el valor que la cultura adquiria per al nou Govern, tot i que provisional en aquest moment:

Artesa de Segre, 25 de maig de 1931

Ventura Gassol en ple míting durant l'Aplec de Bonrepòs.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC

«Veritat que Catalunya viu un moment d'interinitat en espera de la resolució definitiva que es doni al seu plet nacional, però també és veritat que fóra llàstima que desaprofités aquest temps que manca per a arribar a les Corts Constituents per a satisfer fins on pugui la més apremiant de les seves necessitats espirituals, com és la seva cultura.

Mal avançaríem en el camí de les nostres aspiracions, mal ens anirien essent reconeguts els nostres drets, mal arribaríem a ésser plenament lliures dintre la Confederació, que tots anhelem, si no ens haguéssim retrobat també plenament, si no haguéssim assolit aquella llibertat interior que, per damunt de tot, i de tothom, en temps de pau com en temps de guerra, en èpoques de justícia com en èpoques d'opressió, ens fa coneixedors, amos i rectors de nosaltres mateixos.

D'aquí que la Generalitat vulgui afinar l'única arma per a fer aquesta absoluta conquesta de nosaltres mateixos, que és la cultura, perquè quan arribi el moment històric de la consagració de les nostres llibertats, Catalunya sigui el que és i el que vol ésser, i no allò que vulguin que sigui. Com més viva i desperta, com més en possessió de si mateixa, més conscient també i amb més plenitud de voluntat i de cor podrà triar els llaços de concòrdia amb els altres germans d'Espanya.»¹²³

Aquest decret de creació del Consell de Cultura de la Generalitat venia acompanyat, com dèiem, de la creació de les ponències del nou Consell, també amb rang de Decret. Les ponències incorporaven un ventall ampli de la *intelligentsia* catalana del moment. Es creaven les següents ponències, amb els noms dels qui les havien de dirigir: la Ponència d'Ensenyament superior la formarien Josep Xirau, Antoni Trias, Lluís Nicolau d'Olwer, Joaquim Xirau i Jaume Serra Hünter; per a la Ponència d'Ensenyament Secundari es nomenava a Josep Estal·la, Joaquim Balcells, Joaquim Xirau, Jesús Bellido i Pompeu Fabra; a la Ponència d'Ensenyament Tècnic hi serien Rafael Campalans, Carles Pi i Sunyer, Manuel Ainaud, Joan Puig i Ferrer i Pompeu Fabra; per a la Ponència d'Arxius Biblioteques i Belles Arts s'havia escollit

a Agustí Duran i Sanpere, Josep Xirau, Francesc Martorell, Pau Font de Rubinat, Joan Puig i Ferrer i Joaquim Folch i Torres; i finalment, la Ponència d'Ensenyament Primari la componien Manuel Ainaud, Cassià Costal, Miquel Santaló, Anna Rúbies i Joan Delclòs.

El Consell de Cultura, a manca d'un reglament que definís més específicament el seu funcionament, estaria presidit per Jaume Serra i Hünter, amb Pompeu Fabra de vicepresident i Alexandre Galí de secretari.

En aquests noms és fàcil percebre la voluntat de continuar l'obra de la Mancomunitat de Catalunya, amb les incorporacions adients. Figures com Campalans, Ainaud, Folch i Torres o Duran i Sanpere, havien tingut un paper important en la tasca de la Mancomunitat, i també, especialment Ainaud, en els projectes de cultura de l'Ajuntament de Barcelona fins el cop d'estat de Primo de Rivera el 1923. Aquesta voluntat de continuïtat es veurà tant en la recuperació plena de l'Escola de Funcionaris, com en les convalidacions de títols i estudis promoguts des de la Mancomunitat, que el cop d'estat havia deixat en l'aire amb la dissolució de l'organisme.

El 7 de desembre de 1933, al Parlament de Catalunya, tenia lloc la Discussió del Dictamen de la Comissió de Cultura sobre el Consell de Cultura de la Generalitat, que havia estat presentada l'1 de desembre de 1933. Aquesta Comissió parlamentària la formaven els diputats Jaume Serra i Hünter, com a president, en qualitat de vocals Joan Puig i Ferrer, Josep Fontbernat, Joan Mora, Pere Blasi, Ferran Valls i Taberner, Pau Romeva, Tomàs Carreras i Artau, Joan Frongós, Pere Comas i actuava com a secretari Xavier Casademunt.¹²⁴ El dictamen de la Comissió, presentat l'1 de desembre anterior, al seu article primer, declarava Llei *«amb les variants introduïdes en l'articulat, el Decret de creació del Consell de Cultura de la Generalitat com a organisme de caràcter tècnic i assessor, data del 9 de juny del 1931»*.¹²⁵

124 La Comissió havia estat nomenada el 5 de gener de 1933, i es va modificar el 6 de febrer de 1934. En la nova Comissió entrava Antoni Rovira i Virgili en substitució de Pau Romeva.

125 *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 1 de desembre de 1933, p. 2.797.

123 *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, 9 de juny de 1931, p. 17.

Montserrat, 27 de maig de 1931

Francesc Macià amb l'advocat francès Henry Torrès, el defensor dels conjurats catalans de Prats de Molló, durant una visita a Montserrat. Els acompanyen les respectives esposes, Eugènia Lamarca i Suzanne Torrès Carles Cardó i Ventura Gassol.

BILBENY / ANC-FONS FRANCESC MACIÀ

El dictamen va ser presentat pel que era president de la Comissió, Jaume Serra i Hünter, i recollia, com no podia ser altrament, part del discurs amb el que s'havia presentat la creació del Consell de Cultura el 1931:

«[...] la cultura és una cosa tan substantiva en la vida dels pobles, és una cosa tan essencial en l'esdevenidor de les nacionalitats, que precisament mirant de cara a allò que han d'ésser, creiem que no és possible en absolut la reconstrucció de la nostra vida nacional, sinó és apropant-nos al poble i donant-li el gran instrument que ha estat en totes les èpoques l'instrument de la seva lliberació, com és la cultura.»¹²⁶

Una de les primeres intervencions de Ventura Gassol en aquest debat va ser la rèplica donada al vot contra la totalitat del projecte del membre de la USC Joan Fronjosà. Al·legava el diputat socialista la manca, a la Llei, de mesures que afavorissin l'entrada de les classes treballadores al teixit cultural, i parlava específicament de les beques. La resposta de Gassol, llarga i concreta, anava en la via de desvirtuar aquesta afirmació:

«Dèieu, amic Fronjosà, que no s'ha fet res, i això no és cert. S'ha fet el que s'ha pogut. S'ha sentat el principi que no ha d'haver-hi escoles de rics i escoles de pobres. A Barcelona s'ha fet una notable obra escolar per part de l'Ajuntament de Barcelona i de la Generalitat de Catalunya. [...] Una de les primeres coses fetes l'any passat [...] fou doblar les atencions becàries, no pas amb la convicció que això era suficient, sinó que no hi havia, de moment, les possibilitats, però deixàvem ben sentat quin era sobre aquesta qüestió el criteri de la Generalitat de Catalunya.

A l'Institut Escola, per exemple, trobareu realitzada una de les coses que indicàveu. A l'Institut Escola no tots els alumnes paguen el mateix. Paguen segons la cèdula, i de la mateixa manera que un nen fill d'obrer, la cèdula del qual no permet que se li pugui fer pagar matrícula, en paga una de baixíssima, el noi del ric, gràcies al que diu la cèdula, paga una matrícula molt superior.

[...] A l'Institut Escola trobareu nois fills d'obres que, per haver demostrat que eren més intel·ligents i aptes, els han estat donades matrícules gratuïtes.

[Fent referència als pressuposts] És allí que trobareu les proporcions i veureu palesades realitats que portarem aquí i que voldríem convertir en Lleis. Trobareu, per exemple, una Escola d'infermeres, i veureu que, d'unes 300.000 pessetes del Pressupost, n'hi ha 74.000 dedicades únicament a beques, per aquelles noies que, no tenint mitjans per als estudis, senten aquesta vocació d'ésser infermeres.

[...] dels dos milions i mig que han de dedicar-se a la Universitat autònoma per part de la Generalitat de Catalunya, la xifra destinada a les beques voreja les 500.000 pessetes.»¹²⁷

Ventura Gassol i el Govern de la Generalitat de Catalunya volien bastir un marc normatiu que donés cabuda al que havia de ser la política cultural del nostre país. El marc general s'establia amb l'aprovació per part del Parlament de Catalunya del Projecte de Llei del Servei d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Històric el 20 de març de 1934. Aquesta Llei, per tal que la Generalitat exercís les competències que li donava l'Estatut d'Autonomia, creava l'esmentat servei que dividia en cinc seccions: Biblioteques, Arxius documentals, Museus, Monuments i Excavacions.

Cadascuna de les seccions actuarien sota una Direcció General, i es creaven per a cada servei les figures de cap de secció de la part que li estigués encomanada, i de secretari general. En tots tres casos, directors generals, secretaris i caps de servei els nomenaments correspondrien al Govern de la Generalitat de Catalunya.¹²⁸

Amb aquesta Llei s'establia el marc legislatiu d'actuació i, sobretot, una estructura organitzativa i de Govern que donava forma a les competències que li eren atribuïdes al Govern de la Generalitat per l'Estatut d'Autonomia del 1932.

126 *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 7 de desembre de 1933, p. 2.855.

127 *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 7 de desembre de 1933, p. 2.863.

128 *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 20 de març de 1934, p. 3.644 i annex 2.

Manresa, 7 de juny de 1931

Ventura Gassol balla una sardana —amb l'alcalde de la ciutat, Joan Selves—
en l'aplec sardanista organitzat amb motiu d'una visita del president Francesc Macià
a la capital del Bages per tal de commemorar les Bases de Manresa.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC

La Universitat Autònoma

Sense cap dubte, l'obra que més va interessar Gassol, i bona part d'aquesta intel·lectualitat catalana, tenia a veure amb la constitució d'una Universitat de país, desenvolupada en base a l'Estatut aprovat el 1932, i dotada d'un esperit propi, raó per la qual la Universitat de Barcelona va començar a mitjans de 1933 a rebatejar-se com a Universitat Autònoma de Barcelona, per a establir a les clares la seva nova base legal en l'Estatut.

Com en tants casos, aquesta actuació bevia de propostes i accions anteriors, tant des del que ara anomenem la societat civil, com des d'instàncies de Govern, tot i que esquivit, que hagués pogut representar la Mancomunitat de Catalunya en la seva curta vida.

Així, i tal com remarca, Agustí G. Larios:

«Amb un altre sentit, ja que van tenir un abast més ampli i van tenir una més gran significació per a la Universitat de Barcelona, van ser els dos congressos universitaris catalans, realitzats el 1903 i el 1918, respectivament. En aquestes dues trobades universitàries se cercava tant la modernització de la universitat com la seva catalanització, palesant un desig per integrar-la en el seu entorn cultural immediat. Com a conseqüència del Primer Congrés Universitari Català i ateses les dificultats insalvables per incorporar la cultura catalana dins l'entorn universitari, el 1906 es van crear paral·lelament els anomenats Estudis Universitaris Catalans, amb càtedres sovint impartides per professors universitaris i que, altrament, no podien encabir-se dins els plans d'estudis de la Universitat de Barcelona. El Segon Congrés Universitari Català es va realitzar el 1918 al paranimf de la Universitat de Barcelona i s'hi va plantejar sistematitzar una reforma de soca-rel d'aquesta institució, sobre la base d'una renovació pedagògica, de la seva catalanització i de l'autonomia. Tot plegat, les conclusions del Segon Congrés van prendre forma, primerament, en el manifest signat per un grup de catedràtics el 2 de desembre de 1918, i també en el «Projecte d'Estatut d'Autonomia de la Universitat Catalana» redactat per aquest mateix grup de docents i que a començos de 1919 va fer públic la Junta Permanent del Congrés.»¹²⁹

Aquesta actuació tindria la seva correspondència amb l'anomenat decret Silió, dit així pel nom del seu impulsor, el ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts César Silió. El 1919 va dictar un decret intentant posar en marxa una tímida descentralització universitària, que possibilitava l'actuació autònoma, amb limitacions, dels centres. En el cas de Barcelona, el claustre va elaborar l'octubre de 1919 un projecte d'estatut, força més tímid que la proposta que havia sorgit del Congrés Universitari, ja que, entre d'altres discrepàncies, mantenia l'espanyol —«el castellano»— com a llengua ofici-

Juliol de 1931

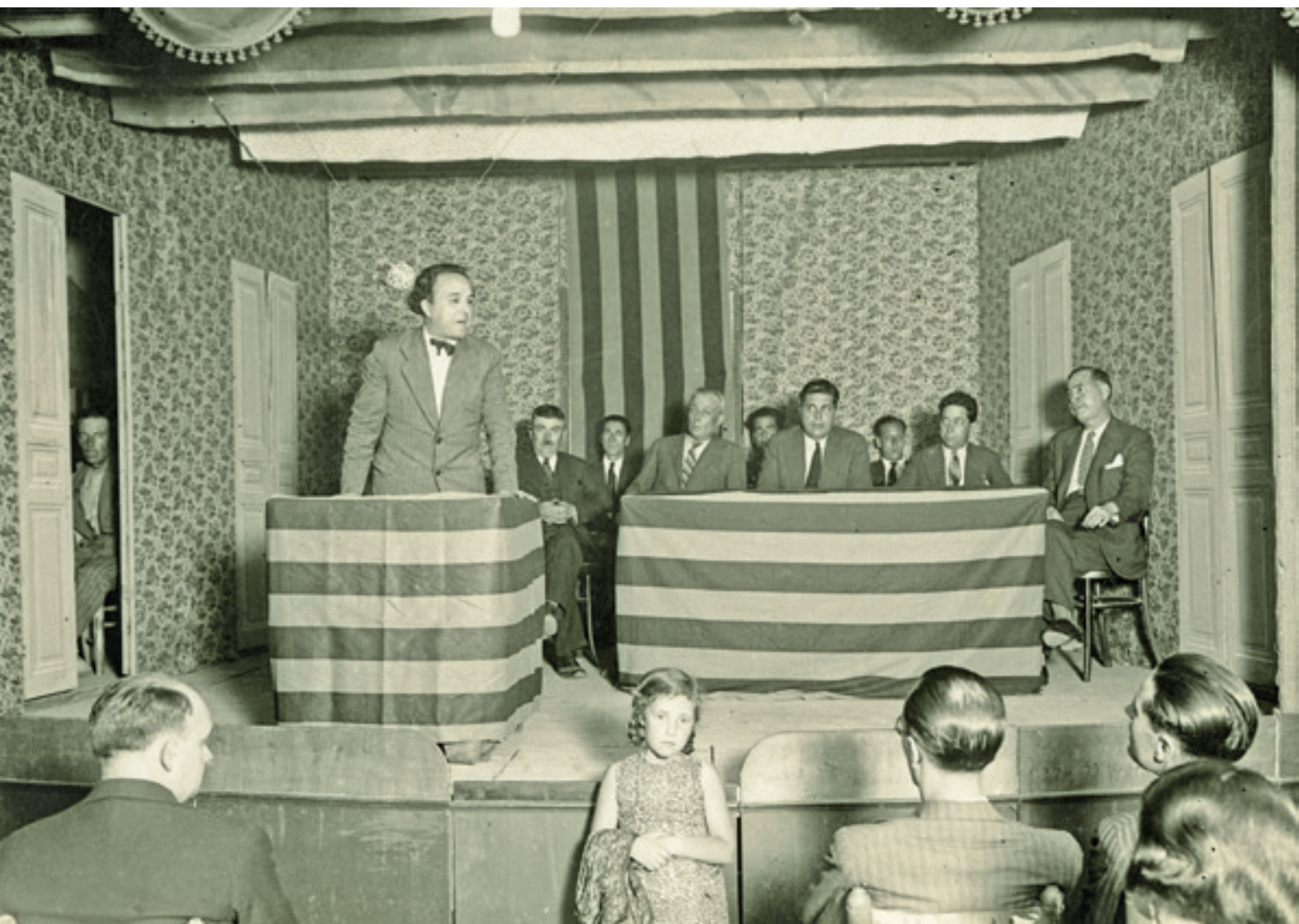
Mirra, un poemari.

¹²⁹ Agustí G.[ARCIA] LARIOS. «L'oposició a l'autonomia de la Universitat de Barcelona (1933-1934)», p. 262-263.

Barcelona, 28 de juliol de 1931

Conferència de Ventura Gassol sobre l'Estatut de Catalunya
al Casal Federal del Guinardó.

JOSEP DOMÍNGUEZ / AFB

al de la Universitat. Aquest projecte serà aprovat pel Govern espanyol el setembre de 1921, però ja el juliol de 1922 el propi Govern espanyol suspenia l'autonomia universitària arreu.

Arribada la República i la Generalitat provisional, Francesc Macià va nomenar un Comissariat que havia de governar la Universitat en aquest nou període i que tendirà a fer possible parts de les conclusions dels Congressos Universitaris. En aquest comissariat hi havia «Enric Soler (rector), Ramon Casamada (degà de Farmàcia), Eduard Fontserè (degà de Ciències), August Pi (degà de Medicina), Jaume Serra (degà de Filosofia i Lletres) i Josep Xirau (degà de Dret), signants —a excepció de Xirau— de les conclusions del Segon Congrés Universitari Català».¹³⁰

El juny de 1932 Ventura Gassol nomena Pere Bosch i Gimpera per a cobrir la vacant en la Comissaria de la Universitat, arran de la renúncia de Soler. En el nomenament de Bosch i Gimpera havien de jugar els mèrits acadèmics i el prestigi intel·lectual, però també el model que de feia anys defensava el professor. Arran de la suspensió de l'autonomia universitària del 1922 a què hem fet referència suara, en Bosch i Gimpera, juntament amb Joaquim Balcells, signaven un article a *La Veu de Catalunya* amb el títol «La Universitat de Barcelona i la perduda autonomia». D'aquest article volem destacar especialment aquest paràgraf, pel fet que té de sintonia amb la tasca que intentarà dur a terme Ventura Gassol:

«El problema de la Universitat no és una mera qüestió tècnica o el millorament o la decadència d'un organisme de l'Estat. És un problema d'alta cultura per a la nació. Per això tothom hi està interessat. I mentre una nació no té Universitat no pot tenir una cultura, siguin quins siguin, i per grossa que sigui llur vàlua, els esforços isolats i les institucions episòdiques que es creïn per a suplir-la.»¹³¹

130 Ibidem, p. 264-265.

131 Joaquim BALCELLS; Pere BOSCH I GIMPERA. «La Universitat de Barcelona i perduda autonomia», *La Veu de Catalunya*, 30 d'agost de 1922, edició del vespre, p. 8.

Serà el propi Bosch i Gimpera qui trasllada a Ventura Gassol la idea de la reforma de la universitat de l'Estat, mitjançant l'autonomia, en comptes de la creació d'una universitat catalana paral·lela:

«Dicha opinión [...] prevalecerá en el ánimo negociador de Macià, quien pactará con Azaña un redactado del artículo 7 del Estatuto previendo ambas posibilidades en el convencimiento de que la Generalitat optaría por la primera.»¹³²

L'aprovació no va ser fàcil, malgrat el text estatutari, i calgué l'aprovació en Corts, sempre reticents a atorgar a Catalunya una nova competència, o una nova eina de creació de país; menys quan esdevenia de la força i potencialitat d'una Universitat. Pensem que en la discussió de l'article 7è del futur Estatut de Catalunya que donava cobertura legal a un cert nivell d'autonomia universitària, una figura com Miguel de Unamuno es va distingir en la seva oposició. Sostenia el pensador i professor basc que:

«[...] aunque la cosa sea triste tiene razón nuestro amigo Ortega y Gasset cuando dice que si dos Universidades pueden dar lugar a trastornos y refriegas en las calles, con una Universidad de esa forma se daría lugar a cosas en los pasillos. Claro que ello es muy triste. Hay que partir, naturalmente, de que la enseñanza, el conocimiento del castellano es hoy en Cataluña y para los catalanes obligatorio, no porque se les haya impuesto, sino porque lo han aceptado voluntariamente y cordialmente, de buena voluntad [el subratllat és meu]; pero, en cambio, el conocimiento del catalán no es obligatorio ni para los catalanes; es natural que espontáneamente lo quieran, pero no es obligatorio para los catalanes, y el castellano, sí.

En una Universidad en donde todos deben y pueden entender una lengua, y en donde no todos pueden entender la otra, la cosa es muy clara; no es ningún caso de imposición. Ahora bien: se dice que en la mayor parte de España existe con respecto a esto un recelo, y es

132 Francisco GRACIA ALONSO. *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*, p. 248.

El Prat de Llobregat, 1 d'agost de 1931

Ventura Gassol abans del seu «bateig de l'aire» al costat de l'aviador Josep Canudas, amb milers de fulls volants de propaganda, en el marc de la campanya del referèndum per a l'Estatut d'Autonomia.

AGA

*triste que este recelo exista, porque yo lo considero injustificado: el de que más que de defender y afirmar una propia lengua, lo cual es muy humano —iba a decir que es hasta divino—, se trata de cerrar el paso, de impedir la competencia de otra.»*¹³³

Aquest recull, ni que sigui per no acceptar-lo, de llocs comuns contra la normalització del català, amb la voluntat de només una llengua a l'ensenyament superior, havia de ser contestada. Trist veure en una figura com Unamuno una reflexió tan irreflexiva.

De fet, Gassol respondria en uns termes durs les paraules d'Unamuno, en el moment que havia d'explicar el vot del seu grup:

*«[...] yo me alegro, Sr. Unamuno, con toda el alma, de que cuando S.S. habla de las cuestiones políticas que existen entre Cataluña y el resto de España, se deje llevar más de la pasión que del respeto que debieran inspirarle los derechos y las reivindicaciones de Cataluña. Ojalá, Sres. Diputados, lo hiciesen tan claro como él hombres como el Sr. Ortega y Gasset, velado siempre detrás de sus fórmulas sabias, ampulosas y particularistas, como las que más; ojalá que lo hiciesen tan claro como S.S., hombres como el Sr. Sánchez Román, siempre con sus reservas, frías, al parecer, pero apasionadas, contenidas y algunas veces un tanto mal intencionadas.»*¹³⁴

I continuava; però en només dos paràgraf, Gassol en tenia prou per a desqualificar, fins el ridícul o l'absurd, les paraules ja no d'Unamuno, ans de tots els contraris a la normalització de la llengua a la Universitat catalana, que significava simplement, en aquell moment, la cooficialitat:

«[...] el Sr. Unamuno tuvo una de aquellas frases, dignas de su inteligencia, y digna de esta emoción lírica que tiene él como uno de los que más en España. De-

cia: "sé que al tratarse este problema se toca en lo más sensible, a veces, de la carne viva del espíritu"; frase tan llena de sentido que condensa y sintetiza todos los aspectos de este problema;

*[...] No parece, siguiendo la felicísima frase de S.S., sino que para vosotros (y, sobre todo, de una manera muy especial se lo digo, con todo el respeto de que soy capaz porque es fruto de la pasión que acostumbra siempre a sentir S.S.), no parece sino que no haya más carne viva del espíritu que la carne viva de vuestra lengua castellana, hermana muy querida nuestra.»*¹³⁵

Cal dir que no era el primer cop que Gassol havia de referir-se a Miguel de Unamuno, i també per una qüestió idiomàtica. Al número de *L'Opinió* de 27 de febrer de 1931, escrivia al respecte:

*«No manquen tampoc Unamunos que en parlar de la nostra llengua i dels problemes que comporta, donada la situació política del nostre poble, ens faltin aquell mínim de respecte degut a tot ciutadà del món i a tota llengua pel sol fet d'expressar i contenir un pensament.»*¹³⁶

Cal dir també que, com és fàcil entendre, en el fons el que feien els polítics conservadors espanyols era admetre la dissimilitud entre Catalunya i Espanya, de manera que la construcció de l'una havia d'anar a expenses de la minva o desaparició de l'altra. No era, per tant, un problema merament lingüístic, que també; era l'associació entre llengua i nació i l'expulsió de la nació espanyola de tota forma de vida que no s'expressés en l'idioma «comú», el castellà, o més ben dit, l'espanyol. Udolava José María Gil-Robles:

«[...] pero no es para nadie un secreto que esa Universidad bilingüe, que hoy se va a conceder a Cataluña, o que la Universidad autónoma que, en otra hipótesis, pudiera constituirse, no serán más que un instrumen-

¹³³ *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, 2 d'agost de 1932, p. 7.537.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 7.540.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 7.541.

¹³⁶ Ventura GASSOL. «Cercant una solució», *L'Opinió*, 27 de febrer de 1931, p. 5.

Barcelona, 13 d'agost de 1931

L'ESQUELLA DE LA TORRATXA

ANY LV -2719

Preu 20 cts. - Atrassats, 40

Per la història de Catalunya

La Creada de la Llibertat

13 d'agost de 1931

Il·lustració de Xirinius,
portada de
L'Esquella de la Torratxa
amb els cavallers
que conqueriren l'Estatut
per a Catalunya:
Lluís Companys,
Francesc Macià,
Ventura Gassol,
Jaume Aiguader,
Pere Comas,
Pere Coromines,
Amadeu Hurtado...

to de catalanización, mejor podríamos decir de desespañolización, que acabaría con todo germen de cultura española dentro del ámbito a que alcanzara la actividad de la Universidad catalana. Por eso yo pido facultades para que a Cataluña se le permita crear los Centros superiores de enseñanza que tenga por conveniente, pero que el Estado mantenga sus órganos propios con objeto de garantizar la cultura española y los derechos de los españoles, no catalanes, que residan en Cataluña y que aspiren a una enseñanza superior. [...] Y como nada de esto encontramos en el dictamen de la Comisión, como ésta no garantiza la verdadera libertad de enseñanza, ni deja a salvo los derechos del Estado en Cataluña, porque lo que hace es entregar la Universidad española, ya organizada, atada de pies y manos al nacionalismo catalán, nosotros en nombre de nuestra doctrina y de una convicción patriótica hondamente sentida, tan hondamente como la vuestra, anunciamos que, aun sintiéndolo mucho, votaremos en contra del dictamen de la Comisión.»¹³⁷

Però una de les qüestions que més dolidrien a Gasol, va ser que es qüestionés la capacitat dels catalans de dur endavant un projecte com aquest. Enmig del debat, afirmava :

«Otro género de argumentos deducís de la capacidad. Yo, Sres. Diputados, quiero que en mis palabras no aparezca nada de pretencioso; pero me duele en el alma ver que dudáis, no de la capacidad política (ya hablaremos de esto después, Sr. Unamuno), sino de la capacidad intelectual.»¹³⁸

I Ventura Gassol feia un recorregut intens, encara que no exhaustiu, sobre les institucions pedagògiques i de cultura del nostre país en aquell moment:

«¿Cómo es que os arriesgáis a hacer preguntas de esta índole cuando, por lo que se advierte, ignoráis

cuáles son nuestras instituciones?, porque, si no las ignoráis, la Cámara sabría que estos laboratorios existen, [...] y que estas instituciones libres existen, reconocidas por sabios españoles, que han colaborado allí y por extranjeros de todas las Universidades. ¡Si las instituciones primarias netamente catalanas son como las Escuelas Montessori, como la Escuela del Mar, como las Escuelas del Bosque, como tantas otras instituciones complementarias que tenemos que no tienen nada que envidiar a ninguna institución!

[...]

Y si pasáramos a las instituciones de carácter técnico y superior, nos veríais con un florecimiento de establecimientos de esta índole, que uno no sabe cómo Cataluña, con tan pocos medios, ha podido crear. Bastaría hablar aquí de una institución, igualmente tan mal conocida del Sr. Maura, como es el Institut d'Estudis Catalans, con sus secciones Histórica, Arqueológica, Filológica y de Ciencias, reconocido por el extranjero y en colaboración con las principales Academias europeas y norteamericanas; bastaría hablar de la Sociedad de Biología, de la de Filosofía, del Instituto de Ciencias Naturales y de tantas otras como hay en Cataluña, y no citemos ya la institución de las Bibliotecas Populares y de aquella —lo digo no con un orgullo malsano, sino con una satisfacción íntima— gran Escuela Industrial de Barcelona, en la que hay secciones tan importantes como la Escuela Superior de Agricultura y la Escuela del trabajo, adonde acuden de todo el mundo a pedir los programas y a estudiar las orientaciones (últimamente vinieron de Rusia, llevados de ese anhelo que tienen en aquel país de crear instituciones culturales y al mismo tiempo de trabajo) de esa Escuela Industrial, que es verdaderamente una ciudad de la cultura y del trabajo.

[...] pero ahora —y voy al tema de la capacidad política— os pregunto: ¿Saben SS.SS. por qué Cataluña, teniendo que pagar los impuestos que siempre ha satisfecho al Estado, con tan pocos medios como ha tenido, ha podido hacer florecer esta ciudad espiritual de Cataluña? Por la pasión política, por la capacidad política, por el nacionalismo, entendido en el buen sentido de la palabra. Es el entusiasmo de Cataluña por las cosas catalanas el que ha podido engendrar un esfuerzo pare-

137 *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, 2 d'agost de 1932, p. 7.563.

138 *Ibidem*, p. 7.542.

Barcelona, 11 de setembre de 1931

El president Francesc Macià i l'alcalde Jaume Aiguader reben un bany de masses en la celebració del primer Onze de Setembre amb la Generalitat restaurada, acompanyats d'altres destacats dirigents republicans: Enric Pérez i Farràs, Manuel Carrasco i Formiguera, Joan Casanovas, Ventura Gassol...

JOSEP MARIA SAGARRA / AFB

cido, y ¡ojalá! —os lo digo con el alma, con toda la humildad, Sres. Diputados— que, llevados de este mismo nacionalismo, lo mismo hubiese hecho Aragón por aragonesismo, lo mismo hubiese hecho Valencia por valencianismo, lo mismo hubiese hecho Galicia y Euzkadi y todos los pueblos de España, pues hoy sería mucho más fácil al Ministro de Instrucción pública resolver los problemas de la educación y de la instrucción primaria. (Aplausos en la minoría catalana y en la minoría socialista.)»¹³⁹

Gassol aprofita aquest discurs per defensar la idea, que compartia amb la resta de membres d'Esquerra Republicana de Catalunya, de la nació popular, de la nació rescatada de les seves cendres, mantinguda i enlairada posteriorment, gràcies al poble, en el sentit més ampli de la paraula, tots aquells que treballen amb les mans i que no s'estan per a jocs diletants. Segons afirmava:

«Y resulta curioso y coincidente con la posición de ciertos intelectuales de esta Cámara que no fueron precisamente los intelectuales catalanes quienes salvaron, en aquel momento de crisis, la cultura catalana. Estos habían abandonado el idioma catalán para escribir. Fué el pueblo (pues no sé qué ocurre en estos problemas, a veces, que el pueblo ve más claro que los altos intelectuales), quien al producirse la decadencia lingüística y, en consecuencia la política, por el abandono de los intelectuales del idioma catalán, fueron el campesino, el marinero, el humilde quienes guardaron fidelidad a la lengua catalana. Y esta fidelidad salvó, no sólo el idioma, sino el alma nacional de Cataluña, este alma nacional que está sobre todos nosotros, que está por encima de la Constitución y hasta de los mismos Estatutos de los pueblos autónomos, porque es algo espiritual que posee esa inmortalidad que tiene el castellano, el gallego, el vascuence y los idiomas de todos los pueblos de personalidad inconfundible.»¹⁴⁰

139 Ibidem, p. 7.543.

140 Ibidem. No és el lloc per entrar en el debat que proposa Gassol; però resulta significativa aquesta referència al *Volkgeist* d'una persona de cultura fonamentalment francòfila.

En aquest punt cal tornar enrere, al moment en què parlàvem de les influències i primeres lectures de Gassol. Aquesta definició denota el profund arrelament que les idees de Prat de la Riba havien deixat en el jove, diríem que gairebé adolescent Gassol, i que el marquen en la seva visió catalanista. De fet, en el currículum manuscrit i no datat al que fem referència en iniciar aquesta biografia, Gassol comenta que *«durant la meua primera juvenesa aprofitava les vacances dels meus estudis per recórrer Catalunya, recollint les cançons populars antigues, llegendes i rondalles»*. Potser no seria exactament així, però situa en aquesta recerca de l'arrel popular del país, conservada no a les biblioteques i arxius sinó en la tradició popular, una de les arrels del seu nacionalisme, evidentment habillat del ropatge *volkegeist*.

Finalment, el Govern espanyol va publicar el Decret d'atorgament d'autonomia a la Universitat de Barcelona. A la *Gaceta de Madrid*, de 2 de juny de 1933, es publicava la norma que havia de regir la Universitat de Barcelona:

«A propuesta del Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes y de conformidad con el Consejo de Ministros,

Vengo en decretar lo siguiente:

Artículo 1.º En cumplimiento de lo establecido por el artículo 7.º del Estatuto de Cataluña, se otorga a la Universidad de Barcelona la autonomía solicitada por el Consejo de la Generalidad de Cataluña.

Artículo 2.º La Universidad de Barcelona estará regida en lo sucesivo por un Patronato formado por cinco Vocales designados por el Gobierno de la República y por otros Cinco que designe el Consejo de la Generalidad de Cataluña. El Rector de la Universidad de Barcelona, elegido en la forma que preceptúe el Estatuto Universitario que esté vigente, formará parte de dicho Patronato en calidad de Vocal nato.

La duración del cargo de Vocal del Patronato Universitario será por tiempo ilimitado. Las vacantes que en aquél se produzcan serán provistas, a propuesta del Patronato, por el Gobierno de la República o por el Consejo de la Generalidad, según que la vacante corresponda a los cargos que han de proveer uno u otro, conforme

Figueres, 5 de novembre de 1931

Mítting de Ventura Gassol davant la tomba de Martí Vilanova,
un dels conjurats catalans de Prats de Molló.

A la imatge s'hi pot reconèixer Jaume Miravittles.

JOSEP DOMÍNGUEZ / AFB

al párrafo anterior. Tanto el Gobierno de la República como el Consejo de la Generalidad podrán devolver la propuesta al Patronato, para que formule otra.

Artículo 3º. Misión inmediata del Patronato será:

a) Elegir de su seno un Presidente, un Vicepresidente y un Secretario, sin que ninguno de estos cargos pueda recaer en el Rector; y

b) Constituir una Comisión permanente y. las Comisiones que estime oportunas para mejor cumplimiento de sus fines.»¹⁴¹

El Govern de la Generalitat nomenaria Pompeu Fabra, Domènec Barnés, August Pi i Sunyer, Joaquim Balcells i Josep Xirau per ser presents al Patronat acabat de crear mitjançant decret publicat al *Butlletí de la Generalitat de Catalunya* de 4 de juliol de 1933.¹⁴²

Per raons de justícia i fidelitat als fets històrics, hem de dir que l'oposició a l'autonomia universitària, si més no tal com estava projectada, també es va donar entre part del professorat català. Noms de prestigi intel·lectual que formaven part del claustre universitari barceloní mostraren el seu rebuig a aquesta mesura, si bé, és cert, s'amagava sobre una crítica al Patronat en tant que organisme de gestió universitària i al model de construcció d'aquesta autonomia, fora del claustre universitari. Figures importants de la cultura catalana signen el gener de 1934 l'anomenat Manifest dels 41, i afirmaven que «*Els Catedràtics sota-signants estimem que el Decret de primer de juny d'aquest any i l'Estatut de la Universitat de Barcelona format com a conseqüència d'aquell Decret, encara que afirmaven que s'atorgava a aquesta Universitat un règim d'autonomia, el que feren, en realitat, fou sotmetre-la a un règim de disminució d'atribucions i de subjecció a la voluntat d'un Patronat en el nomenament del qual no havia tingut intervenció de cap mena*».¹⁴³

141 *Gaceta de Madrid*, 2 de juny de 1933, p. 1.630-1.631.

142 *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, 4 de juliol de 1933, p. 21. En l'Annex 1 incorporem els decrets emesos pel conseller Gassol.

143 Agustí G.[ARCIA] LARIOS. «L'oposició a l'autonomia de la Universitat de Barcelona (1933-1934)», p. 272.

En aquest Manifest, es reclamava que l'Estatut el redactés la Universitat, i no el Patronat, i que els membres d'aquest Patronat fossin escollits pel claustre, i no nomenats pels Governos de la Generalitat i de la República.

L'Institut-Escola

En la tasca de modernització del país, i com a emanació directa tant del conseller Gassol com dels membres de la Comissió de Cultura, el 26 d'octubre de 1931 es posava en marxa el projecte d'Institut-Escola, també dit del Parc, ja que passaria a tenir el seu aulari a l'antic Palau del Governador de la Ciutadella. El 3 de febrer de 1932, el alumnes omplien per primer cop els espais de la nounada institució. Cal dir, que amb caràcter previ, el president de la República Niceto Alcalá-Zamora i el ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts Marcel·lí Domingo, per part del Govern republicà, signaven un decret, de 9 d'octubre de 1931, en què s'establia aquest model de centre educatiu. La creació d'aquest centre cal emmarcar-lo en la política educativa republicana, a la recerca d'una educació moderna i progressista, allunyada de les limitacions que encotillaven el procés d'aprenentatge dels alumnes tant al nostre país com a Espanya. Al costat del de Barcelona, amb aquest model s'obriren centres a Madrid, Sevilla i València.

L'Institut-Escola va sorgir d'una proposta de Josep Estalella, membre de la ponència d'Ensenyament secundari del Consell de Cultura creat per Ventura Gassol. No era, però, la voluntat d'una sola personalitat, per molt que aquesta tingués el pes d'Estalella; al seu costat treballaven i col·laboraven Joaquim Balcells, Jesús Bellido, Pompeu Fabra i Joan Xirau. En bona mesura, es lligava amb la tasca de renovació pedagògica duta a terme a l'Ajuntament de Barcelona a partir de 1916, de la qual ja hem parlat, i en la que Gassol tenia un paper destacat. A més, per tal de lligar tots els vïmetes del nou model pedagògic, el Consell de Cultura de la Generalitat, conjuntament amb les facultats de Filosofia i Lletres i de Ciències de la Universitat de Barcelona, nomenaven el delegat que exerciria l'alta inspecció, a més de representar al propi Consell a l'Institut-Escola.

Canet de Mar, 31 de gener de 1932

Ventura Gassol intervé en l'acte d'inauguració de l'Escola Tèxtil de Gèneres de Punt, en presència del president Francesc Macià, el diputat Manuel Serra i Moret i l'alcalde Josep Fors
JOSEP DOMÍNGUEZ / AFB

El seu era un model que s'allunyava de la classe magistral amb una gran llibertat per al professorat, que es distribuïa en dues categories, segons la procedència: per una banda els professors numeraris, que pertanyien al ministeri espanyol competent en ensenyament i que actuaven a l'Institut-Escola en comissió de serveis; per una altra, els anomenats complementaris, llicenciats que depenien directament de la Generalitat de Catalunya i eren proposats anualment per la direcció del centre al Consell de Cultura.

El 1932 s'inauguraven dues noves assignatures d'idiomes, anglès i alemany, que foren a incrementar les classes d'estudis lingüístics que ja s'hi impartien: català, castellà, francès i llatí.

L'Institut Escola procurava harmonitzar el treball acadèmic amb l'exercici físic, amb les excursions amb objectius d'aprenentatge, amb la voluntat que, davant la manca d'un llibre la llibreta de l'alumne pogués cobrir la mancança a partir del treball d'observació i reflexió realitzat.

Dirigents importants republicans portaren a l'Institut-Escola llurs fills i nets, com seria el cas de Francesc Macià, de Jaume Aiguader amb el seu fill Cristian, o de Pere Blasi amb la seva filla Fina, prova del prestigi que va assolir.

Per entendre els motius que dugueren a la seva creació, cal anar al debat sobre el Consell de Cultura fet al Parlament de Catalunya el febrer de 1933. El conseller Gassol, arran de l'acusació de nomenaments discrecionals del professorat de la institució, feta pel diputat de la Lliga Tomàs Carreras i Artau, explicava com s'havia creat l'Institut-Escola, les característiques especials i, sobretot, les mancances que en competències d'ensenyament patia en aquell moment la Generalitat de Catalunya, un cop retallada la proposta catalana d'Estatut d'autonomia:

«Mentre a Madrid estàvem lluitant per obtenir l'Estatut que hem obtingut, malaurat en les qüestions de l'ensenyament —tots hi estem d'acord, i per això ens vàrem abstenir i tot de votar— jo lluitava sense cap paraula, per cert, d'encoratjament de les VV.SS. per anar assolint de mica en mica totes aquelles coses que jo pogués i que anessin inclús més enllà de les que ens donava l'Es-

tatut en l'ensenyament. I una de les coses de les quals n'estic orgullós —i ho dic amb aquesta humilitat que em crec tenir, potser sóc un pretenciós de creure tenir-la, però n'estic orgullós— és l'Institut Escola. I com ho vaig fer per obtenir l'Institut Escola? [...] A Madrid hi ha un Institut Escola com saben les VV.SS., un Institut Escola que ha donat grans fruits a la meua manera de veure.

[...]

Va ésser llavors que se'm va ocórrer demanar que concedissin a la Generalitat de Catalunya un Institut que ella pogués governar, cosa que no facultava encara l'Estatut en aquell moment, i l'argument que vaig emprar, va ésser que ens deixessin fer, per via d'assaig, el mateix que es feia en l'Institut-Escola de Madrid.

[...]

Jo vaig demanar que em donessin la facultat d'organitzar un Institut-Escola, com l'Institut Escola que hi havia a Madrid, i em varen dir que sí. [...] he de dir al doctor Carreras que l'Institut-Escola de la Generalitat de Catalunya és un alt honor de la cultura catalana. I és clar, com que vaig demanar que em deixessin fer un Institut-Escola a semblança o igual que el que hi havia a Madrid, vaig haver-me d'atenir, i el Consell de Cultura hi va estar també d'acord, al règim que regia a l'Institut-Escola de Madrid, i com que allí el professorat és nomenat com el nomenem aquí, per això nosaltres ens vàrem subjectar a aquesta forma de nomenament de professorat de l'Institut-Escola. Però és evident que nosaltres no podíem anar a fer ni concursos ni oposicions per a escollir el professorat de l'Institut-Escola, perquè l'Institut-Escola ens fou concedit —lamento ara no tenir el Decret aquí, però ho recordo de memòria i ho recordaran les VV.SS.— per via d'assaig, que vol dir que al cap del curs el Conseller de Cultura de la Generalitat té la facultat de poder canviar el personal de l'Institut-Escola. I és natural que essent així, se'l nomeni directament i no per concurs o per oposició. Fóra veritablement exagerat fer anar a un concurs o a una oposició un personal que en acabar el curs podeu dir-li, tot i agraint-li els seus serveis, que heu de canviar-lo per l'oportunitat que ho fes fer així.

Però cal distingir en l'Institut-Escola, doctor Carreras, el personal, el professorat numerari i el professorat auxiliar. Si es fixa en el numerari, que és el que té, diríem,

Figueres, 8 de febrer de 1932

Ventura Gassol inaugura el carrer Martí Vilanova a la ciutat natal
del malaguanyat militant d'Estat Català, membre dels conjurats de Prats de Molló.

JOSEP DOMÍNGUEZ / AFB

més caràcter de permanència en l'Institut-Escola, veurà com és molt difícil, impossible, fer el nomenament per concurs o per oposició. [...] Com que és un personal que nosaltres triem de l'escalafó, que evidentment ens dona una facilitat que no ens donaria ni el concurs ni l'oposició, perquè així podem triar figures visibles com va succeir, posaré un exemple amb el doctor Estalella, home il·lustre en aquestes coses i d'una capacitat tan acreditada. No ens hauria estat tan fàcil obtenir la col·laboració del doctor Estalella si se l'hagués fet anar a un concurs o a una oposició. Aleshores, un cop triat, se'l proposa a l'Estat, i l'Estat el confirmà en el seu nomenament.»¹⁴⁴

El Museu d'Art de Catalunya

Com comentàvem en iniciar aquest capítol bona part de les accions de Ventura Gassol tenien el seu origen en actuacions prèvies, sovint amb diferències temporals d'escassos mesos. Seria el cas del Museu d'Art de Catalunya, l'actual MNAC.

Podem establir una cronologia que fa referència a les obres que actualment atresora el MNAC, amb un primer fitó el 1775, amb unes primeres obres d'interès museístic aplegades a l'Escola de Dibuix de la Junta de Comerç, a l'edifici de la Llotja de Mar. Sense anar tan lluny, i per tal de fer un recorregut més proper al nostre objecte, cal destacar com a fites important tant la creació el 1907 de la Junta de Museus, com la tasca desenvolupada per aquest organisme i l'Institut d'Estudis Catalans a les dècades de 1910 i 1920 de recuperació de patrimoni artístic espars per tot el territori català, i fins i tot poblacions de la Franja. Potser la fita més destacada seria la campanya duta entre 1919 i 1923 d'arrencament, trasllat i instal·lació de les pintures romàniques dels Pirineus a les noves sales del museu de la Ciutadella, que el 1915 s'havia inaugurat a l'arsenal de l'antiga Ciutadella, on avui tenim el Parlament de Catalunya. Posteriorment les obres dels segle XIX i XX van ser traslladades des d'aquest museu al nou Palau de Belles Arts.

A grans trets aquesta era la situació a començaments de la dècada del 1930. A partir d'aquest mo-

ment, es va buscar la manera d'encabir totes dues col·leccions en un sol espai, que havia de ser el palau Nacional de Montjuïc, construït per a l'exposició de 1929. D'acord amb l'expedient de cessió d'obres i habilitació de l'espai, la Junta de Museus havia nomenat una comissió, composta per Josep Puig i Cadafalch, Josep Llimona, Joaquim Borralleras, Joaquim Dego llada, Ferran Valls i Taberner, Pere Casas i Abarca, Alexandre Soler i March i Lluís Nicolau d'Olwer,¹⁴⁵ que el 14 de novembre de 1930 emetien un informe sobre la conveniència del trasllat de les obres dels llocs on estaven instal·lades, palaus de la Ciutadella i de Belles Arts, al Palau Nacional de Montjuïc, per raons de conveniència per a la conservació de les obres.

Seria ja en període republicà que es va acordar la cessió del Palau Nacional per al trasllat de les obres. El 5 d'octubre de 1931 es reunien al Palau Nacional de Montjuïc Pere Comas, en la seva condició de tinent d'alcalde de Barcelona i president de la Comissió de Parcs i Palaus de Montjuïc, Josep Llimona, en tant que president en aquell moment de la Junta de Museus, acompanyat dels membres d'aquesta Junta, per a donar compliment a l'acord de l'Ajuntament de 12 d'agost de 1931 cedint a la Junta de Museus de Barcelona¹⁴⁶ les sales del Palau Nacional per a instal·lar-hi «els Museus d'arts de la ciutat», amb l'excepció de la gran sala de festes que es reservava per a l'Ajuntament de Barcelona.¹⁴⁷

¹⁴⁵ ANC1-715-T-2530. Cal dir que en la signatura de l'informe algun dels membres no apareixen amb la seva signatura; seria el cas de Josep Puig i Cadafalch.

¹⁴⁶ Respecte a la denominació de la Junta de Museus, cal anotar l'acord de canvi de nom que es va prendre en la reunió del 23 de maig de 1932 (ANC1-715-T-745). Segons recull l'acta: «Es dona lectura a una comunicació de la Direcció General dels Museus proposant, en virtut del desplegament d'activitats de la Junta a distints indrets de Catalunya, que s'acordi l'adopció del nom de "Junta de Museus de Catalunya" i es sol·liciti de les entitats patrones l'autorització corresponent. Es acordat per unanimitat». Tot i així, quan el 20 de març de 1934 s'aprovava la Llei del Servei d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Històric, el nom que recull la norma continuava sent de Junta de Museus de Barcelona, curiosament.

¹⁴⁷ ANC1-715-T-2530.

¹⁴⁴ *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 12 de desembre de 1933, p. 2.946 i 2.947.

Súria, 19 de juny de 1932

Ventura Gassol intervé en la inauguració de les noves escoles del poble en presència del president Francesc Macià.

ANC-FONS FRANCESC MACIÀ

Així, doncs, la tasca de trasllat i condicionament de les obres estava en mans dels organismes del nou règim republicà.

Pocs mesos més tard s'iniciaven els tràmits per adquirir la col·lecció Plandiura. Al llarg dels anys, l'industrial i polític monàrquic liberal Lluís Plandiura havia anat construint una col·lecció particular d'obres de diversos estils i èpoques. A finals de març de 1932 sembla que la seva situació econòmica no era prou afalagadora, i va contactar amb el president de la Junta de Museus, Josep Llimona i amb el director general de Museus, Joaquim Folch i Torres, per fer-los avinent la seva voluntat de vendre la col·lecció. Cal dir que la col·lecció estava formada per obres antigues i modernes, fins i tot el que podrien descriure com a contemporànies. Segons indicava Borralleras, la col·lecció Plandiura, la formaven un total de 1.869 peces, tant pintures, com escultures, en diversos formats.¹⁴⁸ Al llarg dels mesos, la Junta de Museus va estar gestionant l'adquisició, però per entendre la importància que se li donava a aquest conjunt artístic, a les reunions arribaren a assistir, de manera habitual el conseller del ram, Ventura Gassol, així com en un parell d'ocasions el propi Francesc Macià, president de la Generalitat. Tal com relata Joaquim Borralleras:

«A més, per a començar les gestions prop de l'ofertor, fou nomenada una ponència composta del president de la Junta de Museus senyor Josep Llimona i els vice-presidents senyors Ventura Gassol i Pere Comas. Aquesta ponència va actuar de seguida, donant compte al ple de la Junta, que es va reunir setmanalment, de la gestió que li fou confiada, consistent a aconseguir el màxim de facilitats per a entrar en possessió de la col·lecció el més aviat possible i, sobretot, evitar la possibilitat de vendre-la a un altre comprador.»¹⁴⁹

Sense estendre'ns en els topants de l'operació, hem de parlar de les quantitats de partida de comprador

148 Per veure una descripció del procés d'adquisició i descripció de les obres inclosos en la col·lecció: Joaquim BORRALLERAS. «L'adquisició de la col·lecció Plandiura».

149 Ibidem, p. 353.

i venedor. En un primer moment, en Lluís Plandiura va demanar un import per al conjunt de la col·lecció de 9.000.000 PTA, mentre que, rere un peritatge fet des de la Junta de Museus, el preu que es considerà més acord va ser el de 6.000.000 PTA, i recollit en acta d'11 de juny de 1932, tot i que no responia a la mitjana de valoracions fetes: Alexandre Soler i March, 7.500.000 PTA; Lluís Masriera, 6.500.000 PTA; Joan Rebull, 7.000.000 PTA; Joaquim Folch i Torres, 7.121.000 PTA.¹⁵⁰ Finalment es va arribar a l'acord d'adquirir el conjunt de la col·lecció per 7.000.000 PTA. En un primer moment, aquest import restava subjecte al fet que el pagament es fes en un sol acte, ja que altrament el preu pujaria 500.000 PTA més. Ajuntament i Generalitat pactaren per tal de fer front al pagament un crèdit amb la Caixa de Pensions per a la Velleja i d'Estalvis que la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona es comprometien a retornar en vint anys. Des de la Generalitat de Catalunya es va prendre l'acord d'incorporar en cada pressupost anual, i des del 1933, una partida de 305.145,96 pessetes, és a dir, la meitat dels interessos i amortització del préstec, atès que l'altra meitat havia de quedar coberta per l'Ajuntament de Barcelona. De manera pràcticament simultània, des de Madrid Jaume Aiguader i Pere Coromines feien les gestions oportunes davant el Govern de la República per exonerar aquesta operació del pagament de taxes i impostos.

El pagament no va ser plenament al comptat, sinó que es va pagar una primera suma de 4.000.000 PTA, 1.500.000 PTA al cap d'un any de l'entrega anterior i la resta en un termini similar, dotze mesos aproximadament després del segon. Això sí, el venedor, Lluís Plandiura, rebria els interessos corresponents a les quantitats ajornades, en funció del temps d'ajornament del pagament, un any i dos anys respectivament:

«El dia 18 d'octubre, al despatx del senyor president de la Generalitat i a presència de la majoria dels membres de la Junta de Museus es va signar l'escriptura de compra de la col·lecció i de préstec a la Caixa de Pensi-

150 ANC1-715-T-747.

**Barcelona,
2 de juliol de 1932**

Ventura Gassol
s'adreça al poble,
des del balcó
del Palau de la Generalitat,
en presència
de Joan Casanovas,
per tal d'agrair-los
la solidaritat rebuda
després de l'agressió
patida a Madrid.
AGA

ons. En representació de la Generalitat va signar el president senyor Francesc Macià, per l'Ajuntament l'alcalde senyor Jaume Aiguader i per la Caixa el seu president senyor Lluís Ferrer Vidal. Va autoritzar l'acte el notari senyor J. Dalmau i Fiter.»¹⁵¹

El 9 de novembre de 1932, s'estenia acte de recepció de les peces que formaven la col·lecció. Signaven aquesta recepció, com a mandataris de la Junta de Museus, Alexandre Soler i March, Lluís Masriera, Joan Rebull i Joaquim Folch i Torres, juntament amb el venedor, Lluís Plandiura.

Per tal de valorar la importància de la col·lecció adquirida, només cal posar de relleu que institucions culturals i socials de l'època, com l'Ateneu Barcelonès, la Societat d'Atracció de Forasters, el Círcol Artístic de Sant Lluç o el Centre Excursionista de Catalunya, van mostrar el seu interès, i anaren fins a visitar tant el president de la Generalitat, Francesc Macià, com l'alcalde de la ciutat, Jaume Aiguader, per a defensar la seva candidatura en l'adquisició d'aquest conjunt d'obres.

Des d'ulls actuals, només un petit recorregut, molt general, ens permet entendre l'interès del Govern de la Generalitat en l'adquisició de l'obra, tot i la hipoteca en forma de préstec que representava. Arqueologia antiga: un conjunt de vidres, procedents en la seva major part de les necròpolis eivissenques, i una sèrie de terres cuites de la mateixa procedència. Pintura i escultura romànica: Obres amb dates que s'escolen entre els segles XII i la meitat del segle XIV i en la major part procedents de les valls pirinenques. Pintura gòtica: Taules i retaules gòtics. Segons Borralleras, possiblement la millor era una Mare de Déu de la Llet, atribuïda a Pere Serra. Pintura renaixentista damunt tela, entre ella un quadre del Greco. I per últim, pintura contemporània: obres de Joaquim Vayreda, Ramon Martí i Alsina, Joan Llimona, Isidre Nonell, Joaquim Mir, Ricard Canals, Joaquim Sunyer i fins i tot quinze obres de Picasso, dels seus primers temps.

Cal afegir que en la reunió del 18 d'octubre de 1932, a la que hem fet esment, també va tenir lloc un can-

vi de nomenclatura que ha arribat als nostres dies. En concret:

«La Direcció General dels Museus exposa a la Junta que en el pla de la nova instal·lació de les col·leccions l'ex-pavelló regi de Montjuïc ha estat destinat a Museu d'Instrumentes de Música antics. La Presidència afegeix que coincidint amb aquest criteri del Director havia oficiat a la Comissió Municipal de Cultura amb data del 23 de setembre donant compte de la destinació que seria donada al dit pavelló i, a la vegada, proposant que el monument a Isaac Albéniz que es projectava erigir al parc de Montjuïc sigui instal·lat a l'interior del dit edifici on trobaria un marc adient. Ultra això oferia de donar a l'ex-pavelló regi el nom de l'insigne compositor.»¹⁵²

El MNAC tenia previst ser inaugurat pel conseller Ventura Gassol el 7 d'octubre de 1934.¹⁵³

El Museu d'Arqueologia

El febrer de 1932 tenia lloc la constitució del Patronat del Museu d'Arqueologia, per acord de la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona. La presidència honorària correspondrà a Francesc Macià i Jaume Aiguader, aleshores alcalde de la ciutat comtal, si bé la presidència efectiva recaurà en Ventura Gassol en tant que conseller de Cultura. Bosch i Gimpera, com a director del museu, seria el secretari del Patronat.¹⁵⁴ Aquest Patronat el completaven Ventura Gassol qui detindria la presidència efectiva del mateix i Pere Comas, Joaquim Xirau, Joaquim Pellicena, Josep Maria Serrallera, Pere Coromines, Josep Puig i Cadafalch, Alexandre Soler i March, Joaquim Balcells i Salvador Vilaseca.

Com en el cas del MNAC, al llarg dels anys, des de si més no el segle XIX, s'havien anat aplegant diversos materials que començaven a formar una impor-

152 ANC1-715-T-750.

153 Tot i que, si hem de ser respectuosos, el nom que en un primer moment se li volia donar, tal com recull el *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya* del 4 d'octubre de 1934, era el de «Museu d'Art de Catalunya».

154 Francisco GRACIA ALONSO. *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*.

151 Joaquim BORRALLERAS. «L'adquisició de la col·lecció Plandiura», p. 378.

Barcelona, 10 de setembre de 1932

La plana major dels polítics republicans catalans a la tornada de Madrid

on les Corts Republicanes havien aprovat finalment, uns dies abans, l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

D'esquerra a dreta: asseguts, Joan Casanovas, Jaume Aiguader, Francesc Macià, Lluís Companys i Ventura Gassol; dempeus —alguns mig tapats—, Núria Montserrat i Oromí, Joan Loperena, Josep Dencàs, Josep Grau i Jassans, Joan Tauler, Josep Sunyol, Josep Riera i Puntí, Josep Antoni Trabal, Joan Selves, Jaume Vàchier, Josep Tarradellas, Josep Irla, Epifani Bellí, Joan Lluhí, Joan Estelrich, Miquel Santaló, Joan Ventosa i Roig, Joan Casanelles, Laureà Dalmau, Francesc Farreras i Duran...

MERLETTI / IEFC

tant col·lecció en el camp de l'arqueologia, que a finals de la dècada del 1920 s'aplegaven fonamentalment al palau de la Ciutadella. En arribar la República una de les opcions per mantenir en bones condicions els materials consistia en convertir el palau de la Ciutadella, l'antic arsenal, ara ja en museu exclusivament dedicat a l'arqueologia, traslladant les obres que no tinguessin aquest caràcter al Palau Nacional de Montjuïc. Un cop l'edifici és destinat a seu del futur Parlament de Catalunya, calia buscar una altra ubicació, i es van proposar tres possibles emplaçaments: uns terrenys a prop de l'actual plaça de Francesc Macià, algun dels edificis de la Plaça d'Espanya heretats de l'exposició de 1929 o el Palau de les Arts Gràfiques.

Finalment, es va optar pel Palau de les Arts Gràfiques, i es va demanar la seva cessió al consistori barceloní. L'Ajuntament autoritzava el 18 de novembre de 1932 al Patronat del Museu d'Arqueologia per a què ocupés el Palau d'Arts Gràfiques, amb la finalitat d'instal·lar-hi el Museu d'Arqueologia, i el Patronat se'n faria càrrec de les despeses de conservació i manteniment de l'edifici. L'Ajuntament es reservava la possibilitat de donar per finalitzada la concessió, sense que el Patronat del Museu d'Arqueologia pogués reclamar cap indemnització per les millores que n'hagués pogut fer.¹⁵⁵

En paraules de Bosch i Gimpera:

«A Barcelona havíem aconseguit, mercès a Ventura Gassol que es creés el Museu d'Arqueologia, complint per fi el nostre ideal de tants anys.»¹⁵⁶

Tanmateix les circumstàncies no afavoriren el gaudi per part de Gassol de la inauguració del Museu:

«El dia 3 de novembre de l'any passat [1935] s'inaugurava al públic el palau. La majoria de les peces allí recollides procedien de l'antic Museu del Parc de la Ciutadella i de les col·leccions aplegades a l'antiga església

de Santa Àgata a la Plaça del Rei, i de la sèrie de valuosos objectes trobats a les excavacions d'Empúries.

Un home, un poeta i un polític il·lustre, fou l'ànimador d'aquesta obra: Ventura Gassol, el qual no va poder presenciar l'obertura del museu pel qual tant havia treballat, mentre era inaugurat per les autoritats lligueres i radicals d'aquells dies.»¹⁵⁷

En l'acte d'inauguració del Museu arqueològic, el 4 de novembre de 1935, assistiren el conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Lluís Duran i Ventosa, l'alcalde de Barcelona, Francesc Jaumar de Bofarull, el president del Patronat del Museu, Josep Puig i Cadafalch, i les autoritats que aleshores representaven l'Estat espanyol a Catalunya, Santiago Gubern president del Tribunal de Cassació de Catalunya, Lluís Pomares, president de l'Audiència, coronel Lacanal en representació de la Quarta Divisió orgànica... Dels membres que havien estat el nucli impulsor només hi restava Pere Bosch i Gimpera, director del Museu.¹⁵⁸

La *Vanguardia* recollí part del discurs de l'aleshores alcalde de Barcelona, on manifestava que:

«[...] se sentía satisfecho porque se encontraba entre hombres amantes de nuestra tierra que han ido recogiendo —dijo— estas joyas para recordar la historia lejana, que cada una de ellas nos refiere elocuentemente, y además porque puede ver que el esfuerzo de todos y cada uno contribuye a hacer una Barcelona que sea vista con interés por el turista.»¹⁵⁹

El Comitè del Cinema

Un mitjà de comunicació i de cultura relativament nou, el cinema, va rebre una atenció també especial per part del Govern de la Generalitat, i més en concret pel responsable del departament competent, Ventura

155 *Gasetta Municipal de Barcelona*, 21 de novembre de 1932, p. 1.066.

156 Jordi ROVIRA. «El Museu Arqueològic o la història d'un anhel», p. 33.

157 A.L.O. «Una obra que honora la nostra ciutat. El Museu d'Arqueologia del Parc de Montjuïc», *Última Hora*, 14 de gener de 1936, p. 6.

158 «L'obra cultural de l'Ajuntament de Barcelona», *Full Oficial del Dilluns*, 4 de novembre de 1935, p. 4.

159 «Vida cultural. Inauguración del Museo de Arqueología», *La Vanguardia*, 5 de novembre de 1935, p. 10.

Barcelona, 20 de setembre de 1932

Inauguració d'un nou estatge del Casal d'Esquerra Estat Català de Gràcia.

D'esquerra a dreta: Marc-Aureli Vila, Nicolau Battestini, Joan Puig i Ferreter, Jaume Aiguader, Ventura Gassol, Josep Dencàs i Benet Mori.

ARF

Gassol. Cal dir que les actuacions de l'Estat espanyol, fins i tot durant el començament del període republicà, havien estat escasses o nul·les, més enllà de la creació d'un impost del 7,5% sobre aquesta activitat.

A començaments de setembre de 1932, el conseller de Cultura havia portat al Consell Executiu de la Generalitat la proposta de creació d'un Comitè del Cinema, entre les funcions del qual estaria la coordinació de tot el referent a aquesta indústria al Principat. Un primer Consell, de caire més aviat consultiu, es va formar aleshores, amb la participació de personalitats de la cultura i la pedagogia catalanes com Joan Delclòs, Manuel Ainaud, que seria posteriorment substituït per en Alexandre Galí, Màrius Calvet, Pere Ventura, Ignasi Armengou, Joan Sàbat i Guillem Díaz-Plaja.

L'abril de 1933 es publicava el Decret constitutiu del Comitè del Cinema de la Generalitat de Catalunya. En el seu paràgraf inicial, el Decret signat per Ventura Gassol com a conseller de Cultura i Carles Pi i Sunyer com a conseller delegat, manifestava que:

*«Un dels factors més influents en la vida col·lectiva és avui indubtablement el cinema. No es tracta simplement d'una mena d'espectacle. Al seu voltant es desenvolupen tantes possibilitats d'acció cultural i d'una influència i d'un interès tan considerable per a la vida del país, que no hi ha cap institució de Govern que pugui desentendre's i avui d'intervenir-hi col·laborant en el seu expandiment i procurant influir-ne les directrius en benefici de la col·lectivitat.»*¹⁶⁰

Cal dir, però, que l'ànima d'aquest Comitè restaria en les figures de Miquel Joseph i Mayol i Josep Carner-Ribalta, ambdós col·laboradors des del primer moment del conseller i un d'ells copartícep amb Gassol en el moviment de Prats de Molló i en les activitats de l'exili nucleat al voltant de la figura de Francesc Macià. Carner-Ribalta havia estat al costat de Macià i Gassol a l'Havana, en la redacció de la Constitució Catalana i de la creació del Partit Separatista Revolucionari Català, i els va acompanyar en el viatge a Nova York;

però, si Gassol i Macià tornaren a Europa, Carner-Ribalta romangué als Estats Units, i es va desplaçar a Hollywood, on va treballar com a escriptor cinematogràfic, en un sentit ampli. Amb la seva tornada a Catalunya, endegà diverses iniciatives relacionades amb la creació d'estructures per a la indústria del cinema català, finalment estroncades per la Guerra d'Espanya, i va dirigir el Pla d'Estructuració i Organització del Cinema a Catalunya, pla que havia estat encarregat al Comitè esmentat i que es va aprovar el 10 d'abril de 1933 per part del Govern de la Generalitat.

Cal dir que era un pla molt i molt ambiciós, on el cinema era contemplat amb les seves diverses facetes, tant com a indústria, com a espectacle, com a fet cultural, com a proposta de culturització social o com a mitjà de propaganda. De fet, en la composició del Comitè que l'havia de regir quedava palès aquesta voluntat polièdrica. El Comitè s'estructura en un Comitè Executiu, al capdavant del qual i presidint-lo hi seria el conseller de Cultura, Ventura Gassol i un Comitè Consultiu, del que en formarien part membres de la Mútua de Defensa Cinematogràfica, de l'Associació d'Empresaris d'Espectacles de Catalunya, de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, de la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya, de la Universitat de Barcelona i de diversos components en representació de diversos departaments de la Generalitat com Governació, Finances i Economia. Al capdavant de les tasques del Comitè hi hauria un secretari, càrrec que ocuparia en Miquel Joseph i Mayol.

Com podem veure era un gran i poderós projecte, amb suport del Departament, i que donaria lloc a una política de suport a la indústria i, fins i tot, a la producció de qualques obres pròpies. Només indicar quin era el pla que es proposava al Govern de la Generalitat: en primer lloc, la creació d'una oficina amb instal·lacions adients per a l'emmagatzematge de pel·lícules i aparells de projeccions, i la previsió de construir una sala de projeccions annexa al local de l'oficina; adquirir un mínim d'aparells per a poder dur-los a les escoles i que es fessin partícips en la difusió d'aquest nou mitjà; crear un fons d'inversió, a càrrec de les partides de material i a canvi dels serveis que prestés el nou Comitè; i finalment, establir una col·laboració amb l'Ajuntament

160 *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 15 d'abril de 1933, p. 316.

Sant Sebastià, 15 de setembre de 1932

Ventura Gassol intervé per ràdio després de l'acte de signatura de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, en presència de Lluís Nicolau d'Oliver i Jaume Aiguader.

AMTM

de Barcelona per tal d'ajudar a estendre aquests serveis de cinema a les escoles municipals.

7.2. Agressió a Madrid

La República havia arribat amb la voluntat de donar cabuda a totes les sensibilitats presents a l'Estat espanyol, i havia de fer de la tolerància un tret distintiu. Tanmateix, els seus enemics no actuaren en cap cas amb el mateix tarannà. Aquesta oposició al nou règim va tenir diverses derivades: una premsa agressiva des del primer dia, discursos incendiàries a les sessions de les Corts, i moviments més o menys clandestins d'oposició a la cerca del seu enderrocament, per la raó de la força, a manca de la força de la raó o l'assentiment popular.

Cal contextualitzar que el triomf republicà va ser, primordialment, un triomf urbà. Si es fes el recompte total de candidatures guanyadores, els partidaris del règim monàrquic vinculat amb la Restauració haurien obtingut la victòria, prenent com a principal suport les àrees rurals i menys desenvolupades de l'Estat.

I sense haver de sortir dels límits del Principat resultava simptomàtic el contingut de la correspondència entre Francesc Cambó i Joan Estelrich. El prohoms de Verges menystenien els nous governants republicans, els col·locava per sota del que havia estat Primo de Rivera, en una actitud ferotge de desqualificació del nou règim. En carta de 9 de maig de 1931, encara no un mes després de les eleccions municipals, escrivia a Estelrich:

*«El govern provisional fá, amb els ajuntaments elegits en unes eleccions —que, mercès a nosaltres, foren les més pures que mai s'hagin fet a Espanya— el que mai s'atreví a fer el govern més abjecte del antic règim. Modificant per decret, les lleis fonamentals del país, pera servir una política partidista, com mai ho va fer en Primo. Estableix un regim electoral absurd i monstruós per decret: en Mussolini ha fet totes les reformes electorals pel vot dels Parlament, començant per aquell que va trobar quan va pujar al poder i va respectar.»*¹⁶¹

161 Manuel PÉREZ NESPEREIRA. *La fallida del parlamentarismo*, p. 219.

Aquesta caracterització del nou règim republicà i la deslegitimació dels seus dirigents i de les seves actuacions, fins prenent com a referents les figures de governants tant democràtics com Primo de Rivera o Mussolini, seria un càncer, una tumoració que els líders republicans van ser incapaços de cauteritzar. Això va provocar una actuació cada cop més agosarada per part dels seus enemics, que no van trobar davant seu una actitud prou ferma.

Serà en aquest ambient bel·ligerant dels sectors monàrquics i conservadors, quan no directament feixistes, que Ventura Gassol tindria el dubtós honor d'esdevenir imatge de fins a on podien arribar aquests individus. Gassol, que es trobava a Madrid, en tant que diputat, durant la tramitació de l'Estatut català, obria les portes de la premsa del 2 de juliol de 1932. Així, el diari liberal de centre *Ahora* recollia la següent notícia:

«El diputado catalán señor Ventura Gassol vive durante sus estancias en Madrid en el Hotel New-York, establecido en la avenida de Eduardo Dato, 4, piso segundo A.

A las doce menos minutos de la mañana de ayer salió de su habitación en dirección al W.C. situado enfrente de aquella. Al abrir la puerta notó que ésta tropezaba con algo; no dio importancia al detalle, creyendo que se trataba de cualquier objeto que obstruía la puerta, y penetró; pero al hacerlo se vió agredido por un individuo.

El señor Gassol refiere que inmediatamente se dió cuenta de que se trataba de un acto contra él, y se aprestó a la defensa; empezó a luchar con su agresor, pero ineditamente acudieron otros cuatro individuos, que llevaban, entre otras cosas, una toalla grande, con la que pretendían taparle la boca para evitar que profiriera gritos y pudieran acudir en su auxilio. El diputado forcejeó algún tiempo con los individuos, quienes al ver la resistencia que el señor Gassol ofrecía cruzaron unas palabras, y uno de ellos, con un objeto cortante, infirió al señor Gassol una herida en el antebrazo izquierdo, de una extensión de ocho centímetros.

La lucha duró de seis a siete minutos. Y como una nena que habita en el hotel empezara a dar gritos diciendo que estaban matando a un hombre, los agresores echaron a correr ante el temor de verse sorprendidos.

Barcelona, 4 de desembre de 1932

Inauguració del nou local d'Actuació Valencianista d'Esquerra.

D'esquerra a dreta: Jaume Aiguader, Ventura Gassol, Pere Màrtir Rossell, Joan Alavedra, Pere Mira...

PAU LLUÍS TORRENTS / AGA

En tal momento salió de su cuarto el diputado por Tenerife don Ramón Gil Roldán, que se hallaba en su habitación, situada al final del largo pasillo, [...] Hacia la mitad del pasillo encontró el diputado tinerfeño a uno de los fugitivos y se abalanzó a él, logrando sujetarlo, y lo hubiera detenido a no ver aparecer en el recodo al señor Gassol, que armado con una pistola avanzaba apuntándole. Entonces el señor Roldán no tuvo más remedio que soltarlo y tirarse al suelo, en el preciso momento en que el señor Gassol hacía un disparo, que fué a dar en la pared izquierda del pasillo, y después, de rebote, se incrustó en la pared derecha, sin herir a nadie.

El señor Gassol asegura que vió caer un poco más allá, al lado de un radiador, al individuo que huía, y que después se levantó y huyó por una habitación que está a mano izquierda y que es un pequeño comedor reservado que comunica con la cocina.»¹⁶²

A la mateixa pàgina, fa referència als agressors:

«José Blanes Zavala fué uno de los que, en los días de las fiestas de la República, el 13 de abril próximo pasado, contribuyó, con José Luis Oriol, a prender fuego a la tribuna presidencial instalada en la Castellana para presenciar el desfile militar.»¹⁶³

Com no podia ser d'una altra manera, l'agressió a Gassol va tenir reflex en el Congrés dels Diputats. En la intervenció del republicà independent Luis de Tapia, aquest afirmava que:

«No pueden tolerarse actos de esta naturaleza, que quizá algunas veces tengan aliento —al Gobierno digo

esto— en la excesiva lenidad que se pone en el castigo de ciertas agresiones procedentes de determinados sectores.»¹⁶⁴

Un cop descrit el fet, interessa destacar com aquest havia de ser recollit per la premsa. Així, aquesta agressió patida pel diputat català va ser objecte més d'escarni que de repulsa entre diversos diaris conservadors de la capital, arribant a ser considerada més una bretolada que un atemptat polític en contra d'un representant electe. Per exemple, si bé la portada de l'ABC del 2 de juliol de 1932, semblava recollir una versió «positiva» dels fets:

«En una pensión madrileña varios individuos sorprenden al consejero de la Generalidad catalana D. Ventura Gassol y le cortan el pelo.»¹⁶⁵

Tanmateix, en aquesta mateixa edició, tot pren un aire de burla i escarni, amb menyspreu per la víctima i encimbellament del victimari. El periodista César González-Ruano descrivia amb tot el «gracejo» madrileny l'atac a Gassol i feia una fingida entrevista a l'agressor que denigrava el polític català.

Molt més punyent encara és el recull que ofereix als seus lectors la publicació satírica *Gracia y Justicia*, on es dedicava un bon nombre de caricatures i, sobretot, un editorial que parla per si sol de l'actitud entre els grups més dretans de l'Estat espanyol:

«Estamos de Estatuto hasta por encima de donde le cortaron las guedejas a Gassols; pero bien se nos alcanza que si no se encuentra una fórmula no nos quitaremos de delante ese espantajo con que la delicada "pandilla" ha venido a interceptar el camino que nos conducía a la Felicidad Gutiérrez.

A nosotros se nos ocurren varias fórmulas. La primera y más rápida sería coger a Maciá, Gassols, Campalans, Tontalans and Company y fusilarlos a las tres en las Ramblas, después de haber vitoreado el hecho di-

162 «En un hotel de la Gran Vía el diputado catalán don Ventura Gassol es objeto de una agresión estúpida», *Ahora*, 2 de juliol de 1932, p. 4.

163 En aquest diari *Ahora*, es recollia el 15 d'abril de 1934, a la pàgina 21: «Son procesados los detenidos por el incendio de la tribuna en la Castellana. El juez del distrito de Buenavista, don Ursicino Gómez Carbajo, que instruye el sumario por el intento de incendio de la tribuna presidencial instalada en el paseo de la Castellana, ha dictado auto de prisión y procesamiento incondicional contra los detenidos don José María Oriol Urquijo y don José Blanes».

164 *Diario de Sesiones del Congreso*, 1 de juliol de 1932, p. 6.650.

165 *ABC*, 2 de juliol de 1932, p. 1.

Barcelona, 6 de desembre de 1932

Primera sessió del Parlament de Catalunya en la qual es produí l'elecció de Francesc Macià com a president de la Generalitat.

A la mesa, presideix Lluís Companys, a la dreta, Antoni Dot i Josep Maria Casabò i a l'esquerra, Martí Rouret i Carles Gerhard.

Al costat del president Macià, —de dreta a esquerra— els consellers Pere Comas, Josep Tarradellas, Carles Pi i Sunyer, Ventura Gassol, Manuel Serra i Moret, Antoni Xirau, Joan Lluhi, Francesc Xavier Casals, Josep Irla i Pere Cavallé.

A la segona fila, els diputats Josep Maria Espanya, Josep Fàbrega, Nicolau Battestini, Xavier Casademunt, Miquel Guinart,

Josep Andreu i Abelló i Joan Casanelles. A la tercera fila, Joan Selves, Joan Tauler, Laureà Dalmau, Joan Bancells i Pere Blasi.

A la quarta fila, l'alcalde de Barcelona Jaume Aiguader.

Dempeus, darrere el president Macià, el cap de cerimonial del Parlament, Dalmau Costa, i al seu costat el diputat Humbert Torres.

I assegut darrere una taula, l'oficial major, Carles Soldevila.

JOSEP MARIA SAGARRA - PAU LLUÍS TORRENTS / ANC

ferencial; pero a lo mejor se asustan los pájaros con las detonaciones, y no es cosa de perturbarle la vida a ningún sér inocente por una futesa así.

Otra fórmula seria la de que los españoles tuviéramos el valor de declararnos, al fin, independientes de los catalanistas, que desde hace numerosos lustros nos vienen tiranizando, apabullándonos con su reconocida superioridad craneana, metiéndonos la lengua en todos los resquicios de la cooficialidad y empeñándose en demostrarnos que los cortes de traje de Tarrasa son Cortes Constituyentes, que no se acaban nunca, cosa que no es verdad, porque nosotros hemos tenido que soltar más de diez ternos de esa clase, y el mismo don Inda nos ha dicho que él usa ternos mucho más fuertes que los catalanes.»¹⁶⁶

Si de la premsa conservadora madrilenya enfoquem la mirada en la premsa del nostre país, el tarannà era força diferent. Un aspecte especial tenia la referència que es feia d'aquest atac des de les planes de *La Campana de Gràcia* en les que comentava:

166 «Que se aplique la fórmula Giral», *Gracia y Justicia*, 9 de juliol de 1932, p. 3.
D'acord amb la descripció recollida a <http://hemerotecadigital.bne.es/>: Es tractava d'un «*Semanario político-satírico (sala los sábados)* ideado por Francisco Herrera Oria, miembro de La Editorial Católica, de cuya imprenta salió, y dirigido por Manuel Delgado Barreto (1879-1936), que dirigirá también el efímero El fascio (1933). Se subtitula "órgano extremista del humorismo popular", de tendencia ultraderechista y antirrepublicano, con ciertos entusiasmos fascistas, dedicado a ridiculizar, mofarse y dar un trato vejatorio a las personalidades políticas e intelectuales republicanas, y que desarrolla una importante actividad propagandista coincidiendo con las campañas electorales. [...] Fue acusado de ser un libelo y alcanzó tiradas que superaron los 200.000 ejemplares». Aquesta referència a la tirada del setmanari no és gratuïta: a Madrid, i segons recull al seu treball Vicente CLAVERO. «La República insospechada. De cómo la prensa madrileña no supo predecir la fulminante liquidación de la Monarquía de Alfonso XIII», el 14 d'abril de 1931, els set diaris amb més tirada eren: *ABC*, *Heraldo de Madrid* i *Ahora*, que superaven els 100.000 exemplars i *El Debate*, *El Sol*, *La Voz* i *El Liberal*, que distribuïen entre 50.000 i 100.000. Aquestes xifres no havien de variar gaire durant el període republicà.

«Dijous a la nit a l'hotel on s'estatja el nostre diputat, el Conseller de la Generalitat, Ventura Gassol, un individu va sol·licitar que li lloguessin una habitació al costat de la que ocupa el nostre amic.

[...]

Ràpidament els individus —cinc "chulos"— daga en mà s'abraonaren damunt Gassol. Aquest es defensà bravament tot cridant-los "covards, canalles".

Davant dels crits els cinc valents fugiren escales avall, no sence que, en la lluita quedés ferit Ventura d'un braç i de la cara, per sort, no pas de molta importància.

Enveure's lliure va entrar, fet un llampec, a la seva habitació, d'on prengué una pistola, i va sortir en persecució dels covards agressors.

Anava a disparar damunt d'ells, i li calgué fer-ho en l'aire, perquè entre agressors i agredits s'interposà un diputat i la mestressa de l'hotel que li cridava "que se va usted a perder!"

Nosaltres acusem al diputat aquell, sigui qui sigui i la mestressa de la fonda, de cobrir la retirada als agressors, tota vegada que el seu deure era barrar-los el pas per tal d'entregar-los a la policia.

I si tenien por, no interposar-se; així, Ventura Gassol, els hauria obsequiat com se mereixien.

Aprofitem aquest succès per tal de renovar la nostra adhesió al valent diputat català, excel·lent poeta i amic entrançable.»¹⁶⁷

La covardia dels atacants era també recollida a *L'Esquella de la Torratxa*, en paraules de Virai:

167 «Ventura Gassol és víctima del furor anti-català», *La Campana de Gràcia*, 2 de juliol de 1932, p. 253.
En aquest mateix número, la publicació anunciava el canvi de propietaris, i passava a ser dirigida per membres d'Esquerra Republicana de Catalunya, esdevenint una publicació lligada al partit. En l'editorial titulat «El nostre propòsit» podem llegir: «*La Campana de Gràcia canvia d'empresa i es proposa noves directives en el seu pensament polític*», que es concretava poques planes endavant: «*Nosaltres militants d'Esquerra Republicana de Catalunya, sortim a la palestra tot emparant-nos en les planes de LA CAMPANA DE GRÀCIA; dels periòdics avui existents, el primer que fou escrit en llengua catalana. LA CAMPANA DE GRÀCIA ha mantingut tothora un esperit francament esquerrà. Nosaltres, dins del més pur catalanisme, també el mantindrem aquest esperit d'Esquerra*».

Barcelona, 30 de març de 1933

El senador socialista argentí Alfredo Luis Palacios Iliura al president Francesc Macià, un pergami obsequi dels catalans residents a Argentina, durant un acte celebrat al CADCI.

JOSEP MARIA SAGARRA - PAU LLUÍS TORRENTS / ANC

«Per a dedicar-se a la valentia cal no tenir gaire feina. Per això la valentia a Espanya va sempre acompanyada de la vagància. Per això els valents són nois de bona família i no es dediquen més que a armar bronca, a riure les comèdies de Muñoz Seca, a cantar les excel·lències del Pasos Largos —aquí li déiem Cametes— i a fer la bèstia de moltes altres maneres.

Ara aquests nois, aquests valents, han fet una altra valentia. Cal entendre que la gent intel·ligent i honrada per valentia entén canallada, infàmia, vilesa. Ara han anat a l'hotel madrileny on s'estatjava un diputat català i han intentat tallar-li els cabells. I és que, a pesar que aquests valents siguin de família aristocràtica, tenen aficions de barber.

Alguns diaris monàrquics han dit que es tractava d'una broma. Potser sí, però és una broma salvatge, indigna d'un país civilitzat. Si aquestes bromes abunden, Madrid semblarà una sucursal de cafreria.

Cal pensar que aquesta mena de valents no tallen més que cabells, no saben tallar altra cosa. I ni això fan, perquè si troben, com han trobat, un home que s'hi torna, fugen com conills. I si no poden fugir, si el vi els entrebanca, demanen perdó i diuen que no ho volien fer.»¹⁶⁸

Finalment, l'entradeta i el destacat d'aquesta notícia pel diari catalanista catòlic *El Matí*:

«Ahir, el Sr. Ventura Gassol fou víctima de l'agressió d'uns individus que l'atacaren quan es trobava sol a l'Hotel.

Aquesta salvatjada, que ha produït general indignació, atribuïda als mateixos individus que intentaren incendiar la tribuna presidencial el dia de la festa de la República.»¹⁶⁹

No era la primera acció de grups vinculats als sectors monàrquics o, directament filofeixistes, que es movien amb una sensació d'impunitat flagrant. Es tractava de personatges com José Blanes Zavala, o

algú amb cognoms tan destacats entre els sectors reaccionaris espanyols com Lucas María Oriol Urquijo, un jovecell aleshores de vint-i-un anys d'edat. Formarien part del que Josep Maria Massip definiria com:

«[...] la flor i nata de la gent de Madrid que gasta la brillantina més cara i la roba interior més reduïda. Sota la brillantina i sota la roba interior, una flor de llis. Gent de "Packard", de galgues angleses i corbata verda [...] Ara la República l'ha confinat en dos o tres establiments americanitzats i equívocs [...] "El Imparcial" i "La Nación" són els únics diaris que entren aquí. [...] Alguna nit, quan el xampany i el whisky pesen massa, una de les noies s'aixeca les faldilles fins a la cintura, puja sobre una taula i crida:

—¡Viva Alfonso XIII!...

[...]

D'aquest ambient i d'aquesta indecència han sortit els quatre subjectes que acaben d'agredir covardament el diputat Ventura Gassol.»¹⁷⁰

Cal entendre, doncs, que la República vivia en un estat d'assetjament per part d'aquells que mai van acceptar el seu adveniment. I convé destacar del conjunt de cites recollides com, en paraules de persones assenyades com era el cas del diputat Luis de Tapia, aquesta feblesa de la República era un risc que es podia tornar en contra seva. De la mateixa manera que hem de deixar anotat que el mateix Tapia abonava la teoria dels brètols en qualificar els agressors de quatre bojós, però hem de pensar que no es tractava del fet en si, prou greu, d'una bretolada, atemptat, o com vulguem dir-li, sinó de la sensació d'impunitat davant fets realment molt greus, en una espiral que arrossegaria, temps a venir, la mateixa República.

Si situem el focus en la tramitació de l'Estatut català, no serà fins la Sanjurjada,¹⁷¹ un primer intent de cop d'estat i enderrocament de la República, que les forces republicanes del Congrés espanyol no tramitaran,

168 VIRAI [Josep BURGAS]. «De la valentia», *L'Esquella de la Torratxa*, 8 de juliol de 1932, p. 410.

169 «El diputat català Sr. Gassol és agredit per uns desconeguts», *El Matí*, 2 de juliol de 1932, p. 1.

170 Josep Maria MASSIP. *República, senyor Cambó!*, p. 99-100.

171 Intent de cop d'estat contra la Segona República, liderat des de Sevilla pel general José Sanjurjo, el 10 d'agost de 1932.

Sitges, 16 d'abril de 1933

Ventura Gassol intervé en la inauguració del Cau Ferrat com a museu públic, al Baluard de Vidal-Quadras.

Presideix l'acte, el president Francesc Macià, acompanyat entre d'altres, per la seva esposa, Eugènia Lamarca; el governador civil, Claudi Ametlla; el general i cap de la Quarta Divisió, Domènec Batet...

JOSEP MARIA SAGARRA - PAU LLUÍS TORRENTS / AFB

amb la urgència adient, una norma que havia d'acostar el catalanisme a la República i crear un baluard contra la involució a Catalunya.

Tanmateix, també cal indicar que fins i tot els diputats de la minoria catalana, i concretament Lluís Companys, van procurar, si més no oficialment treure ferro a l'incident, error al nostre entendre que impedia a la República defensar-se dels seus enemics com hagués calgut. En paraules de Companys:

*«Es un incidente lamentable producido por cuatro rufianes, más o menos señoritos, que, con premeditación, con cobardía, de una manera alevosa se han lanzado sobre un hombre y han huido plenamente cobardes cuando este hombre ha tomado la defensa. [...] Y no tiene el incidente otra importancia ni otro alcance, y si para algo puede servir para nosotros, después de pronunciadas estas palabras, sirve para declarar y decir y proclamar cuán fraternal afecto sentimos nosotros por el noble pueblo madrileño.»*¹⁷²

I sobretot, si observem el text de la proposició aprovada per unanimitat, alguns termes portaven més a la confusió i a una volguda inconcreció, que a una condemna ferma del que havia estat, realment, un atemptat polític:

*«A las Cortes Constituyentes.— Los Diputados que suscriben ruegan a la Cámara se sirva declarar el profundo disgusto con que ha sabido la impertinente agresión de que esta mañana ha sido víctima uno de sus miembros, por lo que protesta del modo más enérgico.»*¹⁷³

Però, cal repetir; era un error de càlcul que ben aviat es mostraria en tota la seva magnitud. Com senyalàvem abans, l'intent de cop d'estat de Sanjurjo naixia d'una multiplicitat de factors, i no era el menor la sensació de debilitat que transmetia la República. En paraules del representant de la Generalitat a Madrid i periodista Josep Maria Massip, en el llibre *República, Sr.*

Cambó! ofereix una imatge de conjunt de les circumstàncies que van envoltar el cop d'estat de Sanjurjo, i les concessions als enemics que havia fet el règim republicà i que va crear les condicions:

«[...] Nosaltres els militars, els nobles, els catòlics, els que tenim consciència del nostre deure, anem ara a salvar Espanya. Si cal fusellar, fusellarem. Un govern de mà forta. De moment l'exercirem nosaltres, què dimoni! Després, convocarem unes eleccions, i el país dirà la seva voluntat. La monarquia és l'únic règim convenient, si no amb S. M. amb un dels seus fills... Sí, sí. Tot sortirà bé.

[...] L'opinió pública. El pobre general espanyol ha pensat —curt d'experiència política com és— que la gent dels seus cabarets i dels seus palaus amb escuts d'armes, era l'opinió pública. Després, ferit en el seu orgull de casta, en la seva altivesa de jerarca, ha pogut confondre opinió pública amb les paraules d'una figura republicana —Lerroux— imprudent i desorientadora, [...].

O en les d'una altra figura, Melquíades Álvarez —vairall fantasma de totes les mars de la política espanyola—, adscrita ara a la República, a la qual voldria salvar amb la seva oratòria aparatosa i insensata [...].

» O en els discursos d'un tal Royo Villanova o en l'excessiva tolerància del Govern davant de moltes provocacions, o en les creus que les senyores volien lluir per carrers i passeigs, o...

En el que fos. El cas és que en aquesta matinada del 10 d'agost, el coet-senyal del cop d'Estat ha esquinçat la primera claror del dia madrileny. A la mateixa hora, el general espanyol avançava a tota màquina sobre Sevilla.

*Madrid. Sevilla. A Madrid, Goded. A Sevilla, Sanjurjo. A València, Despujol. A Còrdoba, Villegas. A Barcelona, Barrera. Els d'ahir i els de sempre. La militarada que pensava que aquí no havia canviat res.»*¹⁷⁴

Era evident que Massip fa referència als successos dins i fora de les Corts republicanes; no només als

172 *Diario de Sesiones del Congreso*, 1 de juliol de 1932, p. 6.651.

173 *Ibidem*, p. 6.650.

174 Josep Maria MASSIP. *República, senyor Cambó!*, p. 177-179.

Barcelona, 28 de juny de 1933

Ventura Gassol i l'alcalde Jaume Aiguader
en la inauguració de la 2a Fira del Dibuix, al Passeig de Gràcia.

BRANGULÍ / ANC

discursos insultants i desafiants des de la tribuna del Congrés dels que no se sabien avenir que havien perdut, ni que fos momentàniament, les palanques del poder, o aquells que, des dels diaris insistien en amenaces i fanfarronades, de les que hem reproduït algunes pàgines amunt, o es permetien el luxe de cremar una tribuna presidencial o atacar un diputat electe... convençuts de la seva impunitat.

7.3. Eleccions al Parlament de Catalunya

Amb les eleccions de novembre de 1932, un cop aprovat l'Estatut d'Autonomia per les Corts Republicanes, Esquerra Republicana obté la victòria i Francesc Macià forma un nou Govern.

A la circumscripció de Tarragona, que elegia catorze diputats (onze per majories i tres per minories) ERC havia confeccionat una candidatura liderada per Ventura Gassol amb altres cinc candidats d'ERC: Josep Andreu i Abelló, Francesc Farreras i Duran, Manuel Galés, Martí Rouret i Antoni Rovira i Virgili; quatre del Partit Radical Autònom de Tarragona, Miquel Cunillera, Josep Folch, Jaume Simó i Bofarull i Gonçal Yvars; i un de la Unió Socialista de Catalunya, Carles Gerhard. La llista guanyà les eleccions a la circumscripció —com a tot el país— i els onze candidats esdevingueren diputats.

En aquest nou Govern, Gassol apareix ja com a conseller de Cultura, amb la denominació final del càrrec en el que estarà en tots els Governos de la Generalitat de Catalunya autònoma, és a dir, sense tenir en compte el Bienni Negre, el període posterior al moviment del Sis d'Octubre de 1934, i fins la creació d'un nou Govern, rere les eleccions espanyoles de febrer de 1936. No deixarà aquest càrrec oficialment —i malgrat la seva marxa a l'exili l'octubre de 1936— fins el nomenament d'Antoni Maria Sbert el desembre de 1936.

El 19 de desembre de 1932, Francesc Macià nomenava el Govern eixit de les eleccions de novembre i, ensems amb Gassol, Pere Comas esdevenia conseller de Justícia i Dret, Josep Tarradellas de Governació i Sanitat, Carles Pi i Sunyer d'Hisenda, Joan Lluhi d'Obres Públiques, Antoni Xirau d'Agricultura i Econo-

mia i Francesc Xavier Casals de Treball. Es constituïa un govern amb només membres d'ERC.

7.4. Mort del president Macià

Pels volts de les onze del matí del dia de Nadal de 1933, Macià va morir, als setanta-quatre anys, a causa d'una apendicitis. A la cambra del difunt de la Casa dels Canonges hi havia, entre d'altres, l'esposa, Eugènia Lamarca; el prior de la capella de Sant Jordi, mossèn Jaume Berenguer; un dels seus més estrets col·laboradors, el poeta romàntic i conseller de Cultura, Ventura Gassol; el secretari particular, Joan Alavedra, i dos amics, el diputat al Parlament Joan Solé i Pla i Jaume Creus.¹⁷⁵

Mort el president, es va procedir a embalsamar el cos, i es va fer amb el criteri d'extreure'n el cor, segons iniciativa de Ventura Gassol. El cos, sense el cor, seria enterrat al cementiri de Montjuïc. Cal dir que era aquesta una tradició de la Casa dels Habsburg, i no es pot descartar que aquesta tradició influís en l'ànim de Ventura Gassol. De fet, el propi Arxiduc Carles, el Carles III dels catalans de la Guerra de Successió, havia estat enterrat amb aquest criteri de separació de cos i cor, i aquesta tradició es va mantenir fins el segle XIX entre els membres de la casa d'Àustria.¹⁷⁶

El seguici que acompanyaria el fèretre estaria envoltat d'una gernació de milers i milers de persones, que mostraven així el dol del país per la pèrdua de qui en paraules de Gassol en el seu discurs al Parlament, havia de ser posat a l'alçada de Pau Claris.

El cor de Macià va ser dipositat amb formol dins una caixa de plom a la caixa forta del Departament de Finances. El 1939, amb les forces franquistes a les envistes de Barcelona, el president Companys va decidir treure'l de Catalunya, tasca de la que s'encarregaria la dona de Josep Tarradellas, Antònia Macià. El cor seguiria a les vicissituds de l'exili i el retorn de la democràcia, passant de Sant Rafèu —primera residència de la famí-

175 Joan ESCULIES. «L'embalsament de Macià», Ara, 25-26 de desembre de 2010, p. 12.

176 Ibídem.

Barcelona, 7 d'agost de 1933

Ventura Gassol signa en el llibre d'honor de Ràdio Associació de Catalunya,
en presència del president de l'emissora Jaume Rosquelles,
amb motiu del començament del programa
«L'hora setmanal dedicada als catalans absents de la pàtria».

BRANGULÍ / ANC

lia Tarradellas a l'exili— a Lausana, i acabada la Segona Guerra Mundial, al Clos Mosny, la finca de Saint-Martin-le-Beau, a la Turena francesa. Aquí romandria deu anys, fins que el 1955 el ja president Tarradellas el dipositaria a una caixa forta de la Société Générale a Tours. Malgrat els diversos trasllats i moviments la caixa va suportat prou bé l'exili —malgrat algunes pèrdues de líquids— com perquè el 1977, el cor del president tornés a Catalunya i fos enterrat, amb la resta del cos, a la tomba de Macià al cementiri de Montjuïc.

El Parlament de Catalunya dedicaria una sessió fúnebre i d'homenatge al president mort el 29 de desembre de 1933. Vull destacar del discurs que Gassol va dedicar a Francesc Macià, primer president de la Generalitat contemporània, la síntesis de nacionalisme i obrerisme, de sentiment de país i d'anhel de justícia social. El catalanisme macianista esdevingué un nou model de nacionalisme que unia, en un mateix cos, la defensa de la nació i la defensa de la justícia social, coincidents en allò que un altre correligionari, Jaume Aiguader, havia escrit sobre la necessària, imprescindible, vinculació entre el nacionalisme i la causa social.¹⁷⁷ De fet, Macià, quan havia assumit el càrrec de president de la Generalitat en aquest mateix parlament, feia poc més d'un any, i en fer el repàs dels catalans que havien fet possible l'arribada d'aquell moment, amb la recuperació d'una part de les llibertats catalanes, feia un recorregut transversal, on, al costat de figures del catalanisme conservador com Enric Prat de la Riba, afegia les figures que havien lluitat, i en qualques casos deixat la vida, al front dels moviments socials com Francesc Layret i Salvador Seguí.

Segons afirmava Gassol:

«En Macià sabia que els problemes de Justícia i que els problemes de treball que li interessaven tant que, anant pel món les institucions que anava a veure més eren les institucions de caràcter social, no es podien resoldre bé sinó amb una orientació esquerrana.

Els problemes dels treballadors li interessaven tant que a Bèlgica fins volgué baixar a llocs perillosos, a les

mines per a posar-se en contacte amb aquella gent que treballa i que sofreix, cosa que li va donar aquesta alenada d'humanisme, que va portar aquí a Catalunya, que fins aleshores semblava que només era patrimoni d'una classe, en Macià veient tot això, va dir: Sí, catalanista, sí, nacionalista, sí, però no n'hi ha prou. Hi han problemes que mai pel camí de la dreta no es poden resoldre. Fins el mateix problema de la cultura fóra també encara una cosa purament de privilegi, de no introduir aquesta alenada d'esquerrisme que ell va voler donar al catalanisme, que s'acostumava a tenir aquí a Catalunya. I aquesta per a mi és una de les seves majors glòries: haver-se després d'aquesta part de veneració que ell hauria pogut tenir de totes les classes i de tots els partits de Catalunya.

Ell féu el miracle de desvetllar els endormits. Els uns eren endormits per romanticisme i per coses més o menys de folklore, que jo no blasmo mai, perquè són el camí per arribar on hem arribat nosaltres, però sí que si un s'hi queda massa, es retarda dintre d'aquest avenç que han de fer els pobles pel camí de la llibertat i de la justícia. A aquests que estaven endormits per aquesta mena de sentimentalisme, sense adorar-se'n dels altres problemes vitals de justícia i de caràcter social que hi havien a Catalunya, els va portar a aquest camí. A aquells altres que endinsats en un sentit contrari en els problemes purament de caràcter social no sentien prou aquest sentit de catalanitat els hi féu sentir. Ell creia que totes les coses de Catalunya, fossin del color que fossin, de dretes, d'esquerreres, d'un costat o de l'altre no feien mai por quan tenien l'esperit de catalanitat i amb aquest esperit es podien resoldre. Ell féu això; va fer sentir els problemes socials als catalanistes i va fer sentir el catalanisme a aquells homes que només pensaven amb aquests altres problemes purament socials.»¹⁷⁸

Ventura Gassol també fa referència al naixement de la Generalitat de Catalunya, pocs dies després que Macià anunciés el naixement de la República Catalana; va ser aquesta una renúncia profundament dolorosa per a l'Avi:

177 Manuel PÉREZ NESPEREIRA. *Jaume Aiguader. La nació popular*.

178 *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 29 de desembre de 1933, p. 3.123.

Barcelona, 14 de setembre de 1933

El president Francesc Macià, el conseller Ventura Gassol i el conseller delegat Carles Pi i Sunyer, al Teatre Grec, amb els actors Margarida Xirgu i Enric Borràs, que representaren l'obra clàssica *Medea*.

MERLETTI / IEFC

«Aquest Estatut és la llevor del que ha de tenir Catalunya i que amb la memòria d'ell, pels camins d'harmonia, que aquests són els que jo crec que imperaran, hem d'anar imposant fins a tenir la plenitud de les nostres llibertats. En Macià, catalans, Diputats companys meus, va consentir el canvi del nom de República Catalana pel de Generalitat de Catalunya, com si li arrenquessin un tros de la seva ànima. Però la República Catalana no la va matar ni la va ofegar, que la duia viva dintre del cor i la predicava a cada moment que se li presentava, en un sentit, no d'isolament, sinó d'humanisme i de federació de tots els pobles ibèrics, l'únic que pot assegurar del tot la República, honorables Diputats que m'escolteu, l'únic que desfà aquesta unitat artificial, d'Espanya, que és un perill per a la República.»

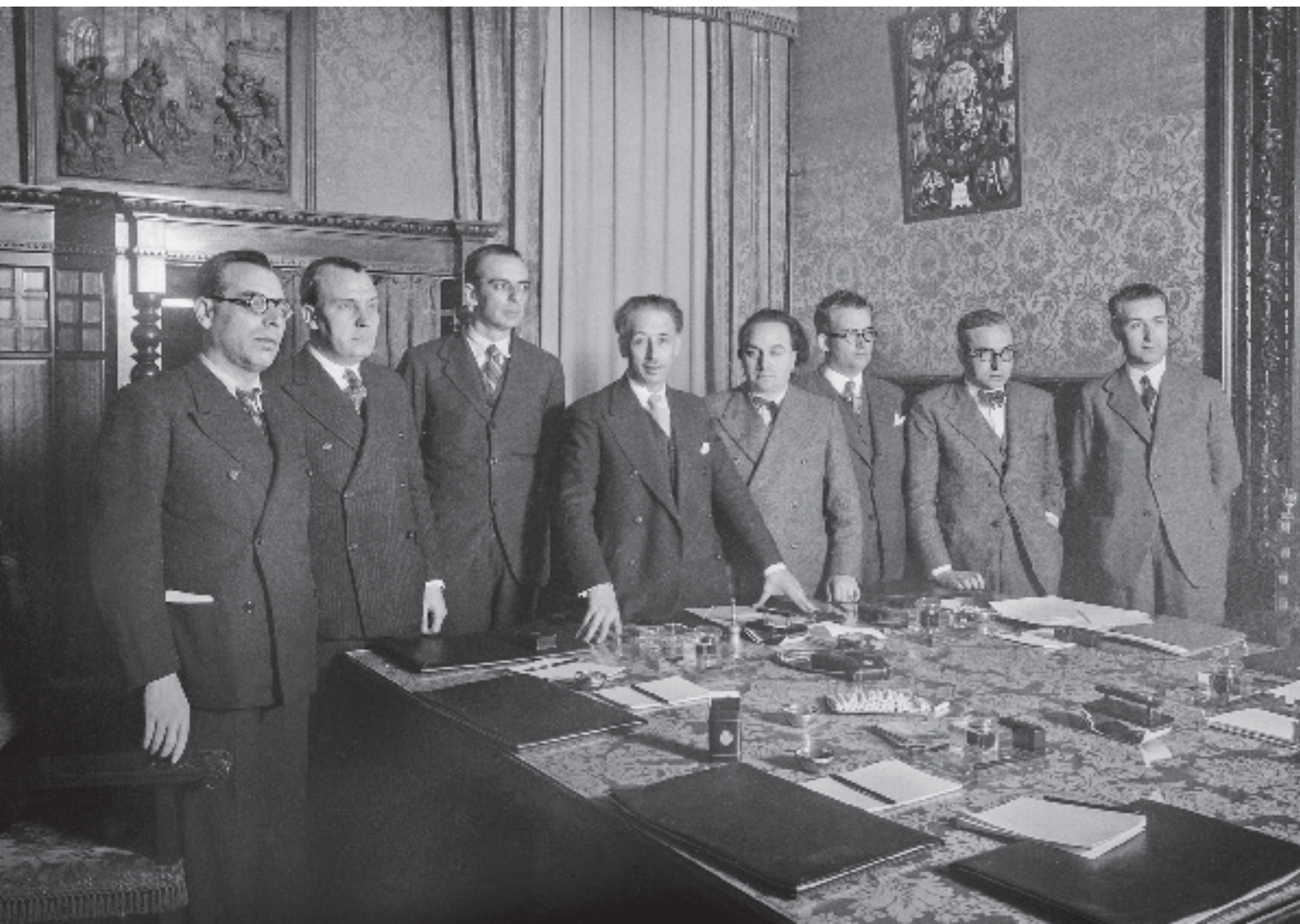
Tot seguit, no pot deixar de fer referència a la situació política del moment, el triomf de sectors conservadors, quan no directament involucionistes, a les eleccions de novembre de 1933 a les Corts de la República. En un avís clar i net, afirma:

«ell [Macià] sempre deia que podien arribar tres moments en què la República Catalana podia ésser la garantia, no purament de Catalunya, sinó una mena de port de salvació per a tots els republicans germans nostres d'Espanya. I aquests tres moments, sabeu quins eren? Si venia una dictadura, que no la volia tolerar; si venia un intent de restauració de la monarquia, que tampoc, com és natural, la volia tolerar, i si venia la més petita retallada de l'Estatut de Catalunya. Sempre deia que l'haviem de defensar com fos, perquè a la que deixéssim tocar un fil de roba de la llibertat de Catalunya, de mica en mica l'aniríem perdent tota i foren inútils tots els esforços de tantes generacions com s'han tingut de fer per arribar a l'Estatut que tenim avui i a aquest Parlament i a aquest Govern de Catalunya.»

Barcelona, 4 de gener de 1934

El primer Govern de la Generalitat de Catalunya presidit per Lluís Companys.
D'esquerra a dreta: Joan Comorera, Martí Barrera, Joan Lluhí, Lluís Companys,
Ventura Gassol, Joan Selves, Josep Dencàs i Martí Esteve.

MERLETTI / IEFC

El Govern Companys

La mort del president Francesc Macià va comportar la creació d'un nou Govern, presidit per Lluís Companys, que havia de respondre, no només a l'absència de l'Avi, sinó a les noves circumstàncies que envoltaven la República rere el triomf de les dretes el novembre anterior. Aquest perill d'involució conservadora que podia representar la victòria de les dretes a les eleccions a les Corts espanyoles, no era un problema a ignorar, i, de fet, i de manera clara, Gassol havia fet referència en el seu discurs fúnebre.

Per tal de preparar una resposta des de Catalunya es va formar el que va pretendre ser un govern de concentració de centreesquerra; el nou Govern el formarien quatre representants d'ERC, dos pel sector Estat Català, Ventura Gassol i Josep Dencàs, i dos pel sector Companys, Joan Selves i Martí Barrera, o el que venia ser el mateix, dos de sensibilitat més nacionalista i dos de tarannà més obrerista. A més incorporava un conseller d'Acció Catalana, un del Partit Nacionalista Republicà d'Esquerres (grup que s'havia escindit d'ERC) i un de la Unió Socialista de Catalunya.

El 4 de gener del 1934 la premsa donava a conèixer els noms que en formarien part: Joan Lluhí (PNRE) a Justícia i Dret, Joan Selves (ERC) a Governació, Ventura Gassol (ERC) continuava a Cultura, Martí Barrera (ERC) a Treball, Martí Esteve (AC) a Hisenda, Josep Dencàs (ERC) a Sanitat i Assistència Social i Joan Comorera (USC) a Agricultura i Economia. D'aquest gran acord nacional-esquerrà, restaren exclosos la CNT i el Bloc Obrer i Camperol (BOC). Tot i la voluntat d'integrar-los en la dinàmica governamental de la Generalitat a través de la figura de l'exceñetista Martí Barrera a Treball, des de la CNT, sota la influència del sector més insurreccionalista, continuaren amb la seva política de desgast de la República. Per la seva part, el BOC també es llançà a l'aventura de la revolució proletària espanyola a través de les Aliances Obreres.

Així, doncs, ratificat com a conseller de Cultura en el nou Govern Companys, Gassol treballarà, entre d'altres qüestions, una de primordial: quina havia de ser la política que calia fixar per als estudis superiors. Del text que presentaria Gassol es podia despendre que ambdós, Ventura Gassol i Pere Bosch i Gimpera, estaven d'acord en el desenvolupament del que havia de ser la política universitària, ja que la confiança del conseller de Cultura estava posada en Bosch i

Badalona, 29 de gener de 1934

Ventura Gassol, amb l'alcalde Josep Casas,
en l'acte de nomenament de fill adoptiu de la ciutat a l'il·lustre filòleg Pompeu Fabra,
en presència del conseller Martí Esteve i el rector de la Universitat de Barcelona, Jaume Serra i Hünter.
PAU LLUÍS TORRENTS / AGA

Gimpera i no en els membres del Patronat. Tal com relata Francisco Gracia Alonso a la seva obra sobre Bosch i Gimpera:

«[...] Su idea, claramente expresada, era que este último desarrollase en breve, y una vez terminado el despliegue del Estatuto, funciones de representatividad, quedando obviamente en manos del rector y de la Junta de Gobierno el poder efectivo [...] dicha solución implicaría de facto el control de la universidad en exclusiva por el gobierno de la Generalitat a través de las relaciones políticas del rector, un extremo que hubiera sido difícil de asumir por parte del gobierno de la República y de sus representantes, entre los que existían diversas sensibilidades respecto a los problemas más inmediatos, en especial el del bilingüismo por parte de Américo Castro.»¹⁷⁹

Una de les herències de Ventura Gassol va ser l'organització comarcal del territori català. L'octubre de 1931:

«(força abans doncs que el marc constitucional i estatutari estés plenament fixat), el Consell de la Generalitat nomenà una Ponència d'Estudi sobre el tema. La Ponència es crea per iniciativa del Conseller de Cultura [aleshores d'Instrucció Pública], Ventura Gassol, encara que més endavant fou adscrita a la conselleria de Governació.»¹⁸⁰

La ponència tècnica encarregada de l'estudi d'una nova divisió territorial, va estar formada per Pau Vila a la vicepresidència, mentre que la secretaria anà a càrrec de Josep Iglésies. A més, en un començament en foren ponents Antoni Bergós, Pere Blasi, Manuel Galés, Miquel Santaló i Felip Solé, als que s'hi afegirien Antoni Esteve i Antoni Rovira i Virgili. Dins el grup original n'estaria també Ferran Valls i Taberner, que finalment dimití; els Fets d'Octubre, primer, i l'aixecament militar, després, impediren la cristallització del propòsit; però, el 27 d'agost del 1936, el Govern de la Generalitat l'implantà per decret i les conselleries de Cultura, Governació i Agricultura hi enquadraren alguns dels seus serveis. Finalment, el 23 de desembre del 1936, Companys en decretà la vigència «*prescindint del Parlament català*».¹⁸¹

8.1. La crisi de 1934. Els Fets del Sis d'Octubre

Les topades entre el poder central, els grans propietaris catalans agrupats al voltant de la Lliga Catalana i l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre,

1934

Poemes, 1917-1931,
un volum recopilatori
de la seva obra poètica.

179 Francisco GRACIA ALONSO. *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*, p. 276.

180 Oriol NEL-LO. «L'organització territorial a la Catalunya republicana (1931-1939)», p. 20.

181 Antoni ROVIRA I VIRGILI. *Cartes de l'exili (1939-1949)*, p. 307.

Sant Feliu de Llobregat, 11 de febrer de 1934

Ventura Gassol intervé en l'acte d'homenatge a l'alcalde Josep Gaspà, celebrat a la Torre Nadal, amb motiu del triomf a les recents eleccions municipals. S'hi reconeixen, entre d'altres: Lluís Capdevila, Francesc Riera, Jaume Serra i Hünter, Josep Tomàs i Piera i Joan Casanovas.

ACBL

i el Govern de la Generalitat i el Parlament, es perllongaren fins a les vespres del moviment revolucionari del Sis d'Octubre. El setembre de 1934, durant la crisi de l'aprovació de la Llei de Contractes de Conreu, un cop el Parlament havia aprovat un decret que ratificava el que havia estat prèviament invalidat, la Generalitat va acceptar la redacció d'un reglament que pogués corregir els punts considerats inconstitucionals per l'administració central. Martí Esteve i Ventura Gassol viatgen a Madrid a ultimar els acords, i a mitjans de mes, Martí Esteve porta una còpia del reglament al cap de Govern espanyol, Ricard Samper. Segons Carles Pi i Suñer, semblaria que el 21 de setembre el text definitiu de la Llei de Contractes de Conreu quedava redactat amb el vistiplau del Govern de la República. La caiguda de Samper, i el nou Govern d'Alejandro Lerroux, que incloïa tres ministres de la CEDA, va ser interpretat com a conseqüència del conflicte de la Llei de Contractes de Conreu, o els conflictes derivats de l'actuació de Badia, cap dels serveis d'Ordre Públic, amb la detenció d'un fiscal de l'Audiència de Barcelona, tot i haver estat desautoritzat pel Govern de la Generalitat.¹⁸²

En bona mesura, no es pot entendre els Fets d'Octubre de 1934, sense tenir en compte la significació que havia tingut l'arribada de la República entre els diversos grups de poder de l'Estat espanyol.

De fet, perquè amb les eleccions el 12 d'abril de 1931 s'havia produït una situació paradoxal. Certament, les forces republicanes van triomfar a les grans ciutats i centres industrials, però també és cert que l'Espanya de la Restauració, podríem dir la vuitcentista, havia guanyat en el conjunt de l'Estat, gràcies al control que continuaven exercint en les petites ciutats tradicionals i en les àrees rurals els poders vinculats a la Restauració, als seus partits i a la xarxa de caciquisme i interessos repartits pel territori.

Cal recordar que, en bona mesura, l'empenta a l'Estatut del 1932 neix de la reacció a la Sanjurjada, l'intent de cop d'estat d'agost de 1932 contra la República protagonitzat pel general José Sanjurjo; però tampoc cal buscar fora de Catalunya una situació que es patia

6 d'octubre de 1934

Ban de proclamació de l'Estat Català de la República Federal Espanyola.

AHCB

Barcelona, 12 d'octubre de 1934

Alguns dirigents d'Esquerra al vaixell-presó Ciudad de Cádiz ancorat davant el Castell de Montjuïc.

D'esquerra a dreta es poden veure, entre d'altres: Ventura Gassol, Carles Pi i Sunyer i Martí Barrera.

Posteriorment van ser traslladats al vaixell-presó Uruguay.

PÉREZ DE ROZAS / AFB

dins el mateix Principat. Des del començament, Cambó va ser ben bel·ligerant amb el nou règim, i la Lliga Regionalista va perdre tots els seus signes catalanistes per a passar a ser, amb el nom de Lliga Catalana, suport dels sectors més conservadors de la societat del país, entre els quals, com no, l'associació de propietaris rurals, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre.

Cambó, que havia publicat a la dècada del 1920 dues obres que encomiaven el feixisme, *Entorn del feixisme italià* i *Les dictadures*, restava tanmateix pres de models restauracionistes, però al seu voltant, personalitats com pregonament Joan Estelrich, ja es movien en el pensament més «modern» representat pel feixisme i les polítiques de masses, perquè els canvis que esdevenien a l'Estat espanyol no eren, en cap cas, una bombolla aliena al context europeu, on havien aparegut moviments autoritaris a Itàlia, Àustria, Portugal...

D'altra banda, cada cop més, l'adversari polític es cosificava, es deshumanitzava i, finalment, se cercava la seva aniquilació.

La victòria de les forces de dretes a les eleccions de novembre de 1933, per tant, no augurava res de bo. Cal pensar que qui guanya les eleccions republicanes són forces antirepublicanes, seria el cas de la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA), dirigida per José María Gil-Robles qui els seus simpatitzants saludaven al crit de «*Jefe, Jefe*»; era obvi que entre les forces que havien conquerit la República el 1931, la inquietud era important.

A Catalunya, a més, el dia de Nadal de 1933 moria el president Francesc Macià, i el 31 de desembre el substituïa al capdavant de la Generalitat Lluís Companys. Entre els dos líders, la relació no sempre havia estat la millor, ja que el pensament catalanista radical de l'Avi era contrabançat per un republicanisme de caire més popular, més vinculat a moviments socials. Companys havia estat advocat dels cenetistes durant el període de guerra social de finals dels anys 1910 i començaments dels 1920, cofundador i ànima de la Unió de Rabassaires, i havia vist com assassinaven diversos dels seus companys i amics, des de Francesc Layret fins a Salvador Seguí.

El 1934, doncs, començava amb canvis i fets inquietants, tant a Catalunya, com a l'Estat. El 18 de gener de 1934 la Lliga abandonava el Parlament de Catalu-

nya, i un dels projectes més significatius de Companys, la Llei de Contractes de Conreu, un cop aprovada a la cambra catalana, era duta per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, amb el suport de la Lliga, al Tribunal de Garanties Constitucionals, que va dictaminar que la Generalitat no en tenia, de competències, en aquesta matèria; retornada al Parlament, era novament aprovada sense modificar ni una coma.

Una situació tan conflictiva, que no era aliena a la situació a la resta de l'Estat, no podia més que generar un ambient altament inflamable, i la guspira la va proporcionar l'entrada al nou Govern presidit per Alejandro Lerroux, de tres membres de la CEDA, com hem indicat suara, radicalment contraris a la tasca legislativa de la República.

El 5 d'octubre es va convocar a l'Estat espanyol una vaga general revolucionària, fonamentalment promoguda pel PSOE i la UGT, ràpidament neutralitzada excepte a Astúries i Catalunya, on els fets van adquirir una dinàmica particular.

En el que es va anomenar la Revolució d'Astúries, els fets foren molt més sagnants, amb centenars de morts per l'enfrontament entre la Guàrdia Civil i l'exèrcit contra l'Aliança Obrera. Un exèrcit, no ho oblidem, amb una actuació planificada des de Madrid pels generals Francisco Franco i Manuel Goded, i amb el general Juan Yagüe sobre el terreny.

A Catalunya, sense arribar al salvatgisme de la repressió a les conques mineres asturianes, la proclamació de Companys seria seguida per dotzenes de proclamacions des dels ajuntaments de tot Catalunya. A Barcelona acompanyaven al balcó Companys a les vuit del vespre, en la proclamació de l'Estat Català dins la República Federal Espanyola, Ventura Gassol, Martí Barrera, Joan Comorera, Martí Esteve, Joan Lluhí i Pere Mestres, tot el govern excepte Dencàs.

A la sentència del 12 juny de 1935 que condemnava el Govern de Catalunya, entre els fets es recull que després de l'allocució de Companys, parlà Ventura Gassol:

«[...] *el procesado D. Ventura Gassol, como Consejero más antiguo de la Generalidad y en nombre de los demás Consejeros, pronunció, en catalán, la siguiente alocución:*

Madrid, 28 de maig de 1935

El Govern de la Generalitat durant una pausa del judici pels Fets del Sis d'Octubre, rere la reixa de la presó de la Moncloa. D'esquerra a dreta: Pere Mestres, Martí Esteve, Lluís Companys, Joan Lluhí, Joan Comorera, Martí Barrera i Ventura Gassol.

“Catalanes, ya habéis oído al honorable Presidente de la Generalidad, D. Luis Companys. Sus palabras tienen hoy una resonancia histórica que nos recuerda que él es el ilustre sucesor del insigne e inmortal Francisco Maciá y el continuador de aquella historia de gestas gloriosas y de sacrificios ejemplares al servicio de Cataluña, de la República y de la Libertad. Yo ahora, en nombre del Gobierno, os pido que os disperséis por Barcelona y por Cataluña, para llevar la buena nueva de la proclamación del Estado catalán de la República federal. Asistid a las fuerzas del Gobierno de Cataluña y ayudadlas para imponer el orden, que hoy es más indispensable que nunca. Defended con palabras y con actos las libertades contra cualquier agresión, cueste lo que cueste y venga de donde venga. En este movimiento en defensa de la República del 14 de Abril, los catalanes han de estar siempre al lado de las izquierdas españolas. Nuestra Cataluña es inmortal. Nuestra Cataluña es y será invencible, pero es preciso que cada uno esté alerta para seguir en cada momento la voz y las órdenes del Gobierno de la Generalidad. Catalanes, ¡viva Cataluña! ¡Viva la República federal!”

Ambas alocuciones fueron radiadas por Unión Radio Barcelona, de cuyo servicio había acordado el Gobierno catalán incautarse el día anterior al de autos, y para cuyo efecto se habían colocado micrófonos en el Palacio de la Generalidad y en la Consejería de Gobernación [...]»¹⁸³

El 6 d'octubre, fracassat el moviment anticedista, sis consellers, el president del Parlament, dos oficials de mossos d'esquadra i un «agregat» són conduïts cap al port per a ser ingressats al vaixells-presó. A la cantonada de la Via Laietana amb el passeig de Colom gent vestida de paisà se'ls atansa per insultar-los; entre la diana principal de les seves invectives Enric Pérez Farràs, Lluís Companys i, com no, Ventura Gassol.

El balanç del moviment revolucionari va ser d'uns quaranta morts, només a Barcelona, als que caldria afegir un nombre indeterminat a la resta de la geografia catalana, i l'empresonament de milers de militants d'esquerres a tot Catalunya. A Barcelona els presos foren portats al vaixell Uruguai ancorat al port i reconvertit en presó. El govern espanyol va suspendre l'autonomia catalana indefinidament, i en qualsevol cas va sostreure-li les competències d'ordre públic, justícia i ensenyament.

La presó de Gassol no va implicar, d'antuvi, la pèrdua dels seus drets com a funcionari de l'Ajuntament de Barcelona. El 24 de gener de 1935, l'alcalde de la ciutat, Joan Pich i Pon, nomenat pel Govern per a substituir l'alcalde republicà destituït, Carles Pi i Sunyer, acordava «*que s'abonin al funcionari Sr. Bonaventura Gassol, els dos terços de l'haver que té assignat en Pressupost*».¹⁸⁴ Tanmateix, quan Pich i Pon és cessat i passa a ser alcalde

1935

La mort de l'ós,
escrita durant el seu captiveri
a la presó de Cartagena,
amb il·lustracions de Pere Pruna.

¹⁸³ *Gaceta de Madrid*, 12 de juny de 1935, p. 2.124.

¹⁸⁴ ACMB. Expedient 10008.

Barcelona, 1 de març de 1936

Els consellers Ventura Gassol, Joan Lluhí i Martí Barrera saluden des de l'automòbil descobert, a l'alçada del Passeig de Gràcia, en la seva tornada a Catalunya després de la victòria del Front d'Esquerres i l'amnistia que els alliberà de la presó.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

Francesc Jaumar de Bofarull, aquest ordena l'11 de novembre de 1935 que no s'aboni a partir d'aquesta data cap suma, per cap concepte, a Ventura Gassol.¹⁸⁵

El 3 de novembre de 1935 tenia lloc la inauguració a Barcelona del Museu Arqueològic, amb Pere Bosch i Gimpera i en absència dels que l'havien fet possible, com el destituït alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer o l'empresonat conseller de Cultura, Ventura Gassol.

Finalment, en aquest 1935, període de presó per Gassol, l'Ajuntament publicava l'escalafó del personal de l'Ajuntament de Barcelona. Ventura Gassol era funcionari col·laborador de la Secció Pedagògica, de l'àrea de Cultura, amb antiguitat des del 22 de setembre de 1930, data de reingrés després el seu primer exili durant la Dictadura de Primo de Rivera.¹⁸⁶

8.2. La represa. El triomf del Front d'Esquerres

La dura condemna als membres del Govern —fins a trenta anys a cada conseller—, portà Gassol a la presó de Cartagena, on va restar en companyia de Martí Barrera, Martí Esteve i Pere Mestres, mentre els consellers Joan Comorera i Joan Lluhí i el president Lluís Companys anaven al penal del Puerto de Santa Maria.

Encara a la presó, Gassol no podia deixar de ser poeta:

*«Ombra meva, ara si que serem sols
i que et podràs mostrar tan refiada
que fins sabré què penses i què vols.*

*Fidel com sempre amb mi, aquesta vegada
que t'has deixat tornar a recloure així,
no sé que tens: em sembles trasmudada.*

*Tens por del tomb que pren el meu destí?
Tan freda que em seguies i embogida,
les nits de clar de lluna, pel camí!*

*Tan amorosa et sento i compadida
de saber-me reclús i sol amb tu,
que diria que vens d'una altra vida,*

*com l'Ombra de la Guarda que em fa algú.
Sols de veure'm en tu com m'hi veig ara,
ja em sento molt menys sol i més segur.*

*Quina claror tan sobrehumana i rara!
Com més forta va fen-te aquesta llum,
més t'assembles a l'Ombra de la Mare.*

*Color de cendra, fi espiral de fum
que en la gelor d'aquesta cel·la ruda
muntés d'un foc que crema i no consum!*

*Que transparent em mostres, Ombra muda,
la part d'Ella que viu i no té fi!
La mort ja no em serà mai més temuda.*

*M'ho dius tan clar que jo no puc morir,
que si m'assemblo a l'Ombra de la Mare,
la dels meus fills ha d'assemblar-se a mi!*

*Ara, ja som tots quatre, cara a cara,
sobre aquest mur reclòs i engelabrit,
sota el perfil d'una sola Ombra clara.
O finestral obert a l'Infinit!*

*Ventura Gassol.
Cartagena, febrer 1936»¹⁸⁷*

A més d'escriure versos, Gassol en carta a Josep Conangla explicava una part dels motius que havien dut al moviment del Sis d'Octubre de 1934:

*«L'enrabiada dels enemics de Catalunya i del Govern
contra el qual ens varem sublevar ha demostrat fins a
l'evidència la necessitat que hi havia de sortir-hi al pas.
Jo crec que hem ajudat a salvar Catalunya i Espanya d'un
estat de violència que Déu sab quant hauria durat. S'ha*

185 Ibidem.

186 Ibidem.

187 La Humanitat, 28 d'abril de 1947, p. 4.

Barcelona, 21 de març de 1936

Dirigents del Front d'Esquerres visiten el local del CADCI de la Rambla de Santa Mònica, destruït en els Fets del Sis d'Octubre de 1934, reobert després de la victòria electoral.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: Ricard Altaba, Josep Fontbernat, Joan Comorera, Ventura Gassol, Antoni Ventós, Enric Pérez i Farràs, Pere Aznar...

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

vist clar que era el pla que duien. Com ja dic al Dr. Murillo, l'Estatut també ens l'haurien pres, amb la diferència que llavors l'hauríem perdut sense dignitat.»¹⁸⁸

La situació, tanmateix, havia de donar un gir arran de les eleccions de febrer de 1936. En aquestes, les forces d'esquerra col·ligades, i amb la crida explícita de la CNT als seus membres per anar a votar, donaren el triomf al Front Popular a Espanya, i al Front d'Esquerres a Catalunya.

En aquestes eleccions Ventura Gassol es presentava per la circumscripció de Tarragona. Compartien la llista amb Marcel·lí Domingo (PRE), Joan Sentís (ERC), Josep Briansó (ACR) i Amós Ruiz Lecina (PSOE).

Les eleccions van donar el triomf a la demarcació de Tarragona, com a la resta del país, al Front d'Esquerres. En el cas de Tarragona, tots els candidats treien més vots que els candidats del Front d'Ordre. Així, Josep Maria Casabó era el candidat del Front d'Ordre, membre de la Lliga, que obtenia major suport amb 68.243 vots, però a gairebé vint mil sufragis del membre del Front d'Esquerres menys votat, Joan Sentís, amb 87.938 vots, mentre la resta de candidats de les esquerres obtenien: Amós Ruiz Lecina, 90.515; Josep Briansó, 92.070; Marcel·lí Domingo, 92.470; i Ventura Gassol, 91.683 vots.

Amb l'amnistia dels presos i la constitució del nou govern català presidit per Companys, calia reprendre la tasca aturada els darrers catorze mesos. I així, al costat dels decrets de restitució de les persones apartades dels seus càrrecs, aprofundir en les polítiques culturals anteriors al Sis d'Octubre, i forjar, amb totes les paraules, una realitat cultural catalana que anés més enllà dels límits del Principat.

Durant l'abril i maig, Joan Estelrich fa de pont entre Cambó i Gassol per a la celebració d'unes «festes balears». El 21 d'abril es parla dels aspectes econòmics, i després de l'entrevista amb Gassol, sembla que havien quedat d'acord en la celebració d'un esdeveniment de tipus popular, i no oficial.¹⁸⁹ Gassol, en aquestes converses, tenia por de ferir sensibilitats, i de nou el 24 d'abril insistia en la discreció de la cooperació oficial catalana, que optava per restar a la penombra, o, com a molt, en un segon pla.¹⁹⁰

Aquestes suspicàcies entre les parts havien de durar fins al final del projecte; el 6 de maig té lloc una reunió del Pen Club amb Gassol a la Generalitat, i sembla que polemitza amb el conseller sobre Mallorca. Finalment estan d'acord, però s'ha palesat una certa suspicàcia de Gassol. Totes aquestes converses van tenir caràcter previ. El 13 de maig de 1936 els membres del Comitè Organitzador de la comunitat catalano-balear visiten Gassol i Pi i Sunyer per a sol·licitar cooperació oficial.¹⁹¹

1936

Peer Gynt, d'Henrik Ibsen,
en traducció catalana
de Ventura Gassol
i Joan Puig i Ferrer.

188 ANC1-450-T-379.

189 Joan ESTELRICH. *Dietaris*, p. 148.

190 *Ibidem*, p. 150.

191 *Ibidem*, p. 156.

Viladrau,

23 de maig de 1936

El conseller Ventura Gassol
s'adreça als assistents
a l'acte d'homenatge
al poeta Guerau de Liost,
amb la col·locació
d'una placa
amb la inscripció
de la seva poesia
a la Font de l'Oreneta.

BRANGULÍ / ANC

És aquest un exemple de les suspicàcies que podia arribar a tenir una actuació oficial dins el complex món republicà, en el que les relacions culturals entre comunitats agermanades històricament i cultural, podien aixecar ampolles.

El 30 d'abril de 1936 s'aprovava un decret pioner, signat per Ventura Gassol, que creava una zona de protecció de vint metres lineals en tot el perímetre dels jaciments arqueològics definits com a béns immobles i inclosos al registre del Patrimoni de la Generalitat.

L'Olimpíada Popular

El 1936 se celebraven a Berlín els Jocs Olímpics; en bona mesura, molts dels adversaris en aquell moment del feixisme veien en aquest esdeveniment un aparador propagandístic del règim nacionalsocialista alemany i dels seus aliats feixistes del continent europeu. L'esport, com tota activitat humana de tipus col·lectiu o no, però de caràcter públic, no podia restar aliena a les tensions que commovien els fonaments de la societat europea del període d'entreguerres.

A Catalunya l'opció per l'esport popular no era cap fet nou; ben al contrari des de partits i sindicats, però també des de l'associacionisme de base —ateneus, associacions lúdiques diverses— el món de l'esport havia anat fent camí, si més no, des de començaments del segle XX, i arribada la dècada del 1930, era una activitat de lleure, de pràctica saludable però també una important eina propagandística dels estats i dels governs.

La iniciativa per dur endavant una Olimpíada Popular va néixer del Comitè Català pro Esport Popular, creat a redós de la victòria del Front d'Esquerreres a Catalunya a les eleccions del febrer de 1936. Aquesta plataforma acollia tot un seguit d'organitzacions i associacions de les hem fet esment sovint, vinculades a una manera d'entendre l'esport com a eina alliberadora i socialitzadora. Hi participaven entre d'altres, associacions tan representatives com l'Ateneu Enciclopèdic Popular o el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI), i de més «especialitzats», com el Centre Gimnàstic Barcelonès.

Cal dir, per a ser correctes, que el nom que es varen donar a les jornades previstes està subjecte a polèmi-

ca, ja que des de les òptiques més bel·ligerantment comunistes es mantenia aquest nom d'Olimpíada Popular, mentre que des del Govern Català semblava prevaler el criteri de que fossin qualificades com a «*Setmana de l'Esport i del Folklore*».¹⁹²

El projecte va sortir força millor del que esperaven fins i tot els seus organitzadors. L'Estat francès va atorgar una important subvenció per als atletes de l'hexàgon que hi havien de concórrer, el Govern de la República 250.000 pessetes i el Govern de la Generalitat gestionava la dotació d'unes 100.000 pessetes, la mateixa quantitat que havia atorgat la ciutat de Barcelona. Dins el Comitè organitzador de l'esdeveniment, Lluís Companys detenía la presidència honorària, mentre el comissari responsable designat pel Govern de la Generalitat era el conseller de Cultura, Ventura Gassol. També formaven part del Comitè en el seu vessant més executiu Josep Maria Trabal, com a president, Jaume Miravittles i Pere Aznar.

Hi havia inscrits atletes de vint-i-tres països diferents, entre els quals Palestina, tot i que la representació era únicament jueva. El nombre total d'esportistes ascendia a uns 6.000, si bé només de França ja hi participaven 1.500. Amb tot, certament la setmana tenia molt d'aquest component mixt esport-folklore. A la jornada inaugural del 19 de juliol estava previst, segons recollia *La Humanitat*:

«A les quatre de la tarda, desfilada a l'Estadi de 5.000 esportius, 3.000 folkloristes, gegants, nans, xiquets de Valls, cavallins, àguiles, cuques feres, patum de Berga, bastoners, cercolets, moixigangues, gitanes, catalans, castellans, bascos, gallecs, andalusos, mallorquins, asturians, holandesos, francesos, tirolesos, escocesos, americans, etc., etc.»¹⁹³

192 Sobre la polèmica terminològica veure: *Diari de sessions del Parlament de Catalunya*, 17 de juliol de 1936, p. 5.017 i ss, «Discussió del dictamen de la Comissió sobre el Projecte de Llei d'habilitació d'un suplement de crèdit». La discussió versava sobre el lliurament de 100.000 pessetes per a la celebració de l'esdeveniment.

193 *La Humanitat*, 18 de juliol de 1936, p. 6.

Barcelona, 9 de juliol de 1936

El conseller Ventura Gassol intervé en l'homenatge a l'explorador català del segle XVI Miquel Rifós organitzat per l'Agrupació Catalans d'Amèrica.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: Antoni Soler i Torner, Josep Murillo, Domènec Latorre, Joan Solé i Pla, Josep Riera i Puntí, Josep Fontbernat...

PÉREZ DE ROZAS / AFB

En paraules de *L'Humanité*, recollides André Gounot:

*«Los Juegos Olímpicos de Berlín tienen el fin de propagar el espíritu del nacional-socialismo, de la esclavitud, de la guerra y del odio racial. La Olimpiada popular de Barcelona, al contrario, quiere defender el verdadero espíritu olímpico que reconoce la igualdad de razas y de pueblos y estima que la paz es la mejor garantía para la educación sana de deportistas y de la juventud de todas las naciones.»*¹⁹⁴

Malauradament, en una ciutat presa pels esportistes i els grups de cultura popular, els esdeveniments pacífics que s'albiraven quedarien colgats per la guerra i la mort.

¹⁹⁴ André GOUNOT. «El proyecto de la Olimpiada Popular de Barcelona (1936), entre comunismo internacional y republicanismo regional», p. 121.

Barcelona, 1 d'agost de 1936

Reunió del primer Govern de la Generalitat, acabat de nomenar, en el marc de la Guerra Civil.

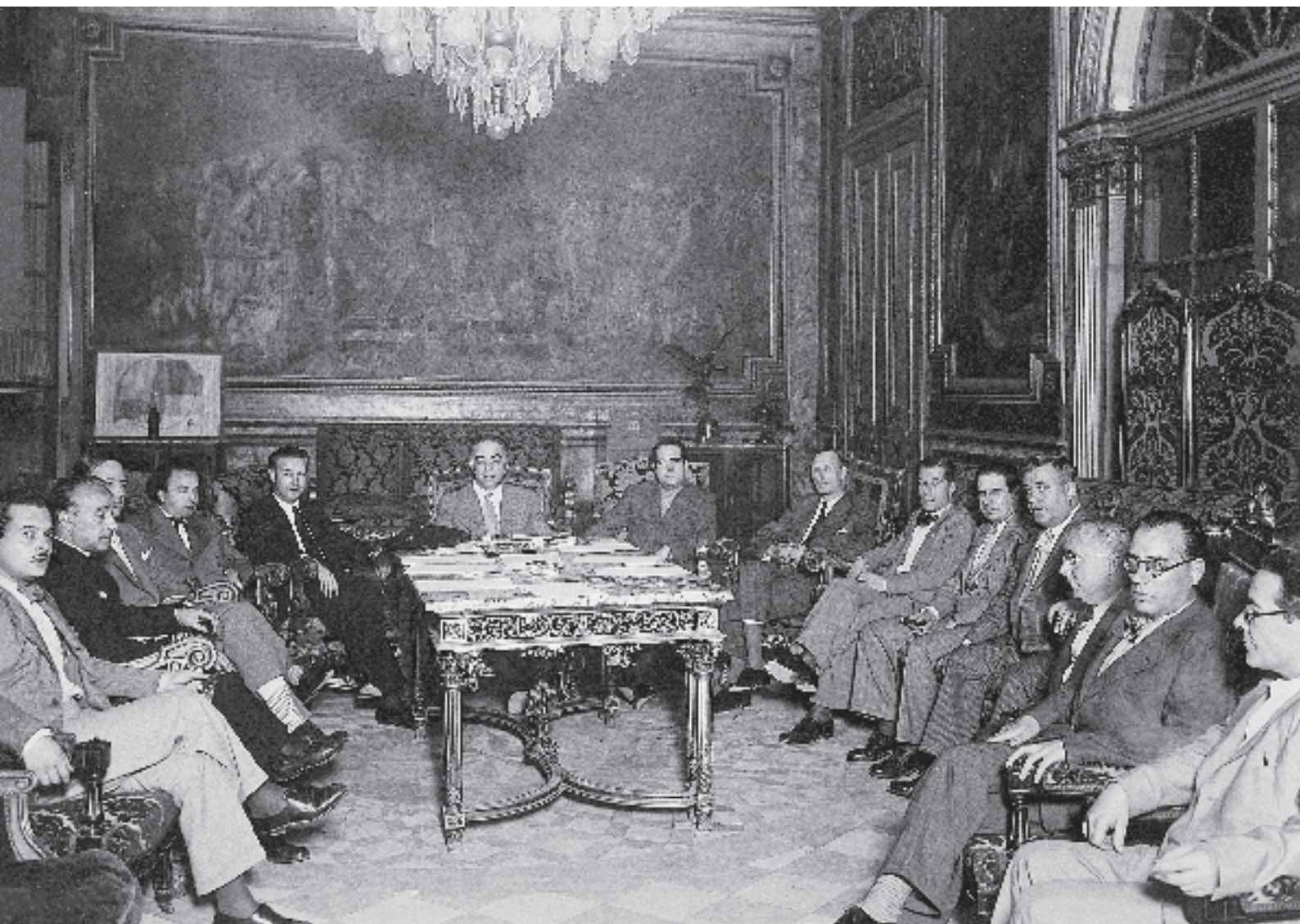
Només hi manca el president Lluís Companys i Joan Puig i Ferrer.

D'esquerra a dreta: Martí Rouret, Felip Díaz i Sandino, Josep Tarradellas, Ventura Gassol,

Martí Esteve, Joan Casanovas, Josep Quero, Josep Maria Espanya, Lluís Prunés,

Pere Mestres, Josep Calvet, Estanislau Ruiz i Ponsetí, Joan Comorera i Rafael Vidiella.

AMTM

La guerra.

El salvament de vides i patrimoni

9

9.1. Vides

«Dissabte, 18 de juliol de 1936.

Tocades les deu, entrà al seu despatx el conseller [Gassol], que acabava de celebrar una conferència amb el president Companys. De Madrid, el Govern de la República havia informat del cop d'Estat iniciat pels militars a l'Àfrica. [...] Només Madrid disposava de comunicacions directes amb el Protectorat; des de Barcelona era difícil de comunicar-s'hi; [...]

La confusió produïda per les notícies divulgades no fou obstacle perquè els organitzadors de l'Olimpiada Popular, que havia d'inaugurar-se l'endemà, el diumenge 19, a Montjuïc, en oposició a l'organitzada a Berlín pel Tercer Reich, continuessin els preparatius, com si res no succeís.

Pels carrers de la ciutat es veien grups de jovenalla esportiva arribada de tot Europa i dels Estats Units, disposada a prendre part a les justes olímpiques, i a fruit de les calors estivals, especialment aquells dels països de més cap al nord, més desitjosos de sol. [...] Famílies senceres que encara romanien a Barcelona amb auto o tren es dirigien als seus habituals llocs d'estiueig. En conjunt ningú no s'imaginava el camí que havia de seguir l'alçament iniciat el 18 de juliol en terres africanes.»¹⁹⁵

Tanmateix, la Generalitat estava previnguda que els fets d'Àfrica no trigarien a tenir la seva rèplica a la Península, i que aviat havien d'arribar a Barcelona. Gràcies a diverses actuacions de la pròpia Generalitat de Catalunya, es va poder saber que el cop d'estat al país s'havia d'iniciar al dia següent, 19 de juliol. S'establiren punts de defensa estratègica en diversos llocs de la ciutat, i al dia següent, les sirenes alertaven la població de l'inici del cop d'estat a la capital del Principat. Des de Governació, aleshores dirigida pel conseller Josep Maria Espanya s'havia preparat el pla de defensa, que ja estava a punt quan, el 19, el general Goded va arribar de les Balears per a posar-se al capdavant del solle-

195 Miquel JOSEPH I MAYOL. *El salvament del patrimoni artístic català durant la Guerra Civil*, p. 11-12.

Barcelona, 6 d'agost de 1936

Nou Govern de la Generalitat. Només hi manca el president Lluís Companys.

D'esquerra a dreta: Lluís Prunés, Ventura Gassol, Josep Calvet, Felip Díaz i Sandino, Martí Rouret, Josep Quero, Joan Casanovas, Martí Esteve, Pere Mestres, Josep Tarradellas, Joan Puig i Ferreter i Josep Maria Espanya.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC

vament; tanmateix, l'actuació de la Guàrdia Civil, que restà al costat del Govern de la República i, en aquest cas, de la Generalitat, de la Guàrdia d'Assalt i de les milícies anarquistes, entre d'altres sectors de l'obrerisme, van obligar els rebels a la rendició.

«Més tard va presenciar [Miravittles], al Palau de la Generalitat, amb Gassol i Tarradellas, l'escena en que, després de discutir llargament amb Companys, el general Goded, el cap del moviment a Barcelona, que havia estat detingut a Capitanía, va pronunciar unes paraules, que es van gravar en un disc i emetre per ràdio, dient que estava presoner i que deslliurava les tropes insurrectes de l'obligació de seguir lluitant.»¹⁹⁶

Si el cop d'estat del 18 de juliol de 1936 tenia com a objectiu col·lapsar la República, cal dir que no ho va aconseguir però l'afeblí enormement durant els primers mesos. Per aixafar el cop, havia estat important la contribució de les milícies populars que enfrontaren els colpistes. Però el contrapunt va ser que aquests grups de milicians s'havien armat amb força material bèl·lic, sostret sobretot de la Caserna d'Artilleria de Sant Andreu del Palomar que els militars havien abandonat. La Generalitat de Catalunya es va veure, així, en una situació contradictòria: certament, gràcies a aquesta resposta popular havien aixafat l'intent de cop d'estat a Catalunya, però ara hi havia milers de ciutadans armats que responien només a les directrius de la pròpia organització, en el nostre cas especialment una CNT que feia anys que estava sota el control real de la FAI, i s'erigien en un contrapoder als carrers i pobles del país. Es va descabdellar una espiral de violència i destrucció, en el que persones d'ordre, religiosos, còmplices reals o imaginaris dels colpistes, eren perseguits amb sanya i assassinats de manera indiscriminada. I al costat, es produïa una mena de febre iconoclasta, que centrava el seu objectiu en obres i edificis vinculats a l'Església.

Ventura Gassol, en tant que conseller de Cultura i, per consegüent, membre del govern legítim del país,

¹⁹⁶ Ramon BATALLA. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*, p. 402.

afrontà des del mateix 19 de juliol una doble tasca: salvar les vides en perill de ser arrabassades per la torrença revolucionària i salvar el patrimoni cultural del país, en bona mesura hostatjat en edificis religiosos, objectiu de la fúria dels revolucionaris. Segons relata Albert Manent:

«els primers temps, Gassol a penes aclucava l'ull i Pere Coromines el trobà el 20 de juliol en "una butaca suat i sense color, dormint". Fins un falangista, tan sectari i sovint poc rigorós en la precisió d'allò que conta, com Josep Maria Fontana a Los catalanes en la Guerra de España (Madrid 1951), reconeix que homes de la Generalitat ajudaven els perseguits i els fugitius i, a través d'una fotografia, veu Gassol "abrumado, deshecho, mira al suelo y ve derrumbarse toda su vida". I era així, tot i que feia el cor fort.»¹⁹⁷

El mateix 19 de juliol inicia la seva campanya de salvament de persones en risc de ser víctimes de la violència de les patrulles que dominaven la ciutat de Barcelona i bona part del país. El liberal Felip de Solà i Cañizares va marxar a l'exili gràcies a un passaport que li va proporcionar Ventura Gassol.¹⁹⁸ Els dies 25 i 26 de juliol acompanya el cardenal Vidal i Barraquer al port de Barcelona per embarcar-lo en un vaixell italià. Prèviament havia estat recollit pel diputat Joan Solé i Pla i un oficial dels mossos d'esquadra, entre Poblet i Montblanc.¹⁹⁹

Respecte al salvament del cardenal Vidal i Barraquer, Miquel Coll i Alentorn ens ha deixat una vívida descripció:

«Los días 19 y 20 de julio de 1936 fueron todavía normales en Tarragona, pero en el 21 la situación se hizo amenazadora. El comisario de la Generalitat aconsejó al cardenal y a su obispo auxiliar doctor Borràs que aban-

¹⁹⁷ Albert MANENT. *De 1936 a 1975. Estudis sobre la Guerra Civil i el franquisme*, p. 99.

¹⁹⁸ Mercè MORALES. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*, p. 78, nota 206.

¹⁹⁹ Jordi ALBERTÍ. *El silenci de les campanes*.

Barcelona, 9 d'agost de 1936

El president Lluís Companys acompanyat del conseller Ventura Gassol visiten a l'Hospital General de Catalunya, els ferits en defensa de Catalunya i la República en els primers enfrontaments amb els militars sollevats.

BRANGULÍ / ANC

donasen el palacio arzobispal, lo que al principio se negaron a llevar a cabo, mientras adoptaban disposiciones para salvaguardar las vidas y la seguridad de aquellos a los que debían protección. Hacia las siete de la tarde se iniciaron en Tarragona los incendios y destrucciones de edificios religiosos. Ante el peligro de que para defender a su persona pudiese producirse derramamiento de sangre, accedió por fin, ya de madrugada, a retirarse al monasterio de Poblet, acompañado del obispo auxiliar y de sus familiares. Eduard Toda, presidente del Patronato para la restauración del monasterio, acogió a los ilustres refugiados en su residencia. Pero el día 23, hacia las seis de la tarde un grupo de patrulleros armados detuvieron al cardenal y a su secretario doctor Viladrich y los llevaron a Vimbodí. Aquí decidieron llevarles a l'Hospitalet de Llobregat, de donde procedían los patrulleros. Entonces el doctor Guitert i Fontserè, que había acompañado a los detenidos desde Poblet, regresó rápidamente al monasterio y telefoneó al consejero de Cultura de la Generalitat, Ventura Gassol, para informarle de los hechos. Gassol dispuso enseguida que el diputado del Parlamento catalán doctor Solé i Pla, con tres mozos de escuadra se trasladasen a Vimbodí para recuperar a los prisioneros.

Habiendo salido éstos y los patrulleros a las ocho y media de la noche, al llegar a Montblanc se encontraron sin gasolina y tuvieron que detenerse. Luego una avería les obligó a una nueva y larga parada. Esto dio tiempo a que dos automóviles con guardias de asalto les alcanzasen y se hiciesen cargo de los detenidos que fueron llevados a Montblanc y puestos a disposición del comité de esta villa que los hizo encerrar en la cárcel, donde pasaron la noche. [...]

Entretanto el doctor Solé i Pla llegó a Montblanc por la tarde de este mismo día 24 y reclamó la entrega de los prisioneros en nombre de la Generalitat. Se le pidió una orden escrita, que el diputado no llevaba y se reclamó telefónicamente de Barcelona, llegando a ponerse al teléfono el consejero Ventura Gassol y el mismo presidente Companys. Por fin, el cardenal y su familiar fueron sacados de la cárcel y llevados al ayuntamiento, donde Solé i Pla se hizo cargo de ellos.»²⁰⁰

Més endavant, al mateix article, detalla el conjunt de complicitats que calia bastir des de la Generalitat de Catalunya per tal de poder dur a terme el salvament de persones amenaçades:

«Parece que entretanto habían llegado nuevas fuerzas de policía de la Generalitat bajo el mando del secretario general de la consejería de Gobernación Joaquim Dardalló, portador de la orden escrita para la entrega de los detenidos, y esto y la intervención del alcalde de l'Espluga de Francolí y del diputado del Parlamento catalán Josep Folch, acabó de facilitar el éxito de la operación. Fue entonces cuando el cardenal y el doctor Viladrich se despojaron de sus sotanas. Eran las cuatro de la madrugada del día 25 de julio y serían casi las siete cuando llegaron a Barcelona y se estacionaron ante el palacio de la Generalitat.

[...]

De acuerdo con el gobierno de la Generalitat se planeó la salida del cardenal [que després de diverses gestions diplomàtiques i contactes amb representants de la Gran Bretanya, França i Itàlia, es va decidir fer partir cap aquest darrer país]

Por fin, después de haber hecho incluir entre los expedicionarios al obispo de Tortosa, y de haber reiterado su recomendación de que se hiciese cuanto fuera posible para obtener la libertad del doctor Borràs, salieron de Gobernación al anochecer del 30 de julio. Les acompañaba el consejero de Cultura, Ventura Gassol. El Cardenal, el doctor Bilbao y mossèn Viladrich embarcaron en una lancha motora que les condujo al crucero italiano Fiume, donde les recibieron el cónsul Bossi y el almirante Goiran. A las nueve de la noche del día 31 fueron transbordados al crucero Muzio Attendolo en el que partieron para Italia [...]»²⁰¹

Tal com recull Jordi Albertí se salvaren, entre d'altres personalitats i a més del cardenal Francesc Vidal i Barraquer, l'abat de Montserrat i el bisbe de Girona. També al juliol Ventura Gassol va aconseguir que l'arqueòleg, historiador i canonge de Tarragona Joan Ser-

200 Miquel COLL I ALENTORN. «¡Bienvenido, cardenal!», *Destino*, 11 de maig de 1978, p. 15.

201 *Ibídem*, p. 16.

Barcelona, 9 d'agost de 1936

El president Lluís Companys acompanyat del conseller Ventura Gassol amb els doctors Salvador Armendares, Manuel Corachan i Tomás Tusó, entre altres facultatius, a l'Hospital General de Catalunya, on havien visitat els ferits en defensa de Catalunya i la República en els primers enfrontaments amb els militars sollevats.

BRANGULÍ / ANC

ra i Vilaró s'embarqués amb el bisbe Cartanyà per ordre expressa seva, que li envià un cotxe a Solsona:

«Josep Maria de Sagarra, de tan arrelat prestigi intel·lectual i popular, havia atacat la FAI en versos anònims des d'«El Be Negre» i, en ésser assassinat J. M. Planas, marxà de Barcelona i ho féu comunicar a Gassol, que va dir: "Aneu, aneu, perquè això cada vegada s'empitjora". La FAI l'anà a buscar a casa i Gassol li envià al Port de la Selva un cotxe amb quatre policies de paísà i Sagarra passà la frontera disfressat de pescador.»²⁰²

Una altra de les figures destacades en perill per la seva militància a la Lliga fou:

«L'arquitecte i historiador Josep Puig i Cadafalch, antic president de la Mancomunitat de Catalunya, fou dut a França gràcies a una gestió de Gassol, que li envia un cotxe a Argenton. S'establí a Montpeller, i Artur Bladé hi parlava a la biblioteca.

Segons Ossorio y Gallardo, foren Gassol i Espanya els qui prepararen la sortida del savi erudit Ramon d'Abadal i Vinyals, home de la Lliga. [...]

Tomàs Garcés, el benjamí dels poetes noucentistes, s'exilià el 1936 amb l'ajut de Gassol i visqué a Saint-Sulpice-la-Pointe gràcies a la tutela del poeta rossellonès Josep Sebastià Pons.»²⁰³

L'1 d'agost de 1936, Glòria Bulbena, amiga de feia anys de Gassol, arran de l'ambient d'inseguretat i davant diversos assassinats, entre els quals el seu oncle, el vescomte de Bosch-Labrus, i de l'anunci que s'havien de presentar al tribunal presidit per Escorza, assassiní del seu oncle, recorda:

«En aquells tràgics moments vaig anar a la Generalitat a confiar-me al meu bon amic Ventura Gassol, que m'aconsellà que, immediatament, marxéssim tota la família de Barcelona, puix que estàvem tots sentenciats. I

ell mateix, aleshores, va telefonar el cònsol d'Itàlia, senyor Bossi, pregant-li que, urgentment, ens traiés de la ciutat amb el vaixell italià que en sortia l'endemà, diumenge, dos d'agost, el Tevere. Tots els passaports (menys el meu, car ja en tenia) els va falsificar i, d'aquesta faisó, el grup de cinc persones format pel meu pare, les meves filles, el promès de la gran, Carles Vilavecchia, i jo, aquell calorós diumenge d'estiu, vam abandonar Barcelona la qual no reveuríem fins dos anys i mig després.»²⁰⁴

I l'1 d'agost continuen arribant nous fugitius a la Catalunya del Nord: Francesc Ripoll, Lluís Carreras, canonge Llobera, bisbe Cartanyà, Higini Anglès:

«Els ha salvat En Gassol, que queda absolt de tots els errors que hagi pogut i pugui cometre.»²⁰⁵

Finalitzem aquest espai, en cap cas exhaustiu, amb referències a la tipologia de persones que havien de fugir del país. Certament, hi havia un gruix majoritari de persones de dreta i religiosos, però no només. Així, al vaixell italià Tevere, el 2 d'agost de 1936, hi viatjaven, entre moltes altres persones anònimes, Albert Bonet, fundador de la Federació de Joves Cristians de Catalunya, a qui van proporcionar un passaport per a la seva fugida Juan Ramón Masoliver i Pere Grases, secretari de Carles Pi i Sunyer. L'acompanyava el seu nebot, mossèn Joan Bonet. També hi eren el futur abat Gusí²⁰⁶ i bastantes monges de Montserrat, el canonge Masdexart, el monàrquic Santiago Nadal i el líder del nou Estat Català Josep Dencàs. També es trobava al mateix vaixell el Dr. Carles Cardó, director de *La Paraula Cristiana* i de *El Bon Pastor*, molt amic de Gassol, amb qui mantindrà una relació epistolar continuada.

No sempre el salvament de persones va rebre, per part dels beneficiats, la reciprocitat esperable. El cate-

204 Glòria BULBENA. *Barcelona. Trossos de vida i records de l'ahir*, p. 175.

205 Joan ESTELRICH. *Dietaris*, p. 208. El dietari indica que la població de redacció fou Perpinyà.

206 Aquesta qualificació d'«abat» la incorpora Manent a la seva obra. Pel context, semblaria que es tracta de Celestí Gusí, membre de la comunitat montserratina, però no abat.

202 Albert MANENT. *De 1936 a 1975. Estudis sobre la Guerra Civil i el franquisme*, p. 102.

203 Ibidem, p. 103.

Barcelona, 22 d'agost de 1936

1a Exposició d'artistes revolucionaris, organitzada en els primers compassos de la Guerra Civil, a la galeria La Pinacoteca.

El conseller Ventura Gassol amb els pintors Àngel Carretero, Eugenio Cortiguera i Gumersindo Sainz.

AGA

dràtic de Dret, Blas Pérez González, va aconseguir escapar de Barcelona, protegit per Ventura Gassol, i un cop va jurar al president Companys que no donaria suport als sollevats. No només no va complir la promesa, ja que es dirigí a la zona feixista, sinó que va ser fiscal del Tribunal Suprem (1939-1940) i ministre de Governació (1942-1957). Tampoc no va ajudar Bosch i Gimpera després de la guerra, quan va tenir ocasió de fer-ho.²⁰⁷

9.2. Patrimoni

A la ciutat i al país, al costat de les persones calia salvar el patrimoni cultural. Cal pensar que la destrucció va ser important, i que les circumstàncies per a la reconstrucció no eren les més propícies. Posem el cas del Cercle Artístic de Barcelona, que recull a les memòries Carles Fontseré:

«En Miquel Paredes, que d'ençà de l'any 33 o 34 era president de la secció d'escultors d'aquell cercle en substitució de Josep Clarà, pocs dies després de les jornades revolucionàries del 19 de juliol havia rebut l'encàrrec del conseller de Cultura de la Generalitat, Ventura Gassol, de reorganitzar-lo, ja que havia estat clausurat, cremat i saquejat. Em digué que topà amb un parell de delegats d'un comitè de la FAI que van oposar-se enèrgicament a la reobertura; allora la Generalitat rebia una denúncia que acusava de feixistes els nous promotors: Paredes i Planas Doria, fins aleshores president del Cercle i vice-president de l'Associació d'Aquarel·listes de Catalunya. Es van espantar i es tiraren enrera, malgrat que Ventura Gassol, indignat, havia estripat la denúncia.»²⁰⁸

Aquest era l'ambient a la ciutat. Gassol i els membres del Govern estaven superats. Tot i així, Gassol intentava, des de la raó i el seny, reconduir aquest estat de coses. El 29 de juliol oferia una al·locució radiada. Vull destacar la seva definició de Catalunya nació: un poble,

207 Francisco GRACIA. *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*.

208 Carles FONTSERÉ. *Memòries d'un cartellista català (1931-1939)*, p. 360.

uns homes, un pensament i una voluntat. Però en aquell moment, la situació no estava per abrandaments sentimentals ni per a reflexions sociològico-polítiques. L'hora era greu, i tot allò pel que havien lluitat tants anys corria el risc de desaparèixer enmig d'un bany de sang. Demana, per tant, un retorn a la normalitat, ataca els fets isolats de pillatge i instint venjatiu i rebla:

«Prou d'aquests fets, ciutadans, germans de l'ànima, que podrien constituir els actes més contrarevolucionaris i que podrien dur-nos al fracàs més lamentable. No hi ha un Govern responsable? No hi ha uns organismes revolucionaris solidaritzats amb ell? No hi ha unes milícies antifeixistes disposades a fer triomfar el nou naixent d'aquesta revolució? Que siguin, doncs, ells els jutges.»²⁰⁹

Cardó, citat per Manent, lamenta l'onada iconoclasta:

«El dia 2 d'agost de 1936 sortírem de Barcelona en un vaixell italià que ens duqué a Gènova prop d'un centenar de sacerdots i religiosos catalans, salvats de les urpes de la FAI per les autoritats de la Generalitat. Allí acabàrem d'assabentar-nos de la destrucció o profanació quasi total dels temples de Catalunya.»²¹⁰

Aquesta afirmació de Cardó, però, sense ser falsa, és inexacta; i ho és en bona mesura per les accions dutes a terme des de la Generalitat i el Departament de Cultura pràcticament des del dia següent al cop d'estat.

El 21 de juliol de 1936 Ventura Gassol com a conseller de Cultura sortia de Barcelona per a visitar els centres artístics de Catalunya, i veure en quin estat es trobaven. Visita Poblet, Empúries i Montserrat i dona instruccions per tal d'evitar que, en el curs de les lluites, poguessin ser destruïts o malmesos.²¹¹

209 GOVERN DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya*, volum 1, p. 89.

210 Albert MANENT. *De 1936 a 1975. Estudis sobre la Guerra Civil i el franquisme*, p. 100. Reflexions fetes per Carles Cardó el 1947, segons indica Manent.

211 GOVERN DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya*.

Barcelona, 5 de setembre de 1936

Acte d'entrega de les banderes de les columnes Macià i Companys al Palau de la Generalitat.

D'esquerra a dreta: Joan Tauler, Artemi Aiguader, Carme Ballester, Lluís Companys, Ventura Gassol, capità Alfred Molino i dotzenes de milicians.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC

El 23 de juliol Gassol va delegar en el doctor Joan Solé i Pla, diputat al Parlament de Catalunya, per a inspeccionar i controlar l'estat dels centres artístics i monuments del país. Va estar dos dies recorrent el territori, anant en primer lloc a Montserrat, que estava intacte. Va fer acta de confiscació dels tresors i inventari de la Biblioteca i encomanà la vigilància del monestir als Mossos d'Esquadra. A Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i Santa Cecília, tot estava en bon estat, no així a Vic, on alguns béns ja havien estat destruïts, si bé en salvaren d'altres com el Museu, que elements forasters volien destruir.²¹²

Alhora que es feia un estudi sobre el terreny de la situació real, calia establir mecanismes de protecció que passaven, a l'entendre del Govern de la Generalitat, per fer-se càrrec dels béns en perill. Amb aquest objectiu es dugueren a terme un seguit d'accions confiscatòries amb la voluntat de preservar el patrimoni artístic. Ja el 24 de juliol de 1936 se signava un decret de confiscació de tots els béns patrimonials mobles, basat en l'article 45 de la Constitució de la República i en la Llei de 3 de juliol de 1934, del Parlament de Catalunya, sobre conservació del patrimoni històric, artístic i científic.²¹³

Al llarg dels dies, els decrets o ordres²¹⁴ que es dictaven des del Departament de Cultura anaven tots en la línia d'establir uns mínims de garantia dels béns culturals catalans, en un ampli sentit, des del tresor de les esglésies, fins les iniciatives privades lligades a persones de tarannà conservador.

En la data anteriorment citada s'ordenava la constitució immediata a cada localitat de Catalunya d'un Comitè perquè sota la salvaguarda de les milícies ciutadanes vigili i assegurí la conservació dels edificis públics que el Govern de la Generalitat destina a Institucions populars. Al dia següent, 25 de juliol el De-

partament de Cultura decretava que l'Escola Normal de Mestres i Mestresses de la Generalitat es fes càrrec de tots els centres d'ensenyament confessional de Catalunya per tal d'habilitar-los per a escoles del poble. Aquest mateix 25 de juliol, la Generalitat de Catalunya, mitjançant Decret del Departament de Cultura, s'apropiava tots els materials i objectes d'interès pedagògic, científic, artístic, històric, arqueològic, bibliogràfic i documental que hi hagi als edificis o locals afectats pels actuals esdeveniments.

Com dèiem, no només afectava els béns públics; el 28 de juliol la col·lecció particular de Joan Antoni Güell era confiscada per a passar a formar part del patrimoni del poble de Catalunya.

En aquesta línia, al dia següent, 29 de juliol la Generalitat s'apropiava la col·lecció particular de pintura de Francesc Cambó i disposava que passés a formar part del Museu d'Art de Catalunya, mentre una altra Institució cultural del país, el Gran Teatre del Liceu de Barcelona passava a ésser Teatre Nacional de Catalunya.

Per altra banda, cal tenir present que molts particulars van encarregar al conseller Gassol, directament o a través dels seus secretaris i ajudants, Melcior Font o Miquel Joseph, que es duguessin a terme aquestes confiscacions, tant Güell com el propi Cambó. Segons relata Miquel Joseph, entre el 27 i 28 de juliol es varen dictar els primers decrets d'incautació de les més importants col·leccions privades en vista a la seva protecció:

«Es començà per la de la senyora vídua Amatller, senyors Massana, Macaya, Cambó, Güell, Muntaner, etcètera. Les quatre primeres, a sol·licitud de llurs propietaris o dels seus representants legals. Respecte a d'altres col·leccions de menys importància (no incloses en el Decret d'incautació), foren els seus propietaris els que van acudir directament a l'encarregat de classificar-les, l'arquitecte Josep Gudiol, o es presentaren a la Conselleria de Cultura a sol·licitar que els fossin incautades.

[...]

Entre els col·leccionistes menys importants que van sol·licitar insistentment la incautació de les obres d'art que conservaven a llurs domicilis, citarem: Campmany, Martí, Simó, Valliu, Vilella, Patxot i molts d'altres que

212 Ibidem.

213 Francisco GRACIA. *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio.*

214 La relació redactada a continuació procedeix del *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*. Per a no fer feixuga la narració, esmentem només la data de publicació.

Barcelona, 6 de setembre de 1936

Enterrament de Mario Rietti, periodista italià de L'Humanité, mort al front d'Aragó.

A la presidència del dol, entre d'altres: Ventura Gassol, Lluís Companys, Antoni Oliva, Josep Fontbernat, Joan Sauret...

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

només posseïen una pintura o un reduït nombre d'objectes d'indubtable valor artístic: ho oferien voluntàriament al Museu, sense condicions. Era tan absoluta la confiança posada en els homes escollits per la Generalitat per a protegir i salvar el Patrimoni artístic, com la que sabé guanyar-se el conseller Ventura Gassol per les mesures preses des del primer moment en tractar de salvar béns i vides.»²¹⁵

El 31 de juliol Gassol propicia la dissolució del Patronat del Museu Arqueològic en vista a una reorganització per donar lloc a un futur Tresor Artístic de Catalunya, decisió a la qual dona suport l'alcalde de Barcelona Pi i Sunyer. Es crea la Comissaria General dels Museus Arqueològics, assumida per Bosch i Gimpera, que es fa càrrec de tots els béns incautats per a distribuir-los entre els diversos museus així com de les funcions del dissolt Patronat.²¹⁶

Aquesta via de confiscació de béns privats, en vista al seu salvament, és una nota comuna durant tot el període que Gassol va romandre efectivament al capdavant del Departament de Cultura en aquests moments d'afebliment del sistema republicà i de la Generalitat.

El Monestir de Pedralbes va ser una altra de les peces del patrimoni català salvat per la seva acció:

«El conseller de Cultura, Ventura Gassol, en un intent desesperado de defender el patrimonio artístico y cultural contra la chusma de incendiarios y patibularios, firmaba esta Orden el primero de agosto de 1936: "La Generalitat de Catalunya ha resolt que les forces es facin càrrec de l'edifici del monestir de Pedralbes".»²¹⁷

Una bona part dels béns i les institucions culturals del país estaven en mans privades, ja fora de forma personal, ja fora en forma d'institucions. Encara que

215 Miquel JOSEPH I MAYOL. *El salvament del patrimoni artístic català durant la Guerra Civil*, p. 47-49.

216 Francisco GRACIA. *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*.

217 Esteve BASSOLS. «Elisenda de Montcada», *Destino*, 21 de juny de 1979, p. 25.

signifiqui un salt temporal en la descripció dels fets, i ja des de l'exili, Joan Estelrich, mà dreta de Francesc Cambó i cervell de la Fundació Bernat Metge, el 5 d'agost de 1936 es va posar en contacte amb Gassol a través d'un metge que havia de portar medicaments a la ciutat. Tenia una doble missió: per una banda, fa prec per la seguretat de la seva família, però, alhora, de la Fundació Bernat Metge i del seu pis.²¹⁸

Aquest interès de Joan Estelrich es veuria cobert amb la publicació el 14 d'agost del decret mitjançant el qual la Generalitat de Catalunya s'apropiava, tant de la Fundació Bernat Metge, com de l'Editorial Alpha.

Aquest decret venia a donar cobertura legal a les accions fetes prèviament, si més no això se'n desprèn dels dietaris de Joan Estelrich. Així, en nota de 8 d'agost deixava escrit:

«La Fundació no l'havien tocada. Amb En Riba, Sala i Coll s'havien ocupat que se n'incautés la Generalitat. Tots els pisos de la casa havien de desocupar-se i els papers de la Fundació s'havien de dur a un altres lloc. En Bosch i Gimpera feia meravelles ocupant edificis i institucions culturals, com en feia l'Antoni Trias salvant monges. En Gassol, amb l'Espanya, es cobria de glòria salvant personatges nostres i eclesiàstics.»²¹⁹

El 8 d'agost, i en la línia de redefinició de la propietat de diversos jaciments arqueològics —al nostre entendre amb la voluntat de la seva salvaguarda—, es publica un Decret del Departament de Cultura sobre incautació i incorporació de museus, col·leccions i jaciments al Patrimoni del Poble, incloent-hi la zona arqueològica de Tarragona i les col·leccions arqueològiques de la Necròpolis paleocristiana i el Museu de la Fàbrica de Tabacs, així com la col·lecció arqueològica conservada en la casa forestal d'Empúries. També amb aquesta voluntat de preservació hem d'entendre la incautació de la Fundació Bernat Metge, sobre la que tenim nota manuscrita a l'ANC.²²⁰

218 Joan ESTELRICH. *Dietaris*, p. 214.

219 Ibidem, p. 220.

220 ANC1-1-T-14532.

Barcelona, 11 de setembre de 1936

El cap del Govern de la Generalitat, Joan Casanovas, i el conseller Ventura Gassol saludats efusivament pel públic congregat davant l'estàtua de Rafael Casanova amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

Cal tenir present que aquestes confiscacions, en realitat, era l'única via per a protegir aquests béns. Si entrem en una relació, ara sí cronològica, fins la data de l'exili de Gassol, octubre del 1936, es portaren a terme les següents confiscacions i apropiacions per part de la Generalitat de Catalunya, i a través de Decrets del Departament de Cultura:

El 9 d'agost de 1936 decreta que tota documentació anterior al segle XIX i procedent d'Institucions públiques, corporacions, comunitats de tota mena i patrimonis familiars de l'antiga noblesa resta a disposició de la Generalitat; el mateix dia s'emet un decret en virtut del qual la Generalitat s'apropia el Cau Ferrat, el Palau de Maricel i la Biblioteca Santiago Rusiñol de Sitges. Dos dies més tard, l'11 d'agost, es publicaven dos decrets, el primer dels quals incorporava al Patrimoni del Poble diverses cases del carrer de Montcada de Barcelona i d'altres del mateix carrer són considerades com a edificis d'interès artístic, mentre el segon disposava que tots els museus i col·leccions arqueològiques de Catalunya així com totes les ruïnes i monuments arqueològics a zones d'excavació foren incorporats al Patrimoni del Poble i posats sota la salvaguarda de la Generalitat.

El 13 d'agost de 1936, per un nou decret, el Departament de Cultura es fa càrrec de totes les finques afectades pel jaciment d'Empúries, així com de totes les col·leccions d'objectes que hi provinguessin, per a ser reunides i exposades al Museu de les ruïnes.

El 26 d'agost es declaraven monuments inclosos al Registre del Patrimoni Històric Artístic i Científic de Catalunya un seguit d'edificis que havien format part del recinte del Monestir de Santes Creus i com a compreses dintre la seva zona de protecció arqueològica dues finques rústiques veïnes. Cal dir en aquest punt que, rere les primeres intervencions, de caire «quirúrgic», i amb la voluntat d'impedir la destrucció de patrimoni, la següent acció respecte a aquests conjunts monumentals havia de raure en l'establiment d'unes normes de funcionament i en acotar possibles malvestats. Així, el 9 d'agost s'anul·laven totes les delegacions d'inspecció d'edificis i d'objectes del Patrimoni del Poble i totes les autoritzacions per a requisar i apropiar-se els esmentats objectes. El 14 d'agost eren dissolts els Patronats de Poblet i Santes Creus i es nomena

Comissari de la restauració de Poblet a Eduard Toda i de la de Santes Creus a Pere Lloret. El 27 d'agost es posava a la disposició de la Secció d'Arxius del Servei del Patrimoni Històric Artístic i Científic de Catalunya l'antiga Casa del Retir i de l'Esperança del carrer de la Palma de Sant Just de Barcelona per ordenar els fons documentals que havien estat aplegats darrerament. El 19 de setembre, la Generalitat s'apropia tots els Santuaris i Ermites existents al territori de Catalunya, tot i que cal dir que, en aquest cas, potser la mesura es va prendre amb cert retard. L'1 d'octubre, la Generalitat s'apropiava el castell i el monestir d'Escornalbou per a utilitzar-lo com a institució popular. I encara no una setmana abans d'haver de marxar a l'exili, el 17 d'octubre des del Departament de Cultura es disposava que no podia ésser enderrocada a Catalunya cap obra d'arquitectura civil i religiosa antiga sense autorització especial del conseller Gassol.

Al costat d'aquestes accions, calia també reconstruir l'entramat institucional, recompondre els mecanismes de direcció i gestió de la política cultural al país en aquelles circumstàncies.

En l'apartat d'ensenyament, quedava dissolt el Patronat Local de Formació Professional de Barcelona les funcions del qual havien de ser assumides interinament pel Comitè de la Universitat Industrial; el 29 de juliol es constituïa el Comitè de l'Escola Nova Unificada fixant la seva finalitat; el 21 d'agost quedava dissolta la Mútua Escolar Blanquerna que seria convertida en una institució del poble dintre els corrents de l'Escola Nova Unificada i nomenant comissari de l'Escola Blanquerna el diputat del Parlament Pere Blasi. En dates posteriors, es determinava l'ensenyament en la llengua dels infants, i la Universitat passava a dependre directament de la Generalitat.

Les diferents Junes i Patronats de Museus i altres entitats culturals eren reconvertides, passant a ser dirigides per diversos comissaris, i amb la idea de fons de garantir la preservació de monuments i inventaris arqueològics, històrics i documentals. Alhora es prenia possessió de les emissores de radiodifusió, que quedaven sota el control directe del Departament i dels organismes que aquesta anava creant; finalment, tota aquesta tasca tenia una doble finalitat: assegurar, com

Barcelona, 11 de setembre de 1936

Tribuna d'autoritats davant l'estàtua de Rafael Casanova
amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya.

D'esquerra a dreta: Jaume Serra i Hünter, Josep Tarradellas,
Lluís Companys, Joan Casanovas i Ventura Gassol.

PÉREZ DE ROZAS / AFB

hem comentat, la preservació del patrimoni de tota mena i establir nous biaixos en el que havia de ser la política cultural, tant des del punt de vista pedagògic, com dels espectacles, els museus, la literatura....

9.3. El monestir de Montserrat

Una de les joies que convenia salvar del desori que s'havia instal·lat a Catalunya rere el cop d'estat del 18 de juliol, era el Monestir de Montserrat: cal pensar que aquest espai tenia, en el conjunt del país un fort component simbòlic; perdre o malmetre Montserrat era, en bona mesura, perdre una part important de la identitat pròpia com a poble, més enllà de les consideracions i conviccions religioses de cadascú.

Ventura Gassol va nomenar en primer lloc, per a preservar el Monestir, el diputat al Parlament Joan Solé i Pla —elegit en la llista d'ERC, però independent vinculat a la Unió Catalanista—, si bé ja l'agost de 1936 era substituït pel també diputat Carles Gerhard, que havia estat elegit al Parlament com a membre de la USC, aleshores ja PSUC. Aquesta elecció tenia diversos components que no podem negligir: es buscava una persona de caire diplomàtic, i, alhora —en paraules de Gerhard— Gassol *«preferia confiar aquell càrrec a una persona d'un partit més avançat que el seu, teòricament si més no, per tal d'evitar recels i suspicàcies»*.²²¹ Amb aquest nomenament, Gassol delegava en Gerhard la funció de preservar-ne la conservació, en uns moments que el Comitè Revolucionari de Monistrol no semblava voler posar les coses fàcils.²²²

Cal dir que el conseller Gassol ja havia establert prèviament contactes amb la comunitat benedictina. El 20 de juliol els havia fet saber que faria ocupar el monestir per evitar la possible destrucció i els danys que poguessin sofrir els monjos i altres persones que hi residien. El dia 22 els Mossos enviats per a fer una primera barrera de seguretat del Monestir van posar rètols

221 Carles GERHARD. *Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939)*, p. 73.

222 Carles GERHARD. *Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939)*, p. XIV.

indicant *«Edifici apropiat per la Generalitat de Catalunya. Al servei de les institucions del poble»*, i el 23, a instància de Gassol, el sots-caporal va demanar un sal·conduit al Comitè de Monistrol per a l'abat i el seu germà. Amb aquest document, l'abat Antoni Maria Marcet i el seu germà, el pare Adeodat, abandonaven el monestir sense ser molestats, en un Packard propietat d'un dels particulars que feien sojorn al monestir. Segons instruccions de Gassol havien de ser acompanyats al Palau de la Generalitat de Barcelona, amb l'escorta de dos mossos d'esquadra.

Arribats a l'agost, i com indicàvem abans, el dia 4 Gassol nomenava Gerhard *«conservador de tots els edificis de Montserrat i de tots els objectes que continguin»*. Seria l'encarregat d'organitzar el funcionament dels diversos serveis i les milícies ciutadanes li havien de prestar en tot moment el seu concurs.

En bona part aquestes mesures van garantir, al llarg de la guerra, la conservació de l'edifici i, igual d'important, el respecte a les vides de les persones que hi residien. Gassol va donar ordre de despullar la basílica dels elements de culte. La idea de Gassol, aplicada a la catedral de Barcelona i a les esglésies que subsistien a Catalunya, era desposseir-les d'allò accessori per a garantir la seva conservació. Tanmateix, Gerhard no havia fet res d'això, i només ho faria si el conseller expressament li ho ordenava.

9.4. L'ensenyament

Una de les institucions que en aquells moments de crisi calia reservar, més tenint en compte el que va costar d'assolir, era la Universitat tal com havia estat establerta durant la República. El 25 de juliol de 1936, a instància de Ventura Gassol, el govern de la Generalitat va nomenar Pere Bosch i Gimpera comissari de la Universitat autònoma.²²³ La Universitat autònoma que, uns dies després, el 29 de juliol, va organitzar dues residències per als orfes dels que van morir lluitant contra el feixisme.

223 Francisco GRACIA. *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*.

Barcelona, 13 de setembre de 1936

Festival esportiu a Montjuïc organitzat com a cloenda dels actes de la Diada Nacional de Catalunya.

A la tribuna presidencial: Lluís Prunés, Ventura Gassol, Lluís Companys, Carles Pi i Sunyer i Jaume Miravittles.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC-FONS LLUÍS COMPANYS

La Universitat autònoma vivia la seva pròpia crisi. La Generalitat l'11 d'agost de 1936 suspèn les funcions del Patronat de la Universitat. Cal dir que amb caràcter previ ja els membres del Patronat havien entregat els seus poders al rector el 23 de juliol, moment en el que Pere Bosch i Gimpera era nomenat comissari. Aquesta acció va ser interpretada com un pas més en la voluntat de trencar els lligams entre la universitat —ara dita Universitat de Catalunya— respecte de l'Estat, articulats a partir de l'article 7 de l'Estatut d'Autonomia. Amb la voluntat de resoldre el conflicte, Ventura Gassol va crear una comissió adjunta al rector-comissari integrada per Jaume Serra i Hünter, representant del Comitè de l'Escola Nova Unificada (CENU), Antoni Maria Sbert, en tant que director de l'Institut d'Acció Social Universitària i el president de la FNEC.

El 27 de juliol de 1936, Gassol creava el CENU.²²⁴ Aquest Comitè havia de rebre crítiques pel seu sectarisme. Cal dir que, en aquells moments, moltes de les decisions del Govern de la Generalitat venien dictades per la necessitat de controlar les derivacions més revolucionàries, que sovint posaven en qüestió el mateix paper de la Generalitat, el seu president i els seus consellers.

El CENU, no era, en cap cas, una novetat en el panorama català, sinó, més aviat una tendència que hauríem de remuntar, si més no, a començaments del segle XX i que, amb diversa sort, havia maldat per modificar el model d'ensenyament imperant aleshores a l'estat. Des de l'escola racionalista de Francesc Ferrer i Guàrdia, el mètode Montessori i la tasca endegada des de la Mancomunitat de Catalunya de la mà de Prat de la Riba, diversos havien estat els intents de creació d'un model d'ensenyament que alliberés l'alumne dels clíxés i les cotilles confessionals, i que pogués ser impartida en la llengua del país, i aquest era l'objectiu que es perseguia amb aquesta nova organització de l'ensenyament al nostre país, en un moment tan dramàtic. Es volia, en definitiva, crear un espai d'ensenyament on poguessin anar tots els nens i nenes, sense diferèn-

cia de classe, laic, gratuït i en català. Aquest organisme, nominalment estava dirigit pel conseller de Cultura, Ventura Gassol, si bé a la pràctica el poder executiu requeia en les mans de Joan Puig i Elias, membre de la CNT i de Francesc Albert, de la UGT. Cal dir que l'actuació del CENU, per força, havia de provocar recels, dels quals deixem només un exemple. Seria el cas de Joan Triadú:

«El Consell de l'Escola Nova Unificada (el CENU), del qual es parla com d'una gran conquesta d'aquell temps, l'instaurà un decret de la Generalitat, signat —em penso— per Ventura Gassol. Els inspiradors, però, eren d'ideologia anarquista. Amb aquell decret van aconseguir fer desaparèixer l'escola privada, religiosa i laica, gran o petita, i van concentrar els mestres que es quedaven sense feina, començant pels mateixos directors, en diversos centres o grups escolars. [...]

[...] El CENU també discriminava ideològicament: religiosos, de dretes, liberals... Aquesta acció revolucionària va fer molt mal a la causa de la República, representada per la Generalitat. Perquè significava girar-se contra la mateixa República, contra la Constitució. Malgrat que els militars ho haguessin fet amb la seva revolució nacionalsindicalista, com en deien. Nosaltres no hi podíem caure, perquè teníem el nostre propi Estatut, que depenia de la Constitució Espanyola, i tant l'un com l'altra recollien la llibertat d'ensenyament. Per tant, la ideologia del CENU era sectària.»²²⁵

Curiosament, tot just la crítica que fa Triadú era l'objectiu del projecte, treure els nens de l'adoctrinament i la segregació que imposaven els models d'escola religiosa o privada.

9.5. Les exposicions d'art català

En temps de guerra, els bàndols bel·ligerants han de teixir una xarxa de complicitats entre els neutrals que faci, de la seva, la causa justa a rebre el suport. No es

²²⁴ Es publica al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* del 29 de juliol de 1936, signat per Ventura Gassol i Lluís Companys. El nom no és Consell, sinó Comitè.

²²⁵ Joan TRIADÚ. *Memòries d'un segle d'or*, p. 337.

Barcelona,

13 de setembre de 1936

Ventura Gassol

en el míting organitzat

per Esquerra Republicana

al Gran Price

per tal de marcar

la seva posició política

en els primers compassos

de la Guerra Civil.

PÉREZ DE ROZAS / AFB

tracta d'una tasca nova, en totes les guerres i en tots els períodes els combatents busquen legitimar les seves aspiracions amb diverses manifestacions en favor dels valors pels quals, suposadament, lluiten. La civilització contra la barbàrie, la religió contra la impietat, la llum contra l'ombra...

Per tant, no resulta estrany que el Govern de la Generalitat també fes les seves pròpies campanyes de propaganda, i un dels fronts en què, realment, tenia una gran superioritat sobre les forces faccioses era el cultural.

En realitat, estariem parlant no d'un acte, d'una exposició d'art català, sinó de dues, amb sorts diferents. Tenien en comú haver sorgit i estat propiciades des del Departament de Cultura dirigit per Ventura Gassol, quan encara romania a Catalunya.

El 26 d'agost de 1936 tenim la primera notícia d'un projecte d'exposició a París. *La Vanguardia* escrivia:

«El "Sindicat d'Artistes Pintors i Escultors de Catalunya, UGT", consciente del momento que vivimos, y para hacer una obra positiva por la causa revolucionaria, organiza una exposición en París, de pintura y escultura, a beneficio íntegro de las milicias antifascistas.»²²⁶

La proposta va tenir una bona acollida, de manera que amplià la base a l'altre sindicat, la CNT. El 19 de setembre de 1936 els delegats de CNT i UGT al Consell de Belles Arts i Arts Aplicades de Catalunya, visitaven el conseller Ventura Gassol per a informar-lo de l'estat avançat dels treballs per a l'exposició d'Art Català a París, organitzada pel Departament de Cultura, d'acord amb l'esmentat consell. Aquesta visita la recollia també a les seves planes *La Vanguardia* el 20 de setembre:

«Exposición de arte catalán
Han visitado al consejero de Cultura de la Generalidad, Ventura Gassol, los delegados de la CNT y de la UGT en el Consejo de Bellas Artes y Artes Aplicadas de Cataluña: Enrique Moneny, Luis Alsina, F. Camps Ribe-

ra y Adolfo Armengod, para darle cuenta de tener muy avanzados los trabajos para la celebración de la Exposición de Arte Catalán, organizada por la Consejería de acuerdo con el mencionado Consejo.

El consejero hizo constar su satisfacción por el entusiasmo con que colaboran en esta manifestación de nuestro Arte en Francia, que será en estos momentos una afirmación de Cataluña y un elemento más de la recaudación a favor de los familiares de las víctimas y de los que luchan.»²²⁷

Aquest projecte de l'exposició d'art modern, ara diríem contemporani, va tenir un recorregut de mesos, del que se'n feia ressó la premsa. Ja el 25 d'agost de 1936, *La Humanitat* informava, dins la secció dedicada a la solidaritat amb les víctimes del feixisme, de la convocatòria per part de del Sindicats d'Artistes Pintors i Escultors de Catalunya UGT, de l'organització a benefici de les milícies antifeixistes d'una exposició de pintura i escultura a París. Alhora mantenia oberta una subscripció obligatòria a favor de les víctimes del feixisme.²²⁸

Un mes més tard, el 23 de setembre, també *La Humanitat*, recollia diversos acords presos pel Consell Superior de Belles arts i Arts Aplicades (Generalitat de Catalunya, CNT i UGT). El primer d'aquests acords consistia en el desplaçament de dos membres del Consell a París, per a entrevistar-se amb autoritats franceses, membres del Front Popular i organitzacions obreres, per tal de preparar l'Exposició d'Art Català.²²⁹ Dos dies més tard, aquest diari ens donava a conèixer les dues persones designades: Adolf Armengod, escultor presumiblement membre de la UGT, i Enric Moneny, pintor, cartellista, dibuixant i decorador, aleshores dirigent de la CNT. L'exposició havia d'estar prou avançada en els aspectes organitzatius a l'octubre ja que, des d'*Última Hora*, en solt del 2 d'octubre de 1936,

227 «Exposición de arte catalán», *La Vanguardia*, 20 de setembre 1936, p. 3.

228 «Per a les víctimes del feixisme», *La Humanitat*, 25 d'agost de 1936, p. 2.

229 «Les arts», *La Humanitat*, 23 de setembre de 1936, p. 2.

226 «Arte y Artistas. Exposición en París», *La Vanguardia*, 26 agost 1936, p. 6.

Barcelona, 28 de setembre de 1936

El primer Consell Executiu de la Generalitat d'unitat antifeixista que incorporà representants de fins a set forces polítiques i sindicals: ERC, CNT, PSUC-UGT, POUM, ACR i UdR.

D'esquerra a dreta: Josep Juan, Felip Díaz i Sandino, Josep Calvet, Miquel Valdés, Rafael Closas, Lluís Companys, Josep Tarradellas, Ventura Gassol, Joan Comorera i Joan Porqueras i Fàbregas.

Només falten a la imatge, Artemi Aiguader, Andreu Nin i Antonio García Birlán.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC

recollia una nota del Consell Superior de Belles Arts i Arts Aplicades (Generalitat de Catalunya, CNT i UGT) recordant als artistes pintors, escultors i dibuixants el seu dret a inscriure les seves obres per a l'exposició de París, que s'havia de celebrar, segons la nota el següent mes de novembre.²³⁰

El 9 d'octubre de 1936, *La Humanitat* publicava un solt en el que, a més d'informar de les gestions fetes a París pels delegats esmentats suara, recordava als membres del Consell Superior de Belles Arts i Arts Aplicades que el 15 d'octubre finia el termini per al lliurament de les obres que havien de formar part de l'exposició.²³¹

Serà *La Humanitat* qui, el 13 d'octubre, anunciï la distribució dels espais de la planejada exposició. Ventura Gassol, en tant que conseller de Cultura, donava comptes de l'estat de la qüestió. Els delegats havien tingut una molt bona recepció per part dels elements que formaven el Front Popular Francès, i, especialment, per part dels dirigents de la Maison de la Culture i dels del Comitè pour la Defense de la Culture Espagnole. Arran de les gestions, s'havia acordat que l'exposició s'instal·laria al Museu del Jeu de Paume, de les Tulleries de París. Es dividirà en el vestíbul una sala dedicada a una retrospectiva de l'art ibèric, amb una dotzena d'obres mestres i una altra sala dedicada a l'art contemporani català, que recolliria unes tres-cents obres entre pintures, escultures i documentació, al·lusiva a l'actual moment revolucionari.²³² Cal anotar que Pablo Picasso, en aquell moment director del Museo del Prado, també es va comprometre a enviar obra seva.

Cal dir que aquest propòsit inicial es va estroncar, per raons no del tot clares a hores d'ara. Cal pensar que, en bona mesura, la marxa a l'exili de Ventura Gassol, el conseller de Cultura que havia propiciat el pro-

jecte, havia d'afectar el desenvolupament posterior. De fet, el 17 de desembre de 1936, *Última Hora* informava que Pere Bosch i Gimpera, seguint la tasca cultural del comissari de Propaganda de la Generalitat, Jaume Miravittles, estava organitzant una exposició d'art català a París, i havia obtingut ja la cessió de l'edifici del Jeu de Paume. A diferència de l'exposició programada fins aleshores, aquesta mostraria obres dels segles XV i XVI.²³³

El cert, però, és que el febrer de 1937 es dona notícia pública de la renúncia a l'exposició parisenca tal com havia estat prèviament concebuda. Al diari *La Libertad* de Madrid es podia llegir que:

«El Consejo de Bellas Artes de Cataluña ha facilitado una nota en la que dice que por causas ajenas a su voluntad ha acordado desistir de la Exposición de Arte Catalán Moderno que debía haberse celebrado en París en Noviembre último, y que ha resuelto enviar las obras reunidas con este fin para que figuren en la manifestación de Arte catalán que tendrá lugar en breve en Méjico.»²³⁴

Pirateria feixista

La guerra va fer inviable aquest desig de traslladar les obres a Mèxic, ja que el vaixell que les transportava va ser interceptat per la marina feixista. Tal com escriu José Álvarez Lopera:

«Allí, el Consell Superior de Belles Arts i Arts Aplicades (un organismo formado tras el alzamiento en el que estaban representadas la Generalidad, la UGT y la CNT) había comenzado a organizar en septiembre del 36 una Exposición de Arte Catalán Contemporáneo en París, aunque tras varios meses de continuas dilaciones se desistiese de celebrarla. Después, y ya en 1937, el Sindicato de Decoradores i Bells Oficis (UGT), la Sección de Belles Arts del Sindicato Único de Professions Liberales (CNT) y el Sindicato d'Artistes Pintors i Escultores

230 «L'exposició d'art català a París tindrà lloc el mes de novembre», *Última Hora*, 2 d'octubre de 1936, p. 6.

231 «L'exposició d'art català a París a favor de les víctimes del feixisme», *La Humanitat*, 9 d'octubre de 1936, p. 3.

232 «L'exposició d'art català a París», *La Humanitat*, 13 d'octubre de 1936, p. 3.

233 «Una exposició d'art català dels segles XV i XVI a París i una altra a Londres», *Última Hora*, 17 de desembre de 1936, p. 1.

234 «Se desiste de la Exposición de Arte Catalán», *La Libertad*, 7 de febrer de 1937, p. 2.

Barcelona, 6 d'octubre de 1936

Presidència de la manifestació en commemoració del segon aniversari dels Fets d'Octubre, situada a l'Estació Marítima del Port de Barcelona.

D'esquerra a dreta: Jaume Serra i Hünter, Ventura Gassol, Lluís Companys, Carles Pi i Sunyer, Jaume Miravittles i Artemi Aiguader.

BRANGULÍ / ANC

de Catalunya (UGT) organizaron la exposición "España a México (Manifestación de Arte Catalán pro Víctimas del Fascismo)" que no llegaría a tener lugar al ser apresado el barco que transportaba las obras por buques nacionalistas.»²³⁵

Les obres, traslladades a Burgos, van caure en l'oblit fins el 1979 quan van ser «descobertes» al Museo Provincial, fet que provocà que a començaments de 1980 s'organitzés una exposició a Madrid, promoguda pel Ministeri de Cultura espanyol, recollida al catàleg *121 artistas catalanes de 1937. Obras incautadas a la Generalitat de Cataluña*. Entre els artistes que havien donat obres: Francesc Canyellas, Carme Cortés, Lluís Alsina, Josep Clarà, Teresa Condeminas, Teresa Fàbregas, Apel·les Fenosa, Ernest Maragall, Soledat Martínez i Lluís Masriera.²³⁶

Les obres del vaixell

Carles Fontserè, a les seves memòries, fa esment a que, a cavall del 1936 i 1937, es va organitzar una Manifestació d'Art Català pro Víctimes del Feixisme, en una col·laboració entre el Comissariat de Propaganda de la Generalitat, el Sindicat d'Artistes Pintors i Escultors de Catalunya (UGT), el Sindicat de Decoradors i Bells Oficis (UGT) i la Secció de Belles Arts del Sindicat Únic de Professions Liberals (CNT). Havia de ser una exposició itinerant per diversos països d'Amèrica de Sud que havia de començar a Mèxic. Es tractaria d'una sèrie de conferències i concerts, a més d'una exposició de pintura, escultura, arts aplicades, publicitat, cinema i documentació gràfica sobre interiorisme i arquitectura. Acompanyarien l'exposició onze persones cinc delegades per cadascuna de les centrals sindicals, UGT i CNT i dirigida per Josep Gual, fill d'Adrià Gual, i pintor i ceramista. Es van reunir obres de més de cent autors que havien de ser subhastades per a recollir cabals i ajudar a les víctimes del feixisme, les famílies que, venint d'Espanya, cercaven refugi a Catalunya. Tanma-

235 José ÁLVAREZ LOPERA. «Arte para una guerra. La actividad en la España republicana durante la Guerra Civil».

236 *121 artistas catalanes de 1937. Obras incautadas a la Generalitat de Cataluña*.

teix, el vaixell que transportava la càrrega va ser abordat per un vaixell de l'Armada franquista davant les costes de Portugal, i les obres d'art van ser incautades i traslladades a Burgos. El 1980 l'Estat espanyol va retornar les obres a la Generalitat i foren exposades a Madrid i al Saló del Tinell de Barcelona. Tanmateix, un 10% de les obres havien desaparegut.

Era perfectament explicable. Al llarg dels anys les obres havien anat dormint en diversos magatzems, i fins museus, havien estat emprades en la decoració de diverses seus oficials franquistes, sense cap control efectiu sobre aquest material.

Le Jeu de Paume, l'exposició a París

Finalment, es duria a terme l'exposició a París amb tot un altre tarannà. De fet, segons explica Eva March, en unes consideracions que considero bastant encertades:

«Alguna vicisitud se había producido, pues, a finales de octubre o principios de noviembre de 1936. Algo que habría hecho desistir a las autoridades catalanas de su propósito inicial llevándolas a considerar la posibilidad de organizar una exposición de arte medieval. Nos inclinamos a proponer, como motivo principal del cambio de rumbo, la intervención directa del Comisariado de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. Creado el 3 de octubre de 1936 y teniendo como uno de sus principales ámbitos de acción la proyección internacional, una de las primeras iniciativas de Jaume Miravittles, su máximo responsable, fue invitar a Cataluña al crítico de arte y editor francés Christian Zervos para que hiciera acopio de los materiales necesarios que le habrían de permitir escribir una monografía, que se publicaría en francés, alemán e inglés, sobre arte medieval catalán.»²³⁷

Afegeixo que, a més, Gassol a finals d'octubre havia hagut de marxar a l'exili, però el cert era que la tasca del Comissariat de difusió exterior de la causa republicana havia de fer palesa la falsedat de determinada propaganda que vinculava el Govern de la República i

237 Eva MARCH. «Guerra, propaganda y nacionalismo catalán en el París de 1937», p. 211.

Barcelona, 6 d'octubre de 1936

Tribuna de la manifestació en commemoració del 2n aniversari del Sis d'Octubre, situada a l'Estació Marítima del Port de Barcelona.

D'esquerra a dreta: Jaume Serra i Hünter, Ventura Gassol, Lluís Companys, Joan Comorera, Jaume Miravittles i Artemi Aiguader.

BRANGULÍ / ANC

la Generalitat amb la destrucció del patrimoni artístic i religiós del país.

De fet, amb l'esclat de la guerra la imatge que es va difondre a l'estranger no era gaire afalagadora per a la causa republicana, si més no en la cura del patrimoni artístic. Des de l'inici de la confrontació, es començaren a redactar en diversos periòdics notes alarmants sobre el malmetement i la destrucció a la que se sotmetien els edificis religiosos i, en alguns casos particulars, la pèrdua irreparable de riquesa artística. Eva March fa referència a articles a *Le Journal*, *Le Figaro*, o *The New York Times*. Calia doncs, una acció concreta i potent de contrapropaganda, doncs, sense negar el fet real que determinat patrimoni havia estat malmès, o totalment destruït, molt d'altre s'havia pogut conservar, i en bona mesura gràcies a l'obra de la Generalitat de Catalunya i específicament del Departament de Cultura.

No deixa de resultar curiós que una persona tan vinculada al conseller Gassol com era el cas de Miquel Joseph i Mayol²³⁸ no en faci cap referència al primer projecte d'exposició. Joseph havia travat amistat amb Ventura Gassol i Melcior Font a començaments dels anys 1930. Des del novembre de 1932, si més no, queda lligat a l'obra de cultura de la Generalitat, com a secretari interí del Comitè del Cinema, plaça que finalment guanyaria. El juliol de 1936, Ventura Gassol va confiar en ell i en Melcior Font la tasca d'auxiliar-lo en la feixuga tasca de salvaguardar l'art català de l'onada de destrucció que aquell estiu de 1936 es va estendre per tot el país.

En primer lloc, i abans de les autoritzacions del Govern de la República, *La Vanguardia* publicava el 18 de desembre de 1936 que:

«Siguiendo la labor cultural que realiza por el extranjero, de acuerdo con el comisario de Propaganda de la Generalidad, Jaime Miravittles, el rector comisario de la Universidad de Cataluña, doctor Pedro Bosch Gimpera, está organizando en París una Exposición de Arte Ca-

*talán de los siglos XV y XVI, para lo cual ha conseguido la cesión de la gran Sala de Juegos de Pelota, que se presta admirablemente para ello.»*²³⁹

L'organització havia començat, si més no, un mes abans. El 9 de novembre de 1936, el director general dels Museus, Joaquim Folch i Torres, traslladava al comissari general de Museus, Pere Coromines, un informe sobre les obres a instal·lar a París, i qüestions relacionades amb aquesta tramesa. Tot i que, com remarkava Folch i Torres, els aspectes polítics de l'exposició no li pertocaven:

*«Observem la necessitat de quedar ben entesos amb l'Embaixada d'Espanya a França sobre l'exposició. Recordem que quan en temps del President Macià va projectar-se, hi hagué dificultats, nascudes de la disposició estatutària, segons la qual Catalunya, com a regió autònoma, no podia tenir relacions internacionals directes. És aquest un aspecte polític que no ens pertoca, però que exposem ací als efectes convenients.»*²⁴⁰

Per altra banda, a més de descriure el material que s'enviava, es feia una taxació del valor de les obres, segons Folch i Torres, 6.450.000 pessetes. Calia valorar una assegurança, però en aquells moments, en plena Guerra, en cas de gestionar-la hauria de sortir caríssima:

*«Es doncs més útil i moltíssim més econòmic despendre diners en precaucions. Aconsellem una parella d'homes d'armes (Poden ésser "gendarmes" en entrar a França i Mossos d'Esquadra a Catalunya) i un bomber amb dos extintors a dintre de cada vagó "capitonat". Contra els possibles descarrilaments i topades no hi tenim res a fer.»*²⁴¹

239 «Propaganda cultural de España en el extranjero. La labor del doctor Bosch Gimpera y de los españoles residentes en Bélgica», *La Vanguardia*, 18 de desembre de 1936, p. 1.

240 AMP1010.1-T-35.

241 AMP1010.1-T-35 Cal dir que en aquest informe, Joaquim Folch i Torres optava pel transport en tren, ja que el camió, l'opció finalment escollida, la considerable poc aconsellable.

238 El llibre de Miquel JOSEPH I MAYOL. *El salvament del Patrimoni artístic català durant la Guerra Civil*, dedica a aquesta exposició les pàgines 149 a 163, amb detalls força interessants.

Tàrraga, 16 d'octubre de 1936

El president Lluís Companys, el conseller Ventura Gassol, el diputat Joan Tauler esmorzant amb l'alcalde Josep Devant, en una parada de camí a Lleida.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC

Segons relata Joseph, aquesta proposta ja es va definir d'aquesta fàisó a començaments de la guerra, i va ser encarregat per Gassol de fer les gestions adients per dur endavant el projecte, raó per la qual va entrar en contacte amb persones vinculades tant al Musée du Louvre, com del Jeu de Paume. Els primers obstacles havien de venir del Govern de la República, i molt especialment d'Indalecio Prieto, qui va denegar l'autorització per a la sortida de l'Estat de les obres que havien de formar el cos de l'exposició. Vençuda aquesta reticència, es dugueren endavant les accions per a conduir les obres, degudament embalades i, com no, escortades, cap a la capital francesa. Segons relata, van fer tres viatges, dos per dur les obres a la primera sala d'exposicions, al Jeu de Paume, i una tercera per afegir noves obres al nou emplaçament, el castell Maisons-Laffitte, un cop a finals d'abril de 1937 es clausurava l'exposició del Jeu de Paume, sembla que per compromisos previs del museu. Tanmateix, aquesta trasllat, i sempre segons el relat de Miquel Joseph, va permetre dur a la capital francesa obres de gran format que, a l'espai anterior, no tenien cabuda, entre les quals absis sencers pintats al fresc, la majoria procedents de les esglésies pirinenques.

Quan semblaria per la notícia anterior que l'espai expositiu ja estava compromès, el Govern de la República autoritzava el 9 de gener de 1937, mig any després d'iniciada la contesa bèl·lica, al Govern de la Generalitat de Catalunya la celebració a París de l'exposició, la més important celebrada fins aleshores dedicada al patrimoni artístic català duta a terme fora de les nostres fronteres.

El nostre exconseller, de l'exili estant i ja amb el nomenament de president de l'exposició, es comunicava amb Pere Mestres i Lluís Prunés i exposava quins eren els seus pensaments sobre la situació al país i cap a on podia anar la guerra. En carta de 2 de febrer de 1937, quan ja duia a França tres mesos i escaig, comentava que, al seu entendre:

«Les coses de casa nostra estan bastant millor que quan us en anàreu vosaltres i amb tendència a millorar. És clar que per arranjar-les del tot crec que s'hauran de passar moments molt durs.

Internacionalment, malgrat les bocanades de Hitler també crec que s'ha avançat molt. L'heroisme de Madrid ens ha creat una opinió molt favorable i molt adversa a Franco. Els perills que es passaren tant greus d'un conflicte internacional també han desaparegut en gran part. La mateixa por que han tingut totes les grans potències davant els horrors que representava una nova guerra haurà salvat la cosa. Benauradament pel món i per casa nostra que heuria estat el camp del drama més cruent que hom pugui imaginar-se. La solució que va prenent més cos cada dia és la de França i Anglaterra: evitar tota intervenció estrangera al nostre país, deixar-nos batre entre nosaltres sols un temps i llavors una mediació estrangera d'acord amb els governs dels nostres pobles per ajudar-nos a resoldre els problemes interiors que ja costarà.»²⁴²

L'exposició «L'Art Català» la van conformar cent vint-i-tres obres, produïdes durant els segles X al XV, que exemplificaven la magnificència que el romànic i el gòtic havien aconseguit a Catalunya. Distribuïdes en nou sales del Musée du Jeu de Paume, les pintures i escultures pertanyents majoritàriament al Museu d'Art de Catalunya —encara que també hi havia peces d'altres museus i esglésies catalanes— es van exhibir al costat d'objectes relatius a les arts sumptuàries —orfebreria, esmalts o tapissos— amb els quals Folch i Torres va construir una gramàtica de l'art català.

El Comitè de l'exposició, estaria presidit per Lluís Companys, i en formarien part: Josep Tarradellas, conseller primer de la Generalitat; Antoni Maria Sbert, conseller de Cultura; Pere Coromines, comissari general dels museus de Catalunya; Pere Bosch i Gimpera, rector de la Universitat de Barcelona; Jaume Miravittles, comissari de Propaganda; Rafael Closas, secretari de Relacions Exteriors de la Presidència de la Generalitat, i Joaquim Folch i Torres, director general dels museus d'art de Barcelona i comissari general de l'exposició. A més, el decret establia que aquest Comitè havia de nomenar un Comitè executiu a París, el qual va estar format per: Ventura Gassol, Pau Casals, Picasso, Joan Puig

242 ANC1-450-T-379.

Lleida, 16 d'octubre de 1936

Visita presidencial a la Comissaria de la Generalitat a la capital lleidatana.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: Joan Tauler, Joan Sauret, Joaquim Vilà i Bisa, Joaquim Vilà i Claramunt, Lluís Companys, Ventura Gassol, Ferran Zulueta.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC

i Ferreter i Josep Lluís Sert, figurant com a secretaris: Enric Roig i Melcior Font. D'altra banda, el Comitè francès de l'exposició, presidit per Jean Zay, ministre d'Educació Nacional, estava format per: Édouard Herriot, president de la Cambra dels Diputats; Luis Araquistáin, ambaixador d'Espanya a París —i únic representant del govern espanyol en l'exposició—; George Huisman, director general de Belles Arts; Henri Verne, director dels Musées Nationaux; Paul Valéry, membre de l'Académie Française i president del Comitè des Lettres et des Arts de l'Institut International de Coopération Intellectuelle; Henri Bonnet, director del Institut International de Coopération Intellectuelle; Jean Cassou, inspector de Belles Arts i membre del Gabinet d'Educació Nacional; Henri Focillon, professor d'Història de l'Art a la Sorbona, i Pierre Lavedan, professor d'Història de l'Art a la Université de Paris. André Dezarrois, conservador dels Musées Nationaux, va ocupar, com Folch i Torres, el càrrec de comissari general de l'exposició.²⁴³

Hostatjada al Musée du Jeu de Paume durant el març i abril de 1937, aquesta exposició va aplegar les obres del període iniciàtic en l'articulació i esplendor del llegat artístic català:

«Como indica su subtítulo Du Xe siècle au XVe siècle, la acotación cronológica de las piezas expuestas se ciñó a los seis siglos que se correspondían con el periodo histórico de la vida nacional de Cataluña —según rezan las primeras líneas del catálogo de la exposición—, por este motivo, el discurso expositivo asumía que el cénit artístico de aquel territorio solo se habría alcanzado en los momentos de su plenitud nacional, con lo cual, el significado político de la exposición trascendió el meramente artístico, y más todavía cuando en 1937 se estaba librando una guerra de desenlace incierto que podía comprometer la identidad catalana.»²⁴⁴

L'exposició, oberta el 20 de març, es clausurava en aquest espai del Jeu de Paume el 20 d'abril; tanma-

243 E. MARCH. «Guerra, propaganda y nacionalismo catalán en el París de 1937», p. 213, nota 44.

244 Ibidem, p. 206.

teix, a causa de l'èxit que la va acompanyar, segons Miquel Joseph —va rebre en aquests primer període uns tres-cents mil visitants—, va ser traslladada al castell de Maisons-Laffitte, on va romandre al llarg del temps que durà l'Exposició Internacional de París de 1937,²⁴⁵ amb un augment considerable de visitants.

El 19 de març, un dia abans de l'obertura oficial, tenia lloc un acte inaugural previ, amb assistència de personalitats i periodistes:

«En aquest acte inaugural, varen fer ús de la paraula el conservador dels Museus Nacionals de França M. André Dezarrois, el director general dels nostres Museus senyor Joaquim Folch i Torres i el president del Comitè català de l'Exposició ex conseller de Cultura de la Generalitat senyor Ventura Gassol.

El primer féu als invitats la presentació del Comitè català i assenyalà amb breus paraules la significació i la importància de l'art autòcton de Catalunya dintre la història general de l'art.

El senyor Folch i Torres anà detallant aquesta significació i va exposar a més els treballs que s'havien realitzat a Catalunya per a la formació dels nostres Museus d'Art i l'orientació que per a aconseguir aquesta finalitat havien seguit les corporacions públiques de Barcelona, representades, en aquest cas, per la Junta autònoma de Museus.»²⁴⁶

El discurs de Ventura Gassol mesclà nostàlgia, record de la lluita contra el feixisme que en aquells moments tenia lloc i reivindicació de la memòria comuna als dos cantons dels Pirineus, raó per la qual, com assenyalava el conseller, era fàcil que els francesos veiesin en aquelles obres a les dues bandes dels Pirineus:

«En bona part d'aquestes obres no us serà difícil de trobar-hi elements comuns. Ells ens explicaran les ra-

245 Coneguda com a «Exposition Internationale des arts et des techniques appliqués à la vie moderne», va tenir lloc entre el 25 de maig i el 25 de novembre. Entre d'altres esdeveniments seria recordada per la presentació al Pavelló de la República de l'obra «Guernica», de Pablo Picasso.

246 *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, juliol de 1937, p. 209.

Barcelona, 16 d'octubre de 1936

Festival al Teatre Olympia, en honor als mariners del Zirianin,

el vaixell soviètic arribats dies abans amb un carregament de queviures per a la ciutat.

D'esquerra a dreta: el consol Vladímir Antónov-Ovséienko, Josep Tarradellas i Ventura Gassol.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

ons més íntimes i els llaços més indestructibles que en les hores de glòria resplandiran amb més claredat, però que en les hores d'angoixa, cal remarcar-ho, enforteixen i eternitzen.»²⁴⁷

I Gassol no es pot estar de recordar l'afectació personal, les hores d'angoixa viscudes:

«No és pas amb una joia fàcil i lleugera que jo em trobo avui entre tots vosaltres enmig de tantes obres artístiques representatives de l'ànima de Catalunya. Estic segur que cap de nosaltres deixarà de comprendre l'emoció que forçosament m'ha de dominar en aquests instants en el més profund de mi mateix, en tots els meus sentiments i en tots els meus pensaments.»²⁴⁸

El 13 de juliol de 1937 Ventura Gassol demana a Lluís Companys ser rellevat del càrrec de comissari del Govern de la Generalitat en l'Exposició Internacional de París «per les raons polítiques que vos ja coneixeu».²⁴⁹ Cal pensar que aquest càrrec l'havia de compatibilitzar amb el de màxim responsable del Comitè Executiu de l'Exposició d'Art Català a París.

Acabada la guerra, calia determinar quin seria el destí de les obres, que un cop exhaurida l'ampliació del període de l'exposició, havien restat a França:

«En febrero de 1939 todas las obras que habían formado parte de la exposición fueron embargadas a instancias de un proveedor de comestibles de la Generalitat al que se debía más de seiscientos mil francos pero gracias a que la embajada de París del ya reconocido Gobierno de Franco presentó una protesta ante las autoridades francesas para que no fuera admitido “un embargo sobre el patrimonio artístico de propiedad del Estado Español” este fue levantado.»²⁵⁰

247 Ibidem, p. 211.

248 Ibidem, p. 210.

249 ANC1-1-T-7492.

250 Rebeca SAAVEDRA. *El patrimonio artístico español durante la guerra civil (1936-1939). Política e ideología en las «dos Españas»*, p. 221.

Indica Mercè Gràcia que:

«Segons Folch i Torres, malgrat que la situació política era delicada entre França i Espanya atès que el govern francès no reconeixia al govern de Franco —cosa que no passaria fins al 25 de febrer de 1939—, les obres van poder tornar a Catalunya sense massa problemes perquè el Museu del Louvre, dipositari de la col·lecció, reconeixia que les obres exposades a París pertanyien al Museu de Barcelona, per la qual cosa Folch i Torres va aprofitar aquesta circumstància i proposà a les autoritats de la Direcció General de Belles Arts francesa reconèixer la nova Junta de Museus com a propietària d'una part de les obres. Els tràmits es van iniciar a través d'Eugeni d'Ors, Director General de Bellas Artes del govern de Burgos i membre de la Junta de Museus, que es trobava a París en aquells moments. Però mentre es feien les gestions, el govern de Franco va ser reconegut per la República Francesa amb l'acord de Bérard-Jordana, pel que les negociacions s'hagueren de continuar per la via diplomàtica.

[...] Segons l'Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona del 29 de març de 1939, es notificava que Eugeni d'Ors havia aconseguit, en nom de la Junta de Museus, les col·leccions exposades a Maisons-Laffitte; i així mateix s'acordava que Folch i Torres, a qui d'Ors havia donat la custòdia de les obres, s'encarregués de gestionar el seu retorn.»²⁵¹

Segons Eufemià Fort en la seva biografia sobre Gassol, aquest, coneixedor de la presència d'Ors a la capital francesa, el convocà a una reunió. A més d'ells dos, hi eren Joaquim Folch i Torres, André Dezarrois, conservador dels museus nacionals de França, i el col·laborador de Gassol, Miquel Joseph i Mayol. L'acord assolit consistia en el compromís de Dezarrois de fer lliurament de les obres, amb les formalitats escaients, a Eugeni d'Ors en qualitat de representant de la nova Junta de Museus de Barcelona i a Joaquim Folch i Torres, en tant que director dels Museus d'Art de la ciutat comtal.²⁵²

251 Mercè GRÀCIA. «La utilització política del patrimoni cultural català després de la Guerra Civil», p. 14-15.

252 Eufemià FORT. *Ventura Gassol. Un home de cor al servei de Catalunya*, p. 280.

Barcelona, 18 d'agost de 1937

L'exconseller Ventura Gassol arriba en automòbil al Parlament de Catalunya per a assistir a la primera sessió de la cambra celebrada des de l'esclat de la Guerra Civil.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

9.6. Accions per a aturar la guerra

Al costat de la descripció dels fets més vinculats a la seva tasca com a conseller de Cultura, cal dir que Ventura Gassol va intervenir, des del començament, en gestions per a resoldre el conflicte. L'agost de 1936 tenen lloc unes primeres propostes, amb Gassol com a mitjancer entre diverses parts. Sembla que en aquestes dates:

«[...] Els Governos de València (República) i de Barcelona (Generalitat) han tingut contactes entre ells i, a través de Ventura Gassol, amb els francesos Blum i Delbos. Carrasco mateix ha vingut directament de París per presentar al Govern basc el pla resultant. Una solució federal és l'única que obre perspectives de pau per a Espanya. Si l'abraçaven França i Anglaterra, amb l'assentiment a ser possible d'Itàlia i Rússia, es podria persuadir Franco d'acceptar-la. Però es requeririen dues condicions: primera, que les grans potències presentessin el pla a Franco en el moment oportú; segona, que els Governos de la República i la Generalitat tornessin a tenir el control dels seus propis territoris (això és: que restablissin l'ordre públic), perquè el gran problema eren la CNT i la FAI.»²⁵³

Estem en un moment en què les capacitats i coneixements previs no abasten la magnitud de la tragèdia que es vivia a l'Estat espanyol. Calia fer accions no sempre degudament coordinades per a tirar endavant les migrades possibilitats de posar fi a un conflicte tan cruent. Però cap d'ells era expert en diplomàcia i relacions internacionals:

«No sembla, però, que l'acció internacional catalana respongués a un pla gaire establert. Sembla ser,

més aviat, un seguit d'iniciatives poc coordinades, un aprofitament dels contactes existents per tenir una veu als escenaris europeus. Cal tenir en compte que, a part d'aquest nucli dur del Comissariat de Propaganda, també altres persones, com Ventura Gassol, Carles Pi i Sunyer, Manuel Carrasco i Formiguera o Pere Bosch Gimpera van fer gestions internacionals a instàncies de Companys. I que Miravittles, seguint instruccions del president català, veia sovint el lehendakari per coordinar l'acció exterior.»²⁵⁴

El 16 d'octubre de 1936, en una de les seves darreres actuacions públiques com a conseller a Catalunya, acompanya el president Companys a una vista a Lleida i Tàrraga. A Tàrraga compromet la Generalitat a fer-se càrrec de les despeses que pugui generar l'Escola d'Arts i Oficis. Afirmar:

«Aspirem a fer homes tècnics per tal que l'obrer no sigui una peça més de la màquina que fa treballar i senti la responsabilitat de la jerarquia que mereix per la seva cultura.»²⁵⁵

253 Hilari RAGUER. *Divendres de Passió. Vida i mort de Manuel Carrasco i Formiguera*, p. 345. La referència de Raguer al Govern de València presenta certs dubtes de no ser que faci referència a contactes duradors si més no fins el novembre. En aquest cas, Gassol hi intervindria des de Catalunya al començament i posteriorment des de l'exili. Quan, l'octubre de 1936, es desplaça a Ginebra, on va haver de marxar per amenaces a la seva vida.

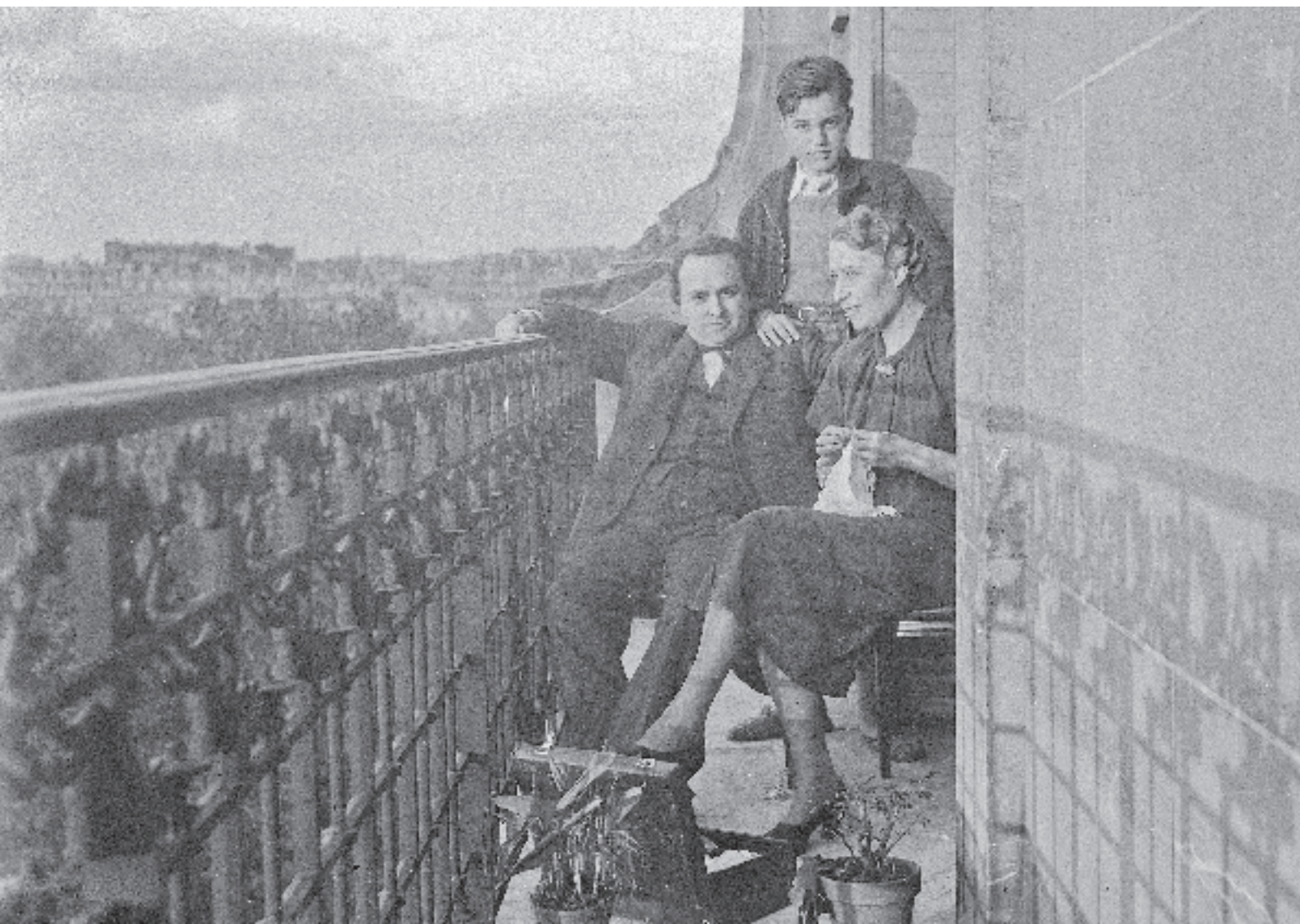
254 Ramon BATALLA. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*, p. 571.

255 GOVERN DE LA GENERALITAT; Josep TARRADELLAS. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 327.

París, circa 1937

Ventura Gassol i Esperança Galofré amb el seu fill Abel
al seu domicili parisenc.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

El segon exili

10

L'octubre de 1936, Ventura Gassol ha de marxar a l'exili. Fins aquell moment havia anat fent una tasca discreta de salvament de persones, però els assassinats no cessaven. Havia d'arribar un moment què el conseller de Cultura esclatés davant els fets i, segons Carles Gerhard, el crim que va fer vessar el got va ser l'assassinat de Manuel Clausells, amic de Gassol, secretari i ànima de l'Associació de Música de Cambra. Segons sembla, amb motiu d'aquest assassinat, Gassol va increpar violentíssimament els membres de la CNT al si del Govern, tractant-los de lladres i assassins. Tot seguit, se li va dir que més li valia posar-se ell mateix en seguretat.²⁵⁶

Posar-se en seguretat ell mateix, i vetllar per la gent del seu entorn, ja que no era ell l'únic que estava en el punt de mira dels assassins:

«A nosaltres, a Melcior Font i a mi, per fidelitat envers el conseller, uns elements obcecats ens van preparar una emboscada en sortir de Cal Beco del Racó, un restaurant popular que hi havia al carrer dels Sagristans, proper a la plaça Nova, no lluny del Palau de la Generalitat. Gràcies a l'amic Joan Alavedra, que se n'adonà a temps, poguérem fer-nos escàpols amb l'ajut d'una parella de mossos d'esquadra que ens acompanyà fins a la plaça de Sant Jaume. Fou la gota d'aigua que mancava per a fer sobreixir el contingut. L'endemà, Gassol i Font volaren cap a França.»²⁵⁷

«A més a més, Companys va tenir notícia que la FAI volia segrestar Gassol probablement per assassinar-lo. La seva vida perillava molt. I el 23 d'octubre de 1936, ficat amb Melcior Font en una camioneta de traslladar mobles, el conseller i el seu secretari arribaren al Prat i s'envolaren en una avioneta cap a París. La "Pimpine-lla Escarlata", com s'explica que anomenaven Gassol, s'havia convertit en un expatriat més.»²⁵⁸

256 Carles GERHARD. *Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939)*, p. 400.

257 Miquel JOSEPH I MAYOL. *El salvament del patrimoni artístic català durant la Guerra Civil*, p. 130.

258 Albert MANENT. *De 1936 a 1975. Estudis sobre la Guerra Civil i el franquisme*, p. 105.

Sant Rafèu, circa 1939

Ventura Gassol i els seus fills Abel i Albert a la Villa Hamon amb una càmera cinematogràfica de 9,5 mm Pathé Baby.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

De totes maneres, fins després de marxar, la seva tasca va continuar. El 26 d'octubre de 1936 es recollia la creació del Comitè Executiu de la Delegació d'Esports de Catalunya, amb la designació dels seus membres. Feia aquest nomenament en virtut del decret de 24 d'agost de 1936, que creava la Delegació d'Esports a Catalunya i el signava el 23 d'octubre de 1936.²⁵⁹

El 30 d'octubre de 1936, es publicava al *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* el decret en virtut del qual passaven a la Institució del Teatre de la Generalitat les classes de Declamació catalana i castellana del Conservatori del Liceu i era establert el quadre d'ensenyaments de la Institució esmentada. Qui el signava ja no era Ventura Gassol, sinó Josep Tarradellas.

No deixava de ser curiosa la «popularitat» de Gassol en el conjunt de l'Estat, fins i tot en aquelles àrees que van combregar amb els colpistes del 18 de juliol de 1936. Una popularitat de Gassol que convivía amb una catalanofòbia ferotge, que, o bé volia sembrar de sal el nostre país, o mirava de ridiculitzar els seus habitants. En un diari de l'Espanya profunda podem llegir dins un article signat per un tal Alejandro de España, que es venia a referir a la participació de Rússia (és a dir, l'URSS) dins el Comitè de No Intervenció en la Guerra d'Espanya:

«Rusia, en el concierto internacional, toca el violón; por algo, hace tan buenas migas con los rojos españoles y particularmente con Cataluña, porque Rusia es a Europa, lo que Cataluña era a España. Los rusos, son unos catalanes con trineo y los catalanes, unos rusos que comen "Munchetas".

Naturalmente que si Rusia, se entera de la equivalencia que me he permitido establecer entre el país de los osos y la patria de Ventura Gassol, tal vez se moleste, pero encuentro la compensación en que los catala-

nes, al considerárseles como los rusos de España, han de decir para su "barretina", "que a mucha honra". Allá cada cual, con sus pretensiones y con el concepto honroso de su situación en el mundo.»²⁶⁰

I al costat del vilipendi, la mentida i la manipulació matussera. De manera que podem llegir en la primera pàgina d'un diari cordovès, al costat de l'elogi a Franco, el següent solt:

«El ex consejero de Cultura de la Generalidad de Cataluña, Ventura Gassol, ha declarado en Barcelona que después de los resultados de la ofensiva de las fuerzas nacionales en el frente de Madrid, durante los últimos días, el Frente Popular ha perdido todas las esperanzas de triunfo.

Este es, indudable, para las tropas del general Franco y esto lo dice un enemigo de España, como lo ha sido siempre, Ventura Gassol.»²⁶¹

Abans que es pogués reunir amb els fills i la dona, Gassol va fer diverses gestions. En primer lloc, i recollint informació del diari brussel·lès *L'Indépendance belge*, de 29 d'octubre, Gassol, qualificat de ministre d'Instrucció Pública de la Generalitat i antic col·laborador d'armes del coronel Macià, i que havia mantingut fins al final les mateixes funcions al govern català, havia estat vist a Ginebra, després de la seva marxa de Barcelona. Havia arribat, segons el solt del diari, en «*mission spéciale*», que hauria estat molt breu ja que no hauria romàs a la ciutat suïssa més de vint-i-quatre hores, i sortint el dia anterior, 27 d'octubre en direcció a París i posteriorment a Bèlgica. El solt aventura que aquesta missió no hauria tingut un objectiu concret, sinó que es tractaria d'un viatge purament informatiu.²⁶²

259 «La Delegació d'Esports de Catalunya», *Full Oficial del Dilluns de Barcelona*, 26 d'octubre de 1936, p. 6-7. La notícia no és del tot correcta, ja que el 27 d'agost de 1936 —publicat al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, del 28 d'agost— no s'havia creat cap Delegació, sinó el Comissariat d'Esports de Catalunya i designava com a delegat el doctor Soler i Damians.

260 Alejandro de ESPAÑA. «La balumba internacional», *Heraldo de Zamora*, 28 d'octubre de 1936, p. 1.

261 «Ventura Gassol reconoce el triunfo de las tropas nacionales», *Guión*, 18 de gener de 1937, p. 1.

262 RIB-AEB. Fons del Ministeri de Justícia. Expedient «Gassol, Ventura».

Sant Rafèu, circa 1939

Ventura Gassol amb barnús a la vora del mar.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

Uns dies més tard, a començaments de novembre, el diari també brussel·lès *Le Peuple*, recollia també en un solt l'estada de Gassol a la capital belga, on havia romàs, segons el diari, «*quelques heures*». Segons indica la publicació, Gassol havia estat encarregat per Companys d'una missió d'«*enquête*» a l'estranger. Havia arribat a Brussel·les des de París amb l'objecte de saludar l'ambaixador espanyol Ángel Ossorio y Gallardo, i el col·laborador d'aquest en Josep Carner, de qui comenta el diari és «*le meilleur poète catalan de l'heure présente*». Tot i que Gassol visitava Bèlgica amb una estricta reserva des del punt de vista polític, no es podia estar de comentar la profunda simpatia de Catalunya envers Bèlgica i la seva convicció que, de la terrible tragèdia que estripava Espanya, sortirien vencedors el dret, la llibertat i la civilització que encarnaven el govern legítim espanyol, sorgit de la voluntat popular.²⁶³

També en aquest novembre de 1936, se li reunien a París, Esperança Galofré i els fills, Abel i Albert. Segons Puig i Ferreter, la família Gassol va passar a residir a una pensió de la rue Cambon on hi havia diversos altres exiliats catalans.²⁶⁴ Es tractava d'un carrer proper al complex del Louvre. Tanmateix, segons Eufemià Fort, la família Gassol residia al Boulevard Bivó, a tocar del Bois de Bologne,²⁶⁵ molt allunyat geogràficament del lloc esmentat per Puig i Ferreter.

El seu exili havia de ser forçosament dolorós, tot i que ateses les circumstàncies que travessava el país, i la seva implicació, semblava inevitable. La pèrdua del poder relegava la Generalitat de Catalunya i els seus consellers i funcionaris a tasques «subversives» per a poder salvar béns i vides. Des del despatx del conseller de Governació, Josep Maria Espanya, s'havien de crear documents falsificats per tal de superar el control de les patrulles, i en aquelles condicions, la mort o

263 Ibidem.

264 Joan PUIG I FERRETER. *Memòries polítiques*, p. 230. Entre les personalitats que s'hi hostatjaren esmenta la dona i el fill de Josep Maria Espanya, la família de Josep Tarradellas i Joan Casanovas, entre d'altres.

265 Eufemià FORT. *Ventura Gassol. Un home de cor al servei de Catalunya*, p. 273.

la marxa a la seguretat de l'exili eren les úniques opcions viables a mig termini.

L'1 de novembre de 1936 moria una de les persones que havia col·laborat amb Gassol, el doctor Balcells. Tal com relata Ramon Sugranyes en carta a Carles Cardó:

«*Ha estat una veritable tragèdia el que ha passat. En Gassol li preparà la fugida en un vaixell francès de guerra per salvar-lo de les amenaces de mort dels anarquistes, moguts per un vil catedràtic d'Institut que negociava amb els aprovats, que el Dr. Balcells desemmascarà anys enrera...*»²⁶⁶

Tot i que posteriorment mantindrà, com havia estat en el passat, una profunda amistat, Carles Cardó era, en aquests moments, molt dur amb Gassol. Escrivia a Sugranyes el 7 de desembre de 1936 que:

«*La sort d'en Gassol és superior a la que es mereix. És cert que a darrera hora va salvar molta gent pobre — això li ha estat tingut en compte— però primer va provocar la catàstrofe amb la seva abominable demagogia. Ha estat un bomber que no ha pogut apagar l'incendi que ell mateix havia encès. Déu en tingui misericòrdia i l'il·lumini. Després de tot, ja sabeu i ja sap ell, que l'estimo molt.*»²⁶⁷

El 17 de desembre es constituïa nou Govern de la Generalitat. Aquest canvi de Govern significarà l'inici d'un conflicte intern dins Catalunya, entre les forces republicanes o, per ser més exactes, entre les dues visions comunistes, la trotskista, encapçalada per Andreu Nin i el POUM i l'estalinista, aleshores capitanejada a Catalunya per Joan Comorera i el nounat PSUC. En formar el nou executiu, el president Companys va declarar públicament que calia replantejar l'acció de govern i en passava a formar un d'integrat només per sindicats, UGT, CNT i Unió de Rabassaires, a més d'ERC. Això implicava la sortida del POUM, i, teòrica-

266 Jordi GIRÓ. *Dos homes de pau en temps de guerra*, p. 32-33.

267 Ibidem, p. 41-42.

Saint-Martin-le-Beau, circa 1940

Ventura Gassol i Esperança Galofré amb una cabreta a la falda
al jardí de la seva casa de Les Sablons.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

ment, també del PSUC; però el cert era que el departament de Proveïments requeria en la UGT i l'exerciria com a conseller Joan Comorera, membre d'ambdues organitzacions, UGT i PSUC, i secretari general de la segona. Aquest apartament del POUM de les tasques de govern, juntament amb la minva de poder que anava patint al llarg del territori, va ser potser la primera de les baules que conduiria als Fets de Maig, on finalment el POUM serà aixafat.

Gassol, fins aleshores, havia estat el titular oficial del Departament de Cultura, tot i que les funcions i la signatura havien estat delegades en Josep Tarradellas. Constituït el nou Govern, i amb Antoni Maria Sbert com a nou conseller del ram, Companys afirmava:

«M'ha estat molt dolorós [...] haver de prescindir de Ventura Gassol a la Conselleria de Cultura, que ha regentat durant cinc anys i per la qual cosa mereix els elogis de tothom. He celebrat, però, una conferència telefònica amb ell, com acostumo a fer sovint, i ha de dedicar les seves activitats a altres coses molt interessants per al nostre poble i que el retenen fora d'ací.

*És per aquesta consideració que jo vull fer constar que s'ha prescindit, no de la seva responsabilitat en aquests moments, als quals ell contribueix en la forma indicada, sinó com a Conseller de Cultura.»*²⁶⁸

Habitualment s'ha considerat que, des de la marxa a l'exili el 23 d'octubre de 1936, Ventura Gassol ja no tornaria a Catalunya fins després de la mort del dictador, el 1977. Tanmateix, si més no el 18 d'agost de 1937 el president Companys hauria rebut la visita de tres exconsellers que havien marxat a l'exili, Artemi Aiguader, Josep Maria Espanya i Ventura Gassol. Segons la descripció de la trobada, el complimentaren en arribar a Barcelona, procedents de França:

«El 18 d'agost [Artemi Aiguader va tornar a Catalunya] va fer-ho juntament amb els exconsellers Josep Maria Espanya i Ventura Gassol per assistir a la reobertura del Parlament. El primer que van fer en arribar va

*ser reunir-se amb Lluís Companys. A finals de mes encara eren a Barcelona i el dia 27 Aiguader i Gassol van visitar Tarradellas, que en la darrera remodelació de govern a finals de juny havia assumit de nou la cartera de Finances.»*²⁶⁹

Certament, l'estada no deuria durar més enllà d'algunes setmanes. Durant aquest 1937, Gassol faria d'altres viatges, en concret a Bèlgica. El 3 de juliol de 1937, la Gendarmerie Nationale belga informava de la presència entre d'altres de Ventura Gassol al tren París-Brussel·les. Segons Gassol es dirigia a l'hotel Albert I, a Saint-Josse-ten-Noode. Anava acompanyat de Josep Maria Espanya i Joan Puig i Ferrer. En nota manuscrita es recordava que Gassol havia estat ministre de Catalunya i es recomanava una vigilància discreta.

La brigada d'informació de la gendarmeria nacional concretava la informació. Els tres personatges havien arribat a l'hotel Albert I el 2 de juliol i l'havien abandonat el dia 3 al vespre. No havien deixat cap adreça posterior, més enllà de manifestar que tornaven a París.²⁷⁰

L'octubre de 1937 Gassol ja és a París, i fent gestions diríem diplomàtiques, en companyia de Carles Pi i Sunyer. Tot i que les entrevistes havien estat preparades amb anterioritat, el resultat va ser decebedor: només dos ministres francesos van tenir una resposta franca, de bona llei, Jean Zay, que més tard afusellarien els alemanys, i Paul Reynaud, futur president del Consell el 1940.²⁷¹

En un nou informe de la gendarmeria belga de 30 d'octubre de 1937, i també del tren París-Brussel·les, s'informava de la presència de Ventura Gassol i la seva esposa Esperança Galofré. Declaraven que anaven a l'hotel Albert I. En aquest cas anaven acompanyats de Josep Maria Espanya i la seva esposa Juanita Abadías. El 26 de novembre de 1937 Josep Maria Espanya i Ven-

269 Joan ESCULIES. *Artemi Aiguader. Posar ordre a la rereguarda*, p. 155.

270 RIB-AEB. Fons del Ministeri de Justícia. Expedient «Gassol, Ventura».

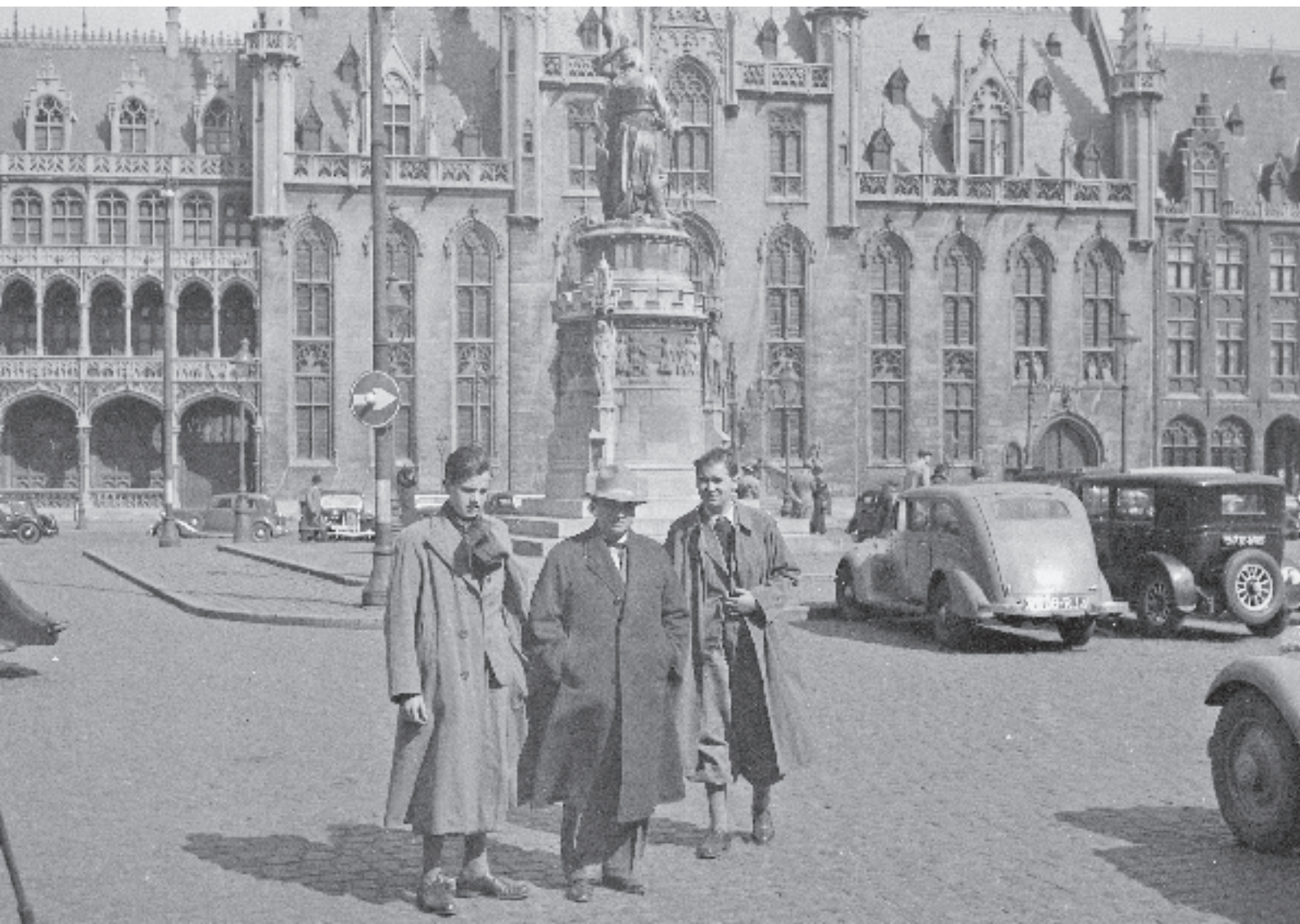
271 Núria PI-SUNYER. *L'exili manllevat*.

268 GOVERN DE LA GENERALITAT; Josep TARRADELLAS. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 504.

Bruges, circa 1940

Ventura Gassol i els seus fills Abel i Albert de visita a la ciutat flamenca.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

tura Gassol eren de nou trobats al mateix tren i amb la mateixa destinació.²⁷²

Aventurar-nos amb l'objecte d'aquests viatges seria arriscat. Potser fins i tot podríem interpretar el segon com el de dues parelles que fan una escapada. El que es fa avinent és l'estreta relació entre els dos consellers a l'exili, Espanya i Gassol; les relacions amb en Puig i Ferrer, ja eren prou conegudes.

En moments com aquell, sovint enemistats anteriors queden colgades davant la solidaritat entre qui, amb diferències o no, havien compartit un semblant ideal. És el cas de Daniel Cardona. El 1938, l'antic líder de Nosaltres Sols! i exalcalde de Sant Just Desvern, patia fortes penúries econòmiques, i entre les ajudes que va rebre es trobà un encàrrec que li feu Ventura Gassol, un llibre per a la Comissaria de Propaganda de la Generalitat, que no s'arribaria a publicar.²⁷³

Durant el 1938, a París, els exiliats catalans es van anar aplegant. En uns mots que probablement corresponen a la tardor d'aquell any, quan el destí de la guerra ja semblava decidit al nostre país, Núria Pi-Sunyer relata:

«Va ser un gran encert de Carles Pi i Sunyer que demanés al seu amic Ventura Gassol, que feia temps que vivia a París, que ens ajudés en el que calgués. Eren amics des de la joventut i dels pocs polítics que en lloc de tractar-se de vós es deien de tu. Concretament, a mi em va ajudar molt, ja que em va trobar escola. Els dos fills de Gassol, Abel i Albert, estudiaven al Lycée Pasteur al Boulevard d'Inkermann, a Neuilly-sur-Seine, no gaire lluny de l'Avenue des Ternes i de casa. Prop del Lycée, al mateix Boulevard i amb una certa relació entre l'un i l'altre, hi havia els Cours Secondaires de Jeunes Filles de Neuilly, on em van acceptar immediatament per les bones gestions fetes per Gassol.»²⁷⁴

272 RIB-AEB. Fons del Ministeri de Justícia. Expedient «Gassol, Ventura».

273 Fermí RUBIRALTA. *Daniel Cardona i Civit (1890-1943). Una biografia política*.

274 Núria PI-SUNYER. *L'exili manllevat*, p. 110.

10.1. Expedient de responsabilitats polítiques

Com a la resta de ciutadans catalans compromesos amb la justícia, el país i un futur millor, la derrota del 1939 va portar aparellada una repressió que anava molt més enllà de les conseqüències polítiques; es pretenia l'aniquilació física de l'adversari, i quan això no era possible, la seva desaparició virtual del món públic.

Una de les primeres represàlies es produïa des de l'Ajuntament de Barcelona. El 14 de març de 1939 era destituït del càrrec de col·laborador de la Secció Pedagògica de l'Ajuntament, en base a la llei franquista de 10 de febrer de 1939, de responsabilitats polítiques.²⁷⁵

El 26 de juliol de 1939 s'iniciava la incoació de l'expedient de responsabilitats polítiques de Gassol.²⁷⁶ L'expedient, com no podia ser altrament, contenia diverses inexactituds, la primera ja de partida. Segons indicava, Gassol residia a la ciutat de Barcelona des del 1924 (?); vivia amb Esperança Galofré, amb la que tenia dos fills Abel, nascut el 1923 i Albert, l'any següent. La residència la fixava a la Rambla del Carmel, número 52 modern, 62 antic. Aquest habitatge estava a nom de Maria Pujol i Turà, mare de l'Esperança. Els béns que s'apunten a Gassol consisteixen en 4.000 pessetes en el Banco Hispano Colonial en deute amortitzable, amb 4.000 pessetes en obligacions del Tesoro al 4,5%. A la Caixa d'Estalvis del Banc Hispano Colonial disposava de dos comptes amb 284,90 i 836,90 pessetes, ambdós bloquejats.

L'informe de la policia franquista indica que a França, on va arribar fugit, li varen atorgar el càrrec d'agent de compres de material bèl·lic, i en aquestes operacions va obtenir molts diners, que són els que actualment té, fora d'Espanya, ja que dins l'Estat espanyol no se li coneixen de particulars.

Un cop acabada la fase d'instrucció, el 22 de novembre de 1939, es consideraven fets provats:

275 ACMB. Expedient 10008. També Exp. Jubilació 2379.

276 TSJC. Tribunal de Responsabilitats Polítiques núm. 10. Expedient de «Buenaventura Gassol Rovira».

París, circa 1940

Ventura Gassol al Bois de Boulogne.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

«[...] es uno de los elementos destacados como separatistas de izquierdas, militante de Estat Catalá. Íntimo amigo de Maciá, fué provocador de huelgas y disturbios contra la monarquía y al implantarse la República, una vez concedido el estatuto á Cataluña fué designado consejero de Cultura de la Generalidad, cargo que aprovechó para sus fines separatistas. [...] Desempeñaba el cargo citado el día 6 de octubre de 1934, y fué de los que llamó al pueblo contra España, incitando a las masas a defender el estado catalan recién proclamado. [...] El día 19 de juliol de 1939 [sic] se dirigió por radio, incitando á las masas contra las personas de orden, entre ellas el obispo Dr Irurita que luego fué vilmente asesinado al triunfar momentaneamente la horda roja. Al gobernar de hecho la FAI, huyó al extranjero, actuando de agente de compras del Gobierno rojo, habiéndose quedado con mucho dinero del destinado á la compra de material de guerra.»²⁷⁷

Aquest mateix document recollia la pena a imposar: pèrdua total del béns, inhabilitació absoluta per a l'exercici de càrrec públic, estranyament i pèrdua de la nacionalitat que serà proposta al Gobierno a través del Tribunal Nacional.

10.2. Arribada a Les Sablons

La desfeta del 1939 va obligar als exiliats a cercar espais de residència més estables, un cop el retorn havia esdevingut una entelèquia. El 6 de febrer de 1939, Josep Maria Espanya, Joan Puig i Ferreter i Ventura Gassol es trobaven al tren París-Brussel·les. La seva intenció era visitar l'escriptor Max Deauville i el doctor Duwez, per a demanar-los informació sobre la possibilitat de llogar habitatges per a passar a residir en alguna d'aquests localitats. Tots tres van ser foragitats —«*refoulés*»— i tornats a França.²⁷⁸

277 TSJC. Tribunal de Responsabilitats Polítiques núm. 10. Expedient de «Buenaventura Gassol Rovira». Document núm. 10, 7 de desembre de 1939.

278 RIB-AEB. Fons del Ministeri de Justícia. Expedient «Gassol, Ventura».

Posteriorment, el 9 de març de 1939 s'autoritzava l'ambaixada belga a París a donar un visat de dos dies a Gassol per entrar a Bèlgica. Gassol posseïa en aquell moment una visa que li autoritzava el retorn a França fins al 24 de juny de 1939. Segons aquest document de sol·licitud de visat, la residència de Gassol era el 148 del Boulevard Bisseau, a Neuilly-sur-Seine, i comunicava que el seu viatge tenia com a objecte visitar els escriptors Max Deauville i el diputat Louis Piérard. També segons aquest document havia entrat a França «*les premiers decembre 1936*».²⁷⁹

Cal dir que, tot fa suposar que, en bona mesura, la visa la va obtenir gràcies als bons oficis de Louis Piérard que aconseguí del Govern belga, si més no, aquest visat de dos dies. Posteriorment aquest visat es perllongaria a cinc dies, també per gestions de Piérard, ja que Gassol havia de formar part d'un grup de quaranta escriptors estrangers, convidats pel Pen Club belga per visitar l'exposició de Lieja.

Hem de deduir que el 1939 l'estada a París de la família havia esdevingut una despesa massa elevada. Ventura Gassol i Esperança Galofré es van assabentar de la possibilitat d'adquirir una petita finca de conreu, amb una casa suficient per a tota la família i amb unes condicions acceptables per a viure-hi a la regió de la Turena, a prop de Tours, al departament d'Indre i Loira, i l'anaren a veure. Es trobava a tocar de Saint-Martin-le-Beau, prop de Clos Mosny, la finca de Tarradellas i van resoldre de comprar-la.²⁸⁰ Instal·lats el mateix 1939, hi anà amb els seus fills l'Aurora Galofré, germana d'Esperança, i allí hi restaren fins l'ocupació alemanya de França.

279 Ibidem.

280 Curiosament, segons els arxius francesos, Gassol constava com a propietari de terres, però no hi havia cap casa que constés registrada al seu nom. Segons explicació, via correu electrònic, de Claudie Raveneau, arxivista del Centre Archives Contemporaines del Conseil Départemental d'Indre-et-Loire: «*Une recherche dans le cadastre et les hypothèques n'a d'ailleurs pas permis d'assurer que M. Gassol était propriétaire d'une ferme ou maison aux Sablons à Saint-Martin-le-Beau avant 1955. Il n'était peut-être que locataire. Nous le voyons propriétaire de terres mais pas d'une ferme ou d'une maison*».

Sant Rafèu, 1942

Pau Casals i Joan Alavedra amb un Ventura Gassol extremadament prim, després del seu captiveri de tres mesos a la presó d'Ais de Provença.

Aquesta compra no minvà la col·laboració de Gassol amb els organismes de l'exili. Treballava activament per a l'anomenada Laietana Office, situada al carrer Miromesnil de París, des de la que, entre d'altres activitats, es va propiciar la publicació de dos òrgans periodístics en català, *El Poble Català* i la *Revista de Catalunya*. Aquesta segona era la reaparició de la revista barcelonina, i Gassol hi figurava com un dels seus rectors al llarg dels cinc números que es van poder editar en aquesta etapa. El primer número corresponia al desembre de 1939 i el cinquè a l'abril de 1940, quan el clima polític internacional ja anunciava la fi de la *drôle de guerre* i la immediatesa de la guerra oberta. La gerència va ser posada a nom d'un ciutadà francès, Pierre-Louis Bernhard. El consell de redacció el formaven: Pompeu Fabra, president; Josep Pous i Pagès, vicepresident; Antoni Maria Sbert, secretari; i el completaven Pau Casals, Pere Bosch i Gimpera, Ventura Gassol, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Pi i Sunyer, Carles Riba, Antoni Rovira i Virgili, Ferran Soldevila i Jaume Serra i Hünter.

Val a dir que una de les qüestions que donaren fruit a elucubracions en els primers temps de l'exili van ser les relacionades amb repartiments de fons de la Generalitat de Catalunya entre els exiliats polítics. Segons Maria Capdevila, en nota a peu de pàgina a *Cartes de l'exili (1939-1949)* d'Antoni Rovira i Virgili:

«[...] poc abans d'acabar la guerra, Companys i Tarradellas s'emportaren a França fons de la Generalitat, la quantia dels quals no fou feta conèixer i el destí final dels quals suscità un bon nombre de càbales, alimentades, en part, pel comportament de certs exiliats, com Puig i Ferrer, Ventura Gassol i Tarradellas mateix.»²⁸¹

Sobre aquestes càbales, només volen deixar anotades unes succintes notes. Pel que sembla, i cap dels implicats mai no ho va desmentir, en acabar la guerra va tenir lloc un repartiment entre una trentena de consellers i exconsellers; Gassol n'obtindria una trentena part, que es fa difícil de quantificar. El conflicte real

281 Antoni ROVIRA I VIRGILI. *Cartes de l'exili (1939-1949)*, p. 67, nota 2.

provenia de com una part d'aquests diners havia estat obtinguda, a través de diverses operacions financeres dutes per Puig i Ferrer, i per l'acusació que se'n feu a l'escriptor selvatà d'apropiació indeguda. Tot i que no és aquesta una biografia de Puig i Ferrer, no podem obviar la gran amistat que el lligava amb Gassol, i com, en referència a la gestió dels diners de la Generalitat, en Tarradellas no s'estaria de dir que:

«Tots els elogis són pocs per la manera com va portar les ordres del govern de la Generalitat. Ho féu d'una manera seriosa i honesta, que va fer possible de donar una embranzida important a la nostra política de guerra [...] Puc dir que Joan Puig i Ferrer va fer les coses ben fetes [...] haig de dir que les seves relacions amb els serveis administratius de la Generalitat sempre van ser correctes i no hi ha res a censurar en aquest ordre de coses del que va fer Puig i Ferrer.»²⁸²

Un dels camins que va explorar Ventura Gassol, per tal d'obtenir ingressos que li permetessin mantenir a la família, integrada en aquest 1939 per l'Esperança Galofré, la seva cunyada Aurora i els fills, Albert i Abel, va ser associar-se amb Ferran Canyameres per tirar endavant una empresa tèxtil a la capital francesa, que a partir dels indicis de què disposem hauria d'haver tancat poc abans de l'entrada de les tropes alemanyes a la capital francesa, el 14 de juny de 1940, durant la Segona Guerra Mundial.

Pel que sembla, el projecte va néixer a mitjan 1939. A París coneixien els germans Ballbé, casats amb ciutadanes franceses, circumstància que els permetia llibertat d'acció en els negocis. La idea seria, per tant, crear una societat on els germans Ballbé aportaven part del capital, la capacitat de treball i la cobertura legal de la que gaudien gràcies al seus matrimonis, mentre Canyameres hauria de cercar inversors entre les persones amb qui tingués contactes. Amb aquestes premisses es fundava l'empresa «Innovations textiles» amb la finalitat de fabricar teixits i, alhora, construir i vendre telers sense llançadora, inventats per

282 Lluís BONADA. «Tarradellas: "Com a delegat de la Generalitat a París fou honest», *Avui*, 7 de febrer de 1982, p. 21.

Ticino, 1943

Ventura Gassol
en la seva etapa
d'exili a Suïssa.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

Marià Ballbé. En aquest projecte inicial, i entre els inversors que Canyameres buscava, prengueren part també Ventura Gassol i Josep Tarradellas, i probablement algun exiliat més. Sembla que l'empresa no va reeixir, i part dels inversors van voler recuperar els diners invertits, com va ser Puig i Ferrer. Aquesta recuperació del capital era problemàtica, ja que tot el capital estava invertit en la maquinària.²⁸³

Per altra banda, dins el que seria pròpiament l'exili polític, la figura de Companys era motiu de controvèrsia. No podem ignorar que, encara a Catalunya, i en plena guerra, ja s'havien produït moviments tendents a socavar, o directament apartar, el president de la seva autoritat i de les seves funcions. El 18 d'abril de 1940, per tal de reafirmar la seva figura, segons Casanovas, i garantir la seva continuïtat com a president de la Generalitat, «el president Companys decidí de constituir un Consell que tingués un caràcter més aviat representatiu des d'un punt de vista "intel·lectual", que polític o executiu».²⁸⁴ Havia estat creat el 18 d'abril de 1940 i en formaven part Pompeu Fabra, Santiago Pi i Sunyer, Josep Pous i Pagès, Antoni Rovira i Virgili i Jaume Serra i Hünter. En la carta que Ramon Xuriguera envia a Casanovas el 22 d'abril, considera Xuriguera que una de les raons de la creació del Consell era tenir preparat una mena de Govern amb qui els actors internacionals poguessin dialogar en aquells moments. En canvi, en tot aquest tema el que Xuriguera no entenia era el paper de Tarradellas i Gassol.

Simultàniament, els serveis secrets francesos no deixaven de vigilar les activitats dels exiliats catalans de més alt nivell. Molts pocs dies després de la constitució d'aquest Consell, aquests serveis secrets donaven compte de la reunió tinguda el 2 de maig de 1940

283 Per aquest afer he consultat dos articles cadascun d'ells centrat en una de les dues persones en conflicte. Així, en el cas de Puig i Ferrer: Oriol TEIXELL. «Una lletra de Joan Puig i Ferrer a Domènec Guansé». En referència a la visió des del punt de vista de Canyameres: Josep CAMPS I ARBÓS. «Apunts per a una lectura del diari íntim de Ferran Canyameres». També: Gusta ERILL. *Ferran Canyameres. Entre la memòria i l'oblit*, p. 160 i ss.

284 Joan CASANOVAS. *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*, p. 311-312.

entre Companys, Ventura Gassol i antigues personalitats d'Esquerra Republicana i d'Acció Catalana en dies previs.²⁸⁵

10.3. Perspectives d'extradició

Amb la derrota francesa del maig-juny de 1940 davant les forces alemanyes, l'exili català a París hagué de buscar un nou refugi. En el dietari d'Artur Bladé de 6 de juliol de 1940, l'autor comentava l'arribada a Montpeller de Martí Rouret, el dia anterior. fugint de París:

*«D'altres personalitats catalanes (Nicolau d'Oliver, Ventura Gassol, Antoni M. Sbert, Tarradellas) van poder sortir de París in extremis i només amb la roba que duïen al damunt. Diuen també que han pogut arribar a Vichy, on s'ha constituït el nou govern francès. De qui no se sap res és del president de Laietana Office, Lluís Companys.»*²⁸⁶

Però aquesta marxa al sud, a la zona que constituïa l'anomenada França lliure, o més pròpiament, la França pétainista amb capital a Vichy, no era tampoc garantia absoluta de seguretat, tenint en compte les gestions que el Govern franquista espanyol estava duent a terme. El 27 d'agost de 1940 el ministre Ramón Serrano Suñer, en aquell moment una de les figures més rellevants del «règim», lliurava a l'ambaixador francès a Madrid una llista amb 636 noms, als quals calia impedir que marxessin de França. Aquesta era ja la tercera llista que es passava a les autoritats de Vichy, ja que prèviament, l'1 de juliol, el ministre de Justícia Esteban de Bilbao n'havia lliurat una i el 12 d'agost Serrano Suñer una segona amb 210 noms. Aquesta segona llista era traslladada en còpia a l'ambaixada alemanya a Madrid.²⁸⁷

285 Mercè MORALES. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*, p. 92 nota 259.

286 Artur BLADÉ. *L'exiliada*, p. 333.

287 Mercè MORALES. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*, p. 139.

Lausana, 1943

Ventura Gassol, Josep Tarradellas i Carles Martí i Feced a les portes de l'Hotel Georgette on s'hostatjaren durant els dos anys del seu exili a Suïssa.

AMTM

Encara que no al cent per cent, aquestes pressions diplomàtiques havien de sortir efecte. Només cal recordar el cas de Lluís Companys, el president màrtir, o el de Joan Peiró. El 10 de desembre de 1940 es practicava la detenció de dinou dirigents republicans espanyols, entre els quals Josep Tarradellas, Ventura Gassol i Manuel Portela Valladares, a Marsella, mentre preparaven l'evacuació que s'havia de fer amb el Wagram rumb a Mèxic. Es va detectar la valisa de la legació de Mèxic, del que era portador l'agregat militar, coronel Alamillos, en la qual els republicans havien dipositat, presumptament, quaranta milions de francs. Gassol i Tarradellas van sortir als pocs dies per mediació de l'ambaixador mexicà, que estava a Marsella.²⁸⁸

El 1941 van continuar arribant peticions d'extradició de polítics catalans. Aquest mateix any, els fills i la dona de Gassol havien pogut embarcar amb destí Mèxic, de manera que no assistiren al seu procés de detenció, empresonament i posterior desestimació d'aquesta petició. Però anem a pams.

El 3 de maig de 1941 van arribar al Govern de Pétain diverses peticions d'extradició de polítics, entre els quals Tarradellas i Ventura Gassol als que s'involucrava en la gestió de diners republicans, un com a conseller de Finances i l'altre com a tenedor de la Generalitat. Cal entendre que una part de la voluntat persecutòria del govern franquista tenia el seu origen en la voluntat de recuperar els fons de la República. Així a les llistes hi havia administradors de recursos de la JARE com Eduard Ragasol, Jaume Aiguader i Frederica Montseny, entre d'altres.²⁸⁹

Resultava significatiu que s'adrecés una petició d'extradició contra Gassol, una persona que després del cop d'estat del 1936 s'havia distingit per la seva tasca en organitzar el salvament de nombroses persones perseguides per extremistes i incontrolats. Després de passar tres mesos en una presó a Ais de Provença, a la França lliure, el tribunal hagué d'escoltar el testimoni del bisbe de Tarragona, cardenal Francesc Vidal i Barraquer, a qui Gassol havia contribuït a salvar la vida.

288 Ibidem, p. 155-157.

289 Ibidem, p. 148.

La detenció de Ventura Gassol va tenir lloc a començaments d'agost per una demanda d'extradició del Govern franquista, ensems amb Josep Tarradellas.²⁹⁰ En la vista per a determinar l'acceptació, o no, de la petició d'extradició, l'advocat de Gassol va donar lectura del testimoniatge escrit enviat des de Suïssa per Vidal i Barraquer. A més, l'antic president del Parlament de Catalunya, Joan Casanovas, havia mantingut al llarg del temps una bona relació amb determinats mitjans francesos:

«Casanovas posà tota la seva influència —fins on podia arribar— per treure dels camps de concentració el major nombre de catalans possible. I en ocasió d'haver estat detinguts Josep Tarradellas i Ventura Gassol l'any 1941, dels quals les autoritats franquistes demanaven l'extradició, Casanovas mogué totes les seves influències per obtenir-ne la llibertat. [...] El fet és que, després del seu alliberament, Gassol i Tarradellas adreçaren a Casanovas, des de Saint-Raphaël i amb data 21/9/41, un telegrama prou indicatiu redactat amb els següents termes: "Remerciements et souvenirs émus".»²⁹¹

El 15 de setembre de 1941 havien estat posats en llibertat per sentència del tribunal d'Ais de Provença.

Aquesta estada a la presó, i molt especialment el fet d'haver estat a punt de ser extradit, va marcar Gassol. El 30 de desembre de 1941 escrivia una llarga carta a Joan Alavedra, en la que quedava palesa la seva angoixa personal, el nou rumb que, al seu entendre, calia donar a la seva vida arran de la traumàtica detenció i el judici posterior. La seva carta comença, sobtadament, amb una confessió i una descripció del que ha de ser aquesta lletra:

«Estimat i enyorat Alavedra: fa temps que vull escriure't i el voler-te fer una lletra d'aquelles que ja saps que m'agrada fer-te, massa poc sovint, ha estat la causa del meu silenci. I deia, massa poc sovint, perquè jo crec

290 Manuel CASTELLET; Rosa Anna FELIP. *La No-extradició de Ventura Gassol*.

291 Joan CASANOVAS I CUBERTA. *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*, p. 392-394.

Gstaad, 1945

Ventura Gassol, Lucie Wild i Aurora Bertrana amb altres personalitats.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

que de lletres d'aquestes, en les quals un s'aboca una mica, ens hauríem d'adreçar més. No ho dic tan sols per la importància que tenen per a fixar els nostres estats d'ànim en aquells moments, sinó per les que tenen també en sentit de confessió i del bé que tota confessió es segueix sempre. [...]

En la teva lletra que m'escrigueres, en retornar jo d'Aix, em deies coses, belles coses que jo volia comentar-te a fons. [...] Però he passat tantes coses i el meu esperit ha estat tan tempestejat, que això ha fet que no hagi trobat aquell moment de calma i de repòs interior que cal per a parlar, com jo et vull parlar d'aquests problemes d'ordre espiritual, avui, els únics que m'interessin.»²⁹²

Fa recordatori a Alavedra dels sonets que li havia enviat, i posa per davant de tot el seu criteri sobre la funció del poeta, qui té el deure d'embellir i d'enlairar tot el que toca. Tot i així, no podia deixar de fer referència a l'estada a la presó, on havia escrit noves poesies:

«De totes maneres pels 4 sonets que tens de mi ja pots endevinar-ne una part. Em refereixo als tres fets a Aix dedicats a Catalunya i al quart dedicat a la meua Esperança i als meus fills, el dia que s'embarcaren. En els primers hi veuràs, per antítesi, una bona part de les souffrances passades. I dic per antítesi perquè no vaig voler tacar la meua ploma amb misèries i coses negatives i sobretot amb paraules poc belles i vaig escollir el camí de dir-les cantant la cosa contrària a la que sofriem. Per això en el primer canto tot que s'oposa a la sòrdida presó, en el segon a la fètida i en el tercer a l'eixorca.»²⁹³

També en aquesta carta fa referència a la possibilitat d'escriure les seves memòries, un projecte que, segons afirma, algunes persones li han suggerit. Gassol també manifesta que, sobre ell, només vol que quedi com a rastre escrit els seus poemes:

«L'única cosa que espero deixar escrita, en aquest sentit, si Déu em dona temps, és la part de la meua vida que es refereix a l'època que vaig acompanyar el President Macià a l'exili. Aquest deure sí que el tinc per a fixar coses que només vaig poder veure jo. Les altres ja les ha vist tothom que ha tingut ulls i n'ha volgut veure.»²⁹⁴

A França, i en unes circumstàncies tan especials, Ventura Gassol intenta moure tots els fils possibles per tal d'aconseguir la sortida del país; s'havia salvat de ser extradit, però res li garantia que aquest fet es pogués repetir sempre. Josep Tarradellas dona compte en nota del 16 d'abril de 1942, de l'entrevista mantinguda per Gassol amb Charles Maurras:

«Aquesta nit ha arribat de Lió en Ventura i m'ha explicat la seva entrevista amb Charles Maurras. Ha estat ben rebut, però creu que farà poc o res per tal d'aconseguir la seva sortida. Ventura s'ha compromès a no fer més política. Aquesta promesa escrita ha estat indispensable per tal que l'altre faci una gestió prop de Lequerica i el Ministeri de l'Interior. Jo crec, malgrat la promesa i totes les claudicacions que pogués fer, que no serviran per a res i que, per tant, per aquest conducte no obtindrà allò que es proposa.»²⁹⁵

Durant el maig, l'activitat de Gassol a la recerca de vies d'escapament continuava. Tarradellas parla novament amb ell que continua intentant resoldre els problemes per a poder embarcar. Gassol pensa que només podrà marxar si algú fes alguna gestió a favor seu. Fins i tot li ha dit que «*havia enviat una carta al Marechal, que acompanyava un sonet a ell dedicat, i que a la carta li deia que ho feia portat per l'admiració que sent per la seva persona i per l'obra que realitza*».²⁹⁶ Una secretària del gabinet del Marechal Pétain contestarà la carta, en un sobre adreçat a «*mademoiselle Ventura*

294 Ibidem.

295 Carles SANTACANA. *Josep Tarradellas. L'Exili 1 (1939-1954)*, p. 438.

296 Ibidem, p. 440.

292 ANC-Fons Ventura Gassol. ANC1-825-T-190.

293 Ibidem.

Lausana, 1945

Ventura Gassol
en una intervenció pública
amb motiu de la fi
de la Segona
Guerra Mundial.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

Gasso!» amb una fotografia del cap de l'Estat francès i uns mots d'agraïment pel sonet. Són, en definitiva, accions d'una persona que veu en seriós perill la vida i que, per tant, s'agafa a un clau roent.

En un altre ordre de coses, el 5 de juliol de 1942, dos dies abans de la mort de Joan Casanovas, van avisar Tarradellas del delicat estat de l'expresident del Parlament català. Josep Tarradellas:

«[...] vingué immediatament a Valràs, acompanyat de Ventura Gassol. Arribaren a temps, encara, de trobar-lo amb coneixement i les seves darreres paraules per a saludar-los, abans de caure en coma, foren: "Hola, Terra", com l'anomenava sempre amicalment.»²⁹⁷

10.4. Exili a Suïssa

Ventura Gassol es trobava a Suïssa, si més no, des de juny de 1942. A començaments d'any li havia estat rebutjada una primera petició d'asil, i el 25 de juny insistia en aquesta demanda. La Banque Hans Seligmann-Schürch & Co de Basilea, es declarava disposada a atendre les necessitats de la seva estada a Suïssa, dipositant com a garantia 10.000 francs. Els peticionaris del nou permís de residència manifestaven que la situació de Gassol en cas de no ser acceptat, esdevenia especialment crítica davant l'ocupació total de França, i des d'aquí la seva possible extradició a Espanya.

Gassol surt momentàniament de Suïssa per recollir i acompanyar en la seva entrada al país a Carles Martí i Feced i Josep Tarradellas. El 21 de novembre de 1942, tots tres entren a Suïssa. Després de canviar de tren, arriben a Martigny, on són interrogats per la policia i són destinats a un camp d'internament. En realitat, res a veure amb els camps de concentració que recordaven de França. Es tractava d'una vila, no gaire gran, i l'única nota que donava a entendre que es tractava d'un camp era el soldat de la porta. L'únic soldat. A les quatre de la tarda ja són autoritzats per poder anar a un hotel i no romandre al camp.

²⁹⁷ Joan CASANOVAS I CUBERTA. *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*, p. 402.

La seva entrada a Suïssa havia estat per la frontera de Saint-Gingolph. Sembla que Ventura Gassol viatjava amb Carles Martí i Feced i Josep Tarradellas o els estava esperant, i serà qui parla amb l'agent de la duana. «*l'amic Ventura li diu unes amables paraules que les contesta dient-nos que estiguéssim tranquils, car res haviem de témer*».²⁹⁸

Un mes més tard, el 21 de desembre Tarradellas compareixia davant el ministeri públic federal suís, a Lausana, i manifesta que la seva dona i la seva mare tenen a la Société de Banques Suisse, a Ginebra, un compte amb una suma d'entre 35.000 i 40.000 francs, de la que en pot disposar. Es fa responsable d'assegurar l'existència dels seus acompanyants Carles Martí i Feced i Ventura Gassol, mentre romanguin al país.²⁹⁹

El 3 de setembre de 1944 Ventura Gassol enviava una carta a Josep Tarradellas, en la que li transmetia records de la Lucia i el felicitava per l'orientació que li està donat al partit «*la més justa i la més digna*»,³⁰⁰ i poc més tard, el 22 d'octubre de 1944, envia, des de Lausana, un nou escrit a Josep Tarradellas. En aquest cas, li preguntava si el Front Nacional del que parlen al migdia de França és cosa seriosa. Demanava la seva opinió i que traslladi al president Josep Irla la seva disponibilitat per a l'organisme que es pugui crear.³⁰¹

Aquest darrer apuntament permet situar determinades afirmacions en el seu context. Certament, el 1942, Gassol havia deixat per escrit el seu compromís d'abandonar la política; de fet, era una condició sine qua non per a poder evitar l'extradició a Espanya. El cert, però, és que va ser una declaració que cal situar en un moment de màxima tensió personal, on la pròpia vida perillava. Amb l'escrit anterior sembla evident que, el 1944, Gassol encara es veia com un polític en actiu. Aquesta situació variarà, com veurem més endavant, a partir del 1946; no avancem, però, esdeveniments.

²⁹⁸ Carles SANTACANA. *Josep Tarradellas. L'Exili 1 (1939-1954)*, p. 441.

²⁹⁹ AMTM. DON SUI-C001_E001_D003_P003.

³⁰⁰ AMTM. C793_E001_C008-C009.

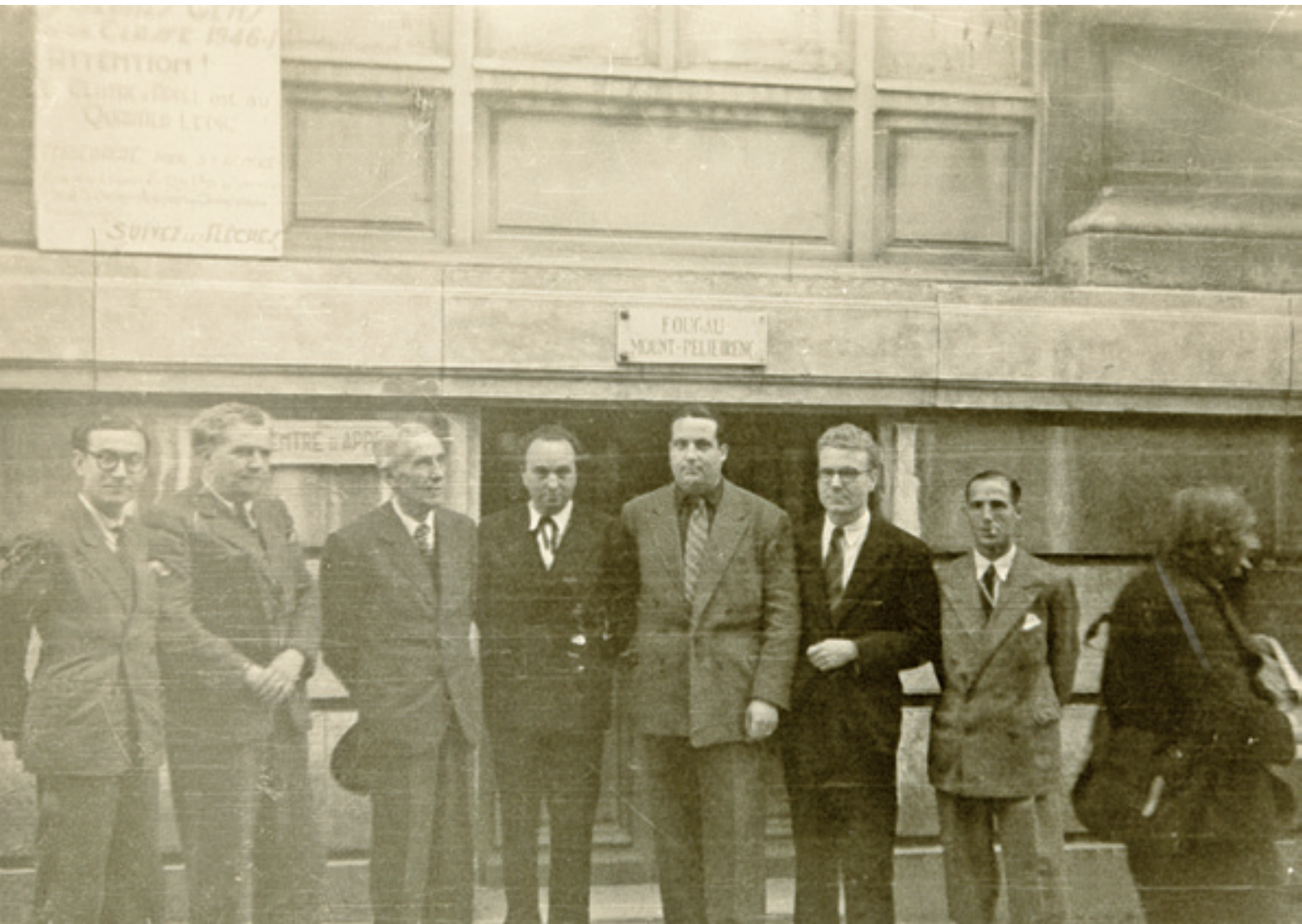
³⁰¹ AMTM. C793_E001_C009_P001.

Montpeller, 19 de maig de 1946

Devant el Fougau Mount-Pelieirenc, una entitat cultural occitanista.

D'esquerra a dreta: Antoni Nogués, Peire Azema, Pompeu Fabra,
Ventura Gassol, x, Heribert Barrera i x.

ANC-FONS HERIBERT BARRERA

La llunyania en què Gassol vivia de la família, diem que llunyania física però també espiritual, va fer que s'assabentés de la mort de l'Esperança el 30 de juliol de 1944, mercès a un telegrama enviat a Tarradellas per Artemi Aiguader, Josep Andreu i Abelló i Miquel Santaló. Segons el telegrama, la mort d'Esperança Galofré, havia estat causada per un atac d'apoplexia, i donava garanties sobre la cura dels fills, Abel i Albert.³⁰²

Carles Cardó escrivia a Gassol el 9 d'agost de 1944 per oferir-li el condol davant la mort d'Esperança. Comença per dir-li que sempre l'ha estimat, a desgrat de les seves desviacions, més aparents que reals:

«Has de veure en el traspàs de l'Esperança la realització d'aquell signi diví. Si tu haguessis mort abans que ella —i ja has vist amb quina providència quasi miraculosa Déu te n'ha deslliurat— el teu conflicte hauria estat molt més difícil de resoldre (Impossible, no ho és mai). Ara, en canvi, Déu t'invita a aprofitar la tribulació per a posar-te en ordre envers Ell i envers la seva Església per a recomençar amb fervor acrescenda la vida sacramental des de tants anys abandonada.»³⁰³

Carles Cardó, en el llenguatge propi del sacerdoci, no fa més que palesar un fet: Gassol feia temps que hi convivia amb Lucie Wilde, una vídua francesa que havia conegut a Suïssa. Cal tenir present que seria una situació des d'un punt de vista religiós, estranya; no havia arribat a contreure matrimoni amb l'Esperança, tot i que era la dona amb qui havia conviscut i la mare dels seus fills, de manera que estrictament parlant, el viure amb una altra dona no era adulteri, però s'assemblava molt.

Amb la mort de l'Esperança li quedava oberta la via del matrimoni amb la Lucie, per via religiosa, arreglant «a ulls de Déu» una relació «de pecat».

El 4 de gener de 1945, Ventura Gassol escriu a Tarradellas. En aquesta carta, felicita novament el seu amic pels acords del partit i afegeix «També pots estar or-

gullós d'arribar a constituir aquesta Solidaritat Catalana. Bon nom! No em sorprèn gota que els del PSUC no hi siguin. Com tu, crec que el dia que tots els antifeixistes espanyols estiguessin units, oferint així una garantia d'ordre, les coses anirien molt més de pressa». Respecte a l'organisme que Josep Irla volia formar, assenyala que «no sabia res d'aquest consell que, com em dius, anava a crear el President Irla».³⁰⁴

Enmig de les activitats de reconstitució de l'exili polític en noves plataformes d'acció, el 19 de maig de 1945, escriu novament a Tarradellas. Li dona compte d'un cablegrama rebut de Xile, datat el 20 d'abril de 1945, signat per Carles Duran: Informaven de la constitució de Solidaritat Catalana, i de l'adhesió a Josep Irla i Josep Tarradellas. Alhora, demanaven instruccions urgents per com procedir en el futur immediat.³⁰⁵

En aquest procés de reconstitució de l'exili català, els fets esdevinguts durant la República i la Generalitat, van marcar les relacions entre les persones, com no podia ser altrament. Encara recents els enfrontaments ideològics, Josep Tarradellas ha d'alertar Gassol. El 14 d'agost de 1945, el que havia estat company d'exili i persecució, escrivia:

«[...] avui em permeto insistir-te sobre les coses d'ordre polític que en diferents ocasions t'en parlat el Canonge Cardó i En Carbonell. Atenció Ventura, no et deixis portar ni un sol moment per sentiments d'amistat ni vulguis que l'adulació faci canviar la teva personalitat política ben definida i ben clara en la política de casa nostra.

[...] No vulguis oblidar en cap moment que molts d'aquests que ara et troben tantes i tantes qualitats, són els mateixos que a Catalunya t'han combatut d'una manera violenta. Recordat de les campanyes contra teu de la Veu, El Matí, Dic, etc. etc. Pensa que molts d'ells donada la seva mentalitat són capaços de tornar-hi el primer dia que puguin sense tenir ni un sol moment en compte tot el que ara et puguin dir.»³⁰⁶

304 AMTM. C793_E001_C015_P002.

305 AMTM. C793_E001_C019_P002.

306 AMTM. C793_E001_C021_P001.

302 AMTM. C793_E001_007_P001.

303 ANC 04.02.1.1134 Capsa 15.

LA FAM I LA MISERIA
SON LES VICTORIES
QUE FRANCO HA IMPOSAT
ALS POBLES D'ESPANYA

"L'EMIGRANT" de XILE

"L'EMIGRANT" de XILE.

Wiley, N. Y.

A black and white portrait of a man with dark hair, wearing a suit and tie. He is looking down and to the right. The image is grainy and has a high-contrast, almost stencil-like quality.

Figure 1. The effect of the number of trials on the number of correct responses. The number of correct responses was significantly higher than the number of incorrect responses in all cases.

(Hem genat les adreces completes per a facilitar la trobada de
 ex-particulars i familiars que s'han sotmès a l'acció d'EI, E, de C, a
 la pràctica d'eliminar als seus arxius).

En aquesta mateixa lletra, continuava en les seves consideracions polítiques sobre els homes lligats al catalanisme conservador, i afirmava que:

«[...] si Catalunya vol recobrar la seva llibertat, solament podra fer-ho si a Espanya existeix la República, no puc creure que la Monarquia pugui fer res absolutament que com a nacionalistes que són ens pugui satisfer. Recorda't tota l'actuació de la Lliga durant prop de 30 anys, que malgrat la força que aquesta representava i la gran estima en que Espanya tenia dels seus principals dirigents no aconseguí mai res per el nostre poble.»³⁰⁷

La seva relació amb els seus fills, Abel i Albert, a Mèxic, ara ja sense la mare, es podria dir que no la portava Gassol com li hauria agradat a Tarradellas. El 3 de febrer de 1946, Gassol ha de respondre una carta prèvia de Tarradellas, en la que li manifesta el seu malestar per la situació dels fills a Mèxic, que considera a prop de la indigència i sembla que descuidats del pare. Gassol escriu que:

«Molt i molt t'agraeixo les teves lletres amb les quals m'has fet arribar les dels meus estimats fills. Ja els he respost i ja et parlaré del que penso fer, tot i esperant demanar-te consell en aquestes coses com en tantes altres que he de resoldre.»³⁰⁸

I un dels serrells que Gassol ha de resoldre és la comunicació als fills del seu estat sentimental, la seva relació amb la Lucie, que, pel que sembla, ja estaria encaminada cap al matrimoni. El 20 d'agost de 1946 consultava a Tarradellas la conveniència o no d'anunciar la seva voluntat de casar-se als seus fills mitjançant Dalmau Costa, o bé si seria millor que anés ell directament a Mèxic per tal de dir-los-ho. Ell encara romania a Suïssa.

10.5. El retorn a França

El setembre de 1946 comença els preparatius per a tornar a Les Sablons. Amb aquest objectiu havia encarregat un pressupost de reformes a fer a Pierre Houdin, «architecte des monuments historiques», que li'l fa arribar el 10 de setembre de 1946, amb un import total de 358.500 francs.³⁰⁹

Glòria Bulbena ens ha deixat una descripció de la finca, en una data que hem de situar sobre el 1960:

«Les Sablons és un petit château dins el departament de l'Indre et Loire, amb estables per a cavalls i vaques... i abundància de coloms. Tenen plantacions d'espàrrecs, un gran jardí plantat només d'herbes aromàtiques i la Verge de Montserrat al mig, voltada d'espígol i romaní. També posseeix un assortit celler. En el despatx d'en Gassol, presidit per la Moreneta, també hi ha... un Buda, al qual s'adreça quan està nerviós i "vol dir quatre fàstics".

[...]

Anàvem a oir missa a l'església de Sainte-Madeleine, del poble d'Agay, cerimònia en la que ajudava, fent d'"escolanet", en Gassol, de gran esperit religiós.»³¹⁰

També tenim una imatge que ens ha llegat Joan Triadú:

«Vivia a la Turena, no gaire lluny d'on vivia Josep Tarradellas, en una casa que es deia Les Sablons, enmig de la plana, en l'horitzó de la qual es veia la punxa del campanar de la catedral de Notre-Dame de Chartres.»³¹¹

El 4 d'octubre, pocs dies abans d'abandonar Suïssa, Gassol escriu des de la Pension Georgette de Lausana al cap de la «Police Cantonale des Étrangers» per tal d'agrair l'hospitalitat rebuda per les autoritats durant la seva estada al país, en la seva condició de refugiat

309 ANC1-165-4-1-1-120.

310 Glòria BULBENA. *Barcelona. Trossos de vida i records de l'ahir*, p. 241.

311 Joan TRIADÚ. *Memòries d'un segle d'or*, p. 58.

307 AMTM. C793_E001_C021_P002.

308 AMTM. C793_E001_C030_P001.

Mèxic DF, febrer - març de 1949

Dinar en honor de Ventura Gassol, de visita a Mèxic.

D'esquerra a dreta: Lluís Nicolau d'Olwer, Lucie Wilde, Ventura Gassol, Beatriz Escobar, Joan Moles, Maria Dolors Bargalló i Ramon Fernàndez.

En primer terme, Dolors Cortés, Francesc Ferrer i Lluís Ferrer.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

polític. Alhora demana que li modifiquin l'estatus de «réfugié politique» pel de «tolérance de séjour». Insisteix en el fet que es mantindrà al marge de la política per a dedicar-se només a les seves activitats literàries i demana permís per a publicar les seves obres a Suïssa.³¹²

Poc després d'aquesta carta, el 10 d'octubre, Ventura Gassol s'establí a Les Sablons. Amb caràcter previ, i durant l'estiu, Gassol havia contactat reiteradament amb Joan Puig i Ferrer. Aquest havia estat vivint a Les Sablons i, en aquell moment, hi romania en companyia dels seus i li feia «peresa» marxar. Finalment, sabem que el 3 de novembre de 1946 Puig i Ferrer i els seus ja estaven instal·lats a París, a la rue Coulaincourt, al bohemí barri de Montmartre.

Segons el biògraf de Gassol, Eufemià Fort, en aquestes dates, tardor de 1946:

«Quan Gassol tornà a Les Sablons ja havia resolt de no dedicar-se més a la política. No va renegar de la seva condició d'exiliat polític; però li semblà que la seva participació activa no era d'utilitat. Encara era a Lausana que s'assabentà de la convocatòria que el cridava a reunir-se el 7 de novembre de 1945 com a diputat al Parlament de la República a la ciutat de Mèxic, on no comparegué. En canvi, el 1948 prenia part en l'Ofrena a París, una miscel·lània de gairebé un centenar d'escriptors i d'una quarantena d'artistes que homenatjaren "la més acollidora de les capitals"»»³¹³

El 27 de gener de 1947 tenen lloc dos fets complementaris. Per una banda, hi ha una nota de la Policia d'estrangers de Lausana al cap de la policia del Departament Federal de Justícia i Policia, a Berna, per tal que s'acordi lliurar a Gassol una autorització de «séjour régulière» fins el 31 de desembre de 1947. Jugava a favor de Gassol la imminència del seu matrimoni amb una «ressortissant suisse».³¹⁴

312 AMTM. DON SUI-C001_E008_D001_P0004.

313 Eufemià FORT. *Ventura Gassol. Un home de cor al servei de Catalunya*, p. 300.

314 AMTM. DON SUI-C001_E008_D013_P0001.

I, efectivament, el 27 de gener de 1947 contrau matrimoni amb Lucie. Hem trobat a l'ANC la comunicació de boda enviada a Joan Alavedra. Lucie Baatard i Ventura Gassol, comunicaven que la seva boda havia tingut lloc en la més estricta intimitat, a l'església del Sant Redemptor de Lausana. La benedicció nupcial havia estat donada per Carles Cardó, canonge de la catedral de Barcelona. Els testimonis foren Marc Pofilet, cònsol de França a Lausana i André Held, editor.³¹⁵

Cal fer notar que el cognom de la Lucie pot portar certes confusions, ja que fins ara sempre havien estat recollits el nom i cognoms de la Lucie com Lucie Wilde —nascuda Hugon—, si més no en les obres sobre Gassol. Tanmateix, a la partida de naixement de Ventura Gassol, en anotació al costat, assenyala el canvi d'estat de Gassol, el seu casament i el lloc, tal com apareixen reflectits a la comunicació de boda enviada als amics. En referir-se a l'esposa queda registrada com Lucie Paule Baatard.

En realitat, Lucie Paula Hugon es va casar dues vegades abans de contraure matrimoni amb Gassol. El primer matrimoni el va contraure el 8 de gener de 1921, a París, amb Alfred Edouard Wilde, i el 19 de setembre de 1931 contraia noves núpcies, també a París, en aquest cas amb Émile Gustave Baatard. Aquest segon cognom seria el que li correspondria legalment, en ser el del darrer matrimoni, si bé semblaria que en la seva vida privada preferia mantenir el cognom del primer marit.³¹⁶

Per altra banda, sembla que les comunicacions de l'enllaç no van arribar totes a temps; si més no, no és fins el 26 de març de 1947 que Antoni Rovira i Virgili contesta a Gassol i li comenta que ha rebut la participació de casament, al domicili de Perpinyà, però amb força retard.³¹⁷

Hem de pensar que Ventura Gassol va fer estades habituals, si més no durant un període, a Suïssa; en

315 ANC1-825-T-191.

316 AP. 1896 Naissances, 1. En aquest document, el cognom del seu primer marit es presta a confusió, ja que no seria capaç de dir si hi ha o no l'e final, que indicaria una diferència entre Wilde i Wild. Deixo com a cognom Wilde, seguint el llibre d'Eufemià Fort.

317 Antoni ROVIRA I VIRGILI. *Cartes de l'exili (1939-1949)*, p. 438.

**Saint-Martin-le-Beau,
circa 1950**

Ventura Gassol
al jardí de la seva casa
a Les Sablons.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

primer lloc, perquè si no, no tindria sentit la petició de canvi de la seva situació legal; per altra banda, encara rep en l'adreça suïssa comunicacions importants, quan des d'octubre havia de constar com a adreça Les Sablons. Així, a la relació d'inscrits a la Secció de Lletres de «Cultura Catalana», una associació d'intel·lectuals catalans amb seu a París, de data 31 de gener de 1947, figurava com a adreça de residència el número 3 de l'Avenue Georgette, de Lausana.³¹⁸

Però, com no, a l'exili continuaven les baralles entre catalans, un signe distintiu. Datats a 8 de febrer de 1947 hem trobat dos escrits en solidaritat amb Gassol arran dels atacs patits des de *Lluita*, òrgan del PSUC arran de la seva nominació com a representat del Casal de Catalunya de París en l'homenatge nacional a Pompeu Fabra, a fer el 13 de febrer de 1947. El primer el signa Josep Sans, delegat català al Consell de la Federació Mundial de la Joventut Democràtica (FMJD). Al següent document s'afegeixen en un nou escrit les JEREC del Sena, i el signa Miquel Nougués secretari del Comité Executiu de les JEREC.³¹⁹

El 18 de juliol de 1947 ingressava com a soci al Casal de Catalunya de París amb el número de soci 53, i a finals d'aquest any 1947, el 13 de desembre, confessava a Tarradellas: «*Ja veus com em recordo d'aquell capellà de Tarragona que no he ofegat ni ofegaré mai del tot en mi. I Déu me'l conservi!*»³²⁰

El 29 de febrer de 1948, Gassol es troba encara a França. Diem encara perquè aquest any visitarà Mèxic. El febrer, però, de França estant, intervé a un programa de la radiodifusió francesa dedicat a l'homenatge nacional a Pompeu Fabra, a Prada de Conflent. Rere el parlament de Gassol, intervé el Cor Nacional català, dirigit per Josep Fontbernat, entre les peces del qual estava Els Segadors.³²¹

En aquest 1948, el matrimoni viatja a Bèlgica; el butlletí del 19 d'abril de 1948, de la policia de la localitat de Saint-Josse-ten-Noode, recull l'entrada en aques-

ta localitat el 4 d'abril de 1948 de Ventura Gassol i de Lucie Paule Hugon, vídua d'Émile Baatard. Van donar com a residència en aquell moment Lausana, a l'avinguda Mon Repos 6, no sabríem dir si perquè la seva situació a França no estava encara totalment regularitzada. El cert és que disposaven en aquell moment d'un doble permís. Per una banda el consolat francès a Lausana els havia lliurat un salconduit —laisser-passer— del 22 de desembre de 1947 amb validesa fins el 31 de desembre de 1948. Per altra banda l'ambaixada belga a París els havia autoritzat a viatges d'un mes a comptar des de l'1 d'abril de 1948. Arribats a Bèlgica van passar a residir a l'Hotel Albert I, recordem les visites anteriors, de Saint-Josse-ten-Noode, amb un cost de 240 francs diaris. Segons Gassol volia sol·licitar un permís de residència indefinit, ja que tenia la voluntat d'escriure un llibre sobre Bèlgica. Manifestava posseir un compte amb un saldo d'uns 60.000 francs a la Société Hollandaise des Banques, a Brussel·les.³²²

Podem deduir que va disposar d'un permís de residència d'un any, a tenor de la documentació obrant a l'expedient belga, fins al 19 d'abril de 1949, però el 4 de desembre de 1948 abandonaven la població, amb destinació Mèxic.³²³

A finals de 1948 Ventura Gassol i la seva dona Lucie arriben al país asteca. Al seu número de gener-febrer de 1949, *La Humanitat* recollia aquesta visita. Segons descrivia la publicació, Gassol era portador d'una missió honorària del president Josep Irla. Havia estat rebut al port de Veracruz pels seus fills i pel president d'Esquerra Republicana a Mèxic Dalmau Costa i una nodrida comissió de la colònia de catalans exiliats en aquest país. Tot seguit, anaren a Fortín de las Flores, on Gassol aprofità per a saludar la poetessa xilena Gabriela Mistral. El 21 de desembre visitaven l'Orfeó Català de Mèxic, on l'exconseller era rebut pel president de l'entitat i membres de la Junta. Gassol fa un discurs, netament polític, on trasllada als assistents les salutacions del president Irla i els posa com a referent d'acti-

318 ANC1-165-9-4-4-6, Signatura antiga.

319 AMTM. C793_E001_C044_P001.

320 AMTM. C793_E001_C042.

321 Joan SAURET. *L'exili polític català*, p. 251.

322 RIB-AEB. Fons del Ministeri de Justícia. Expedient «Gassol, Ventura».

323 Ibídem.

Lausana,

11 de novembre de 1950

L'escriptor suís

Charles Ferdinand Ramuz

i el director

dels Cahiers du Sud

Jean Balard,

amb Ventura Gassol

durant la presentació

del seu llibre

Mirages.

(LA HUMANITAT)

tud a mantenir en aquelles dures circumstàncies la de Josep Tarradellas qui ajudat pels membres del Consell Executiu d'ERC, ha reorganitzat el partit assistit en la seva tasca per figures com Ramon Nogués i Biset, Carles Pi i Sunyer, Antoni Rovira i Virgili, Joan Sauret i Humbert Torres. Aquesta reorganització possibilita «*que la xarxa de la nostra organització a través dels departaments de tot França té una tensió i una sensibilitat i una comunió d'esperit que en fa un sol pensament i una sola voluntat*». ³²⁴ Finalment, Gassol rememora els que han estat pals de paller del projecte republicà:

«*I Així, mirant-te ara a tu, germà Dalmau Costa [...] veig l'Ombra dantoniana de l'enyorat Casanovas, president [...] del Parlament de Catalunya. I veient entre els assistents els fills de Francesc Macià veig la del gloriós President de la Catalunya, per ell renascuda i ja pressentida i anunciada a tot el món pel seu gest romàntic de Prats de Molló. I quan ara em trobo al teu costat, germà [Joan] Moles, revisc aquells moments d'esclat sentimental de Catalunya entorn del President Màrtir Lluís Companys, quan, arribant del Port de Santa Maria ell, i nosaltres de Cartagena, tu li feies costat i me'n feies a mi.*» ³²⁵

Gassol finalitza la seva intervenció amb un record dels anys de la República. Recorda que, durant un Congrés Internacional de Teosofia, ³²⁶ van rebre la visita del sacerdot hindú Jinarajadasa. Aquest, un cop va sentir la interpretació per part de l'Orfeó de Gràcia d'un conjunt de cançons populars catalanes va mantenir un diàleg amb Gassol. Després de saber que eren cançons d'autors catalans i assabentat per Gassol que Catalunya en aquells moment gaudia d'un règim d'autonomia atorgat per la República espanyola, va concloure: «*un poble que té cançons com aquesta, més tard o més d'hora, ha d'arribar a tenir la independència*». ³²⁷

El Nadal el passen a Mèxic, des d'on envien un telegrama a Tours, adreçat amb tota probabilitat a Tarradellas, per felicitar aquestes festes; per primera vegada en molt de temps, al costat del pare apareixen el nom dels fills, Abel i Albert, i també, com no, la Lucie. El 6 de març de 1949 se celebra un banquet de comiat al restaurant Majestic, amb la colònia catalana.

Posteriorment, en tornant de Mèxic, es domicilia ven novament a l'Hotel Albert I, de Saint-Josse-ten-Noode. Segons informe de 2 d'abril de 1949, aquesta residència a l'hotel li representava un cost diari de 180 francs. ³²⁸

324 *La Humanitat*, gener-febrer de 1949, p. 2.

325 *Ibidem*.

326 El 12è Congrés de la Federació Europea de Societats Teosòfiques Nacionals es va celebrar a Barcelona l'abril de 1934, al Palau de Projeccions de Montjuïc, cedit per l'Ajuntament.

327 *La Humanitat*, gener-febrer de 1949, p. 2.

328 RIB-AEB. Fons del Ministeri de Justícia. Expedient «Gassol, Ventura».

1950

Mirages, poema de Ventura Gassol en edició bilingüe francès-català i amb il·lustracions de René Creux.

N° d'enregistrement 54.020/ 9940

Bénéficiaire de la Convention de 1933
du 3-1945

Le Directeur de l'Office Français de Protection des Réfugiés et Apatrides

CERTIFIE

que M. **GASSOL ROVIRA Ventura**
demeurant à **ST. MARTIN LE BEAU (I. & L.)**
né (e) le **6 OCTOBRE 1893**
à **SELVA DEL CAMPO (Tarragone)**
fils (elle) de **Ventura**
et de **Ursula**
est réfugié (e) **Espagnol**
et qu'il (elle) est placé (e) sous la protection juridique et administrative de l'OFFICE.

Ce CERTIFICAT est valable
du **2/7/1959** au **1er/7/1962**
Paris, le **2 Juillet 1959**
Le Directeur.

Signature du titulaire

Nota. — Ce document ne dispense pas son titulaire de la carte de séjour.

2 de juliol de 1959

Certificat de refugiat a França de Ventura Gassol, que calia renovar cada tres anys.

OFBRA

En aquestes dates, la Sureté de l'État del Ministeri belga de la Defensa Nacional, encarrega un informe sobre Gassol i la seva dona, la Lucie, acabats d'ingressar. Pretenia saber fins a quin punt Gassol podia representar un perill o un trasbals per a la tranquil·litat de Bèlgica. Es demanava dels investigadors informació de les seves activitats i si, realment, el seu interès en retornar a Bèlgica raïa en la voluntat d'escriure una obra sobre el país.

Cal dir, com a detall curiós, que l'informe treu una bona pila d'anys a Gassol, ja que indica com a data de naixement el 5 d'octubre de 1909 —recordem que havia nascut el 6 d'octubre de 1893, 16 anys abans. Més enllà de l'anècdota, l'informe conclou que Gassol, en cap cas, podia representar un perill per a l'Estat belga. Aquesta manca de perillositat no treu que Gassol sigui definit com a personatge, comunament considerat «*âme spirituelle du mouvement separatiste catalan*».

Des del 1950, la figura de Gassol es dilueix en el que seria un allunyament de la política, i sobretot, i potser més important, de les relacions amb altres membres de l'exili. Tancat en si mateix, i en la persona més propera, la Lucie, les referències que ens dona el seu amic més íntim i constant, Josep Tarradellas, marquen implacablement aquest canvi. El 10 de març de 1950, assenyala:

«Gassol i Lucie han vingut a prendre el te i a dir-nos a reveure, car demà marxen a París. [...] Ventura, en uns moments que hem quedat sols, m'ha parlat de la seva situació pel que fa referència als Sablons, ja que encara no ha pogut fer el transfer. Quan estàvem parlant d'això, ha entrat ella i, amb to de continguda violència, li ha dit que era urgent que ho arreglés. En Ventura, i m'ha estranyat, ha contestat un xic picat que no ho volia fer, almenys ara per ara. Ha dit que mai havia pagat els impostos del reventu que cal declarar abans del dia 15 i que aquest any tampoc faria la declaració. M'he permès fer-li algunes reflexions de la seva anormal situació i ella ha intervingut tot seguit dient coses que m'han demostrat que de Ventura solament li interessen els diners. Em sembla impossible com aquest ha arribat tan avall.»³²⁹

I dos mesos més tard, el 2 de maig de 1950, Tarradellas deixa aquesta anotació:

«Hem tingut dos dies amb M.B. (Martínez Barrio). Molt gentil. Hem anat a dinar a casa en Ventura. Quina pena. Com és possible que un home pugui caure tan avall! La seva dona, més val que no ho recordi. Tant a l'Antònia com a mi ens queia la cara de vergonya. Fa la sensació que M.B. ha tret una impressió molt dolenta de tots dos. Ventura està en un pla de cinisme i de nou ric que fa escriure.»³³⁰

No són, en absolut, pinzellades agradables d'una persona que havia estat tan i tan protagonista, des del despreniment personal, de la història del nostre país,

329 Ibidem, p. 466.

330 Carles SANTACANA. Josep Tarradellas. L'Exili I (1939-1954), p. 477.

Queden encara, en la memòria de Gassol, el record del període gloriós de lluites i esperances. Des de Brussel·les, el 21 de gener de 1951, en lletra enviada a Tarradellas, novament, feia enyor dels temps passats:

«Estimat Josep, t'escric des d'aquest hôtel per a mi tan ple de records.

Malgrat tot per als homes d'acció i de lluita, els millors temps són els heroics. El somni d'allò que volem assolir, sovint, gairebé sempre, és més pur i més ardent que la mateixa realitat. I en els casos tràgics, com el nostre, quan aquesta realitat l'hem vist esclatar a les nostres mans i espellar-se als nostres dits, l'únic que ens resta a fer és d'esforçar-nos a reviure aquell somni i a retrobar-ne tota la fe i a sotjar, ben desperts, el moment de tornar a realitzar-lo o de preparar-ne els camins si són els nostres fills els que ho han de fer.»³³¹

Una carta aquesta anterior, que no podem en cap cas considerar representativa del que era el devenir polític i personal de Gassol en aquests moments. De fet, només tres dies més tard, en carta de Tarradellas, descobrim que les relacions entre ambdós eren, si més no, tibants. Sembla que el 23 de gener de 1951 hi havia hagut entre els interlocutors una conversa telefònica molt desagradable; el 24 de gener Tarradellas li envia una carta que en fa referència:

«Crec que per raó que tinguessis, no calia posar-te tant nerviós, ni cridar tant i em sembla que no haguera estat res d'extraordinari de pensar que no soc mereixedor, ni molt menys, de la manera ni del to en que ho has fet. Soc un amic teu i tal vegada l'únic que et queda. [...] m'ha fet l'efecte que els teus sentiments, tot d'un cop, havien esdevingut com els d'aquelles persones que viuen amb la constant desconfiança i amb la preocupació malaltissa de la seva gasiveria incapaços de res comprendre, si no es en allò que els porta un plaer per a ells. [...]

Amic Ventura, tens la sort o la desgracia de viure deslligat del món en que tots nosaltres vivim i no com-

331 AMTM. C793_E002_C064_P001.

Ginebra, 29 de desembre de 1959

Ventura Gassol tocant l'harmonica amb la seva dona Lucie en una vetllada del personal a l'Hôtel Touring-Balance.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

*prens moltes coses, però malgrat això, crec que ets prou intel·ligent per a comprendre que ni els teus discursos ni els teus crítics, com els d'aquesta nit, em faran modificar ni la meua conducta, ni els meus sentiments, ni cap dels meus deures.»*³³²

Aquest escrit de Tarradellas resulta definitiu per a comprendre quina era, en aquell moment, l'actitud vital de Gassol. Si l'exili va afectar totes les persones que el van patir, en el cas del poeta de la Selva del Camp l'afectació havia estat total. Bona part del que havia estat la seva lluita romania en un passat inassolible, en el producte d'una mena de somni de joventut i maduresa del que l'havia desvetllat, ja no el final de la guerra, ans la guerra mateixa.

Condemnat a la fugida primer, quan la seva estada a la França ocupada implicava una espasa de Damocles sobre el seu cap, amb el risc de l'extradició a l'Espanya franquista i, amb tota seguretat, el seu assassinat un cop extradit, la seva va ser una lluita de supervivència en la que va deixar, ja no bous i esvelles, també el bagatge de compromisos polítics i personals.

Arribats els anys 1950, Gassol continuava sent una peça destacada de l'exili, però més per la seva significació passada, que per la seva activitat present. El seu matrimoni amb Lucie Baatard l'ancorà a la realitat més prosaica, i com diria Tarradellas, més gasiva; no hi havia res més enllà de la bombolla en la que Gassol s'instal·laria a partir d'aquell moment. Només un parell de notes sobre aquest període ens permet copsar la magnitud d'aquest canvi.

El 21 d'abril de 1954, Tarradellas era nomenat conseller primer de la Generalitat de Catalunya, en decret signat per l'aleshores president, Josep Irla. El 5 d'agost, a l'ambaixada del Govern republicà espanyol a Mèxic, tenia lloc l'elecció de Tarradellas com a president de la Generalitat; Gassol era escollit president del Parlament. Tanmateix, havia cablegrafiat indicant que «*renunciava irrevocablement per causes que un dia s'escatiran*».³³³ El seu lloc l'ocuparia el vicepresi-

dent primer, Francesc Farreras i Duran. El 31 de juliol de 1954, Gassol havia enviat un telegrama a Tarradellas: «*Assabentant-me oficiosament que diputats catalans volen elegirme president Parlament Catalunya cuito comunicar-vos declinaré irrevocablement aquest honor per raons que no crec oportú escatir ara*».³³⁴

Però no es tractava, només, de la representació oficial; el setembre de 1955, a proposta del nou secretari general d'Esquerra Republicana, Joan Sauret, era cooptat membre de Consell Executiu del partit.³³⁵ Malgrat acceptar el càrrec, mai no va assistir a cap reunió.

L'any següent, 1956, assistia a l'enterrament de Lluís Companys i Micó, el fill del president.

Respecte a la situació de Gassol, hi ha elements que, sense modificar els grans trets de la seva biografia, ens desperten certs dubtes, com per exemple la seva relació legal amb Bèlgica. Hauria d'haver mantingut una relació estreta amb aquest país, ja que el 18 de març de 1954, Ventura Gassol «*ancien ministre catalan et home de lettres*», que romania a Bèlgica sota una inscripció al registre d'estrangers, demanava l'expedició per ell i la Lucie de la carte d'identité.³³⁶

Cal fer notar que el darrer document del dossier fa referència a la marxa a l'estranger de Gassol i la Lucie, signat el 30 d'octubre de 1971. En aquest cas, en la professió de Gassol hi figura «*écrivain, rentier*». Indica com a residència per anar a viure-hi «*Sant-Martin-le-Beau, France, rue des Sablons*».³³⁷

Els darrers anys a l'exili de Ventura Gassol van estar marcats per l'estretor dels seus recursos financers. El 22 de gener de 1971 sabem que Gassol estava posant a la venda part del seu patrimoni. En concret, en aquest cas, rebia un telegrama de Daniel Wildenstein: «*Ai pu obtenir trenteseptmillecinqucent francs. Stop. Voulez vous recevoir mandat ou cheque*».³³⁸

334 AMTM. C793_E002_C075_P001.

335 Àlvar LLOBET. *Joan Sauret, tasca i esperança*, p. 195.

336 RIB-AEB. Fons del Ministeri de Justícia. Expedient «Gassol, Ventura».

337 Ibidem.

338 AMTM. C795_E001_C176_P002.

332 AMTM. C793_E002_C065_P001/P002/P003.

333 Joan SAURET. *L'exili polític català*, p. 122.

**Saint-Martin-le-Beau,
1967**

Ventura Gassol i Lucie
al jardí de la seva casa
a Les Sablons.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

Aquest telegrama era la confirmació de gestions fetes anteriorment. El 14 de gener de 1971, Ventura Gassol havia acceptat aquest import de 35.000 francs per un dibuix de Matisse que havia posat en venda, malgrat no estar gaire d'acord amb la valoració feta per Sotheby. Tal com ell mateix assenyala, l'acceptació de l'import venia determinat per trobar-se constret per les circumstàncies; tanmateix, demana que faci arribar al col·leccionista suís que ha adquirit l'obra, que faci l'esforç d'arribar als 40.000 francs, un preu que seria més correcte tractant-se d'un Matisse com que el que estava venent.³³⁹

Aquesta situació el va dur, també, a la cerca d'alternatives per a la seva propietat de Les Sablons. El 10 de maig de 1973 Gassol adreçava una carta a Monsieur Demouy, directeur departamental de l'equipement, demanant la requalificació dels terrenys de Les Sablons, de finques rurals a finques urbanes, i permís per a construir una urbanització amb trenta cases, en un sol bloc. Segons explicava Gassol, les dimensions dels terrenys a requalificar eren de 4 hectàrees, 18 àrees i 2 centiàrees.³⁴⁰ El 6 d'octubre del mateix any, Gassol envia una nova carta sobre aquest tema, en aquest cas a M. René Serré, director departamental d'equipaments, agraint l'informe favorable a la requalificació dels terrenys de Les Sablons. En la resposta, Ventura Gassol acceptava reduir de vint a setze el nombre de cases a construir, de manera que seria una segona rebaixa, ja que originalment el seu projecte parlava de trenta cases. Per tal de presentar uns estudis sobre els habitatges a construir, els havia demanat al seu fill Abel, arquitecte i professor d'arquitectura a Mèxic.³⁴¹

Segons la informació rebuda de Tours, l'obra no s'arribà a fer.

339 ANC1-165-T-192 i 193.

340 ANC1-165-T-63.

341 ANC1-165-T-179.

La Selva del Camp, 29 de juliol de 1977

Ventura Gassol i la seva esposa Lucie tot just arribats de l'exili.

EUROPAPRESS / AGA

El regres definitiu a Catalunya

11

La seva presència a l'exili continuava fent d'ell un referent, diríem que no volgut, per als moviments d'oposició al règim. En una data tan avançada com el 26 de desembre de 1974, Lluís Gausachs, secretari general de la Presidència de la Generalitat de Catalunya a l'exili, encara enviava un escrit a Gassol, amb domicili a Tours en aquesta data, en què li comunicava que el president de la Generalitat no havia delegat cap de les seves funcions, ni havia encarregat missió de cap mena, per tal de realitzar els seus propòsits en la línia d'aconseguir una àmplia i generosa unitat catalana. Imagino que es tracta d'una circular a persones rellevants de l'exili i l'interior.³⁴²

El 28 de juny de 1977, mort feia dos anys el dictador, i celebrades ja les primeres eleccions de la Transició, Ventura Gassol torna definitivament a Catalunya, i s'instal·la a la Coma de la Selva del Camp. De les informacions obtingudes, la seva situació econòmica era força delicada. El mecenes Lluís Carulla, natural de l'Espluga de Francolí, li va oferir residir com a hoste a l'Hostal El Senglar d'aquesta població de la Conca de Barberà. Val a dir que, segons fonts orals de la població, va ser arran d'un comentari de la parella Gassol que Lluís Carulla construï una residència per a gent gran al poble. Un dels salons seria batejat amb el nom del poeta selvatà.

El 2 de juliol de 1977, li era reconegut el temps de servei comprès entre el 14 de març de 1939 que va ser separat del servei, i el 6 d'octubre de 1963 que va complir l'edat de jubilació, i que totalitzava 24 anys, 6 mesos i 22 dies. Aquest temps s'afegia al que li havia estat reconegut prèviament al 1939: 16 anys, 2 mesos i 11 dies.³⁴³

No trigaria gaire a publicar-se l'entrevista que li va fer, a *Serra d'Or*, Montserrat Roig.³⁴⁴ Acabat d'aterrar al país, i sense saber encara ben bé on era, la periodista ens descriu la persona que es troba davant, rere tants anys i llunyanies:

342 AMTM. C795_E001_C188_P001.

343 ACMB. Expedient 10008, Exp. Jubilació 2379.

344 Montserrat ROIG. «Ventura Gassol, supervivent del naufragi (conversa quasi etèria amb el poeta)».

L'Espluga de Francolí, 17 de desembre de 1977

Ventura Gassol intervenint a la Nit de Santa Llúcia, celebrada al Casal de l'Espluga.

A la taula d'esquerra a dreta: el mecenes Lluís Carulla, la seva esposa Maria Font, Ventura Gassol, la seva esposa Lucie, el conseller de Cultura Pere Pi-Sunyer i la seva esposa Maria Teresa Peyrí. Sostenint una gravadora, la periodista Margarida Aritzeta.

PAU BARCELÓ / SO

«En Ventura Gassol m'esperava a dalt, en una cambra oberta a la llum del dia, agafat a la mà de la seva esposa. Quan el vaig veure vaig recordar les velles fotografies: la cara d'òliba, el front ample, els ulls enriolats, la cabellera de decadent, les celles de resolut, els llavis finament perfilats, el nas d'au d'alta muntanya. I la xalina, és clar. La xalina que el caracteritzava a tot arreu on anava, als mitings o al costat d'en Macià, com una mena d'àngel superat per l'època. En veure'l, vaig pensar en el que havia escrit en Domènec Guansé sobre un Gassol encara jove. En Domènec Guansé deia que hi havia dues imatges del nostre home, l'una era la del poeta romàntic i decadent, amb la seva cordialitat franciscana i la cabellera anacrònica. L'altra, més viril i gairebé ferrenya, la de l'home que arengava les masses amb vocació de cabdill. Recordava, també, que en Guansé havia dit que en Gassol sempre tenia l'aire de supervivent. En veure'l per primera vegada vaig pensar que, efectivament, en Gassol era un supervivent de les velles imatges.»³⁴⁵

Gassol en aquesta conversa, als pocs dies de l'homenatge que li havien fet a la Selva del Camp, el poble nadiu, li comenta a Montserrat Roig com la seva agenda sembla una funerària. No volia rebre cap homenatge, diu:

«No volia cap homenatge abans que altres catalans no fossin reivindicats... En Carrasco, assassinat; en Companys, assassinat... En Carrasco, que era un home completament de dreta, que seguia les festes religioses, un cristià enorme, un home que tenia tretze fills, què voleu que faci de mal a la humanitat? I el van assassinar... No dic «matar», perquè això són assassinats vulgars, sense proves..., el van assassinar gairebé sense procés. Recordo que érem a París i ell es va entestar a anar a Euskadi. El vaig passejar per París per distreure'l, però ell tenia la idea ficada al cap...»³⁴⁶

345 Ibidem.

346 MONTSERRAT ROIG. «Ventura Gassol, supervivent del naufragi (conversa quasi etèria amb el poeta)».

I com no podia ser altrament, Gassol feia esment a la seva època de conseller de Cultura, i ho feia posant l'accent en el caràcter obert que havia volgut donar a la seva tasca:

«—Segurament el que heu estat més és aquell conseller de Cultura que tanta gent encara recorda, oi?

—Sí... Vaig enfocar la Conselleria de Cultura per a tothom. Vaig buscar els principals pedagogs de l'època: en Vergés, en Martorell, en Fabra, en Vila... Després, [sic] vaig organitzar la República d'infants de Vilamar, aquella república governada pels infants mateixos. Els professors només eren senadors. Els nens votaven els seus representants, imitaven els pares. Hi havia nens que es venien el seu vot per patacons, estampetes, boles... En tota aquesta feina, hi vaig trobar l'ajut d'en Manuel Ainaud. He treballat molt, però no m'agrada posar-me plomes al cap. Vull recordar en Pau Vila, amb qui em vaig trobar no fa gaire, era tota una institució. El dia que ens vam trobar ploràvem tots dos com unes magdalenes. Ploràvem i cantàvem La cançó dels mariners, que era el símbol de l'autonomia. En Macià sempre deia, “si produïu l'espurna, l'incendi s'escamparà...”.

Ens ho deia quan fèiem els exercicis militars.»³⁴⁷

El 15 de juny de 1977 es convocaven a l'Estat espanyol eleccions legislatives que havien de formar les majories redactores d'una futura Constitució, després dels llargs anys de la Dictadura franquista. Rere la mort del dictador Francisco Franco el 20 de novembre de 1975, el 1976 era designat president del Govern espanyol Adolfo Suárez pel monarca Joan Carles I, en substitució de Carlos Arias Navarro, figura tèrbola del franquisme. Després d'unes primeres suspicàcies, l'aprovació de la Llei de Reforma Política, l'autodissolució de les Corts franquistes i la legalització de tots els partits, amb excepcions assenyalades com va ser el cas d'Esquerra Republicana de Catalunya, aleshores dirigida per Heribert Barrera, aquestes eleccions suara esmentades donaven lloc a majories febles, i en el cas català en formava una Assemblea de parlamentaris que havia de donar

347 Ibidem.

**L'Hospitalet,
25 de maig de 1980**

En un dels darrers
actes públics
en els que participà,
Ventura Gassol
inaugura l'avinguda
que du el seu nom
en presència del president
de la Generalitat
Jordi Pujol
i l'alcalde de la ciutat
Juan Ignacio Pujana.
EUGENIO CASTILLO / ANC

el tret de sortida a la construcció d'una autonomia a encabir en la futura constitució. Ambdós elements, la feblesa del govern sortit de les urnes i la necessitat de construir un marc autonòmic per a Catalunya, van accelerar converses ja iniciades mesos abans amb Josep Tarradellas per tal de possibilitar el seu retorn al país. El 29 de setembre, el Consell de Ministres aprovava el decret de restabliment de la Generalitat de Catalunya i, de fet, aquest Decret constituïa una paradoxa en el marc a partir del qual havia estat redactat. El Decret, entre d'altres coses, abolí les normes que el ja llunyà 1938 havien decretat la supressió de la Generalitat, de manera que, en la pràctica, es retornava amb la seva vigència a la legalitat republicana. No seria fins el 20 d'octubre que el president Tarradellas no aterriaria a Madrid, per a reunir-se amb les principals autoritats de l'Estat, i, finalment, el 23 d'octubre, des de la plaça Sant Jaume de Barcelona, pronunciava el seu històric «Ja sóc aquí!» Ventura Gassol ja hi era per rebre'l.

El 7 de novembre de 1977 es feia una previsió de la pensió a rebre, un cop reconeguts quaranta un anys de treball, pujaria a un import anual de 708.469 pessetes.³⁴⁸

El 20 de gener de 1978 Josep Tarradellas, com a president de la Generalitat de Catalunya restaurada comunicava a Gassol que en la reunió d'aquell dia del Consell s'havia acceptat la seva proposta de concedir una remuneració de 50.000 pessetes mensuals als exconsellers de la Generalitat, a partir de la fi d'aquell mes, i amb caràcter vitalici.³⁴⁹

El 1978, les notícies que va d'afrontar Gassol són luctuoses: el 4 d'abril moria a Ciutat de Mèxic, l'Abel Gassol i Galofré, després una malaltia brevíssima, i a penes tres mesos més tard, el 12 de juliol de 1978, era Lucie qui traspassava, en aquest cas a Lausana. El 1977, dins el seu treball *El cant del Poble*, Núria Feliu cantava el poema de Gassol, per antonomàsia, «Les tombes flamejants», amb música de Lleó Borrell i produït per la discogràfica amb el nom de la cantant, Núria Feliu Produccions.

348 ACMB. Expedient 10008, Exp. Jubilació 2379.

349 AMTM C23.2_GR_C3200_E003_C003_P0001.

A l'edició del 12 de setembre de 1978, el diari *Avui* es feia ressò de l'homenatge a Gassol a Sant Llorenç de Morunys, els dies 9 i 10 propassats. Durant la guerra, Gassol va salvar de la destrucció l'altar de la Mare de Déu dels Colls, altar barroc de 1784.³⁵⁰

El 1978 obtenia el Premi Jaume I, que concedia la Fundació del mateix nom, hereva de la Fundació Carrulla-Font, que compartia amb l'Institut d'Estudis Catalans.

En el seu discurs en recollir el premi, al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, Gassol no podia deixar de fer una mirada enrere: els morts mai fallen, va dir, en record d'aquells seus amics que havien anat quedant al llarg del camí: Manuel Carrasco i Formiguera, el cardenal Francesc Vidal i Barraquer, el canonge Carles Cardó, Ferran Soldevila, Josep Maria López-Picó, i tant altres, les tombes dels quals flamegen.³⁵¹

El 25 de maig de 1980, en una de les seves darreres aparicions públiques, Ventura Gassol era homenatjat a l'Hospitalet de Llobregat, on inaugurava una avinguda amb el seu nom, fins al moment anomenada «Cru-cero Balears», en presència de l'alcalde de la ciutat, Juan Ignacio Pujana i el president de la Generalitat, Jordi Pujol.³⁵²

Ventura Gassol i Rovira traspassava a Tarragona, el 19 de setembre de 1980. A l'*Avui* del dia 20 podíem llegir:

«Ventura Gassol, ex-conseller de Cultura i Ensenyament de la Generalitat dels anys trenta, va morir ahir a la ciutat de Tarragona, a l'edat de vuitanta-set anys. Ventura Gassol va morir a l'Hospital de Santa Tecla, on estava feia uns dies hospitalitzat.

L'esposa del president de la Generalitat, Marta Ferrusola, va acudir ahir a la tarda a Tarragona a donar el condol a la família de Ventura Gassol i també va fer-ho l'ex-president de la Generalitat Josep Tarradellas i la seva esposa, que havien tingut una llarga amistat amb Ventura Gassol.

350 *Avui*, 12 de setembre de 1978, p. 8.

351 *Destino*, 8 de juny de 1978, p. 33.

352 «Homenaje a Ventura Gassol», *Mundo Diario*, 27 de maig de 1980.

**La Selva del Camp,
21 de setembre de 1980**

A les portes
del cementiri del poble,
el president
de la Generalitat,
Jordi Pujol,
parla en l'enterrament
de Ventura Gassol,
davant el seu taüt cobert
amb la bandera catalana.
EUGENIO CASTILLO / ANC

El Consell executiu de la Generalitat, en saber la notícia, va fer pública una nota de condol i homenatge per l'actitud de servei a Catalunya que durant tota la seva vida havia tingut. També el conseller de Cultura, Max Cahner, i el d'Ensenyament, Joan Guitart, han declarat a l'Avui llur profunda admiració per la tasca política i cultural que va realitzar Ventura Gassol en la seva etapa de conseller de la Generalitat.

La renovació pedagògica

La gran significació que Ventura Gassol té en la història del país és la seva tasca com a conseller de Cultura i Ensenyament de la Generalitat dels anys trenta, en què, a partir de la seva experiència anterior en la tasca de les escoles municipals de Barcelona, va bastir la renovació escolar i pedagògica de Catalunya. Com a conseller va saber impulsar des del govern tots els aspectes que configuraren la voluntat de fer una cultura nacional i de proporcionar educació catalana als infants.

[...]

Al costat d'aquests fets, que tenen com a fites essencials l'Escola Normal, les escoles populars, la Universitat Autònoma, l'Institut-Escola, cal ajuntar-hi la tasca de recuperació del patrimoni artístic català durant els primers temps de la guerra civil i l'ajuda a les persones perseguides. Cal esmentar que el cardenal Vidal i Barraquer va poder-se salvar de la mort gràcies que Ventura Gassol va desplegar totes les seves dotes.

Poeta i nacionalista

Els altres trets de la seva personalitat queden englobats en l'activitat política i la literària, ambdues amarrades d'un fort i abrandat sentit nacionalista. Ventura Gassol va ser un dels més propers col·laboradors de Francesc Macià i amb ell va participar en els fets de Prats de Molló el 1926, i amb ell va patir l'exili fins al 14 d'abril del 1931.

Com a poeta cal esmentar que és conegut per la seva obra Les tombes flamejants, llibre que va ser perseguit durant la dictadura de Primo de Rivera. Tota la seva producció és, però, plena d'aquest sentit de poble català i vol entroncar amb la sensibilitat popular.

Diumenge, enterrament

La capella ardent va quedar ahir instal·lada a Tarragona, però avui serà traslladada la despulla a la Selva

del Camp, vila on va néixer i on vivia d'ençà del seu retorn de l'exili. Ventura Gassol sera enterrat diumenge al migdia a la Selva del Camp. El president de la Generalitat, Jordi Pujol, i el del Parlament, Heribert Barrera, presidiran el dol civil.

Catòlic convençut, d'espiritualitat franciscana, va dir, en sentir-se la mort a prop, a la seva neboda: "Me'n viag", i en preguntar-li ella on, respongué: "Al cel".»³⁵³

A la Gasetta Municipal de Barcelona del 20 de febrer de 1984, es publicava l'acord de l'Ajuntament per a donar el nom de Ventura Gassol a la plaça que confronta amb els carrers de Pàdua i del Marquès de Santa Anna, en el Districte III.³⁵⁴ El 2015 hi havia al nostre país una vintena de places o carrers que duïen el nom del nostre poeta, i dos centres escolars: l'Institut Ventura Gassol de Badalona i l'Escola Ventura Gassol del Morell.

353 «Poeta i ex-conseller de Cultura. Ventura Gassol morí ahir a Tarragona», *Avui*, 20 de setembre de 1980, p. 1.

354 *Gasetta Municipal de Barcelona*, 20 de febrer de 1984, p. 96.

Barcelona,
12 de novembre de 1933

Ventura Gassol
intervenint
al miting central,
celebrat a la Monumental,
de la candidatura
de coalició
d'Esquerra Republicana
i la Unió Socialista
a les eleccions
a Corts Republicanes.

GABRIEL CASAS / ANC

A tall de conclusió. Obra i pensament

12

Cal dir, en primer lloc, que el temps és un factor decisiu en el desenvolupament de les obres humanes. Aquesta afirmació, que de pur òbvia pot semblar innecessària, és indispensable per a valorar en la seva justa mesura la feina tant de Ventura Gassol com dels catalans que dirigiren la Generalitat de Catalunya durant el convuls període de la Segona República espanyola.

La tasca que tenien al davant el 15 d'abril de 1931 era de proporcions gegantines, n'eren conscients, i els enemics que se'ls oposaven eren monstres de la història contemporània espanyola que no els donaren ni un bri de descans. Dit això, centrem-nos en Ventura Gassol, de qui parlarem en tant que conseller de Cultura, tot i les altres tasques desenvolupades.

Des de bon començament, podem veure que en l'actuació pública de Gassol es reviscolava un «noucentisme republicà», en afortunada expressió de Joan Manuel Tresserras, que pretenia una articulació institucional del país, tant per recuperar-ne la seva tradició, llengua i esperit, com per acoblar en aquesta estructura tots els elements de modernitat que havien anat apareixent, i penso, per exemple, en la creació del Comitè del Cinema de la Generalitat, al capdavant del qual col·locaria un dels seus col·laboradors més estrets, Miquel Joseph i Mayol.

Però aquesta estructuració havia de fer-se en funció de dos grans eixos; una articulació piramidal, amb un organisme de direcció i harmonització al capdavant, i la recuperació per a la llengua i la cultura del país del més important dels elements que treballen en la consolidació del saber, la investigació i la posada al dia dels corrents científics, filosòfics i socials, entre d'altres, és a dir, una Universitat de país.

Tots dos components van ser creats en pocs mesos, per no dir directament setmanes. En primer lloc, i als pocs dies d'assumir el Departament, en aquest cas amb la denominació «d'Instrucció Pública», Gassol creava el Consell de Cultura; el 1933 arrabassava de les Corts republicanes la constitució de la Universitat Autònoma de Barcelona. Prova de la importància pregonada d'aquesta segona seran els debats i polèmiques a la cambra espanyola, per part d'aquells que veien en la multiplicitat de cultures i llengües un perill per la visió centralista i eixorca que tenien d'Espanya, fins i tot de la Espanya republicana.

Circa 1936

Ventura Gassol.

ANC-FONS VENTURA GASSOL

Només amb aquests dos elements es pot entendre com la figura de Ventura Gassol, del conseller de Cultura, traspassà el llindar dels pocs mesos de govern real per a ser una referència cultural indefugible. De la seva obra, a dia d'avui, amb molt lleugeres modificacions ens queda quelcom que ha arribat a ser tant «natural» com la divisió comarcal del país, potser no preparada per ell en els seus aspectes més tècnics i concrets, però iniciada a proposta seva com tots els testimonis donen fe. Però resulta indiscutible la seva mà en la creació del Museu d'Art de Catalunya, o del Museu Arqueològic, o de la Universitat Autònoma, tot i el seu caràcter fugaç.

En la tasca de Ventura Gassol hi convisqueren la modernitat amb la tradició, entesa aquesta com la voluntat de recuperar i dignificar el llegat de generacions de catalans, sovint colgades per les diverses repressions patides, però alhora com un puls amb el present. No deixa de ser significatiu el seu projecte de «La Novel·la estrangera», perquè era amb les aportacions foranes que ens consolidava la cultura pròpia adaptada a l'ara que ens tocava, els tocava, de viure.

En la tasca desenvolupada pels diferents actors històrics juga un paper clau la ideologia subjacent, tant des del punt de vista del polític com del més personal, humà diríem. Però en el cas de Ventura Gassol ambdós vessants es donen la mà: políticament i humana, Gassol és un producte del període de la Mancomunitat de Catalunya. I dic període perquè Gassol farà la seva aportació a l'articulació i modernització del país des de l'àrea de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona. Tanmateix, resulta evident que les relacions entre ambdues institucions, Ajuntament i Mancomunitat, havien estat fluïdes i convergents en un objectiu, la posada al dia del país amb la creació d'institucions potents en els àmbits culturals i fer-lo amb la recuperació simultània de l'esperit de la terra, tot i que aquest concepte pugui semblar agosarat. És un concepte, però, perfectament defensable. Cal tenir present la influència d'Enric Prat de la Riba sobre l'estol de joves i no tan joves professionals que es posen al capdavant del país a partir de les estructures globals construïdes pel patrici de Castellterçol: Institut d'Estudis Catalans i Mancomunitat de Catalunya.

Aquesta doble estructura, cultural i política, havia de dur aparellada l'articulació de la Catalunya tota, ara ja no dividida artificialment en províncies.

I encara que la mort de Prat de la Riba primer, i la dictadura de Primo de Rivera més tard, obstaculitzaren i retardaren la implementació d'aquest projecte global de país, els nous líders republicans, molts d'ells fills ideològics i professionals de la tasca duta per la Mancomunitat, l'endegaran de nou en el curt, molt curt, període republicà; en el camp cultural de la mà del conseller de Cultura. Universitat, cinema, ensenyament primari... al text previ ens remetem.

Més difícil resulta, en canvi, la definició del pensament polític de Ventura Gassol, més enllà de traçar uns aspectes molt generals. Resulta indubtable l'herència pratiana en el seu concepte de *volkgeist*, si bé cal matisar molt aquest concepte. Gassol actua i pensa en termes molt gassolians, si se'm permet l'expressió. Si bé és evident el reconeixement del poble com a urna que guarda la catalanitat, i que cal cercar en les expressions populars el record de la nació en les seves èpoques fosques, també ho és que la recuperació que vol endegar en plena República està fortament amada del component jeràrquic de Prat de la Riba, que implica la construcció de grans estructures culturals i polítiques que aixopluguin el procés de reconstrucció cultural de la nació.

La nació, en tant que és, és un fet cultural, i com bé remarca el preàmbul del decret de creació del Consell de Cultura:

*«D'aquí que la Generalitat vulgui afinar l'única arma per a fer aquesta absoluta conquesta de nosaltres mateixos, que és la cultura, perquè quan arribi el moment històric de la consagració de les nostres llibertats, Catalunya sigui el que és i el que vol ésser, i no allò que vulguin que sigui. Com més viva i desperta, com més en possessió de si mateixa, més conscient també i amb més plenitud de voluntat i de cor podrà triar els llaços de concòrdia amb els altres germans d'Espanya.»*³⁵⁵ [el subratllat és meu]

355 *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, 9 de juny de 1931, p. 17.

**La Selva del Camp,
primavera de 2022**

El panteó on reposa

Ventura Gassol

amb un mig relleu

en bronze

d'inspiració noucentista

—obra de l'escultor

Josep Salvadó Jassans—

amb el text del seu poema

«Les tombes flamejants».

Per altra banda, la construcció de les formes que ha d'adoptar la nació s'han d'ajustar a la inclusió de totes les classes socials, i en un moment de tensions semblaria que irreconciliables, i quan arreu del continent la nació anava sent de mica en mica monopolitzada, jo diria que esclavitzada, per la gran burgesia i les classes posseïdores —terratinents i latifundistes, per citar-ne exemples que es podrien trobar a l'Europa Oriental—, Ventura Gassol, semblantment a Jaume Aiguader, recorda que en bona part la nació pertany, amb molt més dret, a les classes populars. Aquest havia estat el mèrit de Macià, com Gassol reconeix en el seu discurs fúnebre:

«[...] Catalunya, que fins aleshores semblava que no més era patrimoni d'una classe, en Macià veient tot això, va dir: Sí, catalanista, sí, nacionalista, sí, però no n'hi ha prou. Hi han problemes que mai pel camí de la dreta no es poden resoldre. Fins el mateix problema de la cultura fóra també encara una cosa purament de privilegi, de no introduir aquesta alenada d'esquerrisme que ell va voler donar al catalanisme, que s'acostumava a tenir aquí a Catalunya.»³⁵⁶

I finalment ens restaria el pòsit romàntic, ben definit en considerar a Gassol, i no són paraules meves, el Lord Byron de la independència catalana. Però aquesta voluntat romàntica, d'home d'acció que pràcticament plora quan el cop de mà de Prats de Molló se'n va en orris, beu dels aspectes anteriors. La nació catalana, construcció cultural esdevinguda al llarg dels segles, mantinguda pel poble en els moments de decadència, transmesa per la tradició popular, havia de recuperar-se en funció de la pròpia característica del fet cultural i amb el reconeixement del deute cap als que l'havien conservat, el poble en el seu sentit més ampli i inclusiu.

Ventura Gassol simbolitza en la seva figura el professional intel·lectual que, format al llarg del període de la Mancomunitat, cerca en la República i la recuperada Generalitat de Catalunya, el marc on implementar

les seves teories socials, culturals i polítiques, especialment les dues darreres. El temps, jutge implacable, i les circumstàncies, van voler comprimir una tasca, que precisava de llargs anys, en escassos mesos, per a posteriorment, intentar esborrar-la fins del record dels catalans.

Mala peça al teler tenien els botxins; els mites tenen la virtut de superar, sempre, les amnèsies amb les que els volen colgar.

356 *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 29 de desembre de 1933, p. 3.123.

BUTLLETÍ ANNEX DE LA Generalitat de Catalunya Decrets com a conseller

BARCELONA, 3 DE MAIG DE 1931

DECRET

La proclamació de la República ha estat com expressió de la unitat tradicional del territori, la Generalitat de Catalunya, i aquesta gloriosa institució per un inici de la Monarquia hispànica, és natural que així que l'admirable unanimitat dels catalans decidís expulsar del país aquella dimensió provisional de la República ha remès amb una gran noblesa, en el seu Decret del 26 d'abril, el fet històric de la restauració de la Generalitat i Catalunya ha correspost dignament i lleial adhesió a la República, i la instauració amb l'ajut del seu esforç, i la cordialitat entre tots els catalans.

Però, ara, un període d'interinitat, dintre del qual s'ha d'extingir definitivament la Generalitat, i, quant a Catalunya, s'haurà de preparar per a la seva vida futura. Són les Corts Constituents, Catalunya podrà reorganitzar-se, per ella mateixa i dintre les normes que resultaran establertes, la seva vida futura per decisió sobirana del sufragi universal. Durant aquest període, ni la vida civil pot interrompre's ni desatendre's els serveis públics, i cal que s'organitzi una organització provisional a la Generalitat que assegurí aquest doble propòsit dintre d'una harmonia amb el Govern provisional de la República. L'esmentat Decret de 21 d'abril reconeix expressament al Govern provisional de la Generalitat la facultat, que per dret li correspon, d'organitzar aquesta organització i de crear l'Assemblea representativa dels Municipis que, des del primer moment, de comú acord, considerada com l'òrgan adequat per a complir totes les exigències de l'interinitat actual. En justa correspondència amb l'esperit d'aquest Decret, l'estructuració provisional de la vida pública a Catalunya ha d'inspirar-se en la necessitat de conciliar l'exercici de les funcions

solidar la República, tenint en compte que els pobles, en els moments de la seva història, ultrapassant l'estret del moment, han de restablir, en la seva unitat, l'imperi del dret.

Per aquest motiu, el Govern provisional de la Generalitat, d'acord amb l'estatut:

TÍTOL I

GENERALITAT DE CATALUNYA

ART. 1.º Mentre l'Estat no ha determinat l'extensió de la Generalitat, des del Poder central de l'Estat establert per les Corts Constituents, la Generalitat serà constituïda per un Consell, per una Assemblea de Municipis, que s'anomenarà Consell de la Generalitat, i per uns Consells legats del Govern provisional, que tindran al seu càrrec les funcions que haurien estat encomanades a les Diputacions provincials de Catalunya.

TÍTOL II

GOVERN I ADMINISTRACIÓ DE LA GENERALITAT

ART. 2.º El Govern provisional de la Generalitat serà designat pel mateix Govern provisional de l'Estat, i tindrà les mateixes atribucions que el Govern provisional de Catalunya, i al seu càrrec la direcció i coordinació de les funcions, personal i material, dels diferents serveis que hauran de desenvolupar-se a Catalunya, i que exigirà l'aparell de Diputacions provincials que existirà durant l'interinitat.

Amb aquesta relació de decrets, tant els de la primera etapa com a conseller d'Instrucció Pública com posteriorment com a conseller de Cultura, es vol palesar el volum de treball desenvolupat.

S'han agrupat els diferents decrets mitjançant un descriptor que s'ha intentat que sigui el més general possible. Només en el cas de la Universitat catalana s'ha especificat exactament l'objecte, atesa la importància que en l'articulació cultural de país posseeix el fet de bastir una Universitat pròpia.

L'ordenació està feta a partir de l'agrupació de descriptors i dins aquests, cronològicament.

La data indicada és la de publicació al diari oficial, anomenat succeïment:

BOG. Butlletí de la Generalitat de Catalunya

(3 de maig de 1931 - 30 de desembre de 1932)

BOGC. Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya

(31 de desembre de 1932 - 25 d'agost de 1936)

DOGC. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya

(26 d'agost de 1936 - 26 de gener de 1939)

1. General. Cultura

DECRET (9 de juny de 1931) de creació del Consell de Cultura de la Generalitat

DECRET (9 de juny de 1931) de constitució de les ponències del Consell de Cultura de la Generalitat

DECRET (21 d'octubre de 1933) autoritzant el Conseller de Cultura per a presentar al Parlament un Projecte de Llei del Consell de Cultura de la Generalitat.

DECRET (2 de març de 1934) aprovant el Reglament del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

DECRET (10 de març de 1936) nomenant President delegat del Consell de Cultura el senyor Jaume Serra i Hünter.

2. Organització de l'àrea

DECRET (8 de març de 1933) designant els senyors Màrtir Rossell i Vilar, Joan Solé i Pla, Rafael Candel i Vila i Francesc Rubió i Tudurí per a formar part de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona en representació del Govern de la Generalitat.

DECRET (8 de març de 1933) designant els senyors Pere Coromines, Pere Comas, Jaume Serra i Hünter, Joan Puig i Ferreter, Joan Rebull i la senyora Teresa Amatller per a formar part de la Junta de Museus de Barcelona en representació del Govern de la Generalitat.

DECRET (8 de març de 1933) aprovant el Reglament provisional de l'Institut Psicotècnic de la Generalitat de Catalunya.

DECRET (8 de març de 1933) en virtut del qual l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya organitza per aquest any uns cursos de perfeccionament per a Mestres i la Setmana Pedagògica de l'Escola d'Estiu de conformitat amb les Bases que són inserides.

DECRET (22 de març de 1933) establint el calendari de festes i vacances que regirà a les institucions docents de la Generalitat de Catalunya.

DECRET (25 de març de 1933) creant l'Exposició permanent de Novetats de Maquinària de gèneres de punt a l'Escola de Canet de Mar.

DECRET (1 d'abril de 1933) designant el senyor Gaspar Armengol i Taló Diputat al Parlament de Catalunya

com a representant de la Generalitat al Patronat Local de Formació Professional de Terrassa.

DECRET (15 d'abril de 1933) estructurant definitivament el Comitè del Cinema.

DECRET (15 d'abril de 1933) obrint un concurs per a la provisió de la plaça de Secretari del Comitè del Cinema a la Generalitat de Catalunya.

DECRET (15 d'abril de 1933) designant el senyor Josep Carner i Ribalta perquè representi el Comitè del Cinema de la Generalitat dins el Consell de Cinema espanyol.

DECRET (6 de maig de 1933) establint la composició de la Comissió Permanent que haurà de regir les Escoles d'Infermeres de Catalunya.

DECRET (13 de juliol de 1933) organitzant un curs per a funcionaris de la Generalitat a l'Escola d'Administració Pública en les condicions que s'esmenten.

DECRET (13 de juliol de 1933) creant l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya.

DECRET (13 de juliol de 1933) nomenant els Vocals del Consell de l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya.

DECRET (29 de juliol de 1933) creant una Secció d'Ensenyament Domèstic annexa a l'Escola Professional per a la Dona i obrint un concurs per a la provisió del càrrec de Directora.

DECRET (9 de setembre de 1933) disposant que l'Institut de Cardiologia passi a ésser un Servei adscrit a l'Institut de Fisiologia de la Generalitat.

DECRET (21 d'octubre de 1933) autoritzant el Conseller de Cultura per a presentar al Parlament un Projecte de Llei de l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya.

DECRET (21 d'octubre de 1933) autoritzant el Conseller de Cultura per a presentar al Parlament un Projecte de Llei del Servei d'Arxius Biblioteques Museus i Patrimoni històric artístic i científic de Catalunya.

DECRET (30 de novembre de 1933) encarregant per delegació a la Ponència d'Arxius Biblioteques i Belles Arts del Consell de Cultura l'estudi de la gestió i el tràmit del traspàs de serveis de catalogació defensa conservació i millorament del Patrimoni Històric Paleontològic Arqueològic Científic Bibliogràfic i Documental de Catalunya.

DECRET (30 de novembre de 1933) creant la Comissió d'Educació General.

DECRET (4 de gener de 1934) creant el Departament de Cultura de la Generalitat una oficina encarregada de l'organització i tramitació de tot allò que faci referència a la Comissió d'Educació General i obrint un concurs oposició per a la provisió de la plaça de Cap de l'Oficina esmentada.

DECRET (5 de gener de 1934) creant al Departament de Cultura de la Generalitat una plaça de Cap de Negociat de primera classe per a la provisió de la qual és obert un concurs entre Caps de negociat de segona classe que posseeixin títol d'Advocat.

DECRET (5 de gener de 1934) nomenant els senyors Jaume Serra i Hünter i Pompeu Fabra. President Delegat i Vicepresident del Consell de Cultura de la Generalitat respectivament.

DECRET (5 de gener de 1934) nomenant els Vocals del Consell de Cultura de la Generalitat d'acord amb el que disposa l'art. 3r de la Llei de creació de l'esmentat Consell.

DECRET (9 de gener de 1934) creant una plaça d'Oficial primer al Departament de Cultura de la Generalitat

DECRET (2 de febrer de 1934) nomenant al senyor Alexandre Galí i Coll, secretari general del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

DECRET (1 de març de 1934) creant una Comissió especial d'Estudi de la Mar a Catalunya.

DECRET (2 de març de 1934) designant els senyors Joan Solé i Pla com a Delegat de la Junta de Ciències Naturals de Catalunya i Emili Solà, doctor Baudili Danès i doctor Francesc Navarro en representació de la Generalitat perquè formin part de la Comissió especial d'Estudis de la Mar creada per Decret del 20 de febrer de 1934.

DECRET (2 de març de 1934) aprovant l'Estatut de la Junta de Ciències Naturals de Catalunya.

DECRET (3 de març de 1934) creant a l'Escola d'Administració Pública de la Generalitat diverses assignatures d'ensenyaments per a Interventors municipals.

DECRET (14 de març de 1934) designant els representants de la Generalitat al Consell de Govern de la Junta de Ciències Naturals de Catalunya.

DECRET (1 de juny de 1934) autoritzant el Conseller de Cultura per a presentar al Parlament un projecte de Llei referent a la censura cinematogràfica de protecció a la infància.

DECRET (6 de juny de 1934) declarant organisme consultiu del Comitè del Cinema de la Generalitat la Cambra de Defensa Cinematogràfica Espanyola.

DECRET (30 de juny de 1934) nomenant Secretari del Comitè del Cinema de la Generalitat en virtut de concurs el senyor Miquel Joseph i Mayol.

DECRET (1 de juliol de 1934) obrint un concurs per a la provisió de la Càtedra d'Agronomia de l'Escola Mitjana d'Agricultura instal·lada a Caldes de Montbui.

DECRET (22 de juliol de 1934) obrint un concurs per a la provisió de les Càtedres semestral de Zootècnia general i de Zootècnia especial de l'Escola Superior d'Agricultura.

DECRET (31 de juliol de 1934) declarant Corporació oficial la Unió Catalana de Federacions Esportives.

DECRET (29 d'agost de 1934) reconeixent la necessitat de crear els ensenyaments adients per a assegurar la competència dels Practicants de Farmàcia i dotar-los del títol corresponent per a l'exercici legal d'aquesta professió.

DECRET (6 de setembre de 1934) en virtut del qual l'organització escoltista «Boy-Scouts de Catalunya» és posada sota el patronatge de la Generalitat.

DECRET (8 de setembre de 1934) creant a la ciutat d'Olot l'Escola Superior de Paisatge.

DECRET (14 de setembre de 1934) reconeixent al personal docent de la Generalitat que porti més d'un any de serveis la mateixa consideració de funcionaris que els de plantilla d'aquest Govern a reserva d'ésser sotmès a proves d'aptitud.

DECRET (21 de setembre de 1934) constituint el Patronat de l'Institut Escola de la Generalitat de Catalunya.

DECRET (30 de setembre de 1934) posant sota el patronatge de la Generalitat les Associacions escoltistes «Germanor de Guies Excursionistes», «Germanor de Minyons de Muntanya» i «Germanor de Noies Guies».

DECRET (17 d'abril de 1936) en virtut del qual és dissolt el Patronat de l'Escola Superior de Paisatge d'Olot i és constituït per substituir-lo el Patronat de les Escoles de la Generalitat a Olot.

DECRET (17 d'abril de 1936) aprovant el Reglament de l'Escola Superior de Paisatge d'Olot.

DECRET (17 d'abril de 1936) nomenant el senyor Joan Plana i Tondo per exercir la representació de la Generalitat al Patronat Local de Formació Professional de Valls.

DECRET (23 d'abril de 1936) designant el Doctor Joaquim Xirau i Palau membre del Consell de Cultura perquè formi part com a representant de la Generalitat del Comitè Executiu dels Consells Regionals de Primer i Segon Ensenyament.

DECRET (18 de maig de 1936) regulant l'ingrés al Curs Preparatori de l'Escola Superior d'Agricultura.

DECRET (4 de juny de 1936) regulant la participació de la Generalitat i l'Ajuntament d'Olot en el sosteniment de l'Escola Superior de Paisatge d'Olot.

DECRET (4 de juny de 1936) nomenant representant de la Generalitat en el Patronat Local de Formació Professional de Tortosa el senyor Timolau Granyó i Solé.

DECRET (11 de juny de 1936) nomenant el senyor Jaume Magre i Ubach per formar part del patronat Local de Formació Professional de Lleida per la seva qualitat de Diputat al Parlament de Catalunya.

DECRET (17 de juny de 1936) en virtut del qual el Govern de la Generalitat de Catalunya demanarà al de la República que el Catedràtic de Geografia i Història de l'Institut de Manresa senyor Marià de la Càmara i Cumella pugui ésser declarat Professor numerari de l'Institut Escola de la Generalitat.

DECRET (8 de juliol de 1936) en virtut del qual és designat Vocal honorari de la Junta de Museus de Barcelona el senyor Emili Gandia i Ortega funcionari jubilat de la pròpia Junta.

DECRET (15 de juliol de 1936) en virtut del qual és aprovat el Reglament del Patronat de la Fundació «Eusebi Mercader».

DECRET (16 de juliol de 1936) creant un Negociat d'Ensenyaments i convocant un concurs per a la designació del Cap corresponent.

3. Recuperació institucional

DECRET (4 de març de 1933) reconeixent oficialment els estudis als alumnes que els cursaren a la institu-

ció Estudis Normals de la Mancomunitat i donant facilitats als alumnes que no varen acabar els estudis de referència per haver estat dissolta la institució esmentada.

DECRET (10 de març de 1936) en virtut del qual són reposats en llurs càrrecs de representants de la Generalitat a la Junta de Museus la senyora Maria Teresa Amatller i els senyors Pere Comas i Calvet, Pere Coromines i Montanya, Joan Puig i Ferreter, Joan Rebull i Torroja i Jaume Serra i Hünter.

DECRET (21 de març de 1936) restablint la representació de la Generalitat al Patronat del Museu d'Arqueologia en la mateixa forma que abans del 6 d'octubre de 1934 i nomenant els senyors Pere Blasi i Joaquim Xirau per cobrir les dues vacants existents.

DECRET (24 de març de 1936) restablint la representació de la Generalitat a la Junta de Ciències Naturals de Catalunya en la mateixa forma que abans del 6 d'octubre de 1934 i nomenant el senyor Joan Soler i Bru per cobrir la vacant existent.

DECRET (17 d'abril de 1936) en virtut del qual és atorgat als funcionaris de les Institucions Escoles i Serveis Tècnics adscrits al Departament de Cultura inclosos en la relació del personal inamovible publicada en aquest diari oficial el 16 de setembre de 1934 i als ingressats per concurs o oposició des del 15 de gener del mateix any el dret als augments reglamentaris per antiguitat i a la percepció d'havers passius en les condicions que s'esmenten.

DECRET (17 de maig de 1936) reconeixent validesa oficial als ensenyaments cursats pels alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura durant la Dictadura a les aules improvisades a l'Ateneu Polytechnicum destituïts.

4. Commemoracions

DECRET (8 de setembre de 1934) nomenant una ponència integrada pels Consellers de Finances i de Cultura per tal que estudiï les instàncies de diverses associacions culturals i artístiques demanant la realització del monument als màrtirs de la dominació napoleònica com a homenatge a l'escultor Josep Llimona.

DECRET (10 d'abril de 1936) atorgant caràcter oficial i posant sota el patronatge de la Generalitat els actes organitzats pel Comitè Pro Cinema en commemoració del quarantè aniversari de la invenció del cinema per Louis Lumière i de la realització de les primeres pel·lícules espanyoles pel català Frutós Gelabert.

DECRET (17 de juny de 1936) posant sota l'alt patrocini de la Generalitat de Catalunya la commemoració del centenari de la naixença del poeta valencià Teodor Llorente.

5. Política lingüística

DECRET (4 de març de 1933) organitzant uns exercicis públics de llengua catalana d'acord amb les bases que hi són inserides.

DECRET (4 de març de 1933) disposant que en endavant per a ocupar un càrrec en qualsevol servei oficina o dependència de la Generalitat caldrà acreditar el coneixement bàsic del català.

6. Biblioteques

DECRET (15 de març de 1933) posant sota l'alt patronatge de la Generalitat de Catalunya l'oferiment d'una Biblioteca catalana a la vila de Perpinyà i atorgant determinades facultats a la Comissió organitzadora.

DECRET (25 de març de 1933) dissolent els Patronats de les Biblioteques Populares de la Generalitat.

DECRET (2 de juliol de 1934) disposant que per tal de divulgar les activitats del Govern de Catalunya tots els organismes i institucions que depenen de la Generalitat trametin a la Direcció Tècnica de Biblioteques Populares cinquanta exemplars de cada una de les publicacions que editin amb l'objecte d'incloure-les entre els lots de llibres que concedeix el Servei de Biblioteques.

7. Beques, subvencions i premis

DECRET (18 de març de 1933) establint un nou pla de beques.

DECRET (29 d'abril de 1933) dictant normes per a la concessió de les subvencions que hagin d'ésser atorgades pel Departament de Cultura amb destinació a Institucions i serveis de Cultura general i d'ensenyament.

DECRET (23 de maig de 1933) convocant els poetes els novel·listes i els dramaturgs de Catalunya per als premis «Joan Crexells» «Ignasi Iglésies» i «Joaquim Folguera» que han d'ésser adjudicats enguany.

DECRET (23 de maig de 1933) convocant els compositors catalans per als premis que la Generalitat institueix amb l'esperit de valorar llur obra i desvetllar un ambient popular i fervorós.

DECRET (1 de juny de 1933) ampliant el nou pla de beques de l'Escola de Teixits de Punt de Canet de Mar establert per Decret del 3 de març del 1933.

DECRET (9 de setembre de 1933) atorgant una subvenció especial al Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria per ajudar al sosteniment de l'Escola de Comerç catalana diürna la qual és posada sota el patronatge de la Generalitat.

DECRET (30 de setembre de 1933) posant sota el patronatge de la Generalitat els premis dels concursos «Pollés» i «Viñals» convocats per l'Associació d'Arquitectes de Catalunya.

DECRET (20 de setembre de 1934) autoritzant el Conseller de Cultura per a presentar al Parlament un projecte de Llei confiant l'administració de les beques de la Generalitat a l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya i creant cent beques per a estudis universitaris.

DECRET (22 de setembre de 1934) aprovant la liquidació de comptes presentada per l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya de les subvencions percebudes durant l'any 1933 i els dos primers trimestres de 1934.

DECRET (30 de setembre de 1934) atorgant als funcionaris de la Generalitat i els de l'Ajuntament de Barcelona el benefici d'un descompte en els drets de matrícula a les Escoles de la Generalitat.

DECRET (19 d'abril de 1936) en virtut del qual la Generalitat atorga el seu patrocini a l'Exposició Internacional d'Astronomia i Ciències afins i al Congrés Astronòmic de les Nacions Ilatines organitzats per la

Societat Astronòmica de Catalunya.

DECRET (30 d'abril de 1936) en virtut del qual és unificat el règim becarí de la Generalitat d'acord amb la Llei del 20 de març de 1936.

DECRET (9 de maig de 1936) posant sota l'alt patrocini de la Generalitat la celebració a Catalunya de la Diada dels Infants de tot el món que serà celebrada el dia 18 del mes corrent.

DECRET (14 de juny de 1936) creant el Premi a l'assaig amb el nom de Premi Joan Maragall.

DECRET (19 de juny de 1936) de convocatòria per al 1936 dels Premis de Literatura de Música de Pintura i d'Escultura instituïts per la Generalitat.

DECRET (27 de juny de 1936) posant sota l'alt patrocini de la Generalitat de Catalunya el IX Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana que se celebra a Perpinyà.

DECRET (15 de juliol de 1936) modificant l'art. 2n del Decret del 23 d'abril de 1936 sobre l'aplicació de la Llei de Beques del 20 de març d'enguany en el sentit que resta vigent l'article transitori d'aquesta.

8. Patrimoni

DECRET (25 de març de 1933) prenent mesures per al compliment de la Llei en allò que fa referència a la custòdia i conservació dels objectes arqueològics i artístics existents a Catalunya.

DECRET (22 de març de 1934) autoritzant el Conseller de Cultura per a presentar al Parlament un Projecte de Llei de conservació del Patrimoni Històric Artístic i Científic de Catalunya.

DECRET (3 d'abril de 1936) en virtut del qual és declarat inclòs al Registre del Patrimoni Històric Artístic i Científic de Catalunya el poblat de Sant Martí d'Empúries del terme municipal de l'Escala.

DECRET (30 d'abril de 1936) disposant l'establiment d'una zona de protecció arqueològica del Monuments inclosos al Registre del Patrimoni Històric Artístic i Científic de Catalunya.

DECRET (4 de juny de 1936) organitzant el Servei de Belles Arts de Conservació del Patrimoni Artístic Nacional d'Excavacions i Arxius i Biblioteques d'acord amb la Llei del 28 de març de 1934.

DECRET (8 de juliol de 1936) declarant inclosos en el Registre del Patrimoni Històric Artístic i Científic de Catalunya el poblat ibèric d'Ullastret i el balcó de la Casa del Serraller de Lleida.

9. Expansió de la cultura catalana

DECRET (5 de gener de 1934) creant al Departament de Cultura de la Generalitat una Oficina encarregada de les relacions amb els organismes culturals de l'estranger i d'expansió de l'obra de les Institucions catalanes i obrint un concurs oposició per a la provisió del càrrec de Cap de l'esmentada Oficina.

10. Universitat

DECRET (8 de juny de 1933) publicant per a la seva major difusió i als efectes que escaiguin el del Ministres d'Instrucció pública i Belles Arts del Govern de la República atorgant l'autonomia a la Universitat de Catalunya.

DECRET (4 de juliol de 1933) designant els senyors Pompeu Fabra, Domènec Barnés, August Pi i Suñer, Joaquim Balcells i Josep Xirau per formar part en nom del Consell de la Generalitat del Patronat que regirà la Universitat autònoma de Barcelona.

DECRET (14 de setembre de 1933) d'aprovació de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona.

DECRET (29 de juny de 1934) modificant l'art. 76 de l'Estatut d'Autonomia de la Universitat de Barcelona que fa referència a l'atorgament d'excedències als Catedràtics.

Fons documentals i gràfics

ACAN	Arxiu Comarcal de l'Anoia
ACBL	Arxiu Comarcal del Baix Llobregat
ACMB	Arxiu Contemporani Municipal de Barcelona
ACRI	Arxiu Comarcal del Ripollès
AFB	Arxiu Fotogràfic de Barcelona
AGA	Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AMP	Arxiu del Monestir de Poblet
AMSC	Arxiu Municipal de la Selva del Camp
AMT	Arxiu Municipal de Tarragona
AMTM	Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
AP	Archives de Paris
ARF	Albert Roqué i Fíguls, Barcelona
BC	Biblioteca de Catalunya - Fons Jaume Bofill i Mates
BNF	Bibliothèque Nationale de France
CDIL	Conseil Départemental d'Indre-et-Loire Centre Archives Contemporaines
CDMH	Centro Documental de la Memoria Histórica, Salamanca
CHCC	Centre d'Història Contemporània de Catalunya
FJI	Fundació Josep Irla
IEFC	Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya
OFPRA	Office Français de Protection des Réfugiés et Apatrides
RIB-AEB	Rijksarchief in België - Archives de l'État en Belgique
SO	Serra d'Or
UdG	Universitat de Girona

LA BATALLA DE PRATS DE MOLO

ADMINISTRACIÓ EDICIONS PROA

COMISSARI DE LA GENERALITAT A MONTSERRAT (1936-1939)

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

MELCIOR FONT GUERRILLER CULTURAL

POETA, PERIODISTA, TRADUCTOR, CINCASTA I SECRETARI PERSONAL DE VENTURA GASSOL

VENTURA GASSOL Un home de cor al servei de Catalunya

Eufemià Fort i Cogul

Memòries polítiques

Joan
Puig
i Ferreter

Joan
JOAN
I
presid

GENT NOSTRA

34

JOAN CASANELLES I IBARZ

(1904-1986)

Memòries i biografia

A cura de Joan B. Culla i Clarà

Joan Sauret

L'EXILI POLÍTIC

Bibliografia

A. PRINCIPAL OBRA PRÒPIA DE VENTURA GASSOL

Narrativa

- *El preu de la sang*. Barcelona: L'Avenç Gràfic, 1923.
- *L'oncle Neus; L'ombra del diable; L'escorçó del destí*. Barcelona: L'Avenç Gràfic, 1924.
- *El mur de roses*. Barcelona: L'Avenç Gràfic, 1924.
- *Mossèn Gabriel*. Barcelona: Imp. l'Unió, 1924.
- *En Joan de les campanes*. Barcelona: L'Avenç Gràfic, 1926.

Poesia

- *Àmfora*. Barcelona: Altés, 1917.
- *La nau*. Barcelona: La Revista, 1920.
- *Les tombes flamejants*. Valls: Arc de Barà, 1923.
- *Mirra*. Badalona: Proa, 1931.
- *Mirages*. Lausana: Éditions de Clairefontaine, 1950.
- *Balada del bressol*. La Selva del Camp: Ajuntament, 1977.

Teatre

- *La cançó del vell Cabrés*. Barcelona: Altés, 1921.
- *La Dolorosa*. Valls: Arc de Barà, 1928.
- *La mort de l'ós*. Barcelona: Catalònia, 1935.

Traduccions

- BLANCHE, A. A. Soyer (Baró Staffe). *El mal jugador*. Barcelona: Antoni López, 1925.
- GORKI, Màxim. *Lenin; El pagès rus*. Valls: Arc de Barà, 1928. (Traducció conjunta amb Josep Carner-Ribalta).
- IBSEN, Henrik. *Peer Gynt*. Barcelona: Barcino, 1936. (Traducció i adaptació conjunta amb Josep Carner-Ribalta).
- LENÔTRE, G. *Llegendes de Nadal*. Valls: Edicions de l'Arc de Barà, 2 vol., 1930. (Traducció conjunta amb Josep Carner-Ribalta).

- MARIVAUX, Pierre de. *La mare confident*. Barcelona: Institució del Teatre, 1937.
- STEVENSON, Robert Louis. *L'home i la bèstia*. Barcelona: 1934; (Traducció conjunta amb Josep Carner-Ribalta).
- TAGORE, Rabindranath. *Gitanjali, Cançó d'ofrena*. Barcelona: Catalònia, 1928; (Traducció conjunta amb Josep Carner-Ribalta).
- TOLSTOI, Lev Nikolàievitx. *Idil·lis rurals*. Barcelona: Antoni López, 1920. (Traducció conjunta amb Alexei Markow).
- VIELÉ-GRIFFIN, Francis. *La cavalcada de leldis*. Barcelona: Boixos d'E.C. Ricart, 1932.

B. MONOGRAFIES

- 121 artistes catalanes de 1937. Obras incautadas a la Generalitat de Cataluña*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1980. [Catàleg d'exposició]
- AINAUD DE LASARTE, Josep Maria. *Ventura Gassol*. Barcelona: Edicions de Nou Art Thor, 1984. [Gent Nostra; 34]
- ALBERT I LLORENS, Jordi. *L'Escola Nova Unificada durant la República*. [Treball de fi de màster], 2011.
- ALBERTÍ I ORIOL, Jordi. *El silenci de les campanes*. Barcelona: Proa, 2007.
- BARAS GÓMEZ, Montserrat. *Acció Catalana (1922-1936)*. Barcelona: Curial, 1984.
- BATALLA I GALIMANY, Ramon. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*. Tesi doctoral. UAB, 2010.
- BERTRANA I SALAZAR, Aurora. *Memòries fins el 1935*. Barcelona: Pòrtic, 1973.
- BLADÉ I DESUMVILA, Artur. *Obra completa. Volum 2 Cicle de l'Exili I*. Valls: Cossetània, 2006.
- BULBENA I REIG, Glòria. *Barcelona. Trossos de vida i records de l'ahir*. Barcelona: Pòrtic, 1976.
- CARNER-RIBALTA, Josep. *Macià. La seva actuació a l'estranger*. Ciutat de Mèxic: Edicions Catalanes de Mèxic, 1952.
- *El Complot de Prats de Molló*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1987.
- CASANOVAS I CUBERTA, Joan. *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*. Barcelona: PAM, 1996.
- CASTELLET I SOLANAS, Manuel; FELIP I FILLAT, Rosa Anna. *La no-extradició de Ventura Gassol*. Barcelona: Base, 2020.
- CASTELLS I BENOSA, Víctor. *Manuel González Alba. Una vida per la independència*. Barcelona: Pòrtic, 1985.
- Centenari Ventura Gassol (1893-1993)*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, 1983.
- CULLA I CLARÀ, Joan Baptista (cur.). *Joan Casanelles i Ibarz (1904-1981). Memòries i biografia*. Barcelona: Ajuntament, 1991.
- DOMÈNECH I DOMÈNECH, Salvador. *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*.

- Barcelona: PAM, 1995.
- *Els alumnes de la Generalitat: els instituts-escola republicans*. Barcelona: PAM, 2009.
- ESCULIES I SERRAT, Joan. *Josep Tarradellas (1899-1936), Dels orígens a la Guerra Civil*. Tesi doctoral. UPF, 2012.
- FONTBERNAT I VERDAGUER, Josep. *La batalla de Prats de Molló*. Barcelona: Proa, 1930.
- FONTSERÈ I CARRIÓ, Carles. *Memòries d'un cartellista català (1931-1939)*. Barcelona: Pòrtic, 1995.
- FORT I COGUL, Eufemià. *Ventura Gassol. Un home de cor al servei de Catalunya*. Barcelona: Edhasa, 1979.
- GERHARD I OTTENWAELEDER, Carles. *Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939)*. Barcelona: PAM, 1982.
- GIRÓ I PARÍS, Jordi. *Dos homes de pau en temps de guerra*. Barcelona: Claret, 2001.
- GOVERN DE LA GENERALITAT; TARRADELLAS I JOAN, Josep. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: Dau, 2008.
- GRACIA ALONSO, Francisco. *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*. Madrid: Marcial Pons, 2011.
- Homenatge a Ventura Gassol (1893-1993)*. Tarragona: Diputació, 1994.
- IVERN I SALVÀ, Maria Dolors. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. 2 volums. Barcelona: PAM, 1988-1989.
- JOSEPH I MAYOL, Miquel. *El salvament del Patrimoni artístic català durant la Guerra Civil*. Barcelona: Pòrtic, 1971.
- LUCCI, Marcela. «Cultura y política catalanista en Buenos Aires. La solicitud de Derecho de Asilo de Francisc Macià en la jurisprudencia argentina», a: GALÍ BOADELLA, Montserrat; ZAIDENWERG, Cielo Rosa; LUCCI, Marcela; DALLA-CORTE CABALLERO, Gabriela. *Catalunya e Iberoamérica. Investigaciones recientes y nuevos enfoques*. Barcelona: Asociación Catalanista de América Latina, Fundació Casa Amèrica Catalunya, 2017, p. 167-182.
- MANENT I SEGIMON, Albert. *De 1936 a 1975. Estudios sobre la guerra civil i el franquisme*. Barcelona: PAM, 1999.
- MASSIP I IZÀBAL, Josep Maria. *República, senyor Cambó!*. Barcelona: Edicions La Rambla, 1932.
- MARTÍNEZ MÉNDEZ, P. *Nuevos datos sobre la evolución de la peseta entre 1900 y 1936. Información complementaria*. Madrid: Banco de España. Servicio de Estudios, 1990.
- MORALES I MONTOYA, Mercè. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. Barcelona: Base, 2008.
- PÉREZ NESPEREIRA, Manuel. *La fallida del parlamentarisme*. Catarroja-Barcelona: Afers, 2010.
- *Jaume Aiguader. La nació popular*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2018.
- PI-SUNYER, Núria. *L'exili manllevat*. Barcelona: Proa, 2006.
- PITARCH I SEGURA, Ismael E. *El president Macià i el Parlament de Catalunya*. Barcelona: Parlament de Catalunya, 2009.
- PUIG I FERRETER, Joan. *Memòries polítiques*. Barcelona: Proa, 1981.
- RAGUER I SUÑER, Hilari. *Divendres de Passió. Vida i mort de Manuel Carrasco i Formiguera*. Barcelona: PAM, 2015.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Cartes de l'exili (1939-1949)*. Barcelona: PAM, 2002.
- RUBIRALTA I CASAS, Fermí. *Daniel Cardona i Civit (1890-1943) Una biografia política*. Catarroja-Barcelona: Afers, 2008.
- RUIZ GARCIA, Sergio. *El asociacionismo español en Cuba. Un encuentro de identidades: el caso catalán (1840-1940)*. Tesi doctoral. Universidad Pablo de Olavide de Sevilla, 2015.
- SAAVEDRA ARIAS, Rebeca. *El patrimonio artístico español durante la Guerra Civil (1936-1939). Política e ideología en las «dos Españas»*. Tesi doctoral. Universidad de Cantabria, 2013.
- SANTACANA I TORRES, Carles. *Josep Tarradellas. L'Exili 1 (1939-1954)*. Barcelona: Dau, 2014.
- SARDÀ I HOMES, Zeneida. *Francesc Macià. Vist per la seva filla Maria*. Barcelona: Destino, 1989.
- SAURET I GARCIA, Joan. *L'exili polític català*. Barcelona: Aymà, 1979.
- TRIADÚ I FONT, Joan. *Memòries d'un segle d'or*. Barcelona: Proa, 2008.
- VINYES I ROIG, Pau. *Melcior Font. Guerriller cultural. Poeta, periodista, traductor, cineasta i secretari personal de Ventura Gassol*. Barcelona: Llop Roig, 2018.

C. ARTICLES EN PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

- ÁLVAREZ LOPERA, José. «Arte para una guerra. La actividad artística en la España republicana durante la Guerra Civil», a: *Cuadernos de Arte e Iconografía*, Tom III - 5. 1990. Revista Virtual de la Fundación Universitaria Española.
- CASASSAS I YMBERT, Jordi. «Els quadres del regionalisme. L'evolució de la Joventut Nacionalista de la Lliga fins el 1914», a: *Recerques: Història, economia i cultura*, 14, 1983, p. 7-32.
- CLAVERO MARTÍN, Vicente. «La República insospecada. De cómo la prensa madrileña no supo predecir la fulminante liquidación de la Monarquía de Alfonso XIII», a: *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, Vol. 21, Núm. 2 (2015) p. 1.003-1.016.
- DURAN I PADRÓS, Anna. «La política cinematogràfica de la Generalitat republicana: El Comitè del Cinema de la Generalitat de Catalunya», a: *Cinematògraf*, 3, 2001, p. 13-49.
- G.[ARCIA] LARIOS, Agustí. «L'oposició a l'autonomia de la Universitat de Barcelona (1933-1934)», a: *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, Núm. XXVI (2015), p. 259-278.
- GORDALIZA I CORNELLÀ, Benet; SÁNCHEZ-VALVERDE VISUS, Carlos. «El Grup Benèfic Wad Ras: semblança en el centenari de la creació de "la Prote"», a: *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 30, juliol-desembre 2017, p. 13-45.
- GRÀCIA I SÀNCHEZ, Mercè. «La utilització política del patrimoni cultural català després de la Guerra Civil», a: *Her&Mus. Heritage & Museography*, 18, octubre-noviembre 2017.
- GOUNOT, André. «El proyecto de la Olimpiada Popular de Barcelona (1936) entre comunismo interaccional y republicanismo regional», a: *CCD*, número 3, volum 1. Universidad Católica San Antonio de Murcia, 2005, p. 115-123.
- MARCH, Eva, «Guerra, propaganda y nacionalismo catalán en el París de 1937», a: *Acta/Artis. Estudis d'Art Modern*, 4-5, 2016-2017, p. 205-237.
- NEL·LO I COLÓN, Oriol. «L'organització territorial a la Catalunya republicana (1931-1939)», a: *Revista de Girona*, 1986, p. 18-23.
- PINYOL I TORRENTS, Ramon. «Contribució a l'estudi de la col·lecció "La Novel·la Estrangera"», a: *Quaderns. Revista de traducció*, 8, 2002.
- ROIG I FRANSITORRA, Montserrat. «Ventura Gassol, supervivent del naufragi (conversa quasi etèria amb el poeta)», a: *Serra d'Or*, octubre de 1977, p. 13-16.
- ROVIRA I PORT, Jordi. «El Museu Arqueològic o la història d'un anhel», a: AADD. *Pere Bosch i Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona. 50 aniversari*. Barcelona: Diputació de Barcelona - Servei de Cultura, 1986 p. 30-34.
- TEIXELL I PUIG, Oriol. «Una lletra de Joan Puig i Ferrer a Domènec Guansé», a: *Els Marges*, 113, tardor 2017, p. 92-104.

D. PREMSA

Barcelona

Acadèmia Calasància, La, 1924
Avui, 1980-1982
Butlletí de la Generalitat de Catalunya, 1931-1932
Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya,
1932-1936
Butlletí dels museus d'art de Barcelona, 1937
Butlletí de la Joventut Nacionalista «La Falç»,
1923-1924
Campana de Gràcia, La, 1932
Catalunya Gràfica, 1922-1923
Destino, 1978
Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, 1936
Diluvio, El, 1922-1930
Esquella de la Torratxa, L' 1932
Estat Català, L', 1912-1926
Full Oficial del Dilluns, 1935-1936
Gaseta Municipal de Barcelona, 1922-1984
Imatges, 1930
Matí, El, 1932
Opinió, L', 1931
Publicitat, La, 1922-1930
Última Hora, 1936
Vanguardia, La, 1935-1936
Veu de Catalunya, La, 1919-1922

Ciutat de Mèxic

Humanitat, La, 1949
Última Hora, 1949

Còrdoba

Guión, 1937

Madrid

ABC, 1932
Ahora, 1932
*Diario de sesiones de las Cortes Constituyentes
de la República Española*, 1931-1933
Gaceta de Madrid, 1931-1935
Gracia y Justicia, 1932
Heraldo de Madrid, 1932
Libertad, La, 1937

Manresa

Dia, El, 1930-1931

Terrassa

Dia, El, 1924

Zamora

Heraldo de Zamora, 1936

Índex onomàstic

- Abadal de Vinyals, Ramon d' 171
Abadías Salanova, Juana 207
Abd el-Krim 65
Aguadé i Cortés, Cristian 119
Aiguader i Miró, Artemi 174, 186, 188, 190, 207, 223
Aiguader i Miró, Jaume 53, 55, 82, 89, 91, 93, 95, 97, 99, 112, 114, 119, 123, 125, 126, 128, 130, 132, 134, 140, 217, 251
Ainaud i Sánchez, Manuel 36, 37, 39, 103, 129, 241
Alasà i Illa, Marina 29
Alavedra i Segurañas, Joan 12, 132, 141, 201, 212, 217, 219, 227
Albéniz i Pascual, Isaac 125
Albert, Francesc 183
Albert, Miquel 95
Albó i Martí, Ramon 35
Alcalá-Zamora y Torres, Niceto 117
Alfons XIII 50, 91, 137
Almirall i Llozer, Valentí 23, 31, 35
Alsina, Lluís 185, 189
Altaba i Planuch, Ricard 158
Álvarez Lopera, José 187
Ametlla i Coll, Claudi 138
Andreu i Abelló, Josep 91, 93, 101, 134, 141, 223
Andreu i Pintaluba, Antoni 29
Andreu i Rovira, Antònia 29
Andreu i Rovira, Josep Maria 29
Anglès, Higini 171
Antich i Sariol, Esther 39
Antónov-Ovséienko, Vladímir 196
Aragay i Daví, Amadeu 95, 96
Arana, Joan 76
Araquistáin Quevedo, Luis 195
Arderiu i Voltas, Clementina 51
Argüés i Sullà, Pura 57
Arias Navarro, Carlos 241
Aritzeta i Abad, Margarida 240
Armendares i Torrent, Salvador 170
Armengod, Adolf 185
Armengou, Ignasi 129
Artís i Gener, Avel·lí 40
Azema, Peire 222
Aznar i Seseres, Pere 158, 161
Aznar y Cabañas, Juan Bautista 91
Baatard, Émile Gustave 227, 229
Baatard, Lucie (veure Wilde, Lucie)
Badia i Capell, Miquel 99
Badia i Millàs, Concepció 29
Balaguer, Cinta 39
Balard, Jean 230
Balcells, Antoni 33
Balcells, doctor 205
Balcells, Joaquim 103, 109, 117, 125
Ballbè, Marià 213, 215
Ballester i Llasat, Carme 12, 174
Balzac, Honoré de 51
Bancells i Xiberta, Joan 134
Baranera i Pasqués, Josep Maria 36
Barés 93
Bargalló i Serra, Maria Dolors 12, 226
Barnés, Domènec 117
Barrera i Costa, Heribert 222, 241, 245

Barrera i Maresma, Martí 146, 147, 151,
152, 153, 154, 156, 157
Barrera Luyando, Emilio 139
Basch, Víctor 60, 65
Batet i Mestres, Domènec 138
Batista i Roca, Josep Maria 97
Battestini i Galup, Nicolau 12, 93, 128, 134
Bellí i Castiel, Epifani 126
Bellido i Golferichs, Jesús Maria 103, 117
Berenguer y Fusté, Dámaso 91
Berenguer, Jaume 141
Bergós i Massó, Antoni 149
Bernhard, Pierre-Louis 213
Bertran de Quintana, Josep Maria 96
Bertran i Pijoan, Lluís 33, 41
Bertrana i Comte, Prudenci 41
Bertrana i Salazar, Aurora 12, 41, 218
Beyle, Henri 51
Bilbao Eguía, Esteban de 215
Bladé i Desumvila, Artur 171, 215
Blanch, Josep Maria 47
Blanes Zavala, José 133, 137
Blasi i Maranges, Pere 103, 119, 134, 149, 179
Blasi i Pujol, Fina 119
Blum, Léon 199
Bofill i Mates, Jaume 36, 41, 160
Bohigas i Tarragó, Pere 37, 39
Boladeras, Joan 61, 64
Bonet, Albert 171
Bonet, Joan 171
Bonnet, Henri 195
Bordas de la Cuesta, Josep 62, 64, 66,
67, 68, 69, 70, 83, 85, 99
Boronat i Font, Roc 62, 64, 67, 99
Borralleras i Gras, Joaquim 121, 123, 125
Borràs i Oriol, Enric 144
Borràs, doctor 167
Borrell i Gambús, Lleó 243
Bosch i Gimpera, Pere 109, 125, 127, 147,
149, 173, 177, 181, 183, 187, 191, 193, 199, 213
Bossi 169, 171
Botella, Vicenç 89
Boulet, Paul 18
Briansó i Salvadó, Josep 159

Bru i Jardí, Lluís 47
Bulbena i Reig, Glòria 171, 225
Burgas i Burgas, Josep 135, 137
Byron, George Gordon 7, 71, 251
Byron, Lord
(veure Byron, George Gordon)
Cabré i Claramunt, Josep 61, 63
Cahner i Garcia, Max 245
Calvet de Arce, Màrius 129
Calvet i Mora, Josep 164, 166, 186
Cambó i Batlle, Francesc 22, 45, 131, 151,
153, 159, 175, 177
Caminos, Carlos N. 75
Campalans i Puig, Rafael 98, 99, 100,
103, 133
Campmany de Montaner, Ramon 175
Camps i Ribera, Francesc 185
Canals, Ricard 125
Canudas i Busquets, Josep 110
Canyameres i Casamada, Ferran 213, 215
Canyellas, Francesc 189
Capdevila i Vilallonga, Lluís 150
Capdevila, Josep Maria 51
Capdevila, Maria 213
Capuz 51
Carbonell 223
Carbonell, Salvador 78
Cardó i Sanjoan, Carles 33, 36, 38, 104,
171, 173, 205, 223, 227, 243
Cardona i Civit, Daniel 55, 59, 61, 63, 64,
65, 68, 85, 87, 209
Carner i Puig-Oriol, Josep 205
Carner-Ribalta, Josep 53, 59, 62, 64, 66,
67, 69, 76, 77, 79, 80, 129
Carrasco i Formiguera, Manuel 47, 55,
89, 96, 97, 98, 99, 114, 199, 241, 243
Carreras i Artau, Tomàs 103, 119
Carreras, Lluís 171
Carretero, Àngel 172
Cartanyà i Inglés, Josep 33, 171
Carulla i Canals, Lluís 239, 240
Casabò i Torras, Josep Maria 134
Casademunt i Arimany, Xavier 103, 134
Casals i Defilló, Pau 29, 193, 212, 213

Casals i Vidal, Francesc Xavier 134, 141
Casals, Josep 99
Casamada, Ramon 109
Casanelles i Ibarz, Joan 71, 91, 93, 95,
126, 134
Casanovas i Maristany, Joan 57, 93, 95,
96, 97, 98, 99, 114, 124, 126, 150, 164,
166, 178, 180, 215, 217, 221, 231
Casanovas i Vilà, Josep 29
Casanovas, Ramon 47
Casas i Abarca, Pere 121
Casas i Costa, Josep 148
Casassas i Ymbert, Jordi 5, 35
Cassou, Jean 195
Castelló, Lluís 72
Castells i Benosa, Víctor 33, 55
Castells, Montserrat 55
Cattini, Giovanni 67, 68
Cavallé i Llagostera, Pere 134
Clapés, Joan 54
Clarà i Ayats, Josep 173, 189
Clarís, Pau 141
Clausells i Vilasaló, Manuel 201
Clavé, Pere 78
Closas i Cendra, Rafael 186, 193
Cogul i Monné, Felicià 29, 31
Cogul i Monné, Josep Maria 31
Coll i Alentorn, Miquel 167
Comas i Calvet, Pere 93, 95, 99, 103, 112,
121, 125, 134, 141
Comorera i Soler, Joan 72, 146, 147, 151,
153, 154, 157, 158, 164, 186, 190, 205, 207
Companys i Jover, Lluís 13, 19, 91, 93, 95,
96, 97, 112, 126, 134, 139, 146, 147, 151,
153, 154, 155, 157, 161, 164, 165, 167, 168,
170, 173, 174, 176, 180, 182, 186, 188,
190, 192, 193, 194, 197, 199, 201, 205,
213, 217, 231, 241
Companys i Micó, Lluís 235
Compte i Canelles, Jaume 99
Conangla i Fontanilles, Josep 76, 77, 157
Condeminas, Teresa 189
Corachan i Garcia, Manuel 170
Corominas i Macià, Artur 62, 64, 67, 68

Coromines i Muntanya, Pere 112, 123, 125, 191, 193
Cortés i Juan, Dolors 226
Cortés i Lladó, Carme 189
Cortiguera Mazorra, Eugenio 172
Costa i Vilanova, Dalmau 134, 225, 229, 231
Costal i Marinell-lo, Cassià 103
Creus i Ventura, Jaume 95, 97, 141
Creux, René 231
Cunillera i Rius, Miquel dels Sants 141
Dalmau i Corominas, Ernest Andreu 64, 67
Dalmau i Fiter, Joaquim 125
Dalmau i Pla, Laureà 126, 134
Daroca, Albert 78
Deauville, Max (veure Duwez, Maurice)
Degollada i Capdaigua, Joaquim 121
Delbos, Yvon 199
Delclòs, Joan 103, 129
Delgado Barreto, Manuel 135
Dencàs i Puigdollers, Josep 95, 126, 128, 146, 147, 151, 171
Despujol de Sabater, Ignasi Maria 87, 139
Devant i Miralles, Josep 192
Dezarrois, André 195, 197
Díaz i Sandino, Felip 164, 166, 186
Díaz-Plaja i Contestí, Guillem 129
Domènech i Vilanova, Cristòfol de 51
Domingo i Montserrat, Daniel 99
Domingo i Sanjuan, Marcel·lí 71, 93, 101, 117, 159
Dot i Arxer, Antoni 134
Duran i Bach, Carles 223
Duran i Sanpere, Agustí 103
Duran i Ventosa, Lluís 22, 31, 37, 127
Duwez, doctor 211
Duwez, Maurice 211
Eça de Queiroz, José Maria de 53
Escobar Hernández de Lorenzo, Beatriz 226
Escofet i Andreu, Josep 12
Escorza 171
Esculies i Serrat, Joan 49
Espanya i Sirat, Josep Maria 134, 164, 166, 171, 205, 207, 209, 211

Esparch d'Ameller, Josep 62, 64, 67, 68
Estalella i Arnó, Josep 103, 117
Estelrich i Artigues, Joan 47, 51, 126, 131, 153, 159, 177
Esteve 51
Esteve i Guau, Martí 42, 47, 87, 146, 147, 148, 151, 153, 154, 157, 164, 166
Esteve, Antoni 149
Estivill i Abelló, Àngel 99
Fabra i Poch, Pompeu 18, 103, 117, 148, 213, 215, 222, 229, 241
Fàbrega i Pou, Josep 134
Fàbregas, Teresa 189
Fabregat i Arrufat, Ramon 57, 64, 65, 67, 83, 85, 87, 99
Falguera, Manuel 41
Farré, Joan 99
Farreras i Duran, Francesc 16, 126, 141, 235
Feliu i Mestres, Núria 243
Fenosa, Apel·les 189
Fernàndez i Fresneda, Ramon 226
Ferrer i Cortés, Francesc 226
Ferrer i Figuerola, Lluís 226
Ferrer i Guàrdia, Francesc 24, 183
Ferrer i Sanchis, Miquel 99
Ferrer i Vidal, Lluís 125
Figueras i Moret, Juli 64, 67
Florensa i Ferrer, Adolf 39
Florit i Capella, Josep 5
Focillon, Henri 195
Folch i Folch, Josep 141, 169
Folch i Torres, Joaquim 103, 123, 125, 191, 193, 195, 197
Folch i Torres, Lluís 35
Folch, Emili 22
Folguera i Grassi, Francesc 37, 39
Font de Rubinat, Pau 103
Font i Bernaus, Maria 240
Font i Marsà, Melcior 54, 191, 195, 201
Font, Lluís 77
Fontana i Tarrats, Josep Maria 167
Fontbernàt i Verdager, Enric 57
Fontbernàt i Verdager, Josep 57, 62, 67, 87, 88, 99, 103, 158, 162, 176, 229

Fonts i Fontdevila, Josefa 29
Fontserè 169
Fontserè i Carrió, Carles 173
Fontserè i Riba, Eduard 109
Fors i Vidal, Josep 118
Fort i Cogul, Eufemià 29, 33, 35, 50, 55, 197, 205, 227
France, Anatole 51
Franco Bahamonde, Francisco 153, 193, 199
Fronjosà i Salamó, Joan 103, 105
Galán Rodríguez, Fermín 89
Galés i Martínez, Manuel 141, 149
Galí i Coll, Alexandre 103, 129
Galofré i Pujol, Aurora 50, 55, 211, 213
Galofré i Pujol, Esperança 50, 55, 73, 82, 200, 205, 206, 207, 209, 211, 213, 223
Garcés i Miravet, Tomàs 51
García Birlán, Antonio 186
García Hernández, Àngel 89
Garcia i Larios, Agustí 107
Garibaldi, Ricciotti 64, 66, 67
Gaspà i Santos, Josep 150
Gassol i Alasà, Bonaventura 29
Gassol i Elias, Bonaventura 29
Gassol i Galofré, Abel 50, 200, 202, 205, 208, 209, 213, 223, 225, 231, 237, 243
Gassol i Galofré, Albert 50, 202, 205, 208, 209, 213, 223, 225, 231
Gassol i Ricart, Maria 29
Gausachs i Ramond, Lluís 239
Gaztañaga, Francisco de 57
Gerhard i Ottenwaelder, Carles 134, 141, 181, 201
Gil Roldán, Ramón 133
Gil-Robles y Quiñones, José María 111, 153
Giralt i Bullich, Casimir 98, 99
Godoy i Casals, Josep 37, 39
Goded Llopis, Manuel 139, 153, 165
Godoy Alcayaga, Lucila 229
Goethe, Johann Wolfgang von 51
Goiran 169
Gols i Soler, Joan 55
Gomà i Tomàs, Isidre 33
Gómez Rodríguez, Helios 85

González i Alba, Manuel 33, 53, 55, 66
 González i Castells, Jordi 33
 González Palacios, doctor 78
 González-Ruano, César 133
 Gracia Alonso, Francisco 149
 Gràcia i Sànchez, Mercè 197
 Grandó, Carles 18
 Grases i González, Pere 171
 Grau 57
 Grau i Jassans, Josep 126
 Gual i Queralt, Adrià 189
 Gual, Josep 189
 Guansé i Salesas, Domènec 51, 241
 Gubern i Fàbregas, Santiago 127
 Gudiol i Ricart, Josep 175
 Guerau de Liost
 (veure Bofill i Mates, Jaume)
 Guillamet, Ramon 33
 Guinart i Castellà, Miquel 134
 Guitart i Agell, Joan 245
 Guitert 169
 Gusi i Rossell, Pere Celestí 171
 Güell i López, Joan Antoni 175
 Hauptmann, Gerhart 51
 Held, André 227
 Herrera Oria, Francisco 135
 Herriot, Édouard 195
 Hugon, Lucie (veure Wilde, Lucie)
 Huisman, George 195
 Hurtado i Miró, Amadeu 18, 112
 Ibsen, Henrik 159
 Iglésias i Casanovas, Ignasi 93
 Iglésias i Pujadas, Ignasi 54
 Iglésies, Josep 149
 Irla i Bosch, Josep 91, 126, 134, 221, 223,
 229, 235
 Irurita Almandoz, Manuel 211
 Isern i Dalmau, Eusebi 47
 Ivern i Salvà, Maria Dolors 93
 Jardí i Casany, Enric 97
 Jaumar de Bofarull, Francesc 127
 Jàvega i Martorell, Pau 101
 Jinarajadasa, Curuppumullage 231
 Joan Carles I 241

Jori i Llobet, Romà 39
 Joseph i Mayol, Miquel 129, 175, 191, 193,
 195, 197, 247
 Jové i Sarroca, Josep 100
 Juan i Domènech, Josep 186
 Juez i Castellà, Jaume 112
 Juncosa i Sabaté, Nicolau 91, 93
 Lacanal, coronel 127
 Lamarca de Mier, Eugènia 66, 92, 104,
 138, 141
 Latorre i Soler, Domènec 162
 Lavedan, Pierre 195
 Layret i Foix, Francesc 22, 143, 153
 Lequerica Erquiza, José Félix de 219
 Lerroux García, Alejandro 151
 Lleonart, Josep 57
 Llimona I Bruguera, Joan 125
 Llimona i Bruguera, Josep 121, 123
 Llobera i Tomàs, Josep Maria 171
 Llor i Forcada, Miquel 39
 Llorens, mossèn 38
 Lloret i Ordeix, Pere 179
 Lluhi i Vallescà, Joan 91, 93, 95, 126, 134,
 141, 146, 147, 151, 153, 154, 156, 157
 Loperena i Roma, Joan 101, 126
 López i Franch, Josep 76
 López-Picó, Josep Maria 243
 Macaya 175
 Macià i Gómez, Antònia 141
 Macià i Lamarca, Maria 92
 Macià i Llussà, Francesc 12, 13, 15, 16, 17,
 19, 22, 25, 43, 49, 53, 57, 59, 60, 61, 63,
 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76,
 77, 78, 80, 81, 83, 85, 87, 89, 90, 91, 92,
 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 104, 106,
 109, 112, 114, 118, 119, 122, 125, 126, 127,
 129, 133, 134, 136, 138, 141, 143, 144, 145,
 147, 153, 203, 211, 219, 231, 241, 245, 251
 Manent i Segimon, Albert 167, 173
 Maragall i Noble, Ernest 189
 Marcet i Poal, Adeodat 181
 Marcet i Poal, Antoni Maria 181
 March, Eva 189
 Marial i Tey, Juli 22

Markov, Alexei 51
 Marlés i Sans, Josep 83
 Martí 175
 Martí i Alsina, Ramon 125
 Martí i Feced, Carles 216, 221
 Martí i Julià, Domènec 23
 Martínez Anaya, Carlos 78
 Martínez Barrio, Diego 233
 Martínez, Soledat 189
 Martorell i Bisbal, Artur 39, 241
 Martorell, Francesc 103
 Masdexexart i Castellà, Joaquim 171
 Masoliver Martínez de Oria, Juan Ramón
 171
 Masriera i Rosés, Lluís 123, 125, 189
 Massana 175
 Massip i Izàbal, Josep Maria 137, 139
 Massot, Lluís 47
 Matisse, Henri 237
 Maura Gamazo, Miguel 89, 113
 Maurín i Julià, Joaquim 89
 Maurras, Charles 219
 Mestres i Albet, Pere 151, 153, 154, 157,
 164, 166, 193
 Mias, Enric 37, 39
 Mimó, Claudi 77
 Mir i Trinxet, Joaquim 125
 Mira, Pere 132
 Miravittles i Navarra, Jaume 57, 87, 91, 99,
 116, 161, 182, 187, 188, 189, 190, 191, 193
 Mistral, Frederic 18
 Mistral, Gabriela
 (veure Godoy Alcayaga, Lucila)
 Moles i Marquina, Joan 226, 231
 Molino, Alfred 174
 Moneny i Noguera, Enric 185
 Montessori, Maria 37
 Montseny i Mañé, Frederica 217
 Montserrat i Oromí, Núria 126
 Mora i Adserà, Joan 103
 Moragas i Crous, Joan 62, 64, 67, 68
 Morella i Moutade, Josep 64, 67
 Morella i Moutade, Lluís 64, 67
 Morella i Moutade, Pere 64, 67

Mori i Ballester, Benet 128
 Muñoz Seca, Pedro 137
 Muntal i Gramunt, Joaquim 77
 Muntaner 175
 Muntanyola 31
 Murillo i Mombrú, Josep 77, 159, 162
 Mussolini, Benito 131
 Nadal i Gaya, Santiago 171
 Nicolau d'Olwer, Lluís 71, 103, 121, 130, 213, 215, 226
 Nin i Pérez, Andreu 186, 205
 Nogués i Biset, Ramon 18, 231
 Nogués i Pàmies, Antoni 222
 Nogués, Xavier 50
 Nonell i Monturiol, Isidre 125
 Nougués, Miquel 229
 Novoa, Josep 67, 68
 Obiols i Palau, Josep 36
 Oliva i Oliva, Antoni 176
 Oriol Urquijo, José María 133
 Oriol Urquijo, Lucas Maria 137
 Oriol, José Luis 133
 Ors i Rovira, Eugeni d' 197
 Ortega y Gasset, Eduardo 60, 65
 Ortega y Gasset, José 109, 111
 Ossorio y Gallardo, Ángel 171, 205
 Otero i Vigo, Armand 95, 97
 Pagès i Mercader, Manuel 53, 61, 64, 87
 Palacín i Soldevila, Ricard 91, 93
 Palacios, Alfredo 75, 136
 Paredes, Miquel 173
 París, Delfí 101
 Patxot i Jubert, Rafael 175
 Pedrell i Sabaté, Felip 41
 Peiró i Belis, Joan 217
 Pellicena i Camacho, Joaquim 125
 Perelló i Domingo, Marcel·lí 68
 Pérez González, Blas 173
 Pérez i Farràs, Enric 100, 114, 155, 158
 Pétain, Philippe 219
 Petchamé i Tusell, Josep 91
 Peyrí i Macià, Maria Teresa 240
 Peyrí i Rocamora, Antoni 95
 Pi i Sunyer, August 109, 117

Pi i Sunyer, Carles 47, 103, 129, 134, 141, 144, 151, 152, 155, 157, 159, 171, 182, 188, 199, 207, 209, 213, 231
 Pi i Sunyer, Santiago 215
 Pi-Sunyer i Bayo, Pere 240
 Pi-Sunyer i Cuberta, Núria 209
 Picasso (veure Ruiz Picasso, Pablo)
 Pich i Pon, Joan 155
 Pié, Joan 31
 Piérard, Louis 211
 Pineda i Fargas, Josep 77
 Pinyol i Torrents, Ramon 51
 Pinyol, Jordi 89
 Pla i Casadevall, Josep 88
 Plana 51
 Planas i Doria, Francesc d'Assís 173
 Planas i Martí, Josep Maria 171
 Plandiura i Pou, Lluís 123, 125
 Poblet i Guarro, Josep Maria 101
 Poe, Edgar Allan 51
 Pofilet, Marc 227
 Pomares, Lluís 127
 Pons i Trainier, Josep Sebastià 171
 Pons, Pere 76
 Porqueras i Fàbregas, Joan 186
 Portela Valladares, Manuel 217
 Pous i Pagès, Josep 213, 215
 Prat de la Riba i Sarrà, Enric 17, 22, 23, 29, 31, 35, 41, 43, 45, 115, 183, 249
 Prieto Tuero, Indalecio 193
 Primo de Rivera i Sáenz de Heredia, José Antonio 81
 Primo de Rivera y Orbaneja, Miguel 19, 50, 87, 91, 131, 157, 245, 249
 Pruna i Ocerans, Pere 155
 Prunés i Sató, Lluís 164, 166, 182, 193
 Puig de la Bellacasa i Déu, Lluís 47
 Puig i Cadafalch, Josep 121, 125, 171
 Puig i Elias, Joan 183
 Puig i Ferreter, Joan 82, 86, 89, 97, 99, 101, 103, 127, 128, 159, 164, 166, 195, 205, 207, 209, 211, 213, 215, 227
 Pujana Fernández, Juan Ignacio 242, 243
 Pujol i Casademont, Enric 5

Pujol i Font, Joan Lluís 91, 93
 Pujol i Soley, Jordi 242, 243, 244, 245
 Pujol i Turà, Maria 50, 209
 Quero i Molares, Josep 164, 166
 Ragasol i Sarrà, Eduard 217
 Raguer i Suñer, Hilari 97, 99
 Ramis i Romans, Rafael 57, 65, 83, 85, 99
 Ramuz, Charles Ferdinand 230
 Rebull i Torroja, Joan 123, 125
 Repilado, Pere 78
 Reynaud, Paul 207
 Riba 87
 Riba 177
 Riba i Bracons, Carles 51, 213
 Ribot, Lleonard 77
 Ricart i Ferreter, Maria 29
 Riera i Claramunt, Francesc 150
 Riera i Puntí, Josep 47, 55, 126, 162
 Rietti, Mario 176
 Ripoll, Francesc 171
 Rizzoli, Arturo 64, 67
 Roca, Francesc 31
 Roig i Francitorra, Montserrat 239, 241
 Roig, Enric 195
 Romeva i Ferrer, Pau 103
 Rosquelles, Jaume 142
 Rosquillas i Magrinyà, Jaume 89
 Rossell i Vilar, Pere Màrtir 132
 Rossinyol, Pere 61
 Roure i Torent, Josep 51
 Rouret i Callol, Martí 134, 141, 164, 166, 215
 Rovira i Arajol, Pere 29
 Rovira i Canals, Josep 62, 64, 67, 99
 Rovira i Fonts, Úrsula 29
 Rovira i Virgili, Antoni 141, 149, 213, 215, 227, 231
 Royo Villanova, Antoni 139
 Rúbies, Anna 103
 Rubiralta i Casas, Fermí 63
 Ruiz i Ponseti, Estanislau 164
 Ruiz Lecina, Amós 159
 Ruiz Picasso, Pablo 125, 187, 193, 195
 Sàbat, Joan 129

Sagarra de Castellarnau, Josep Maria de 51, 54, 171
 Sainz Morales de Castillo, Gumersindo 172
 Sala i Coll 177
 Salcines, Felip 78
 Saltor i Soler, Octavi 51
 Salvadó Jassans, Josep 250
 Samblancat Salanova, Àngel 89
 Samper i Ibàñez, Ricard 151
 Sánchez Guerra y Martínez, José 89
 Sanjurjo Sacanell, José 139, 151
 Sans i Arrufat, Josep 229
 Santaló i Parvorell, Miquel 91, 93, 103, 126, 149, 223
 Santinyà, Joan 47
 Sauret i Garcia, Joan 176, 194, 231, 235
 Sbert i Massanet, Antoni Maria 141, 183, 193, 207, 213, 215
 Seguí i Rubinat, Salvador 65, 143, 153
 Selves i Carner, Joan 106, 126, 134, 146, 147
 Sennep, Jean 66
 Sentís i Nogués, Joan 159
 Seras i Isern, Pere 72
 Serra i Hünter, Jaume 103, 105, 109, 148, 150, 180, 183, 188, 190, 213, 215
 Serra i Moret, Manuel 98, 99, 118, 134
 Serra i Vilaró, Joan 169, 171
 Serra, Pere 125
 Serraclara i Costa, Josep Maria 125
 Serrano Suñer, Ramón 215
 Serré, René 237
 Sert i López, Josep Lluís 195
 Silió y Cortés, César 107
 Simó 175
 Simó i Bofarull, Jaume 141
 Solà i Cañizares, Felip de 89, 167
 Soldevila i Zubiburu, Carles 51, 134
 Soldevila i Zubiburu, Ferran 213, 243
 Solé i Pla, Joan 141, 162, 167, 169, 175, 181
 Solé, Felip 149
 Soler i March, Alexandre 121, 123, 125
 Soler i Torner, Antoni 162
 Soler, Enric 109
 Stendhal (veure Beyle, Henri)

Suárez González, Adolfo 241
 Sugranyes, Ramon 205
 Sunyer, Joaquim 125
 Sunyol i Garriga, Josep 126
 Tapia Romero, Luís de 133, 137
 Tarradellas i Joan, Josep 19, 49, 95, 126, 134, 141, 143, 164, 166, 167, 180, 186, 193, 196, 203, 207, 213, 215, 216, 217, 219, 221, 223, 225, 231, 233, 235, 243
 Tauler i Palomeras, Joan 126, 134, 174, 192, 194
 Toda i Güell, Eduard 42, 169, 179
 Tolstoi, Lev 51
 Tomàs i Piera, Josep 89, 150
 Tona i Nadalmal, Abelard 62, 99
 Torras i Bages, Josep 23, 31, 35, 36
 Torres i Barberà, Humbert 12, 134, 231
 Torrès, Henry 64, 104
 Torrès, Suzanne 104
 Trabal i Sans, Josep Antoni 126, 161
 Tremoleda, pare 31
 Triaca, Ubaldo 60, 65
 Triadú i Font, Joan 183, 225
 Trias de Bes, Josep Maria 47
 Trias, Antoni 103
 Turguénev, Ivan 51
 Tusó Temprado, Tomás 170
 Unamuno y Jugo, Miguel de 109, 111, 113
 Vàchier i Pallé, Jaume 93, 126
 Valdés i Valdés, Miquel 186
 Valéry, Paul 195
 Vallès i Ribot, Francesc 22
 Valliu 175
 Valls i Taberner, Ferran 47, 51, 103, 121, 149
 Vandervelde, Émile 75, 100
 Vayreda i Vila, Joaquim 125
 Ventós i Casadevall, Antoni 158
 Ventós i Casadevall, Ernest 89, 91, 93, 97
 Ventosa i Calvell, Joan 22, 45
 Ventosa i Roig, Joan 91, 126
 Ventura, Pere
 Verdaguer i Santaló, Jacint 50
 Vergés 241
 Verne, Henri 195

Vidal de Llobatera, Pelai 45, 89
 Vidal i Barraquer, Francesc 33, 35, 169, 217, 243
 Vidal i Rosell, Salvador 98, 99
 Vidiella i Franch, Rafael 164
 Vigny, Alfred de 51
 Vilà i Bisa, Joaquim 194
 Vilà i Claramunt, Joaquim 194
 Vila i Comaposada, Marc-Aureli 128
 Vila i Dinarés, Pau 149, 241
 Viladot 87
 Viladrich 169
 Vilalta i Vidal, Antoni 91, 93
 Vilanova i Purcallas, Martí 57, 62, 64, 65, 66, 67, 83, 85, 88, 116, 120
 Vilaseca, Salvador 125
 Vilavecchia, Carles 171
 Vilella 175
 Villegas 139
 Virai (veure Burgas i Burgas, Josep)
 Wilde, Alfred Edouard 227
 Wilde, Lucie 19, 218, 223, 225, 226, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 240, 243
 Wildenstein, Daniel 235
 Wilson, Woodrow 43
 Xammar i Sala, Josep Maria 72
 Xirau i Palau, Antoni 134, 141
 Xirau i Palau, Joan 117
 Xirau i Palau, Joaquim 103, 125
 Xirau i Palau, Josep 103, 109, 117
 Xirgu i Subirà, Margarida 144
 Xirinius (veure Juez i Castellà, Jaume)
 Xuriguera i Parramona, Ramon 93
 Yagüe Blanco, Juan 153
 Yvars i Meseguer, Gonçal 141
 Zay, Jean 207
 Zervos, Christian 189
 Zinóviev, Grigori 65
 Zulueta i Giberga, Ferran 194

Ventura Gassol i Rovira (La Selva del Camp, 1893 - Tarragona, 1980)
inicia de ben jove un sòlid compromís amb el catalanisme polític i cultural,
com a propagandista i activista i com a notable poeta.

Exiliat arran de la Dictadura primoriverista, s'afilia a Estat Català,
esdevé un dels lloctinents de Francesc Macià i participa en la insurrecció
de Prats de Molló, acompanyant posteriorment el líder separatista
en el seu periple americà.

Retornat a Catalunya participa en la fundació d'Esquerra Republicana
i en l'adveniment de la República i la Generalitat de Catalunya. Com a conseller
d'Instrucció Pública i de Cultura promou una obra de govern que continua,
actualitza i amplia l'endegada per la Mancomunitat, malgrat el convuls període
en la qual es desenvolupa.

Empresonat amb tot el Govern arran els Fets d'Octubre de 1934,
reprèn la tasca de conseller arran la victòria del Front d'Esquerres del 1936,
per a tot seguit afrontar durant la Guerra Civil el salvament de vides i patrimoni
abans d'haver d'exiliar-se per les amenaces dels incontrolats.

Allunyat de la primera línia política viu un segon exili a cavall de França i Suïssa
fins el seu retorn a Catalunya, a la fi del franquisme, per a morir-hi en pau.

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Manuel Pérez Nespereira (Barcelona, 1961)

Doctor en Història Contemporània de Catalunya, especialista en la figura
d'Enric Prat de la Riba, el primer terç del segle XX a Catalunya i el catalanisme d'aquest període.
Autor de més de mitja dotzena d'obres, entre les quals: *Prat de la Riba, nacionalisme i formació
d'un estat català; La secessió catalana; o La Ciutadella*. La darrera publicació ha estat
Jaume Aiguader, la nació popular.

Ha publicat en revistes especialitzades i genèriques, i al costat
de l'obra individual ha col·laborat en un bon nombre d'obres col·lectives.